

ပြတိကာယိုမြို့၏
ประวัติศาสตร์เมืองเดิน

မြန်မာပြည်တော်

ကြိုင်း

ပျောက္ခာရွှေဝါး

ဘုရား

ဟိုယ့်အုပ္ပန္တီ

သူနီ သူနီ

ပြုပျောက္ခာရွှေဝါး

အဖော် သူလွှာ

“မောက်ပဲပဲပဲ

ကိုယ်

ပေါ်ဖောက်ပဲပဲပဲ

တော်

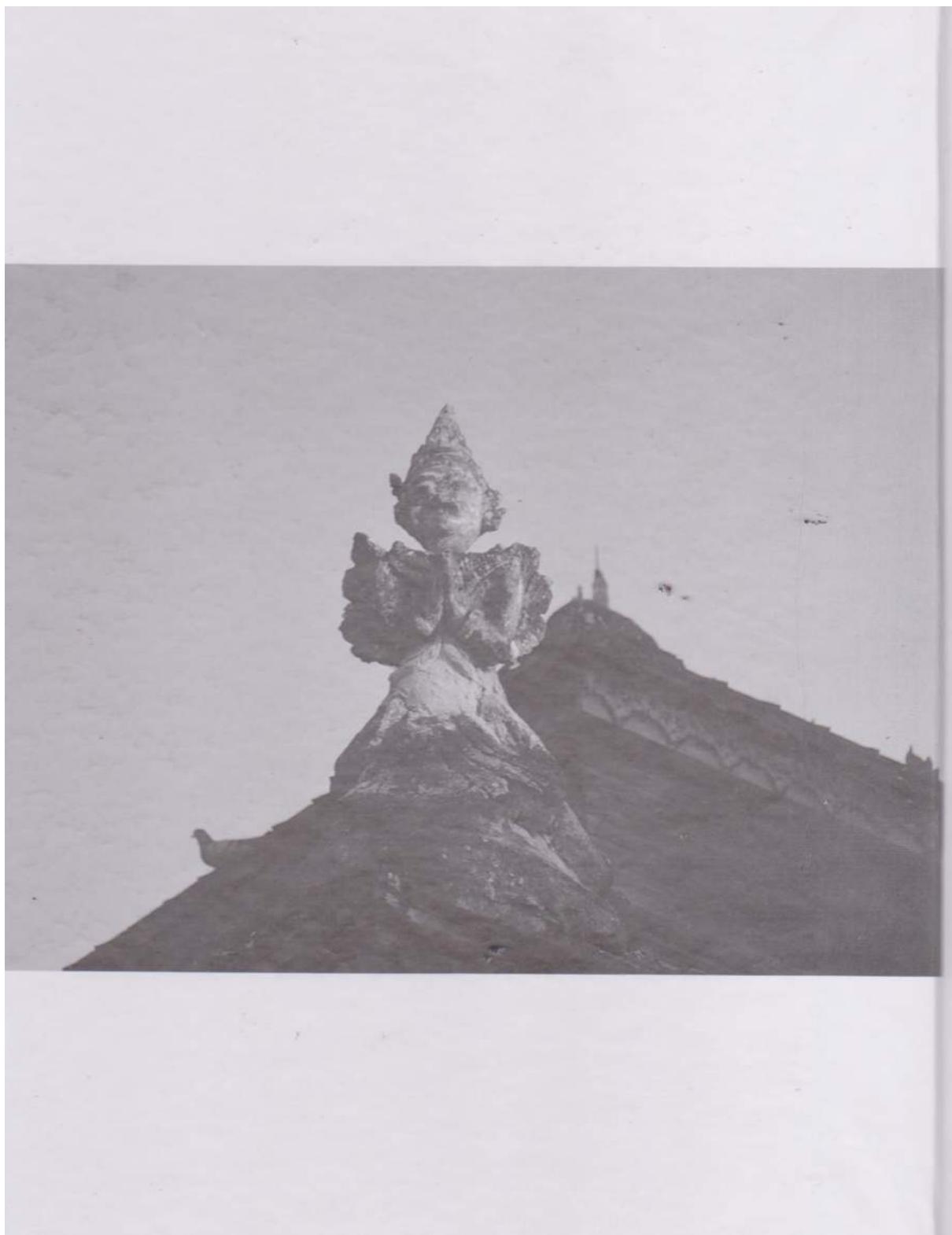
မောက်ပဲပဲပဲ

ဆောင် ဆောင်

ပေါ်ဖောက်ပဲပဲပဲ

မောက်ပဲပဲပဲ

(ပေါ်ဖောက်ပဲပဲပဲ)

ប្រព័ន្ធពាសាអង់គ្លេស

ប្រវតិកាសត្រីមើល

ភៀរិក្យា : ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា រាជធានីភ្នំពេញ ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល
ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា រាជធានីភ្នំពេញ ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល
ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា រាជធានីភ្នំពេញ ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល
ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា រាជធានីភ្នំពេញ ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល

ផ្តើម : ភ្នំពេញ

ISBN : 978-616-374-986-4

ពិមពេញទី ១ : ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល ៩៧៥៥៥

ចំណាំពិមពេញ : ១,០០០ លេខ

ផ្តើម : វិអិន តាំបន់លោមនាម ខេត្តកំពង់ចាម ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល

ការបង្ហាញបែងប្រាំ : ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល (MaxxPRINTINGTM)

ចំណាំបែងប្រាំ : ១៥ ពាន់សាន្តរាជ តាំបន់លោមនាម ខេត្តកំពង់ចាម ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល

ទូរសព្ទ : ០៩៣-២៤៦០៨៨, ០៩៣-៦៣៤៦៤៤៣

ខ្លួនប្រព័ន្ធប្រណា
National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

ភ្នំពេញ

ប្រវតិកាសត្រីមើល -- តាំបន់ : វិអិន, ២៥៥៨.
២៩០ អាហារ.

1. តិ៍ន៊ី--ប្រវតិកាសត្រី. I. ខែវិះ.

959.35109

ISBN 978-616-374-986-4

ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល តាំបន់លោមនាម ខេត្តកំពង់ចាម ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល
ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល តាំបន់លោមនាម ខេត្តកំពង់ចាម ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល
ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល តាំបន់លោមនាម ខេត្តកំពង់ចាម ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល
ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល តាំបន់លោមនាម ខេត្តកំពង់ចាម ក្រុងពេទ្យរាជរដ្ឋបាល

ପ୍ରତୀକାମ୍ବିଦ୍ୟାକ୍ଷେତ୍ର

ประวัติศาสตร์เมืองเกิน

ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ

พระครูสุทธิสีลสังวร (ชจร จารนอมโน)

อดีตที่ปรึกษาภารกิจดิมคัคกี้เจ้าคน哪吒บลลงเมฆอก อดีตเจ้าคน哪吒บลลงเมฆอก
อดีตเจ้าอาราสวัดเรียง ทำบลล้อมแรด อำเภอเติน จังหวัดลำปาง

๑ - ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

(แบบ ก.)

หมายเหตุที่ ๒๕๐๓๕

สำนักพระราชวัง

๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๗

พระราชนາມเกลิงค์ พระครุสุทธิสีลังวรา (ชจร จรนอมโน) อดีตเจ้าอาวาสวัดเวียง ณ เมืองเวียง
ย่าເກົອເຄີນ ຈັງຫວັດລໍາປາກ

วันอาทิตย์ ที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ เวลา ๑๕.๐๐ น. พระราชนາມເພີ້ງ

กรรัตน์/พิมพ์/๑๖๙. ทราบ

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชนິ
	<p>นำหมายเรียน เจ้ากາฬພະ พระครุสุทธิสีลังวรา (ชจร จรนอมโน) เพื่อทราบ</p> <p>ติดต่อขออับบีบเพลิงพระราชนາມที่กองพระราชนິ สำนักพระราชวัง ไปปฏิบัติ เนื่องในต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดที่สิ่น.</p>

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่างให้ขาดเหลือ ถ้าสังสัยให้ถามผู้รับรับสั่ง
โดยหน้าที่ราชการ

/ ๖๒๗๖๒ ๕๖๕๒

ผู้รับรับสั่ง

/.

สำเนกในพระมหากรุณาธิคุณ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเพลิงศพพระครูสุทธิสีลังวาร อดีตเจ้าคณะตำบลแม่อก อดีตเจ้าคณะตำบลติมศักดิ์ และอดีตเจ้าอาวาสวัดเวียง ซึ่งนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม เป็นเกียรติอันสูงสุดแก่พระครูสุทธิสีลังวารผู้ถึงแก่มรณภาพและคณะครัวท่าประชาชนบ้านเวียง ตลอดถึงคณะศิษยานุศิษย์ญาติพี่น้อง และวงศ์ตระกูลอย่างหาที่สุดมีได้

หากความทราบโดยญาณวิถี ถึงดวงวิญญาณของพระครูสุทธิสีลังวารได้ด้วยประการใดในสัมปราวิกาฟ คงมีความปลาบปลื้มชาบชึ้งเป็นเล้นพันในพระมหากรุณาธิคุณ ที่ได้รับพระราชทานเกียรติอันสูงยิ่ง ให้วาระสุดท้ายแห่งชีวิต

ข้าพระพุทธเจ้าฯ ผู้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ในนามของคณะครัวท่าประชาชนบ้านเวียง ญาติพี่น้อง ศิษยานุศิษย์ทุกคน ขอพระราชทานบรรหาราชวiroกาส กราบถวายบังคม แทนเบื้องพระยุคลบาท ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมีได้ และจะเกิดทูลไห้เห็นอโภคากาหนดให้แก่พระครูสุทธิสีลังวาร เป็นสรรพสิริมงคลแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ผู้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ในนามของคณะครัวท่าประชาชนบ้านเวียง ศิษยานุศิษย์ ญาติพี่น้อง และวงศ์ตระกูลตลอดไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้าฯ

ในนามคณะครัวท่าประชาชนบ้านเวียง ศิษยานุศิษย์

ญาติพี่น้อง วงศ์ตระกูลตามด้วย

กำหนดการ

พิธีพระราชทานเพลิงศพพระครูสุทธิสีลังวาร (ชจร จรนอมโน ตาด้าง)

อายุ ๙๖ ปี พรรษา ๕๐

อดีตเจ้าอาวาสวัดเวียง อดีตเจ้าคณะตำบลแม่มอก
และอดีตที่ปรึกษา กิตติมศักดิ์เจ้าคณะตำบลแม่มอก อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง
ณ เมรุขัวคราวหน้าวัดเวียง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง

วันที่ ๑ - ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๘ (เวลา ๑๔.๓๐ น.)

วันเสาร์ ที่ ๗ มกราคม พ.ศ.๒๕๕๘

เวลา ๐๙.๐๐ น. จัดเตรียมสถานที่สำหรับบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรม

เวลา ๑๗.๐๐ น. พระสงฆ์จำนวน ๑๐ รูปบังสุกุล

เวลา ๒๐.๐๐ น. พิธีบำเพ็ญกุศลศพ แสดงพระธรรมเทศนา(มหาวิบาก)
และสวดพระอภิธรรม

วันอาทิตย์ ที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๘

เวลา ๐๗.๐๐ น. ทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์

เวลา ๐๙.๐๐ น. เรียนเชิญแขกผู้มีเกียรติร่วมรับประทานอาหารเช้า

เวลา ๐๙.๐๐ น. พิธีขอขมาศพและอาราธนาศพจากศาลาจตุรมุขไปตั้งบำเพ็ญกุศล
ณ เมรุขัวคราวหน้าวัดเวียง พระสงฆ์จำนวน ๑๐ รูปบังสุกุล

เวลา ๑๗.๓๐ น. มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์

เวลา ๒๐.๓๐ น. มีสวดพระอภิธรรม

วันจันทร์ - เสาร์ ที่ ๒ - ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๘

เวลา ๐๙.๐๐ น. ทำบุญตักบาตร
เวลา ๑๙.๓๐ น. มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ทุกคืน
เวลา ๒๐.๓๐ น. พิธีสาดพระอภิธรรมทุกคืน^{*}
กลางคืนมีมหรสพสมโภช การแข่งขันซากกาย รำวงย้อนยุค
ซอฟ์ฟ์เมือง

วันอาทิตย์ ที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๘

เวลา ๐๙.๐๐ น. หัวดัดต่างๆ และคณะครัวท่อพุทธศาสนาเข้าร่วมทำบุญ
เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์ผู้ทรงสมณศักดิ์จำนวน ๑๓๐ รูป^{*}
สาดพระพุทธมนต์ธรรมนิยามสูตร
มัคคุทายกโกรกswagenทานและนำกล่าวถวายเครื่องไทยทาน
เจ้าภาพเช่นประเพณีเครื่องไทยทานและถวายเป็นจัยไทยธรรม
พระสงฆ์ทั้งนั้นอนุโมทนา ถวายภัตตาหารเพล

เวลา ๑๓.๐๐ น. แสดงพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์

เวลา ๑๓.๓๐ น. พระสงฆ์สาดมาติกา พิธีทอดผ้าบังสุกุล

เวลา ๑๕.๓๐ น. ประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพ

เวลา ๒๑.๐๐ น. ประกอบพิธีประชุมเพลิง

พระครูวิสุทธิสีลสังหาร (ขจร จวนอุ่นโภ ตาด้วง)
อดีตเจ้าอาวาสวัดเวียง อดีตเจ้าคณะตำบลแม่นอก
อดีตที่ปรึกษาเจ้าคณะตำบลแม่นอก

ชาตะ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๗๐

มรณะ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

อายุ ๘๖ ปี พำรชา ๔๐

ประวัติ

พระครูสุทธิสีลสังวร
(ชจร จrnsm) ตาด้วง)
อายุ ๔๖ ปี พรษฯ ๕๐

อดีตเจ้าคณะตำบลแม่มอก อดีตที่ปรึกษา กิตติมศักดิ์เจ้าคณะตำบลแม่มอก
อดีตเจ้าอาวาสวัดเวียง ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง

สถานะเดิม

ชื่อ ชจร (ชื่อเดิม) นามสกุล ตาด้วง เกิดเมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีเก้า
วันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๗๐ ณ บ้านเลขที่ ๕๙ หมู่ที่ ๒ บ้านเวียง ตำบลล้อมแรด
อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง บิดาชื่อ นายเมย ตาด้วง มารดาชื่อ นางใหญ่ ตาด้วง เป็นบุตร
คนที่ ๑ ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด ๔ คน ได้แก่

๑. พระครูสุทธิสีลสังวร (ชจร จrnsm) ตาด้วง (เจ้าของประวัติ)
๒. นางอุ่นเรือน บุญเลิศ
๓. นางเรือนมูล บุญมา (ถึงแก่กรรม)
๔. นายวุฒิ ตาด้วง (ถึงแก่กรรม)

อุปสมบท

เข้ารับการอุปสมบทเมื่อวันที่ ๘ ค่ำ เดือน ๗ ปีเก้า ตรงกับวันอังคาร ที่ ๒๒
กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ณ พัทธสีมาวัดท่านาง ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง
โดยมี

พระครูมหาวัชร์ตานคร (แก้ว รตนปัญญา) (ภายหลังเป็นพระจินดารัตน์)
วัดท่านาง ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง เป็นพระอุปัชฌาย์

พระอธิการฉิม ศิริธรรม (ภายหลังเป็นพระครูอมรศิริธรรม) วัดท่านาง ตำบล
ล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง เป็นพระกรรมวาจาจาร్ย

พระศรีภูวน อжаโร (ภายหลังเป็นพระครูคัมภีรธรรมสุนทร) วัดท่านาง ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง เป็นพระอนุสาวนาเจ้าร์

วิทยาฐานะ

- พ.ศ.๒๕๔๔ สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนบ้านเกียง ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง
- พ.ศ.๒๕๑๖ สอปได้นักธรรมชั้นโถ สำนักเรียนวัดท่านาง ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง

การปักครอป

- พ.ศ.๒๕๑๒ เป็นเจ้าอาวาสวัดเวียง ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง
- พ.ศ.๒๕๓๗ เป็นเจ้าคณะตำบลแม่มอก ตำบลแม่มือก อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง

สมณศักดิ์

- พ.ศ.๒๕๑๖ เป็นพระครูประทวน เจ้าอาวาสวัดเวียง
- พ.ศ.๒๕๓๖ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้าอาวาสชั้นตรี ในราชทินนามที่ พระครูสุทธิสีลังวร
- พ.ศ.๒๕๔๑ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้าคณะตำบลชั้นโถ ในราชทินนามเดิม

งานด้านการศึกษา

- พ.ศ.๒๕๑๒ – ๒๕๔๐ เป็นคณะกรรมการควบคุมห้องสอบธรรมสนามหลวง
- พ.ศ.๒๕๓๘ – ๒๕๔๐ มีพระภิกษุสามเณรในปกครองสามารถสอบธรรมสนามหลวง ได้ทุกปี ทั้งนักธรรมชั้นตรี ชั้นโถ และชั้นเอก

งานศึกษาสังเคราะห์

พ.ศ.๒๕๓๒ - ๒๕๓๖ พระครุสุทธิสีลสัจวรไได้จัดตั้งกองทุนการศึกษาเพื่อมอบเป็นทุนการศึกษาให้กับเด็กนักเรียนระดับประถมศึกษา ที่มีฐานะทางบ้านขาดแคลนและเรียนดีเป็นประจำทุกปี

งานก่อสร้างสาธารณูปการ

พ.ศ.๒๕๓๔	เป็นประธานก่อสร้างหอระฟังทรงล้านนา จำนวน ๑ หลัง ใช้งบประมาณจำนวน ๑,๕๔๒,๐๐๐ บาท
พ.ศ.๒๕๓๕	เป็นประธานก่อสร้างภูมิสโภณารัฐธรรมแบบค.ส.ล. ๒ ชั้น กว้าง ๖ เมตร ยาว ๑๒ เมตร จำนวน ๑ หลัง ใช้งบประมาณจำนวน ๓,๕๘๙,๐๐๐ บาท
พ.ศ.๒๕๓๖	เป็นประธานก่อสร้างภูมิสิริบุญสาธิตประชาธิรัตน์ สำหรับรับรองพระราชันดุกง แบบ ค.ส.ล. ๒ ชั้น กว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๒๐ เมตร ใช้งบประมาณจำนวน ๕,๗๘๙,๙๙๐ บาท
พ.ศ.๒๕๓๗	เป็นประธานก่อสร้างซุ้มประตูและกำแพงวัดด้านทิศใต้ ใช้งบประมาณจำนวน ๔,๘๙๗,๙๙๕ บาท
พ.ศ.๒๕๓๘	เป็นประธานก่อสร้างศาลาพิพัฒนกิจวิถานสหราชภูร์ แบบค.ส.ล. ทรงล้านนาประยุกต์ ใช้งบประมาณจำนวน ๗,๖๕๗,๗๕๐ บาท
พ.ศ.๒๕๓๙	เป็นประธานก่อสร้างศาลาแฝดรูปแบบทรงไทยไม้จำนวน ๒ หลัง ใช้งบประมาณจำนวน ๕๕๖,๗๕๐ บาท
พ.ศ.๒๕๔๐	ร่วมเป็นประธานก่อสร้างศาลาพิพัฒนกิจวิถานประชาธิรัตน์ รูปทรงจตุรมาข แบบ ค.ส.ล. มีชั้นได้ดิน ใช้งบประมาณจำนวน ๗,๘๙๕,๙๗๕ บาท
พ.ศ.๒๕๔๑	ร่วมเป็นประธานก่อสร้างศาลานางป้อม นางเบิง ใช้งบประมาณจำนวน ๑,๙๕๖,๐๐๐ บาท

พ.ศ.๒๕๕๔	ร่วมเป็นประธานก่อสร้างหอประชุมพิพัฒนกิจวิสาห พระราชภูรี ของโรงเรียนบ้านเวียง ใช้งบประมาณจำนวน ๔,๗๘๐,๙๙๐ บาท
พ.ศ.๒๕๕๕	ร่วมเป็นประธานก่อสร้างศาลาเอนกประสงค์ของหมู่บ้าน (ศาลา S.M.L) ใช้งบประมาณจำนวน ๕๐๐,๐๐๐ บาท

งานเผยแพร่พระพุทธศาสนา

๑. มีการอบรมศีลธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมให้แก่เด็กนักเรียนอยู่อย่างสม่ำเสมอ
๒. ร่วมกับคณะกรรมการสังฆภัยในตำบลลอกปฎิบัติเข้าบริวารธรรมเป็นประจำทุกปี
๓. ร่วมกับคณะกรรมการดับอิมาเกอออกปฏิบัติในฐานะพระธรรมทูตอยู่สม่ำเสมอ
๔. มีการอบรมพระภิกษุสามเณรภายในปகครองเป็นประจำทุกวัน
๕. มีการอบรมศีลธรรมให้กับญาติโยมและพุทธศาสนาอยู่เสมอ

งานพิเศษ

๑. เข้าร่วมประชุมพระสังฆาริการระดับจังหวัดเป็นประจำทุกปี
๒. เข้าร่วมประชุมพระสังฆาริการระดับอิมาเกออยู่เสมอ

อาสาภากล

เมื่อพุทธศักราช ๒๕๕๖ พระครูสุทธิสีลสังวรได้เริ่มอาพาอตัวยิโโรคเก้า โรคภูมิแพ้โรคต่อมลูกหมากอักเสบ โดยมีพระลัดซัยวัฒน์ จนทอมโม เจ้าอาวาสวัดเวียง ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตลอดถึงคณะกรรมการวัด คณะกรรมการวัด คณะกรรมการวัด และคณะกรรมการพื้นท้อง ได้ร่วมกันดูแลท่านอย่างใกล้ชิด ได้นำท่านเข้ารับการรักษาตัวยังโรงพยาบาลมหาชนนครเชียงใหม่ โรงพยาบาลเชียงคาน – ราม จังหวัดลำปาง โรงพยาบาลศูนย์ลำปาง โรงพยาบาลเดินอย่างสม่ำเสมอหรือตามแพทย์สั่ง จนกระทั้งวาระสุดท้ายเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

ขณะที่ท่านได้ปฏิบัติศาสนกิจตามปกติ ได้พบกับญาติโยมที่มาทำบุญว่า ระยะนี้ท่านมีอาการอ่อนเพลียเห็นอย่างเป็นประจำ จนกระทั่งเวลา ๒๑ นาฬิกา วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๙๖ ท่านได้เข้าจำวัดตามปกติ โดยมีพระภิกษุธันหัตน์ ตีบเลือ เป็นพระอุปราชผู้ดูแลไก่ชิด ได้ยินเสียงท่านล้มจึงรีบเปิดประตูเข้าไปดู ก็พบว่าท่านได้ล้มนอนอยู่ข้างเตียงมีอาการไม่รู้สึกตัว จึงได้แจ้งให้รองเจ้าอาวาสพระภิกษุสุงฟูในวัด ตลอดถึงญาติพี่น้องญาติโยมทั้งหลายได้ทราบ จึงรีบนำท่านส่งโรงพยาบาลเดิน โดยที่ทางคณะแพทย์โรงพยาบาลเดินได้ช่วงเหลืออย่างเต็มที่และสุดความสามารถ แต่ปรากฏว่าท่านได้หมดลมหายใจแล้ว จากบรรดาศิษยานุศิษย์ญาติพี่น้อง และคณะครัวท้อวัดเวียงด้วยอาการสงบ ตรงกับเวลา ๒๑.๔๙ นาฬิกา ทางคณะแพทย์ได้ลงความเห็นว่าพระครูสุทธิสิลสังวรถึงแก่กรรมภาพด้วยโรคกล้ามเนื้อหัวใจขาดเลือดเฉียบพลัน รวมลิริอายุได้ ๘๙ ปี พระราชา ๕๐

ตราที่เข้าอ่าวส

ที่ 43 / 2522

วันที่ 25 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2522

อาศัยอำนาจศาลความในข้อ ๒๐ แห่งกฎหมายการคุ้มครองทรัพย์สิน
(น.ส. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการเพื่อจัดตั้งกองบังคับบัญชาเรือการ ของความหวังใน
หน่วยงานที่มีภารกิจดูแลและดูแลเรือการ น.ส. ๒๕๐๕ ซึ่งมีผลใช้ได้ใน
เขต ๗๙ จังหวัดเชียงใหม่ ๘๑ จังหวัดเชียงราย ๘๒ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ที่ว่าด้วยการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ดูแลเรือการ จังหวัดเชียงใหม่

ที่ว่าด้วยการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ดูแลเรือการ จังหวัดเชียงราย

ที่ว่าด้วยการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ดูแลเรือการ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ให้กับบุคคลตามที่ได้แต่งตั้งไว้ในวัสดุที่ล่วงมาแล้ว จึงออกให้ใน
โดยว่าด้วยเจ้าหน้าที่ดูแลเรือการ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ในข้อ ๔๙ กฎหมายการคุ้มครองทรัพย์สิน ๔๙ จังหวัดเชียงใหม่ ๔๙ จังหวัดเชียงราย
๔๙ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ๔๙ จังหวัดเชียงราย ๔๙ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

และออกให้ในวัสดุที่ล่วงมาแล้ว จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ท่าน เสน่ห์

เจ้าหน้าที่ดูแลเรือการ จังหวัดเชียงใหม่
ประจำหน่วยงานที่ดูแลเรือการ จังหวัดเชียงใหม่

โดยพระบรมราชปู่เจ้า

ผู้มีเจริญบพิตรพากเพียบมาก นิพัทธ์ประดิษฐ์
ที่จะทรงกำเนิดว่างพระทุกต่ำสูงให้เรืองยิ่งขึ้น จึงโปรดท่านที่ทรงพระบรมราชูปถัมภ์
แต่สังเดชพระเจ้าอยู่หัว ลักษณ์ท้าวสินธุ์บุรพา ให้เปรียบงานประทานลัมณ์ที่เกิด

แก่พระอธิการฯ ถ้าฯ กรณฑ์ พรา ๑๖ พรา ๗๗
วัดวิชัย ทำบลลจ្ជอมแห ทำเกอเดิน จีฟ้าคำปาง
เป็นพระครุฑ์ประทาน

ขอพรบพิตรฯ กำเนิดว่างพระค่าสุดแล้วขอพระราหีไว้ก็ฯ พระรัตน์
ในพระธรรมวินัยยิ่งขึ้น เทอญ ๑

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๕ เดือน ๙ ปี พ.ศ. ๒๕๓๒

ที่ อ๗/๔๘๖๒

ผู้ดูแลห้องเรียน
นายวิชิต ใจดี

กราบถึงเจ้าคุณ: คำปฏิเสธ

๑๗๖๘๐๐๐๐๐๐๐๐

ที่ ๐๙/๙๙๙๙

วันที่ ๗ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๘
อาศัยอำนาจตามความในข้อ ๒๓ แห่งกฎหมายเดรสมามคุณ ฉบับที่ ๙๙
(พ.ศ.๒๕๖๘) ว่าด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาเรื่องการออกความเห็นใน
พระราชบัญญัติคณะรัฐมนตรี พ.ศ.๒๕๖๘ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะรัฐมนตรี
(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๖๘ ซึ่งแต่งตั้งให้

พระครูสุธรรมลังษ์ ชาญ ธรรมเมฆโน อายุ ๖๗ พระยา ๒๓
วิทยฐานะ น.m. ใน วัด เวียง ตำบล ล้อมแรด อำเภอ เกิน
จังหวัด ลำปาง บ้านบุนเมืองแห่งที่ในทางการปกครองคณะรัฐมนตรีเป็นเจ้าอาวาส
วัด เวียง

- ตำแหน่งเจ้าคุณตามด้านล่าง แม่舅 สำเภา เกิน
จังหวัด ลำปาง

มีอำนาจหน้าที่ปักครองคณะรัฐมนตรีในเขตด้านล่างดังนี้ ตาม
กฎหมายเดรสมามคุณ ฉบับที่ ๙๙ (พ.ศ.๒๕๖๘) ว่าด้วยระเบียบการปักครองคณะรัฐมนตรี

ขอเชิญความเรียนรู้อย่างยิ่ง ในการทุกอย่างดีๆ ให้เป็นไปอย่างดีๆ ในการทุกอย่างดีๆ ในการทุกอย่างดีๆ

เมื่อในโอกาสพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙

มหาเกรสส์กัมมี่โปรดีประนพิจารณาคัดเลือกพระครูเสี้ยวญาณ์ที่
ทำหน้าที่เป็นกรรมการผู้บริหารการศึกษาส่วนที่ ๑ ลงนามให้รับการเลื่อนขั้นพระด้วยการ
น่องในโอกาสพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙
มหาเกรสส์กัมมี่ให้ได้ยิน พระครูสุกิจลักษณ์ (ขาว)

ว่าด้วย ดำเนิน

จังหวัดลำปาง ทำหน้าที่เป็นกรรมการผู้บริหารการศึกษาส่วนที่ ๑
เมืองเชียงใหม่

ขอเชิญชวนให้พระครูเสี้ยวญาณ์ เดินทางมายังประเทศไทย

วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ คัดเลือกพระครูเสี้ยวญาณ์

ประจำการในประเทศไทย

เข้ารับสมณศักดิ์พระครูชั้นประทวน
จากสมเด็จอธิยาวงศากุตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วานัน วาลโน)

เข้ารับพระราชทานลัญญาบัตร - พัดยศ^๑
ที่พระครูสุทธิสีลสังฆ
จากสมเด็จพระญาณสังฆาร^๒ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาปринายก

ประมวลภาพ
ทำบุญบำเพ็ญกุศลศพ พระครูสุทธิสีลลัง Wahl

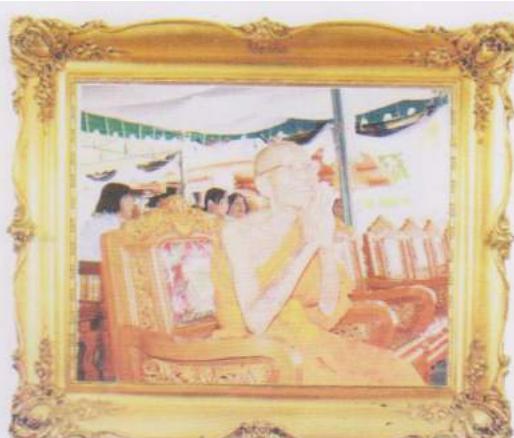

ประมวลภาพ

ทำบุญบำเพ็ญกุศลศพ พระครูสุทธิสีลสังวร

ประมวลภาพ
ทำบุญบำเพ็ญกุศลศพ พระครุสุทธิสีลสังวร

ประมวลภาพ
ทำบุญบำเพ็ญกุศลศพ พระครูสุทธิสิลลังวร

สุทธิสีลสำรภกตา

เจ้าคณะแขวงบางนา – บางจาก เจ้าอาวาสวัดชิรธรรมสาธิวิหาร

คนเราทุกคนไม่อาจหนีพ้นจากความแก่ ความเจ็บ และความตาย ซึ่งเป็นกฎที่ว่าไป กล่าวคือกฎไตรลักษณ์หรือสามัญญาลักษณะ คือ อนิจจ ความไม่แน่นอน ทุกข ความแปรปรวนจากเดิม และอนัตตา ความไม่มีอัตตataตัวตน ไม่มีใครปราถอนา แต่ทุกคนก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่ผู้ฉลาดย่อมไม่ยอมจากไปโดยเปล่าประโยชน์เป็นแน่ ในขณะที่มีชีวิตกลับขวนขวยสร้างประโยชน์และคุณงามความดีให้แก่ตนเอง แก่พระศาสนาและสังคมอยู่เรื่อยไป ดังพุทธสูภาษิตที่ว่า

รูป ชีรติ มจุจัน นามโคตุต น ชีรติ.
รูปกาญ (สังฆาร) ของสรรพสัตว์ย่อมเสื่อม
แต่ชื่อเสียงและโกรหราเสื่อมไปด้วยไม่

ท่านพระครูสุทธิสีลังวร (ชจร จารโนมุโม ตาด้วง) อดีตเจ้าอาวาสวัดเวียง อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง เป็นพระเถระที่เคร่งครัดพระธรรมวินัย ชอบความสงบ พุดห้อย มีปฏิปทา น่าเลื่อมใส เป็นผู้สร้างคุณประโยชน์มาก ได้ร่วมกับท่านเจ้าคุณพระพิพัฒนกิจวิราน พัฒนาวัดเวียงจากวัดที่เป็นโบราณสถานเก่าแก่ชำรุดทรุดโทรมมาเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง และยังคงอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ของเก่าต่างๆ พร้อมกับพัฒนาปรับปรุง ภูมิ ศาลาการเปรียญ ส่งเสริมการศึกษาแก่เยาวชนด้านโรงเรียนประถมบ้านเวียงและสถานศึกษาอื่น ให้เจริญพัฒนาสุวิยางมังดังที่เห็นในปัจจุบัน

จากการไปของท่านพระครูสุทธิสีลังวร (ชจร จารโนมุโม) นับเป็นการสูญเสีย พระเถระที่เป็นกำลังสำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นที่น่าเสียดายยิ่ง หากแต่คุณธรรม ความดีของท่านพระครูยังปรากฏมิได้สูญไปกับสังฆาร ด้วยอำนาจบุญกุศลที่ท่านพระครูได้กระทำไว้ขณะยังมีชีวิตและบุญกุศลที่คงจะสืบทอดมิตร และผู้เคารพนับถือได้ร่วมบำเพ็ญ ตั้งแต่ต้นจนวาระสุดท้ายนี้ ขอจงได้ผลิตวิบากเป็นทิพยสุข ทิพยสมบัติ จงบังเกิดมีแด่ ดวงวิญญาณของพระครูสุทธิสีลังวร (ชจร จารโนมุโม) ในสุคติลัมปราวพสมเจตนาปาราภ ภูกประการ เทอญ

พระราชาชิริโสกน
เจ้าคณะแขวงบางนา – บางจาก
เจ้าอาวาสวัดชิรธรรมสาธิวิหาร กรุงเทพมหานคร

คำไว้อาลัย
เจ้าคณะจังหวัดลำปาง

ท่านพระครูสุทธิสีลสังวาร อดีตเจ้าอาวาสวัดเรียง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัด
ลำปาง เจ้าคณะตำบลแม่มอก และที่ปรึกษา กิตติมศักดิ์เจ้าคณะตำบลแม่มอก อำเภอเดิน
จังหวัดลำปาง ท่านได้มรณภาพจากพวกราไป ทำให้เราทั้งหลายรู้สึกห่วงหาอาลัยถึงท่าน
เมื่อมองไปทางไหนก็เหมือนจะเห็นท่าน ท่านปฏิบัติตนอันเป็นแบบในปฏิปทาอันน่าเคารพ
นับถืออยู่ตลอด และความดีงามต่างๆ มากมาย

แต่อย่างไรก็ตามหากเรามองอีกมุมหนึ่งของวญญสังสารการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็จะ
ไม่มีใครหนีพ้นต้องจากไป โดยเฉพาะท่านพระครูสุทธิสีลสังวารท่านจากไปเพียงแต่ร่าง
ส่วนคุณธรรมคุณงามความดีต่างๆ ยังฝังใจพวกราทั้งหลายอย่างไม่รู้สึก และเราทั้งหลายที่
เป็นผู้��พรนับถือท่าน ก็หันมองนำเอารูปแบบอย่างอันดีงามเช่นนี้ไปปฏิบัติให้บังเกิดคุณธรรม
จริยธรรม ให้เป็นเครื่องประดับกาย ว่าชา ใจ ต่อตนเองสืบต่อไป

ขอถวายความดีต่างๆ ที่พระครูสุทธิสีลสังวารได้ทำไว้ จงบังเกิดเป็นผลประโยชน์จัจย์
ตามสั่งดวงวิญญาณให้สู่สุคติยิ่งๆ ขึ้นไปด้วยเต็ม

๑๘:๖๙๗๒๓๗
(พระราชนิเวศน์)
เจ้าคณะจังหวัดลำปาง

คำให้อาลัย
รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง เจ้าอาวาสวัดตันธงชัย

ถึงหลวงพ่อจะบzechเมื่ออายุ ๔๐ กว่า แต่ก็อยู่ในพระศาสนาได้ ๔๐ พรรษาฯ ที่หลวงพ่อพระครูสุทธิสีลสังวร (ขร ตาด้วง) อดีตเจ้าคณะตำบลแม่มอก อดีตที่ปรึกษาเจ้าคณะตำบลแม่มอก อดีตเจ้าอาวาสวัดเวียง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง ได้ถาวรชีวิตไว้เป็นพุทธบูชา นับว่าเป็นคุณค่าสูงอย่างยิ่ง เพราะตลอดชีวิตในฝ้าเหลืองของหลวงพ่อไม่ได้มัวหมองด้วยพร้อยเลือมเลี้ยดต่อวัดวาอารามพระศาสนา นับว่าหลวงพ่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้อนุชนรุ่นหลังได้เจริญรอยตาม ถึงท่านไม่ได้เป็นพระที่เคร่งครัดกัมมัฏฐาน แต่ท่านก็เป็นพระสมณะเรียบง่าย ตามมี ตามเกิด ตามอยู่ ตามเป็น แบบพระฯ พื้นบ้านทั่วไปเป็นที่กราบไหว้ เป็นที่ทำบุญ เป็นผู้นำญาติโยม สั่งสอนญาติโยมในวัด ในหมู่บ้านตามหน้าที่ของเจ้าอาวาส ของพระฯ นับว่าท่านมีพระคุณต่อวัดวาอารามพระศาสนาไม่น้อย ก็น้อย คุณุปการอันนี้นับว่าเป็นสิ่งที่พวกเรารักทั้งหลายควรระลึกถึง แสดงความกตัญญูรักคุณกดเวลาที่ตอบแทนคุณท่าน

การมรณภาพจากไปของหลวงพ่อพระครูสุทธิสีลสังวรในครั้งนี้ ถือว่าเป็นการสูญเสียพระธรรมะ สูญเสียเจ้าอาวาสไปยิ่ງรุปหนึ่งของวงการคณะสงฆ์ในอำเภอเดิน ในจังหวัดลำปาง ในพระศาสนา ธรรมดายิ่วิตมีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป วันนี้หลวงพ่อจากพวกเราไปก่อน ต่อไปอาจจะเป็นพวกเราจะได้คนหนึ่งที่จะตามไปในไม้ข้ากเร็ว ก่อนที่พวกเราจะจากโลกนี้ไปได้ทำอะไรไว้เป็นประโยชน์ต่ออนุชนรุ่นหลังได้เจริญรอยตามบ้าง สิ่งใดที่ผมอาจได้ล่วงเกินด้วยกาality วาจา ใจ ขอໂຫສິກຣມด้วย ขอดวงวิญญาณของหลวงพ่อพระครูสุทธิสีลสังวร คงสุภาพภูมิที่หลวงพ่อตั้งใจไว้ อธิษฐานไว้จนกว่าบรรลุมรรคผลนิพพาน ด้วยเทอญ

ทนาย ชากังราวลักษณ์

(พระวิสุทธิธรรมพิลาส)

รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง

เจ้าอาวาสวัดตันธงชัย

คำไว้อาลัย
รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง
เจ้าอาวาสวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม
พระอารามหลวง

งานพระราชทานเพลิงศพของหลวงพ่อพระครูสุทธิสีลสังวาร (ชจร จรณธรรมโม ตามด้วย) ซึ่งจะมีขึ้นในวันอาทิตย์ที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๘ โดยมีท่านเจ้าคุณพระพิพัฒนกิจวิถาน (บุญศักดิ์ สิริปุญโญ) รองเจ้าอาวาสวัดชีรธรรมสาอิตรวิหาร พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร ประธานคณะกรรมการจัดงาน และในอีกวันหนึ่งที่สำคัญคือ ท่านเจ้าคุณพระพิพัฒนกิจวิถานเป็นศิษย์เก่าของวัดเวียง อำเภอเกิน เป็นมาตุภูมิบ้านเกิด

หลวงพ่อพระครูสุทธิสีลสังวาร อายุ ๘๕ ปี ๙ เดือน ๗ วัน พฤษา ๕๐ นักอรรุณ ชั้นโภ (๙.๖.โภ) อดีตเจ้าอาวาสวัดเวียง อดีตเจ้าคณะตำบลแม่มอกกิตติมศักดิ์ ตามประวัติ แล้วทราบว่าอุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่ออายุได้ ๑๕ ปี ผ่านชีวิตการเป็นศรัทธาสมacula จนชีวิต แต่เมื่อความวิริยะอุตสาหะศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย จนสามารถสอบนักธรรมชั้นโภได้ ประพฤตตนปฏิบัติดีจนได้รับความไว้วางใจจากผู้บังคับบัญชาาระดับเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะ อำเภอ เจ้าคณะจังหวัด และระดับชั้นสูงสุดตามลำดับ กล่าวคือ

พ.ศ.๒๕๑๒	เป็นเจ้าอาวาสวัดเวียง ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน
พ.ศ.๒๕๒๖	เป็นพระครูชั้นประทวนสมณศักดิ์
พ.ศ.๒๕๓๖	เป็นพระครูชั้นสัญญาบัตร เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ชั้นตรี
พ.ศ.๒๕๓๗	เป็นเจ้าคณะตำบลแม่มอก อำเภอเกิน
พ.ศ.๒๕๕๑	ได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นเจ้าคณะตำบลชั้นโภ จนกระทั่งได้รับยกเป็นเจ้าคณะตำบลกิตติมศักดิ์ต่อมา

ผลงานองค์กรคณะลงมือทั้ง ๖ ที่โดดเด่นของหลวงพ่อพระครูสุทธิสีลสังวาร อาทิ งานด้านสาธารณูปการ การก่อสร้างปูนสังชายน้ำด้วย อาทิ บูรณะวัดฯ บูรณะวิหาร โบราณ ตลอดถึงสาธารณูปการและโภชนาถภายในนอก เช่น โรงเรียนบ้านเวียง เป็นต้น ทั้งนี้หลวงพ่อพระครูสุทธิสีลสังวารเป็นผู้มีบุญหลายประการ กล่าวคือ

เกิดมา เพราะมีบุญ คือ บุญส่ง บุญเสริม บุญสนับสนุน พบร่อแม่ตี พบครูอาจารย์ อุปัชฌาย์ตี พบลูกศิษย์ตีมีความกตัญญูกตเวที โดยเฉพาะท่านเจ้าคุณพิพัฒนกิจวิถี ได้ชักชวนญาติโยมผู้อุปถัมภ์การก่อสร้างพัฒนาวัดเวียงจนสวยงาม อีกทั้งเป็นวัดที่มีโบราณสถานหลายอย่างเป็นที่น่าภาคภูมิใจ

อยู่ดี อย่างมีคุณ คือ คุณความดีส่วนตัว มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย มีความเมตตา ความเสียสละต่อส่วนรวม

ไปดี อย่างมีคุณ คือ บุญกุศลได้สะสมไว้อย่างพร้อมมูล ไม่มีสิ่งอันใดที่ไม่ได้ทำ ขออำนาจบุญกุศลทักษิณานุปทานกิจที่คณะสงฆ์ คณะศรัทธา และญาติมิตร ศิษยานุศิษย์ บำเพ็ญด้วยตั้นจนถึงวันพระราชาท่านเพลิงศพ จะเป็นผลงดงาม หนุนนำ ดวงวิญญาณหลวงพ่อพระครูสุทธิสิลสังวา ไปบังเกิดในสภาพภูมิของสมณเพศจะพึงได้รับเทอญ

ด้วย ๖๗๙๖๘๒

(พระจินดารัตนาการณ์)

รองเจ้าคณะจังหวัดสำปาง

เจ้าอาวาสวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พระอารามหลวง

คำไว้อาลัย

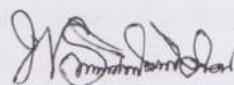
เมื่อทราบข่าวว่าหลวงพ่อมรณภาพแล้วเมื่อเวลา ๒๓.๐๐ น. ของวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๖ จากท่าน พอ.สัมพันธ์ กันคำ จึงได้ทบทวนถึงหลักธรรมที่เคยได้เล่าเรียนศึกษามาว่า

“ชีวิตทุกชีวิตทางพระพุทธศาสนากำหนดว่า เลิกน้อย นิดหน่อย ไม่แห่นอน พลันจะแตกดับอยู่ตลอดเวลา ท่านอุปมาไว้ว่าคล้ายพยับแಡດมองดูใกล้ๆ คล้าย มีตัวรัรภะยืนบ้านประหนึ่งว่าจะจับต้องได้ พอเข้าไปใกล้หายไป หมดไป เป็นของว่างเปล่า หรือเหมือนก้อนฟองน้ำที่เกิดจากน้ำกระทบกันพลันเป็นก้อนใหญ่ เล็กกระเจาไปทั่ว พอเข้าไปใกล้จับต้องเข้าก็แตกสลายทันที หรือเหมือนหยาดน้ำค้าง ที่ติดอยู่ตามใบไม้ใบหญ้า พอดวงอาทิตย์แผดแสงขึ้นมาก็พลันเหือดแห้งหายไป หรือ เมื่อหอนของใช้ที่ทำด้วยดิน เช่น หมอดิน โลง อ่าง กระถาง กระทะ เป็นต้น เมื่อเป็น รูปแล้วก็นบวณจะแตกต่อไป หรือเมื่อหอนท่อนไม้ที่จมอยู่ในดิน ย้อมเป็นอาหารของ ปลาและกล้ายเป็นเดินต่อไป หรือเมื่อหอนไม้ผุที่ลอยอยู่บนน้ำ เมื่อดูดหน้าอิ่มตัวแล้ว จะ Jamie ใต้น้ำสลายตัวกล้ายเป็นเดินไปในที่สุด ชีวิตเป็นของไม่ยั่งยืน ความตายเป็น ของที่ยั่งยืน เราชัตต้องตายเป็นแน่แท้ ชีวิตของคนเราไม่มีความตายเป็นที่สุด แต่ว่า จะซ้ำหรือเรวน่าท่านนั้น”

การมณภาพของหลวงพ่อพระครูสุทธิสีลังหาร (จ่อน) (ชจร จันอโม - ตาด้วง) นอกจากจะนำความโศกเศร้าอาลัยเลี้ยดายยิ่งมาสู่วิหารคณะส่งฟ์ ญาติพี่น้อง ศิษยานุศิษย์ คณะศรัทธาบ้านเวียง คณะศรัทธาทุกๆ หมู่บ้าน และผู้มีความเคราะห์นับถือในตัวของ หลวงพ่อแล้ว ยังนับเป็นการสูญเสียพระเครื่องที่มีวัตรปฏิบัติและปฏิปิทາแห่งเดื่อมใส เป็นพระเกเฟรผู้ที่เปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรม และเป็นหลักของสังฆมณฑลไปอีกรูปหนึ่ง สิ่งซึ่ง ยังคงอยู่คือคุณธรรมความดีที่หลวงพ่อได้บำเพ็ญมาเอาไว้มีให้สูญหายสลายไปกับสังฆาร แต่จะเป็นที่ระลึกและกล่าวขานสืบไปอีกนานแสนนาน

ขออนุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและบำรุงธรรมที่หลวงพ่อพระครูสุทธิสีลังหาร (จ่อน) (ชจร จันอโม ตาด้วง) ได้อบรมสังสมมาแล้วด้วยดี ตลอดจนถึงกุศลทักษิณานุปทาน ที่คณะส่งฟ์ คณะญาติพี่น้อง ศิษยานุศิษย์ คณะศรัทธาบ้านเวียง คณะศรัทธาทุกๆ หมู่บ้าน และผู้มีความเคราะห์นับถือในตัวของหลวงพ่อ ได้ตั้งใจบำเพ็ญอุทิศตลอดตามลำดับ จงสัมฤทธิ์ อภิญญาภิกุบุญผลให้ดังวิญญาณอันบริสุทธิ์ของหลวงพ่อ สร้างไส้รุ่งเรืองในธรรมของสมเด็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายิ่งๆ ขึ้นไป ตราบบรรลุถึงพระนิพพาน เทอญ

ด้วยความนับถือ อาลัย เลี้ยดายยิ่ง

(พระพิพัฒนกิจวิราน)

รองเจ้าอาวาสวัดวชิรธรรมสาธิตริหาร กรุงเทพมหานคร

จ ranomunusutti เจ้าคณะอำเภอเกิน

งานพระราชนิพัฒนศพของพระสงฆ์สมณศักดิ์นับว่าเป็นงานใหญ่มาก ต้องใช้เวลานานในการเตรียมการเตรียมงานและทุนทรัพย์ จึงจะทำให้สมกับฐานันดรศักดิ์ของท่านผู้ชายชนม์ตามฐานานุรูป ส่วนพระครุสุทธิสีลังหาร อธิบดีเจ้าอาวาสวัดบ้านเรียง อธิบดีเจ้าคณะตำบลลิกิตติมศักดิ์ เป็นพระมหาเถระที่มีอายุ ๘๖ ปี ๔๐ พรรษาในพระพุทธศาสนา เป็นพระสงฆ์ที่มีศีลารวัตรที่น่ากราบไหว้ ได้รับความไว้วางใจจากคณะสงฆ์ผู้ปักโครงได้ดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดบ้านเรียงและตำแหน่งคณะสงฆ์ปักโครงระดับตำบล เป็นอธิบดีเจ้าคณะตำบลลิกิตติมศักดิ์ตำบลแม่เมอก ท่านใช้ชีวิตพรา瓦สเป็นเบื้องต้น และใช้ชีวิตส่วนมากในเพศบรพชิตเป็นที่สุดของชีวิตของตน ดำรงในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง

ดังนั้นเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๙ เวลา ๑๑.๐๐ น. คณะสงฆ์อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง ได้สูญเสียพระมหาเถระระดับเจ้าคณะตำบลเป็นพระครุสัญญาบัตร เป็นพระที่มีศีลารวัตรที่น่าเลื่อมใสศรัทธาอย่างยิ่ง

ในส่วนพระครุสุทธิสีลังหารอีกรูปหนึ่ง ท่านเป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรมความดี๓ ประการ คือ ความรู้ดี ความสามารถดี และความประพฤติดี

๑. ความรู้ดี ศึกษาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม สำรวมในพระปฏิโมก্ষ
๒. ความสามารถดี ได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ที่ได้ทำการก่อสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์ ปรับปรุงภูมิทัศน์วัดบ้านเรียง เป็นที่ร่มรื่นอภิรมย์ใจแก่ผู้มาทำบุญที่วัด

๓. ความประพฤติดี ท่านดำรงสมณเพศเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่หลอกหลวงผู้อื่น เลี้ยงชีวิตตามวินัยสงฆ์และศีลของกิษรุ

ขอผลันสิงสันนเกิดจากการบำเพ็ญบุญกุศล คุณงามความดีตั้งแต่ต้น จงเป็นพละปัจจัย เป็นอนุสัยตามสั่ง นำจิตดวงวิญญาณของท่านพระครุสุทธิสีลังหาร (อาจารย์ จ ranomunusutti) ไปสู่ภพภูมิอันสมควรตามคติวิสัยด้วยเทอญ

(พระครุสุทธิสุธรรมานุสิฐ)

เจ้าคณะอำเภอเกิน

วัดคະตິກເຊີ້ນມັນ ອຳເກົວເມືອງລຳປາງ ຈັງວັດລຳປາງ

คำไว้อาลัย รองเจ้าคณะอำเภอเกิน

ได้ทราบข่าวว่าท่านพระครูสุทธิสีลังวร อธิิตเจ้าอาวาสวัดเวียง เจ้าคณะตำบลแม่มอก ซึ่งได้ถึงแก่กรรมภาพไป ยังความโศกเศร้าเสียใจอย่างยิ่งนั้นให้เกิดแก่คณะสงฆ์ อำเภอเดิน ตลอดจนถึงคณะคិច្ចាយាណុគិច្ចីដ្ឋីមีความเคราะพนับถือและศรัทธาญาติโยม พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ท่านพระครูสุทธิสีลังวรเป็นปูชนียบุคคล เป็นพระเกี้ยะใหญ่ที่ควร เคราะพนับถือกราบไหว้บูชา เป็นที่พึงของพระสงฆ์และสามเณรในวัดเวียง

ท่านเป็นพระที่มีความยั่นในหน้าที่การงาน ซึ่งท่านนั้นเป็นผู้ที่คณะส่งฟ้าข้าเงอเดิน
นั้นให้ความไวใจดำรงตำแหน่งการปกครองคณะส่งฟ้าดำบลแม่ mosk ซึ่งจากวัดของท่านใน
ตัวข้าเงอเดินต้องขามเข้าไปอึกประมาณ ๗๐ กิโลเมตร การเดินทางก็ลำบากนับว่าท่าน
เป็นที่ตั้งใจสนใจคณะส่งฟ้าเป็นอย่างดี ท่านได้สร้างคุณประโยชน์ไว้กับพระพุทธศาสนา
มากมาย ท่านเป็นผู้ที่เลี้ยงสละชีวิตทั้งชีวิตเพื่อพระพุทธศาสนาในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่
เป็นผู้มีจิตเมตตา มีความจริงใจต่อหมู่คณะ มีความจริงจังต่อหน้าที่การงาน

แต่เมื่อเรามานึกถึงหลักธรรมของพระพุทธองค์ ดังจะขอยกศาสนสุภาษณ์ขึ้นมา กล่าวอ้างบทหนึ่งว่า “อชุเช ภิกษุนामาปี โกรุณญา มนั สรุ น ทิ โน สงคurenเดน มาหะเสเนน มฉูนา.” ความว่า “ควรรับทำความเพียรเสียในวันนี้ ให้เครื่องจะรู้ความดายจะมีมาในวันพรุ่งนี้ เพราะไม่มีใครเล่ายที่ผิดเพียงต่อพญาแมจฉุราชผู้มีเสนาใหญ่ได้” พระครุสุทธิ สลัลัง wang จากโลกนี้ไปก็เพียงร่างกาย ส่วนของชื่อเสียง เกียรติยศ คุณธรรมทั้งหลายของท่าน ก็จะสลายอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งบรรพชิตและคฤหัสสดลอดไป ดังศาสนสุภาษณ์ ที่ว่า “รูป ชีรติ มฉาน นาม โคตุต น ชีรติ” ความว่า “รูปคือร่างกายย่อ缩ยบແດກສลาย ไป ส่วนชื่อเสียงเกียรติคณาณ์หายอยบันไปด้วยไม่”

ด้วยอำนาจจากสูตรผลบัญญัณความต้องการที่หัวน้ำได้บำเพ็ญมา และญาติโยมศิษยานุศิษย์ได้ทำอุทิศให้ ขอจงเป็นปัจจัยตามสั่งดวงวิญญาณของท่านได้สุสัคติโลกสารรคในสัมประยาพ
ด้วยเทอญ

พระครุสิริพัฒนพิศาล
รองเจ้าอุปนายกฯ กองเรือน

คำไว้อาลัย
รองเจ้าคณะอำเภอเกิน

ขอความอาลัยแด่ท่านพระครูสุทธิสีลังวาร อดีตเจ้าคณะตำบลแม่มอก อดีตเจ้าอาวาสวัดเรียง ผู้ล่วงลับไป ซึ่งได้สร้างคุณปการอย่างมากแด่พระพุทธศาสนา ในฐานะเจ้าคณะผู้ปกครองในระดับตำบล ท่านพระครูเป็นผู้มีอุปนิสัยตรงไปตรงมาและเข้ากับคนได้ง่าย ช่วยเหลือกิจการงานคณะส่งมืออย่างไม่เห็นแก่ความเห็นด้วยใจนัก ถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ทุกอย่างล้วนตั้งอยู่บนกฎไตรลักษณ์ ไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอน ความตายจึงเป็นเครื่องเตือนสติให้อนุชนรุ่นหลังให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท หมั่นสร้างคุณงามความดี เพื่อเป็นเสบียงนำทางให้พบสุคติในโลกเบื้องหน้า

ขออำนาจคุณพระครูรัตนตรัยและบุญกุศล จงดลบันดาลหนุนนำส่งให้ดวงวิญญาณของท่านพระครูสุทธิสีลังวาร ไปสู่สุคติสัม�รยาภาพด้วยเทオญ

พระครูอโภกาสกิตติคุณ
รองเจ้าคณะอำเภอเกิน

คำไว้อาลัย
เจ้าคณะต่ำบลเวียงมอก เจ้าอาวาสวัดกุ่มเนือง

ด้วยพระเดชพระคุณพระพิพัฒนกิจวิราน รองเจ้าอาวาสวัดวชิรธรรมสาธิตริหาร กรุงเทพฯ ประธานคณะกรรมการจัดงานพระราชทานเพลิงศพพระครูสุทธิสิลสังวร อติตเจ้าอาวาสวัดเวียง อดีตเจ้าคณะต่ำบลแม่มอก ได้มีหนังสือถึงข้าพเจ้าขอให้เขียนคำไว้อาลัยต่อพระครูสุทธิสิลสังวร เพื่อนำไปปักพิมพ์เป็นส่วนหนึ่งของหนังสืออนุสรณ์

ข้าพเจ้ามีความยินดีและดีใจ ที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดงานบำเพ็ญกุศลพระราชนกัน เพลิงศพในครั้งนี้ เพราะพระครูสุทธิสิลสังวรท่านเป็นพระเถระที่มีคุณธรรมล้มมาปฏิบัติ มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ ได้เครียร่วมในงานกิจนิมนต์ ท่านมีความอ่อนน้อมถ่อมตน ต่อข้าพเจ้าและพระเถระผู้ใหญ่เป็นอย่างดี เป็นที่ยอมรับเคารพนับถือของศิษยานุศิษย์และศรัทธาสาouxทั่วไป เมื่อท่านได้ลั่งสังขารจากโลกนี้ไป ยังความอาลัยและเสียดายมาสู่ผู้อยู่เบื้องหลังเป็นอย่างยิ่ง เหลือไว้แต่ผลงานและคุณงามความดีที่ท่านได้ฝากไว้กับโลกนี้

ด้วยอำนาจของกุศลผลบุญคุณงามความดีที่ท่านได้บำเพ็ญมา และคณะศรัทธา سانัตติคุณยได้ทำอุทิศภายใน ของจงเป็นพลwareปัจจัยเสริมส่งให้ดวงวิญญาณของท่านพระครูสุทธิสิลสังวรได้ประสบความสุขยิ่งๆ ขึ้นไปในสัมประภาพนั้นๆ ด้วยเทอนุ

๗๘๒ ๓๖ ๙๗๔ ๙๗๕

(พระครูสัทธรรมรังษี)

เจ้าคณะต่ำบลเวียงมอก

เจ้าอาวาสวัดกุ่มเนือง

คำไว้อาลัย
เจ้าคณะตำบลแม่模 รองเจ้าอาวาสวัดกุ่มเนือง

ตามที่ข้าพเจ้าได้รู้จักกับพระครูสุทธิสีลสังวร ท่านเป็นพระที่มีความสงบเยือกเย็น อ่อนน้อมถ่อมตน เป็นที่เคารพนับถือเลื่อมใสศรัทธาของครรภาราประชาชนและพระสงฆ์ สามเณรของวัดเวียง และในเขตปกรองตำบลแม่模 ข้าพเจ้าได้สืบทอดเป็นเจ้าคณะตำบล แม่模 ปฏิบัติหน้าที่ตามแบบอย่างที่ท่านปฏิบัติตาม

เมื่อท่านล่วงลับดับขันธึงแก่มรณภาพไป ก็เป็นที่น่าเสียดายอาลัยอาวรณ์ต่อ พระสงฆ์สามเณร ศิษยานุศิษย์และคณะครรภาราวัดเวียง ตลอดถึงสาธุชนทั่วไป

สุดท้ายนี้ บรรดาคณะสงฆ์และสาธุชนศิษยานุศิษย์ของพระครูสุทธิสีลสังวร ผู้มี จิตครรภาราเป็นเมมหาคุณ ได้มาร่วมกันบำเพ็ญบุญคุณในคราวนี้ ขอให้ผลบุญคุณนั้นจะ ตลอดกาลให้ด้วยวิญญาณของท่านพระครูสุทธิสีลสังวร ได้ประสบกับความสุข สงบ เยือกเย็น บริสุทธิ์ สกิดในสัมประภาพนั้นฯ ด้วยเทอน্য

(พระครูพินิจนพก)

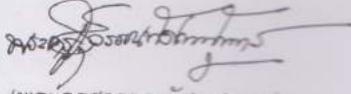
เจ้าคณะตำบลแม่模

รองเจ้าอาวาสวัดกุ่มเนือง

คำไว้อาลัย
เจ้าคณะตำบลล้อมแรด เขต ๒ เจ้าอาวาสวัดอุมล่อง

มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ ย่อมมีการดำเนินชีวิตแตกต่างกันไป มีสุข มีทุกข์ มีความดี ใจ เสียใจ มีนิหนา สรรเสริญ ประปนคละเคล้ากันไปตามกฎธรรมชาติของโลก จะเป็นมนุษย์ทุกคนจะหลีกหนีซึ่งความตายไปไม่พ้น เมื่อนั้นดังเช่นท่านพระครูสุทธิสิลลัจาร อดีตเจ้าอาวาสวัดเรียง ท่านก็ไม่พ้นจากสิ่งเหล่านี้เหมือนกัน เมื่อตอนท่านมีชีวิตอยู่ท่านได้ทำคุณประโยชน์มากมายต่อพระศาสนา โดยเป็นผู้นำก่อสร้างเสนาสนะตลอดถึงวัดอุมล่อง ไว้ในวัดเรียง เพื่อให้พุทธศาสนาникชนทั้งหลายไว้สำหรับเป็นที่ทำบุญสร้างกุศล และยังได้ช่วยเหลือเอื้อเพื่อเพื่อแผ่ก่อภูลิให้กับครรภาราประชาชนมาโดยตลอด และยังได้สร้างศาลาอุบรม สังสอนพระภิกษุสามเณรที่อยู่ในความดูแล เป็นต้น

แต่เมื่อถึงวันนี้ท่านก็ได้พบกับหลักความเป็นจริงของชีวิต (หลักสัจจะธรรม) คือ กฎหมายธรรมชาติ มีเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีสิ่งใดก็มีสิ่งหนึ่ง ไม่อาจหลีกหนีได้ ท่านได้เดินทางไปสู่สุขาวดี ที่สุดในที่สุด ชั่งทุกๆ คนไม่อาจหลีกหนีไปได้ เมื่อตอนท่านพระครูสุทธิสิลลัจารเป็นตัวอย่างในการสอน ชีวิตนี้ ขอให้ดวงวิญญาณของหลวงพ่อท่านพระครูจงไปสู่สุคติโลกสารรค์ภูมิเบื้องหน้าด้วยเมตตา

(พระครูสุธรรมนัทศุนกร)
เจ้าคณะตำบลล้อมแรด เขต ๒
เจ้าอาวาสวัดอุมล่อง

คำไว้อาลัย
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดวชิรธรรมสาธิราชวิหาร

ท่าน พระครูสุทธิสีลสังวร อดีตเจ้าคณะตำบลแม่มอก อดีตที่ปรึกษาเจ้าคณะตำบล
แม่มอก และอดีตเจ้าอาวาสวัดเวียง เป็นพระเถระที่มีข้ออัตรปฏิบัติและปฏิปทาที่น่าเลื่อมใส^๑
เป็นกันเองกับทุกๆ ท่าน ไม่ถือเนื้อถือตัว ตอนที่ดำรงตำแหน่งทางคณะสงฆ์เอาใจใส่ใน
ธุระในงานพระพุทธศาสนา ทั้งด้านการศึกษา การเผยแพร่ การปกคล้อง ดูแลคณะสงฆ์ที่ได้รับ^๒
มอบหมายให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และได้ดำเนินการงานก่อสร้าง งานปฏิสังขรณ์
วัดเวียงในทุกๆ ด้าน เป็นศูนย์รวมจิตใจของคณะครัวท่าบ้านเวียงและคณะคิชยานุคิชย์
มากมาย ทำให้วัดเวียงเจริญก้าวหน้าจนทุกวันนี้

นับได้ว่าท่าน พระครูสุทธิสีลสังวร เป็นพระเถระผู้ทำให้หมู่สังฆdam เป็น^๓
แบบอย่างที่ดีของนักปักษร เป็นที่น่าเคารพนับถือของคิชยานุคิชย์ การมรณภาพจากไป^๔
ของท่านพระครูสุทธิสีลสังวร เป็นที่น่าเสียดายและอาลัยเป็นอย่างยิ่ง ที่ต้องสูญเสียพระ^๕
เถระผู้ใหญ่ที่ทรงคุณค่าในวงการคณะสงฆ์ของอำเภอเทิง ท่านจากไปแต่เพียงรายกาย^๖
เท่านั้น แต่คุณความดี เกียรติยศ ชื่อเสียง และผลงาน จะเป็นอนุสรณ์คงอยู่ตลอดไป สมดัง^๗
พุทธศาสนาสุภาษชิตที่ว่า “รูป ชีรติ มจุจัน นามโคงตุต น ชีรติ” แปลใจความว่า รูปคือร่างกาย^๘
ย่อมอยู่ยังแต่กสลายไป ส่วนชื่อเสียงเกียรติคุณหายอยู่บแกะไปด้วยไม่

ขอแสดงนุส្សกิริยาสัมมาปฏิบัติที่ท่านพระครูสุทธิสีลสังวร ได้สั่งสมอ่บรมมา^๙
ตลอดการดำรงเพศบรรพชิต อีกทั้งนุส្សกุศลที่คณะสงฆ์ คณะคิชยานุคิชย์ พุทธศาสนาที่กันชน^{๑๐}
ได้ร่วมกันบำเพ็ญอุทิศถวายมาโดยตลอด จะเป็นพลังปัจจัยให้ดวงวิญญาณของท่านไปสู่^{๑๑}
สุคติโลกสวรรค์ และบรรลุถึงนิพพานในอนาคตกาลด้วยเทอน্ত

ด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

(พระครูภราṇาสังวรกิจ ว.)

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดวชิรธรรมสาธิราชวิหาร

ควรจะอลาสัย ในนามคณะสงฆ์วัดเวียง

ขอน้อมถวายควรจะ แต่... ดวงวิญญาณของหลวงพ่อพระครูสุทธิสีลสังวร อดีตเจ้าวัวสวัดเวียง อดีตเจ้าคณะตำบลแม่มอก อดีตที่ปรึกษา กิตติมศักดิ์เจ้าคณะตำบลด้วยความเคารพยิ่ง

หลวงพ่อในฐานะที่เป็นบุชีนียบุคคล ของคณะศิษยานุศิษย์และคณะครัวท่าราพุทธศาสนาทั้งหลาย ตลอดช่วงอายุไขตั้งแต่อุปสมบทภายใต้ร่มเงาแห่งพระธรรมวินัย ได้ทำหน้าที่ของสมณเพศที่ดีในพระพุทธศาสนา ได้ทำหน้าที่เป็นครุย่าทօดความรู้และประสบการณ์แก่มวลศิษย์ และแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนแก่คณะครัวท่าสาธุนทั้งหลาย เพื่อยกระดับชีวิตให้ดีขึ้นตามแนวทางวิถีพุทธ เป็นเจ้าคณะตำบลแม่มอก ได้บริหารกิจกรรมงานของพระศาสนาในเขตปกครองให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

นับว่าหลวงพ่อพระครูสุทธิสีลสังวร ได้บำเพ็ญประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวม พร้อมทั้งประเทศชาติและพระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์ตามศักยภาพ เป็นสาระแก่นสารแห่งชีวิต ที่ตั้งอยู่อย่างยาวนาน

ในโอกาสที่จะได้รับพระมหากรุณาธิคุณฯ พระราชทานเพลิงศพในวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๘ นี้ ขอเดชะบารมีแห่งพระพุทธศาสนา พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ พร้อมทั้งคุณความดีทั้งหลาย จงได้มาหనุนนำดวงวิญญาณของหลวงพ่อพระครูสุทธิสีลสังวร ได้บรรลุถึงวิมุตติสุขในสัมปライภพด้วยเทอญ

พระปลัดชัยวัฒน์ จันทกอมโม

เจ้าวัวสวัดเวียง

ความอาลัยและเคารพรักจากคณะครุฑราวดเวียง

หลวงพ่อพระครูสุทธิสีลสังฆ ท่านเข้ามาจำพรรษาอยู่ที่วัดเวียง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๒๒ ถึงแม้ว่าท่านจะไม่ได้อุปสมบทในวัดเวียง มาก่อน แต่ท่านก็เป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้านเวียง โดยมีญาติพี่น้องเป็นจำนวนมาก ที่มีถิ่นฐานอยู่ในบ้านเวียงแห่งนี้ ต่อมาเมื่อท่านได้ขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเวียง ท่าน ก็ได้ปรับปรุงเพิ่มเติมสิ่งก่อสร้างอันเป็นประโยชน์ในบริเวณวัดขึ้นเป็นจำนวนมาก และท่าน ได้เจริญก้าวหน้าทางด้านการปกครองคณะสงฆ์ จนกระทั่งได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูชั้นสัญญาบัตร และขึ้น ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลแม่อก และที่ปรึกษาเจ้าคณะตำบลกิตติมศักดิ์มาอย่างต่อเนื่อง

เป็นประจำที่คณะครุฑราวดเวียงได้พาคนมาเข้าวัดรับศีล พิพธธรรมเทศนาทำบุญ ตามประเพณีดังเดิมนั้น ได้รับความเมตตาจากท่านหลวงพ่อได้อย่างสั่งสอนให้พากเพียรตามนั้น รักษาศีลเป็นนิจ และปฏิบัติตนอยู่ในทำหนองคolinaของธรรมด้วยดีตลอดมา

เมื่อท่านได้มรณภาพลง ทุกคนห่วงรำลึกถึงความตั้งใจและความมีน้ำใจของท่าน ที่ได้อุบรมสั่งสอน ตลอดจนความเมตตาในทุกทาง ซึ่งพากเพียรสำนึกรักในพระคุณไม่รู้ลืม ท่านเป็นผู้ปฏิบัติปฎิบัติชอบเป็นแบบอย่างที่ดี ท่านได้จากพากเพียรไปด้วยความอาลัย ขอให้ ดวงวิญญาณของท่านจงได้ขึ้นสู่สรวงสรรค์ พากเพียรทั้งหลายตั้งใจจะยึดมั่นในพระธรรมคำสอน ของพระพุทธศาสนาที่ท่านได้มอบให้กับพากเพียร เพื่อบูชาคุณของท่านตลอดไป

ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการ
และคณะครุฑราวดเวียง

คำปราศรัย

หนังสือ ประวัติศาสตร์เมืองเดิน เล่มนี้ สำเร็จขึ้นได้

๑. ท่านเจ้าคุณพระพิพัฒนกิจวิราน (เจ้าคุณช้อย) ได้ประกว่าอย่างได้ประวัติเมืองเดินที่ท่านเจ้าคุณพิมพ์ในหนังสือประวัติ – ดำเนินลำปาง ในชื่อเชียงคันคร ลัมภกับปะนคร ถูกกฎหมาย นครลำปางในหนังสือต่างๆ ที่พอกหาได้ แต่ขอเนื้อหาที่เกี่ยวกับเมืองเดินให้ทราบ กว่านี้ รับปากว่าจะพยายามค้นหาให้ รับปากแล้วมาหวนคิดว่าจะทำยังไงดี นึกถึงอาจารย์ภูเดช แสนสา จึงโทรศัพท์คุยกับอาจารย์ภูเดชซึ่งค้นคว้าให้ อาจารย์ภูเดชรับปากจะค้นคว้าให้

๒. ถ้าไม่มีอาจารย์ภูเดช แสนสา และคณะซึ่งค้นคว้าเรียนลงที่ให้ ก็คงไม่มีหนังสือเล่มหน้าฯ แบบนี้ให้พวกเราได้ศึกษาค้นคว้าและทราบถึงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ในอดีตที่ผ่านพ้นมาในเมืองเดิน ที่พวกเรายังไม่รู้ ได้รู้ แล้วจะแจ้งเพิ่มขึ้นอีก และจะได้เป็นเอกสารข้อมูลไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม สืบต่อไป

๓. ถ้าไม่มีหลวงพ่อพระครูสุทธิสิลสังวร (ชจร ตาดาวง) อธิบดีเจ้าคณะตำบลแม่mom กอดีตที่ปรึกษาเจ้าคณะตำบลแม่mom อดีตเจ้าอาวาสวัดเรียง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง ก็คงไม่มีหนังสือเล่มนี้เหมือนกัน เพราะท่านเจ้าคุณพระพิพัฒนกิจวิราน (เจ้าคุณช้อย) ประภาจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพท่าน จึงมีการหาข้อมูลค้นคว้ามาจัดพิมพ์ nabว่ามีหลวงพ่อพระครูสุทธิสิลสังวร เป็นมูลเหตุจึงมีหนังสือเล่มนี้เกิดขึ้น

ขอตัววิญญาณของหลวงพ่อพระครูสุทธิสิลสังวร จงมารับทราบอนุโมทนาส่วนกุศล ทักษิณานุปทานอันเกิดจากการทำความนี้ ขอให้ดวงวิญญาณของหลวงพ่อสู่สุคติมีนิพพาน เป็นที่สุด หนังสือเล่มนี้จะมีประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์เมืองเดินไม่มาก ก็น้อย ข้าพเจ้าเพียงแต่เป็นผู้ประสานและสนับสนุนตามกำลังพอที่จะช่วยเหลือได้เท่านั้น

จึงขออนุโมทนาขอบคุณในน้ำใจที่อาจารย์ภูเดช แสนสา พร้อมคณะได้เสียสละเวลา ค้นคว้าและลงพื้นที่ท่าข้อมูลจัดทำเป็นหนังสือเล่มนี้ได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ขออนุโมทนาขอบคุณไว้ ณ ที่นี่ด้วย

พ.พ.๙๗๐๒๖๐๑๒

(พระวิสุทธิธรรมพิลास)

รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง

เจ้าอาวาสวัดตันธงชัย

อวัยมภกตฯ

หนังสืออนุสรณ์ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพของพระครูสุทธิสิลสังวร อดีตเจ้าคณะตำบลแม่模อก อดีตที่ปรึกษาคิตติมศักดิ์เจ้าคณะตำบลแม่模อก และอดีตเจ้าอาวาสวัดเวียง ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง ที่ทางคณะกรรมการดำเนินงาน ตลอดถึงคณะศิษยานุศิษย์และคณะครรภาราษฎรใจบุญทั้งหลายได้ร่วมกันจัดทำขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อน้อมรำลึกถึงคุณงามความดีของหลวงพ่อพระครูสุทธิสิลสังวรที่ท่านได้สังสมมา และเพื่อแจกจ่ายเป็นบรรณาการแก่ผู้มาร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพในครั้งนี้

อนึ่งในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพในครั้งนี้ ได้รับความเมตตาจากหลายท่าน ที่ได้ช่วยกันรวบรวมเนื้อหาสาระในหนังสือฉบับเรียบง่าย ไปด้วยดี

กุศลผลบุญได้ฯ อันเกิดจากเจตนาบริสุทธิ์ จากการทำหนังสืออนุสรณ์ในครั้งนี้ ข้าพเจ้าขอน้อมอุทิศถวายกุศลผลบุญทั้งหลายทั้งปวงนี้แด่ดวงวิญญาณของหลวงพ่อพระครูสุทธิสิลสังวร ขอให้ท่านได้รับและโปรดอนุโมทนาบุญในครั้งนี้ด้วย และขอให้ผลบุญจะ恒 นำดวงวิญญาณของหลวงพ่อไปสู่สัมป्रายภาพเบื้องหน้าด้วยเทอญ

(พระพิพัฒนกิจวิวัฒน)

รองเจ้าอาวาสวัดด้วยธรรมสาธิตรวิหาร

กรุงเทพมหานคร

พระปลัดชัยวัฒน์ จนกอมโม

เจ้าอาวาสวัดเวียง

ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง

คำนำ

ประวัติศาสตร์เมืองเดินเล่นนี้ ผู้เขียนถือเป็นเพียงเบื้องต้นของการศึกษาเรื่องราวของเมืองเดิน เนื่องจากจำกัดด้วยข้อมูลหลักฐานที่มีอยู่ในขณะนี้ ประกอบกับผู้เขียนได้เน้นด้านการเมืองการปกครองของเมืองเดินเป็นหลัก ในอนาคตควรจะขยายการศึกษาเมืองเดิน เจาะลึกในด้านเศรษฐกิจ สังคม และศิลปวัฒนธรรม จึงจะได้ภาพประวัติศาสตร์เมืองเดินที่รอบด้านมีชีวิตขึ้นมากยิ่งขึ้นไป

การศึกษาด้านคัวและร่วบรวมวิเคราะห์เรียบเรียงประวัติศาสตร์เมืองเดินในครั้งนี้ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ พระวิสุทธิธรรมพิลาส รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง วัดตันคงชัย อ่ำเงอเมือง จังหวัดลำปาง และพระพิพัฒนกิจวิจารน รองเจ้าอาวาสวัดวิชารามสาธิวรราริหาร กรุงเทพมหานคร ที่ไว้วางใจให้ผู้เขียนทำการศึกษาเรียบเรียง มอบทุนสนับสนุนในการลงพื้นที่ ตลอดถึงสนับสนุนงบประมาณในการจัดพิมพ์ เพื่อมอบเป็นบรรณาการแก่ผู้มาร่วมงาน พระราชทานเพลิงคพพระครูสุทธิสิลสังวรา จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลทั้งอ่ำเงอเดินและอ่ำเงอแม่พริก ผู้เขียนได้รับความเมตตาจากหลาย ๆ ท่านที่อ่ำนวยความสะดวกและให้เอกสารข้อมูลต่าง ๆ ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณ พระครูปลัดวัชරากร สุธรรมโม เจ้าอาวาสวัดเหล้าน้อย พระพิเนตร วิจิตรญาโณ วัดพระธาตุดอยแดง ที่เมตตาอนุญาตให้เก็บข้อมูลภายในวัด พระปลัดชัยวัฒน์ จนทอมโม วัดเวียง ที่เมตตาอนุญาตให้เข้าสำรวจห้องจัดเก็บวัตถุโบราณ ซึ่งกำลังจะดำเนินการจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์ของวัด

ขอขอบพระคุณเจ้าแม่จำเนียร ระพิพงษ์ (เดินบุรินทร์) ที่กรุณาให้ข้อมูลและอนุญาตให้ทำรูปภาพเจ้ายเมืองเดินจำนวนหลายภาพมาเผยแพร่ในหนังสือ อาจารย์นา คำฟู อตีต ผู้อ่ำนวยการโรงเรียนป่าตາล ที่เมตตามอบเอกสารข้อมูลเมืองเดิน พร้อมทั้งพาไปสัมภาษณ์ และสำรวจพื้นที่บริเวณบ้านท่าหลวงแม่ว่ากำลังไม่สบายน ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งในจิตวิญญาณความเป็นครูของท่านเป็นอย่างยิ่ง อาจารย์พานทอง เดชะพลี โรงเรียนเดินวิทยา ที่เมตตาส่งข้อมูลเกี่ยวกับเมืองเดินมาให้ผู้เขียน เจ้าหน้าที่สถาบันบาลลัมภ์ ห้องสมุดประชาชัชนอ่ำเงอเดินและอ่ำเงอแม่พริก ที่ต้อนรับด้วยไมตรีจิตร์มองกับข้อมูลของท้องถิ่น และขอขอบพระคุณ ชาวเมืองเดิน (อ่ำเงอเดิน อ่ำเงอแม่พริก) ทุกๆ ท่านที่อ่ำนวยความสะดวกและให้ข้อมูลอันมีค่ายิ่ง จนผู้เขียนนำมารวบเคราะห์เรียบเรียงออกมายเป็นหนังสือประวัติศาสตร์เมืองเดินเล่นนี้

ขอขอบคุณคุณภารพงศ์ เพาะปลูก และคุณพนงพันธ์ จุ้ยมา ลูกศิษย์ทั้ง ๒ คนที่เป็นผู้ช่วยลงพื้นที่บุกป่าฝ่าดงร่วมเก็บข้อมูล คุณสมิทา จุ้ยมา ที่เป็นผู้นำทางสำรวจเวียงป้อม เวียงเปิง แม่อุี้ยศรีนวล จุ้ยมา ที่ทำอาหารอร่อยๆ เสียงในช่วงยามเย็น คุณศรรากุณี ยีเกียม ที่จัดทำกราฟฟิกแผนที่และแผนผัง คุณไตรรงค์ ໂປດ ที่ช่วยพิมพ์ตัวอักษรธรรมล้านนา ขอขอบพระคุณคุณพ่ออนุชิต คุณแม่สุพรรณ แสนสา และนายภูวดล แสนสา น้องชาย ที่เคยเป็นกำลังใจในการทำงานอยู่อย่างสม่ำเสมอจนสำเร็จ ท้ายสุดผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือประวัติศาสตร์เมืองเดินเล่นนี้ จะเป็นบันไดขึ้นแทรกให้กับชาวเมืองเดินตลอดจนถึงผู้สนใจด้านล้านนาตี จะร่วมกันศึกษาค้นคว้าให้ครอบคลุมและลุ่มลึกมากยิ่งขึ้นต่อไป ในอนาคต

๑๖๙

(นานาภูมิ แสนสา)

ตีนดอยอ้อยช้าง เมืองนครเชียงใหม่

๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

สารบัญ

หมายรับสั่งสำนักพระราชวัง	๒
สำเนกในพระมหากรุณาธิคุณ	๓
กำหนดการ	๔
ประวัติพระครูสุทพิสีลังวา (ขจร จรณอมุโน ตาด้วง)	๕
สุทธิสีลสำรอกฯ เจ้าคณะแขวงบางนา – บางจาก เจ้าอาวาสวัดชีรธรรมสาธิตรริหาร ๒๗	
คำไว้อาลัยเจ้าคณะจังหวัดลำปาง	๒๘
คำไว้อาลัยรองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง เจ้าอาวาสวัดตันธงชัย	๒๙
คำไว้อาลัยรองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง เจ้าอาวาสวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม	๒๖
คำไว้อาลัยรองเจ้าอาวาสวัดชีรธรรมสาธิตร	๒๗
จรณอมุมนุสสติ เจ้าคณะอำเภอเดิน	๓๐
คำไว้อาลัยรองเจ้าคณะอำเภอเดิน	๓๑
คำไว้อาลัยรองเจ้าคณะอำเภอเดิน	๓๒
คำไว้อาลัยเจ้าคณะตำบลเวียงมอก เจ้าอาวาสวัดกุ่มเนื้ง	๓๓
คำไว้อาลัยเจ้าคณะตำบลแม่มอก รุ่องเจ้าอาวาสวัดกุ่มเนื้ง	๓๔
คำไว้อาลัยเจ้าคณะตำบลล้อมแรด เชต ๒ เจ้าอาวาสวัดอุโมลลง	๓๕
คำไว้อาลัยผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชีรธรรมสาธิตรริหาร	๓๖
ควระอาลัยในนามคณะสงฆ์วัดเวียง	๓๗
ความอาลัยและความเคารพจากคณะศรัทธาวัดเวียง	๓๘
คำปรารภ	๓๙
อาวัมภากถฯ	๔๐

คำนำ	๔๑
ประวัติศาสตร์เมืองเดิน	๔๒
๑. เมืองเดินก่อนยุคล้านนา (ก่อนพ.ศ.๑๘๓๙)	๔๓
๑.๑ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของเมืองเดิน - แม่พริก	๔๓
๑.๒ เงื่อนไขการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ในเมืองเดิน - แม่พริก	๔๔
๑.๓ เงื่อนไขการก่อรูปเมืองเดิน	๕๓
๑.๔ การสร้างบ้านแปลงเมืองเดินและเวียงต่างๆ	๖๐
๒. เมืองเดินในยุคล้านนาเป็นอาณาจักรเอกสาราช (พ.ศ.๑๘๓๙ – ๒๑๐๑)	๗๗
๒.๑ เมืองเดินเป็นเมืองหน้าด่านด้านทิศใต้ของล้านนา	๗๗
๒.๒ เมืองเดินเป็นเมืองซึ่งสุมเตรียมกองกำลังไฟร์พล	๑๐๒
๒.๓ เมืองเดินเป็นชุมทางการคุณนาคม	๑๐๕
๒.๔ ระบบโครงสร้างการปักครองของเมืองเดินยุคล้านนาเป็นเอกสาราช	๑๐๗
๓. เมืองเดินยุคล้านนาเป็นประเทศราชของพม่า และสมัยพญาเดินเต่า (พ.ศ.๒๑๐๑ – ๒๓๓๓)	๑๑๑
๓.๑ เมืองเดินเป็นเมืองหน้าด่านด้านทิศใต้ของล้านนา	๑๑๒
๓.๒ เมืองเดินเป็นเมืองเตรียมกองกำลังไฟร์พลและชุมทางการคุณนาคม	๑๒๒
๓.๓ ระบบโครงสร้างการปักครองของเมืองเดินยุคล้านนาเป็นประเทศราชพม่า	๑๒๕
๔. เมืองเดินยุคสกุลวงศ์เจ้าชุมพูและหัวเมืองกึ่งประเทศราชของสยาม (พ.ศ.๒๓๓๓ – ๒๔๔๒)	๑๓๑
๔.๑ เมืองเดินเป็นเมืองหน้าด่านให้ล้านนาและสยาม กับพม่า	๑๓๑
๔.๒ เป็นแหล่งเตรียมเสบียงอาหารไฟร์พลและเป็นเส้นทาง การคุณนาคมสำคัญ	๑๓๗
๔.๓ โครงสร้างการปักครองเมืองเดินยุคกึ่งประเทศราชของสยาม	๑๔๑

๕. เมืองเดินยุคสยามทำการปฏิรูปการปกครองถึงปัจจุบัน

(พ.ศ.๒๔๔๒ - ๒๕๕๗)

๑๗/๐

๕.๑ การปฏิรูปการปกครองเมืองเดิน

๑๗/๑

๕.๒ การปฏิรูปการปกครองสหเมืองเดิน

๑๙๕

๕.๓ การสร้างความสำนึกเป็น “คนไทย” ให้กับชาวเมืองเดิน

๒๐๒

สรุป

๒๐๔

บรรณานุกรม

๒๑๐

ภาคผนวก ก. รายนามเจ้าเมืองเดิน

๒๑๒

ภาคผนวก ข. ลำดับศักดิ์หัวเมืองล้านนาฯ ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน

๒๑๒

ราชวงศ์เจ้าหลวงแสนชัยและราชวงศ์เจ้าหลวงตีนมหาวงศ์

ภาคผนวก ค. วิพากษ์ ปริวรรต และสอบทาน ดำเนินเมืองเดิน

๒๕๘

ภาคผนวก ง. ดำเนินวัดเวียงจากบันทึกของพระครูสุทธิสิลสังหาร

๒๗๖

(ครูบาชรา จันธอมโน)

ผู้เขียน

๒๙๐

ประวัติศาสตร์เมืองเกิน

เมืองเกินในอดีตมีพื้นที่ทางทิศเหนือติดต่อกับเมืองเสริม และเมืองลำปาง ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดต่อกับเมืองลอง (อำเภอลง อําเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่)^๑ ทิศตะวันออก ติดต่อกับเมืองบางคลัง เมืองครีสชนาลัย (เมืองสวรรคโลก) และเมืองสุโขทัย ทิศใต้ติดต่อกับเมืองตาก (เมืองระแหง) และทิศตะวันตกติดต่อกับเมืองลี้ (อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน) เมืองปาง และเมืองยอด (เมืองหอด, อําเภอยอด จังหวัดเชียงใหม่) ด้วยเมืองเกินตั้งอยู่บนชัยภูมิทึบถ้วน ระหว่างอาณาจักรล้านนา กับอาณาจักรสุโขทัย เมืองเกินจึงเป็นเมืองหน้าด่าน ด้านทิศใต้ของอาณาจักรล้านนา กับอาณาจักรฝ่ายใต้ คือแคว้นสุโขทัยและต่อมาก็อาณาจักรอยุธยา พื้นที่เมืองเกินโดยประมาณครอบคลุมบริเวณอำเภอเกินและอำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ในปัจจุบัน^๒ บริเวณเมืองเกินมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ และภายหลังได้มีการพัฒนาขึ้นเป็นเมืองอย่างข้าในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ผู้เชียนได้ทำการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์เมืองเกินไว้เป็นเบื้องต้น เพื่อให้ลูกหลานชาวเมืองเกินหรือผู้สนใจในประวัติศาสตร์ล้านนาได้ร่วมกันศึกษาค้นคว้าให้ครอบคลุมและลุ่มลึกยิ่งขึ้นต่อไป ซึ่งได้แบ่งพัฒนาการของเมืองเกินออกไว้เป็น ๕ ช่วง ดังนี้คือ

๑. เมืองเกินก่อนยุคล้านนา (ก่อนพ.ศ.๑๔๗๙)
๒. เมืองเกินในยุคล้านนาเป็นอาณาจักรเอกสาราช (พ.ศ.๑๔๗๙ – ๒๑๐๑)
๓. เมืองเกินยุคล้านนาเป็นประเทศราชของพม่า (พ.ศ.๒๑๐๑ – ๒๓๑๗)
๔. เมืองเกินยุคสกุลวงศ์เจ้าชุมพรและกิ่งหัวเมืองประเทศไทย (พ.ศ.๒๓๑๗ – ๒๔๔๒)
๕. เมืองเกินยุคสยามทำการปฏิรูปการปกครองถึงปัจจุบัน (พ.ศ.๒๔๔๒ – ๒๕๕๗)

^๑ หจช. ร.๕ นก.๓๗/๒๐ ออกໄປเมืองลอง
^๒ ส่วนขอบเขตพื้นที่การปกครองรูปแบบอำเภอเกินและอำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ในปัจจุบัน มีอาณาเขตพื้นที่ทิศเหนือติดต่อกับอำเภอเสริม อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง อําเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอครีสชนาลัย อําเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอบ้านตาก อําเภอสามเงา จังหวัดตาก อำเภอบ้านด่านล้านหอย จังหวัดสุโขทัย และทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอลี้ อําเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน อําเภอเกินห่างจากอำเภอเมืองลำปางประมาณ ๓๐ กิโลเมตร

๑. เมืองเกินก่อนยุคล้านนา (ก่อนพ.ศ.๑๔๗๙)

ประวัติศาสตร์ของเมืองเกิน มีพัฒนาการที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับแคว้นหริภูญ ไซย (ลำพูน) และแคว้นเชียงคืนคร (ลำปาง) เริ่มตั้งแต่การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนยุคก่อนประวัติศาสตร์ในอ่องเกิน - แม่พริก และได้พัฒนาจากชุมชนหมู่บ้านขึ้นเป็นเมืองเกิน ในเวลาต่อมา

๑.๑ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของอ่องเกิน - แม่พริก

สภาพทางภูมิศาสตร์ของล้านนา (ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในปัจจุบัน) มีลักษณะเป็นแอ่งที่ราบหุบเขาใหญ่ล้อมรอบด้วยเทือกเขาสูงเป็นที่ราบแคบๆ ระหว่างภูเขาที่เชื่อมต่อท้องধানในแนวเหนือ - ใต้มาจากการที่ภูเขานี้มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ต้องการอยู่ในแนวที่ราบแคบๆ หรือลิบสองพันนา (อยู่ตอนใต้ของประเทศไทยในปัจจุบัน) และรัฐฉาน (อยู่ในเขตการปกครองของประเทศไทยในปัจจุบัน) อันเกิดจากการอยู่เลื่อนของแผ่นดินยุคเทอร์เซียรี (Tertiary) เมื่อประมาณ ๖๕ - ๑ ล้านปีมาแล้ว ทำให้แผ่นดินบางส่วนยกขึ้นเป็นภูเขาและที่ราบสูง และบางส่วนทรุดตัวลงเป็นแอ่งที่ราบรัดหัวใจภูเขา แอ่งขนาดใหญ่ เช่น แอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน แอ่งเชียงราย - พะเยา แอ่งลำปาง และแอ่งแพร่ ส่วนแอ่งที่ราบขนาดเล็ก เช่น แอ่งสี - ทุ่งหัวช้าง แอ่งลอง - วังชั้น และแอ่งเกิน - แม่พริก เป็นต้น^๗

บริเวณอ่องเกิน - แม่พริก จะแบ่งเป็นที่ราบแคบๆ แนวเหนือ - ใต้ อยู่ระหว่างทิวเขาดอยชุนตามที่อยู่ทางด้านทิศตะวันตกกับทิวเขาชูนแม่มอกที่อยู่ทางด้านทิศตะวันออก มีชื่อภูเขาที่เรียกแยกอยู่ออกไป เช่น ดอยชุนแม่มอก ดอยปากกอง ดอยพันวา และดอยปุกคงนี กันระหว่างเมืองเกินกับเมืองดี ดอยแม่มอก กันระหว่างเมืองเกินกับเมืองลอง (ตอนใต้ของเมืองลองคือบริเวณอำเภอวังชั้น จังหวัดแพร่ในปัจจุบัน) เป็นต้น และมีทิวเขาผีปันน้ำกลางกันระหว่างกลุ่มน้ำให้แอ่งเดิน - แม่พริก แบ่งที่ราบแยกออกเป็น ๒ ส่วน คือ ที่ราบด้านตะวันตกและที่ราบด้านตะวันออก ซึ่งทิวเขาผีปันน้ำกลางมีชื่อเรียกว่าภูเขาแยกย่อยออกไป

^๗ นวลดศรี วงศ์ทางสวัสดิ์, ภูมิศาสตร์กายภาพภาคเหนือของประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (เชียงใหม่ : ภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๗๓), หน้า ๓๐ และ ๔๑. และประยัด ปานตี, ไทยภาคเหนือ การวิเคราะห์ทางภูมิศาสตร์, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๗๒, หน้า ๑๐.

เช่น ดอยแม่กำปัด ดอยสูงเต่า ดอยมะพاد ดอยแพหลวง และดอยแม่ยอน กันระหว่าง ตำบลล้อมแรด (อำเภอเติน) กับตำบลแม่มอก (อำเภอเติน) ดอยแม่แพลม กันระหว่างตำบล เตินบุรี (อำเภอเติน) กับตำบลเวียงมอก (อำเภอเติน) และดอยผากก้อน กันระหว่างตำบล แม่วะ (อำเภอเติน) กับตำบลเวียงมอก (อำเภอเติน) เป็นต้น

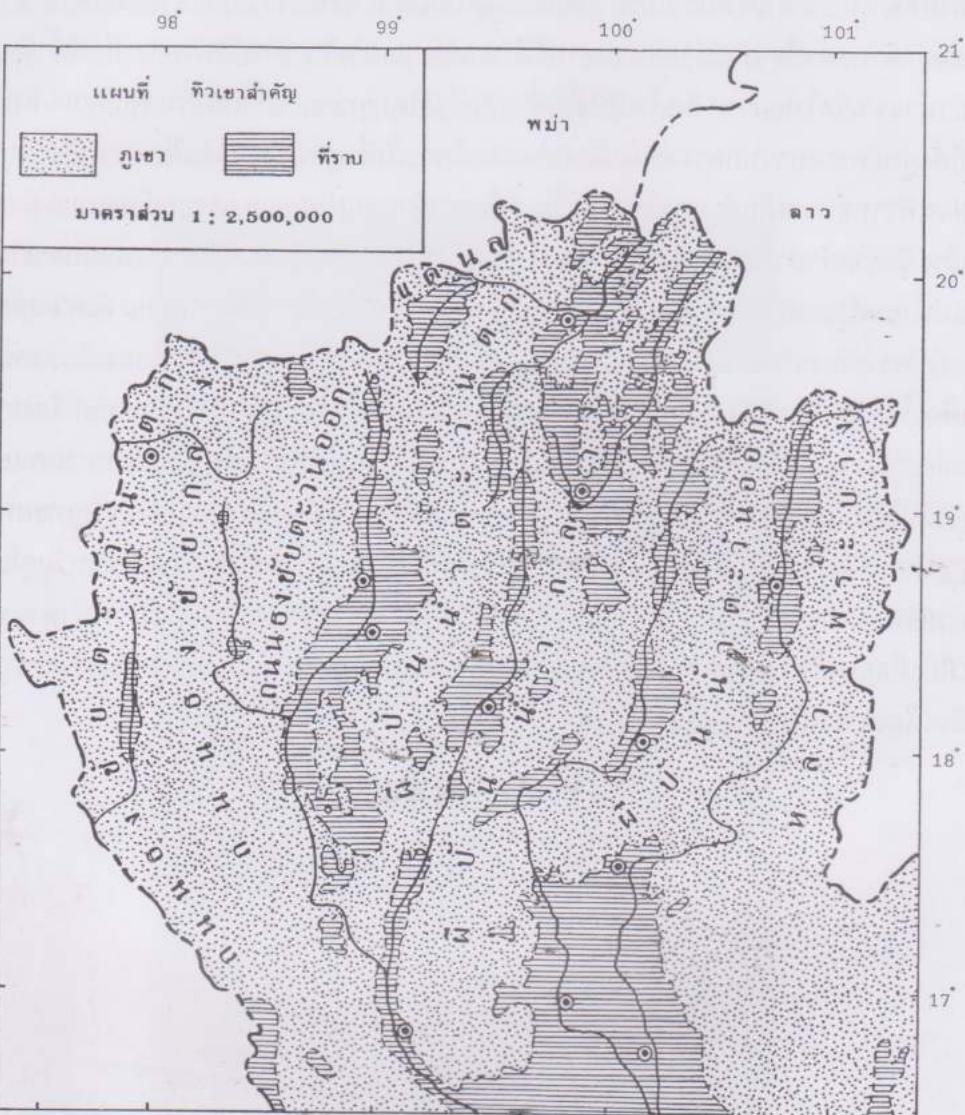

ແອ່ງເຕີນ – ແມ່ພຣິກ (ຈັງຫວັດລຳປາງ) ແລະບຣີເວນຮາຍຮອບ
ທີ່ປັຈຸບັນຄືອຈັງຫວັດແພຣ໌ ຈັງຫວັດລຳພູນ ຈັງຫວັດຕາກ ແລະຈັງຫວັດສູໂຂຫ້ຍ
(ທີ່ມາ : Google earth, ๑๔ ຕຸລາຄມ ໄຊຕີຕົວ)

ที่ร้านทางด้านตะวันตกเป็นที่ตั้งของตำบลแม่อกด ตำบลล้ออมแรด ตำบลเดินบุรี ตำบลนาโปง ตำบลแม่ปะ และตำบลแม่วะ อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง ตำบลแม่พริก ตำบลแม่ปุ ตำบลพาปัง และตำบลพระบาทวังต่าง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง มีแม่น้ำวังและล้าน้ำแม่พริกไหลผ่าน อีกทั้งเป็นพื้นที่ร้านกว้างใหญ่กว่าทางด้านตะวันออกมาก จึงเป็นที่ตั้งศูนย์กลางการปกครองของเมืองเดินและมีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นสืบมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนที่รับขนาดเล็กด้านตะวันออกเป็นที่ตั้งของตำบลแม่มอกและตำบลเวียงมอก อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง ผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่เบียงบางกว่าด้านทิศตะวันตก มีล้าน้ำแม่มอกสาขาของแม่น้ำยامเป็นแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน ซึ่งล้าน้ำแม่มอกช่วงที่ผ่านอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย ลงไปชาวเมืองบริเวณนี้เรียกเป็นอีกชื่อหนึ่งว่า "ล้าน้ำฝ้ากระดาน" เป็นที่ตั้งของเมืองบางชั้ง เมืองโบราณตั้งแต่ยุคสุโขทัย^๔ โดยที่ราบในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์และจังหวัดสุโขทัยที่ติดต่อกัน แม่น้ำแม่อ่องเดิน - แม่พริกในเขตจังหวัดลำปาง เป็นแนวเขื่อมต่อจากที่ราบของภาคกลางตอนบน^๕ ตั้งนั้นแม่อ่องเดิน - แม่พริกจึงเป็นปลายเทือกเขาสูงทางตอนใต้สุดของล้านนาหรือภาคเหนือตอนบน ที่มารบรรจบกับที่ราบภาคกลางตอนบนหรือภาคเหนือตอนล่างในเขตจังหวัดสุโขทัย ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ดังกล่าวเมื่อพัฒนาขึ้นเป็นเมือง เมืองเดินจึงเป็นเมืองหน้าด่านหรือเมืองที่อยู่ตรงจุดเชื่อมต่อพรมแดน และเป็นเมืองชุมทางการค้าและการคมนาคมที่สำคัญสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

^๔ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม, ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศไทย, กรุงเทพฯ : พิมพ์เผยแพร่ที่ตั้งเชียงใหม่, ๒๕๔๕), ๓๐๓.

^๕ นวศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์, ภูมิศาสตร์กายภาพภาคเหนือของประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (อ้างแล้ว), หน้า ๘๙.

แผนที่แสดงเทือกเขาสำคัญในล้านนา
ปลายเทือกเข้าผึปันน้ำตะวันตกับเทือกเข้าผึปันน้ำกลางเป็นที่ตั้งของเมืองเกิน
(ที่มา : หลวงคิริ วงศ์ทางสวัสดิ์, ชุมชนโบราณในเขตล้านนา)

๑.๒ เงื่อนไขการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ในแอ่งเดิน - แม่พริก

การตั้งถิ่นฐานของผู้คนเมืองเดินในยุคแรกหนาแน่นบริเวณพื้นที่ฝั่งตะวันตกแม่น้ำวังชีงเป็นเมืองน้ำสายหลักของแอ่งเดิน - แม่พริก (อำเภอเดิน อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง) ที่ใกล้จากทางตอนเหนือในแอ่งลำปาง (อำเภอเมือง อำเภอสบປราบ จังหวัดลำปาง) เนื่องจากเป็นที่รับกวางวางกว่าฝั่งตะวันออก ดังนั้นจึงปรากฏมีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นบริเวณต่ำบลแม่ถอด ต่ำบลล้อมแรด และต่ำบลเดินบุรี อำเภอเดิน จังหวัดลำปางในปัจจุบัน แต่ทว่าในปัจจุบันยังไม่มีการขุดค้นทางโบราณคดีของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่เมืองเดิน จึงต้องอาศัยหลักฐานจากบริเวณพื้นที่ติดต่อรายรอบแอ่งเดิน - แม่พริก ที่ปรากฏหลักฐานเครื่องมือเครื่องใช้และร่องรอยการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ผู้เชียนเจิงลันนิษฐานว่าบริเวณแอ่งเดิน - แม่พริกมีมนุษย์เข้ามาตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์อย่างช้า ๒,๕๐๐ - ๓,๐๐๐ ปี ที่ผ่านมา เช่นเดียวกัน

ที่รับภัยในแอ่งเดินเป็นที่ตั้งบ้านเรือนและทุ่งนา
ถ่ายภาพจากบนวัดพระธาตุดอยแดง
(ที่มา : ภารพงศ์ เพาะปลูก, ๒๕๕๖)

หลักฐานพืนที่ติดต่อใกล้เคียงได้แก่ ชุมชนกลุ่มเหล็กและทองแดงบริเวณลุ่มแม่น้ำยมอายุประมาณ ๒,๕๐๐ ปี ที่บ้านวังหาด ตำบลลิ้งชัน อำเภอต่านланหอย จังหวัดสุโขทัย ที่มีเขตติดต่อกับบริเวณตำบลแม่มอก อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง พบร่องรอยก่อนประวัติศาสตร์บ้านโป่งแดง อำเภอเมือง จังหวัดตาก^๙ พบร่องรอยของมนุษย์โบราณอิฐเคลือบตั้งที่ตำบลนาแสง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง อายุประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ ปี^{๑๐} และชุมชนวัดพระธาตุจอมปิง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง พบร่องรอยมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์รูปโคลุ่มแม่น้ำวังทางตอนเหนือ ก่อนแหล่งน้ำสู่เมืองเกินอายุประมาณ ๒,๕๐๐ - ๓,๐๐๐ ปี^{๑๑} ร่วมกับภาพสะท้อนจากตำนานเมืองเกิน (สามารถอ่านตำนานเมืองเกินฉบับเต็มในภาคผนวก ค.) ที่กล่าวถึง “พญาอักษะ ๓ ตน” รักษาชุมแก้ว ชุมทองคำ และชุมเงินในบริเวณเมืองเกิน อันเป็นลักษณะทางตำนานที่หมายถึงคนพื้นเมืองดั้งเดิมคือ “ชาวลัวะ” หรือ “ชาวมีลักษณะ” และบริเวณภูเขาชุมหัวแม่พริก (บริเวณอำเภอแม่พริกในปัจจุบัน) ที่เป็นพรມแಡนติดต่อกับเมืองลี้ ตำนานเมืองเกินก็กล่าวถึงมีหมู่บ้านใหม่เป็นหมู่บ้านของชาวลัวะ ๗ หลังคาเรือน^{๑๒} ซึ่งลัวะเหล่านี้ลั่นนิษฐานว่าพัฒนามาจากมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์กลุ่มแรกที่เคลื่อนไหวอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำวัง แม่น้ำปิง และแม่น้ำยม และได้ผสมผสานกับกลุ่มคนชาติพันธุ์ไทย(ไทยวน ไทใหญ่ ไทเข็น ไทล้อ) หรือคนกลุ่มอื่นๆ เช่น มอญ พม่า ลาว สยาม และจีนในเวลาต่อมา จนกลายเป็นชาวเมืองเกินลีบมากันถึงในปัจจุบัน

^๙ สุจิตต์ วงศ์เทศ (บรรณาธิการ), พลิกประวัติศาสตร์แคว้นสุโขทัย, (กรุงเทพฯ : พิมเสนศพร์ทิ้งเชียงเตอร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕, ๒๕ และ ๓๒.

^{๑๐} ประพิศ พงศ์มากร, “มนุษย์เริ่มแรกในเอเชียและในประเทศไทย” ในวารสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๒ ธันวาคม, (กรุงเทพฯ : พิมเสนศพร์ทิ้งเชียงเตอร์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๑.

^{๑๑} วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ และคณะ, ภาพเขียนสีพิธีกรรม ๓,๐๐๐ ปี ที่ผาสักดีสิทธิ์, (กรุงเทพฯ : พิมเสนศพร์ทิ้งเชียงเตอร์, ๒๕๔๕), หน้า ๘๘.

^{๑๒} ภูเดช แสนสา (ปริวรรต) ตำนานเมืองเกิน, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๔๖), หน้า ๖ และ ๑๑ - ๑๒.

๑.๗ เมื่อไหร่การก่อรุปเมืองเดิน

ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาจากชุมชนหมู่บ้านขึ้นเป็นเมืองเดินมี ๒ ประการ คือ (๑) มีทรัพยากรสำคัญโดยเฉพาะแก้ว (แก้วโปงซ้ำม หรือ หินเขียวหนาม) และแร่ธาตุอื่นๆ และ (๒) ดังอยู่บนชุมทางการคมนาคมสำคัญทั้งทางบกและทางน้ำ

(๑) ปัจจัยประการแรก แห่งเดิน - แม่พริกมีทรัพยากรแร่ธาตุ ชุมชนดังเดิมบริเวณแห่งเดิน - แม่พริกก่อนที่จะมีการก่อตั้งเป็นเมืองเดินคือกลุ่มคนตระกูลมอยุ - เขมรที่คนล้านนาเรียกว่า “ลัวะ” ดังต้นนาเมืองเดินกล่าวถึงทางตอนใต้ของแห่งเดิน - แม่พริกมีหมู่บ้านใหม่บริเวณชุมหัวยแม่พริก (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอแม่พริก) รอยต่อระหว่างเมืองเดิน กับเมืองลีการตั้งถิ่นฐานอยู่ ๗ ครัวเรือน ขณะเดียวกันทางตอนเหนือของแห่งเดิน - แม่พริก บริเวณวัดพระธาตุดอยป่าตาล (ตำบลลเห็นบุรี อำเภอเดิน) ก็มี “พญาယักซ์” ๑ ตนเฝ้าบ่อแก้ว บ่อทองคำ และบ่อเงิน อันเป็นภาพสะท้อนลัญลักษณ์แทนพญาลัวะหรือหัวหน้าลัวะ ๓ กลุ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มคนดังเดิมยังไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเมืองเดิน

โดยพญาลัวะพร้อมชุมชนลัวะกลุ่มแรกดูแลรักษาชุมคำ (บ่อทองคำ) อยู่ทางทิศตะวันออก พญาลัวะพร้อมชุมชนลัวะกลุ่มที่สองดูแลรักษาชุมแก้ว (บ่อแก้วโปงซ้ำม) อยู่ทางทิศเหนือ และพญาลัวะพร้อมชุมชนลัวะกลุ่มที่สามดูแลรักษาชุมเงิน (บ่อเงิน) อยู่ทางทิศตะวันตก^{๑๐}

“...ในกาลวยามนั้นในสถานที่นั้นยังไม่เป็นบ้านเป็นเมืองเทือ ยังเป็นป่าดง เป็นที่อยู่แห่งแรด ช้าง เสือ หมี สิงห์ คะทิง งัวเตือน ละมัง กวาง ฟัน หังหลาย หากระเพ อาไส้ในป่าไม้ซึ่มสำราญหนงที่หังหลายผูงนั้นแล ในกาลวยามนั้นยังมีพระญา ยกชีใหญ่ ๓ ตัว อันอยู่เฝ้ารักษาชุมแก้วหวานเงินคำ ในประเทศป่าไม้ไฟรานาที่นั้น พระญาวยักชี้ตัว ๑ รักษาชุมคำอยู่ที่สหหนวันออก ๑๙ ๑ อยู่รักษาชุมแก้วอยู่พาย ทิสสวัสดิ์หนึ่ง ๑๙ ๑ รักษาชุมເມື່ອພາຍທີສະຫວັນຕົກ...ໃນพระญาวยักชีใหญ่ ๓ ตัวนີ້ ເຊົາສອດລ່າຫາກິນເທິງກັນ...ເຫາຫາກເປັນສຫຍາກັນ...”^{๑๑}

^{๑๐} ภูเดช แสนสา (ปริวรรต) ตำนานเมืองเดิน, (อ้างแล้ว), หน้า ๖ และ ๑๑ – ๑๒.

^{๑๑} ภูเดช แสนสา (ปริวรรต) ตำนานเมืองเดิน, (อ้างแล้ว), หน้า ๖ และ ๕ – ๖.

ดำเนินเมืองเดินยังกล่าวว่า “พญาลัวทั้ง ๓ เป็นสหายกันมีการติดต่อช่วยเหลือกัน ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันของกลุ่มคนทั้ง ๓ กลุ่ม แสดงถึงการมีความพร้อมระดับหนึ่งของชุมชนหมู่บ้านหลาย ๆ หมู่บ้านที่มารวมกันอยู่ ขณะเดียวกันหมู่บ้านลัวที่อยู่บริเวณรอยต่อระหว่างแขวงเดิน – แม่พริกและแขวงลี้ – ทุ่งหัวช้าง (มีโดยพันวากันเมืองเดินกับเมืองลี้) ก็อาจมีการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างลัวในลุ่มแม่น้ำวังกับลุ่มแม่น้ำลี้ไปจนถึงลุ่มแม่น้ำปิง โดยเฉพาะลัวบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงมีการพัฒนาด้านเทคโนโลยีได้ระดับหนึ่ง ดังปรากฏหลักฐานในดำเนินกล่าวถึงชุมชนชาวลัวบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง สามารถประดิษฐ์หลัก (ระหัดวิดน้ำ) ซักน้ำปิงใส่พื้นที่นาได้แล้ว^{๒๔} จนกระทั่งเริ่มขยายตัวมากขึ้นเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก จึงได้พัฒนาขึ้นเป็นหน่วยการปกครองที่ใหญ่และซับซ้อนขึ้นเป็น “เมืองเดิน” ในเวลาต่อมา

แก้วเมืองเดิน หรือ แก้วโปงข้าม

ที่ผ่านการเจียระไนแล้ว

(ที่มา : ประวัติแก้วโปงข้าม)

ด้วยการขยายตัวของคนภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานแห่งเดิน – แม่พริกมาจากทิศตะวันตก ดังนั้นเรียงเดินศูนย์กลางการปกครองของเมืองเดินจึงตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง รวมถึงหมู่บ้านเก่าแก่และหนาแน่นก็ตั้งเรียงรายฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง ไปถึงเขตอำเภอแม่พริก (เขตเมืองเดินเดิม) หม่อนกับเมืองลำปางที่พญาอนันต์ยศ (เจ้าอินทร์เกิงกร) ปฐมกษัตริย์แคว้นเชียงค์นคร ราชบุตรแผลงค์เล็กของพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์แคว้นหริภูญเชี่ย (พ.ศ.๑๙๐๕ – ๑๙๑๗) ตั้งแต่ยุคร้างบ้านแปลงเมืองในตันพุทธศตวรรษที่ ๑๗

^{๒๔} ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปริวรรต), ดำเนินเมืองฝาง, (เอกสารอัสดีเนา, ๒๕๑๙), หน้า ๑.

(พ.ศ.๑๒๙๗) ก็ตั้งเรียงคุณย์กลางการปกครองอยู่ทางฝั่งตะวันตกแม่น้ำวัง เช่นกัน โดยเฉพาะบริเวณตำบลแม่ถอดที่เป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญคือแร่อัญมณีที่เรียกตามห้องถินว่า “แก้วป่องชาม” หรือ “แก้วเมืองเดิน” ซึ่งสอดรับกับตำแหน่งเมืองเดินที่ระบุว่า ทางด้านทิศเหนือของเมืองเดินมีชุมชนและหัวหน้าชุมชนผู้ดูแลรักษา “ชุมแก้ว” (ป้อมแก้ว) มาตั้งแต่ยังไม่ได้สร้างบ้านแปลงเมืองเดิน^{๑๓} จึงเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ดึงดูดผู้คนจากแหล่งต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐาน

(๒) ปัจจัยประการที่สอง แօ่งเดิน - แม่พริกตั้งอยู่บนชุมทางการคมนาคมสำคัญ ทั้งทางบกและทางน้ำมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ของผู้คนบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง และแม่น้ำยัม บริเวณรายรอบแօ่งเดิน - แม่พริกมีแหล่งทรัพยากรสำคัญอันเป็นที่ต้องการของคนกลุ่มต่างๆ มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ที่สำคัญคือชุมชนคลุ่งเหล็กและทองแดง บริเวณลุ่มแม่น้ำยัมอายุประมาณ ๒,๕๐๐ ปี ที่บ้านวังหาด ตำบลลิ่งชัน อำเภอต่านานหอย จังหวัดสุโขทัย ที่มีเขตติดต่อ กับบริเวณตำบลแม่มอก อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง บริเวณใกล้เคียงบ้านวังหาดนี้ภัยหลังได้พัฒนาขึ้นเป็นเมืองเชลียงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ อันเป็นการขยายตัวของชุมชนโลหกรรมจากลุ่มน้ำปิงเข้าสู่บริเวณเชิงเขาและที่สูงลุ่มน้ำยัม เพราะเป็นเขตติดต่อ กับแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งแดง จังหวัดตาก^{๑๔} และแหล่งบ่อเหล็ก บ้านนาตุ้ม บ้านแม่ล่อง ตำบลบ่อเหล็กลง อำเภอลง จังหวัดแพร่ ที่มีการถลุงในบริเวณน้ำแม่ล่องสาขาแม่น้ำยัมภัยหลังได้พัฒนาขึ้นเป็นเมืองลงอย่างช้าในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๑๗ และสร้างเรียงลง (คุน้ำคันดิน) ขึ้นฝั่งตะวันตกแม่น้ำยัมบริเวณ “ปากลง” (บ้านไชสร้อย ตำบลปากลง อำเภอลง จังหวัดแพร่) ที่ห้ายแม่ล่องสนับกันแม่น้ำยัมซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเดิน^{๑๕}

หรือชุมชนวัดพระธาตุจอมปิง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง พบกลุ่มเครื่องมือมนุษย์ ก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะลุ่มแม่น้ำวังทางตอนเหนือก่อนไหลลงเข้าสู่เมืองเดิน^{๑๖} ดังนั้น ในยุคโลหะบริเวณที่ต่อมาได้พัฒนาขึ้นเป็นเมืองลำปาง เมืองเดิน เมืองลง เมืองตาก และ

^{๑๓} ภูเดช แสนสา (ปริวรรต) ตำนานเมืองเดิน, (อ้างแล้ว), หน้า ๖ และ ๕ – ๖.

^{๑๔} สุจิตต์ วงศ์เทศ (บรรณาธิการ), พลิกประวัติศาสตร์แคว้นสุโขทัย, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๕, ๒๕ และ ๓๙.

^{๑๕} ภูเดช แสนสา, ประวัติศาสตร์เมืองลง หัวเมืองบริหารในล้านนาประเทศไทย, (เชียงใหม่ : นพบุรี การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑ และ ๓๗.

^{๑๖} วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ และคณะ, ภาพเขียนสีพิธีกรรม ๓,๐๐๐ ปี ที่ผาสักคีลสิกธ์, (อ้างแล้ว), หน้า ๘๘.

เมืองเชียง ไนลุ่มแม่น้ำวัง แม่น้ำยม และแม่น้ำปิง จึงมีการเคลื่อนไหวของผู้คนติดต่อระหว่างกันและมีการพัฒนาเป็นหมู่บ้านหรือชุมชนกระจายอยู่ทั่วไป^{๗๗} ซึ่งเมืองแพร่ เมืองล่อง (บริเวณ อำเภอวังชิ้น อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่) และเมืองตรอกสลอ卜 (บริเวณตำบลลวังชิ้น อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่) ที่มีการสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นอย่างซับประมาณ พุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๑๗^{๗๘}

ที่ราบบริเวณอำเภอแม่พริก ถ่ายจากยอดดอยวัดพระบาทวังหลวง
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๕๙)

^{๗๗} ศรีศักกร วัลลิโภดม, เหล็ก “โลหปฎิวัติ” เมื่อ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๒.
^{๗๘} นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์, ท้าวสุ่ง ท้าวเจ้อ “มหากาพย์แห่งอุษาคเนย์” บอกเล่าประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ “วีรบุรุษสองฝั่งโขง”, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

เส้นทางการคมนาคมสำคัญทางบก เส้นทางแรกคือเมืองเกินไปยังบริเวณเมืองสี่เข้าสู่เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ ที่สามารถเดินทางต่อไปยังเมืองพะเยา เมืองเชียงราย เมืองเชียงแสน เมืองหลวงพระบาง หรือเมืองเชียงตุง รัฐฉาน สินสองพันนา โดยเฉพาะเส้นทางเลียบลำห้วยแม่เตินที่บ้านสนเดิน (ตำบลแม่ตอต อําเภอเกิน) ผ่านดอยพันวาซัมไปเมืองสี่ (อําเภอสี่ จังหวัดลำพูน) เมืองปวง (ตำบลบ้านปวง อําเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน) ในลุ่มน้ำแม่ลี ผ่านไปสู่เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ หรือเมืองขอด เมืองตีน ในลุ่มน้ำแม่ปิง (เส้นทางโบราณใกล้เคียงกันนี้อีกเส้นทางหนึ่งภายหลังได้มีการสร้างถนนหลวงสายเดิน – สี่ – ลำพูน – เชียงใหม่ตัดผ่าน) เส้นทางที่ ๒ เมืองเกินสู่บ้านเมืองลุ่มแม่น้ำยมตอนบนคือเมืองตรอกสลوب (ตำบลวังชื่น อําเภอวังชื่น จังหวัดแพร่) เมืองลง (อําเภอลอง อําเภอวังชื่น และบางส่วนอําเภอด่นซ้าย จังหวัดแพร่) เมืองต้า (ตำบลต้าสามอก ตำบลเรียงต้า จังหวัดแพร่) เมืองแพร่ ไปสู่บ้านเมืองลุ่มแม่น้ำน่านคือเมืองน่าน เส้นทางที่ ๓ สู่บ้านเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำ ยอมตอนล่างคือเมืองเชียงหรือเมืองครีสัชนาลัย (อําเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย) เมืองบางชั้ง (ตำบลเมืองบางชั้ง อําเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย) และเมืองสุโขทัย ด้วยการเป็นเส้นทางการคมนาคมทางบกของเมืองเกินที่มีมาตั้งแต่โบราณ สะท้อนจากตำแหน่งเจ้าเมืองเกินในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ จนกระทั่งยกเลิกระบบทเจ้าเมือง ยังมีราชทินนามว่า “พระสถิตบุรินทร์” อันหมายถึงเมืองที่เป็นเส้นทางการคมนาคมทางบก คู่กับเมืองตาก

พระแก้วขาวและขอบ (ขอบ) แก้วขาว
ชุดพบวัดตอนเหิง (ร้าง) บ้านป่าตาล อําเภอเกิน เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๕
(ที่มา : ขุมทรัพย์สังฆะเดิน)

ที่เจ้าเมืองมีราชทินนามว่า “พระยาวิชิตชลธิ” (พระยาวิชิตชลธิครีสูรสงค์ราม หรือพระยาอนุชิตชลธิ) อันเป็นเมืองที่เป็นเส้นทางการคุณตามทางน้ำ (แม่น้ำปิง)

เส้นทางการคุณตามสำคัญทางน้ำคือเส้นทางแม่น้ำวัง จากเมืองวัง (อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง) - เมืองแจ้ห่ม (อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง) - เมืองลำปาง (อำเภอเมือง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง) - เมืองสบปราบ (อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง) - เมืองเดิน (อำเภอเดิน อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง) - เมืองตาก (อำเภอสามเงา อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก) ที่แม่น้ำวังบรรจบกับแม่น้ำปิง บริเวณเมืองวังเหนือและเมืองแจ้ห่มสามารถเดินทางบกติดต่อกับบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำอิฐ แม่น้ำกอก และแม่น้ำของ (โขง) ได้ อีกเส้นทางหนึ่งก็เลียบไปตามลำห้วยแม่เตินสาขาแม่น้ำวังขัมดอยพนavaไปสู่เมืองลี้ (อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน) ส่วนแม่น้ำวังที่ไหลลงไปบรรจบกับแม่น้ำปิงที่บ้านปากวัง (ตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก) ก็สามารถติดต่อกับบ้านเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยาของสยามได้ หรือบริเวณเมืองตาก (อำเภอแม่สอด อำเภอแม่รرمดา อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก) ตามเส้นทางแม่น้ำคง (สาระวิน) เข้าสู่บ้านเมืองในพม่าได้

โดยเฉพาะผู้คนทางฝั่งตะวันตกในเขตเมืองชุด เมืองลี้ ที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำลี้ และลุ่มแม่น้ำปิง ปรากฏมีตำนานเกี่ยวกับประนางจากเทวีเหมือนอุปเมืองเดิน และปรากฏมีพระพุทธอรูปและข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ในบริเวณเหล่านี้ที่สร้างด้วยแก้ว (หินเขียวหมุน) จำนวนมาก ขณะเดียวกันด้วยเป็นชุมชนเก่าแก่ดั้งเดิมและเป็นแหล่งแก้วปิงขามขนาดใหญ่ ที่เรียกว่า “ดอยปิงหลวง” มีลำห้วยสายสำคัญที่ไหลมาจากการดอยพาแดงที่กันกับเมืองลี้ที่อยู่ด้านตะวันตกคือห้วยแม่เติน ไหลลงสู่แม่น้ำวังที่บ้านสบเติน (ตำบลแม่ถอด อำเภอเดิน) จึงเป็นอีกเส้นทางสำคัญของ การคุณของคนโบราณที่จะสัญจรจากอ่องเชียงใหม่ - ลำพูน และอ่องลี้ - ทุ่งหัวซังมาสู่อ่องเดิน - แม่พริกตามเส้นทางลำห้วยแม่เติน จนกระทั่งกล้ายเป็นชุมชนสำคัญ และค่อยๆ ขยายตัวของชุมชนลงมาตั้งเมืองขึ้นทางตอนใต้ลงมาซึ่งเป็นที่ราบติดกับแม่น้ำวังในเขตตำบลล้อมแรด โดยมีลำห้วยสายสำคัญอีกสายคือห้วยแม่แก่ง (มารรวมกับห้วยแม่อุ่มลงลงสู่แม่น้ำวัง) ซึ่งเป็นลำห้วยที่สร้างเหมืองฝายดึงน้ำเข้ามาหล่อเลี้ยงชุมชนหมู่บ้าน โดยเฉพาะการเพาะปลูกข้าวของหมู่บ้านที่เป็นศูนย์กลางของเมืองเดิน(เวียงเดิน) คือบ้านอุ่มลง บ้านเวียง บ้านสบคือ บ้านท่านาง และบ้านล้อมแรด ประกอบกับ พ.ศ.๒๕๐๕ มีการขุดคันพระแก้วสีขาวและอะโฉน (ผอบ) แก้วสีขาวที่วัดดอนเหิน (ร้าง) บริเวณบ้านป่าตาล๙๙ จึงเป็นหลักฐานสนับสนุนการนำแก้วปิงขามมาใช้เป็นเวลานานหลายร้อยปีมาแล้ว

ด้วยการเป็นแหล่งชุม “แก้วเมืองเดิน” มาตั้งแต่โบราณจึงกล่าวเป็นของศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งสภาพที่ตั้งของเมืองเป็นเมืองหน้าด่านที่ต้องผ่านศึกสงครามอยู่เสมอ สรรคุณความ เชื่อถ้วน “ข้าม” หรืออยู่ยิ่งคงกระพันจึงมีอิทธิพลต่อชาวเมืองเดินมากจึงเรียกว่า “แก้ว โปงข้าม” เมื่อกันเมืองลงที่เป็นเมืองหน้าด่านด้านตะวันออก ก็ถือว่า “เหล็กเมืองลง” เป็นเครื่องรางของชลังด้านอยู่ยิ่งคงกระพันเช่นกัน วัตถุเหล่านี้จึงกล่าวเป็นวัตถุกายสิทธิ์ เป็นที่ยึดเหนี่ยวใจให้กับทหารและชาวเมืองที่อยู่ภายนอกในบ้านเมืองที่ต้องมีศึกสงครามอยู่ ปอยครั้ง ดังนั้นบ้านเมืองที่มี “ป้อแก้ว” ของเมืองเดิน หรือ “บ่อเหล็ก” ของเมืองลงที่ ต่างก็เป็นเมืองหน้าด่าน จึงเน้นย้ำเสริมสร้างความมั่นใจให้เป็น “บ้านขามเมืองข้าม” ไปด้วย

ส่วนหัวใจแม่เตินซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมโบราณ (เดินตามลำหัวใจ) ของคนที่อยู่ฝั่ง ตะวันตกเทือกเขา ในแองเชียงใหม่ – ลำพูนและแองลี่ – ทุ่งหัวช้างกับฝั่งตะวันออกในแอง เดิน – แม่พิริก และเป็นแหล่งแก้วโปงข้ามอันเป็นทรัพยากรสำคัญเป็นที่ต้องการของผู้คน ในฝั่งตะวันตกเทือกเขา จึงมีการขยายตัวลงมาตั้งชุมชนหนาแน่นมากขึ้น จนพัฒนาขึ้นเป็น เมืองเดินในเวลาต่อมา และขึ้บบ้านหมาเมือง ของเมืองเดินนี้สันนิษฐานว่ามาจากการเรียกชื่อ ตามลำหัวใจแม่เตินลำหัวใจสาขาแม่น้ำวัง อันเป็น เส้นทางคมนาคมสำคัญมาตั้งแต่การสร้างบ้าน แปลงเมืองเดิน ระหว่างกลุ่มคนทางตะวันตก เทือกเขากับฝั่งตะวันออก ที่ภัยหลังกล่าย คำเป็น “เดิน” (เมืองเดิน) ด้วยการอุดเสียง เลื่อนไหลของคำที่คล้ายกัน ซึ่งเอกสารโบราณ ล้านนา ก็ปรากฏบันทึกชื่อ “เมืองเดิน” สลับกับ “เมืองเดริน”^{๒๐} (“ตร” ล้านนาอุดเสียงเป็น “ด”) อยู่ปอยครั้ง ภัยหลังเมื่อพุทธศาสนาเข้ามา ในล้านนาและเริ่ญรุ่งเรืองช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา พระภิกษุที่เชี่ยวชาญด้านภาษา บุราจึงแต่งตำนานเมืองเดินและแปลงชื่อเมือง

เหล็กเมืองลง หรือ ตับเหล็ก
สภาพตามธรรมชาติ
(ที่มา : พระจุตุภัทร อาภากโ居)

^{๒๐} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (เชียงใหม่ : มีงเมือง, ๒๕๓๘), หน้า ๙๒.

เดินเป็นภาษาบาลีได้แก่ชื่อ “เมืองสังฆะเติน” (ออกเสียง “เมืองสังฆะเติน”) และ “เมือง อิงฟปภูรัฐ” พร้อมกับแต่งทำนาอธิบายที่มาของชื่อเมืองเดิน

การเรียกชื่อเมืองตามชื่อแม่น้ำของเมืองเดินก็เหมือนกับเมืองอื่นๆ ของล้านนา ที่เป็นชุมชนเก่าแก่พัฒนาขึ้นเป็นเมืองอยู่ใกล้บริเวณลำห้วยสาขาน้ำ ดังชื่อหัวเมืองที่มี พรอมแตนติดกับเมืองเดิน เช่น เมืองลีทีติดกับเมืองเดินด้านทิศตะวันตกเรียกตามลำน้ำ แม่ลี เมืองปวงอดีตเมืองขึ้นของเมืองเดิน กิตตั้งตามลำห้วยแม่ปวงสาขาลำน้ำแม่ลี เมือง ตรอกสลوب เมืองโบราณที่ติดกับเมืองเดินด้านทิศเหนือ เรียกตามห้วยแม่สลوبหรือห้วย แม่สลก สาขาแม่น้ำยม หรือเมืองลงซึ่งเป็นเมืองที่มีพรอมแตนติดกับเมืองเดินด้านทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือและเป็นเมืองหน้าด่านด้านทิศตะวันออกของอาณาจักรล้านนา ก็เรียก ชื่อเมืองตามห้วยแม่ลงสาขาแม่น้ำยม ชื่นบริเวณดอยตันน้ำแม่ลงเป็นที่ตั้ง “บ่อเหล็ก” ทรัพยากรสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ดึงดูดผู้คนจากแองลำปาง ขยายตัวลงมาตามเส้นทางคมนาคม โบราณเลี้ยบเลาะตามลำห้วยแม่ลง จนเกิดเป็นชุมชนและเมืองลงขึ้นในเวลาต่อมา และ แม้กระทั้งชื่อหมู่บ้านทั้งในเมืองเดินและที่ต่างๆ ก็นิยมเรียกตามลำห้วยหรือแม่น้ำที่หล่อเลี้ยง ชุมชนนั้นๆ เช่นกัน เช่น บ้านแม่เติน บ้านแม่ถอด บ้านแม่มอก บ้านแม่ร่าว (อำเภอเดิน) และ บ้านแม่พริก (อำเภอแม่พริก) เป็นต้น

๑.๔ การสร้างบ้านแปลงเมืองเดินและเวียงต่างๆ

แห่งเดิน - แม่พริกมีทรัพยากรสำคัญโดยเฉพาะแก้ว(หินเขียวหนามาน) และตั้งอยู่ บนชุมทางการคมนาคมสำคัญทั้งทางบกและทางน้ำ จึงพัฒนาจากชุมชนหมู่บ้านหลาຍາ หมู่บ้านรวมกันขึ้นเป็นเมือง อยู่ภายใต้การปกครองของผู้นำสูงสุดที่เรียกว่า “เจ้าเมือง” อาณาเขตของเมืองไม่มีความแน่นอน ขึ้นอยู่กับอำนาจที่เข้มแข็งของผู้ปกครองในแต่ละ ช่วงเวลาจะแผ่ครอบคลุมถึง ตลอดจนได้รับความเชื่อครั้งชาและการยอมรับอำนาจของ ไฟร์ฟ้าข้าเมืองผู้อยู่ภายนอกได้การปกครอง มีโครงสร้างสถาปัตยกรรมลักษณะชั้นชั้นมากกว่าการปกครอง ระดับหมู่บ้าน ประกอบด้วยการมีศูนย์กลางทางการปกครอง การค้า และจิตวิญญาณ ที่เกาะเกี่ยว สัมพันธ์กันด้วยความเป็นเครือญาติ เจ้านาย ไฟร์ฟ้า ความเป็นเมืองจึงช้อนทับกันอยู่ระหว่าง “เมืองเดินทางกาภยภาพ” กับ “เมืองเดินทางจันดภาพ”(หรือทางจิตวิญญาณ)

พื้นที่ราบบริเวณตอนเหนือแห่งเดิน - แม่พริกมีความกว้างขวางมากกว่าด้าน ทิศตะวันออกและตอนใต้ มีแม่น้ำวังไหลผ่าน มีทรัพยากรสำคัญคือแก้วป้องข้าม เป็น

ชุมทั่งการค้าคมทั้งทางบกและทางน้ำสืบเนื่องมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ บริเวณนี้ จึงมีการขยายชุมชนมากกว่าบริเวณพื้นที่อื่น เกิดการสร้างบ้านแปลงเมืองและสร้างเรียง (คูน้ำคันดิน) ในลักษณะเรียงแฟด ตั้งอยู่ใกล้ชิดกันริมฝั่งแม่น้ำวังทางด้านทิศตะวันตก และ กลายเป็นชุมทั่งสถานีการค้าขนาดใหญ่ของเมืองเกิน - แม่พริก โดยเฉพาะการขยายตัวของ การค้าระดับภูมิภาครวมศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา เมื่อจีนได้ขยายการค้าชายทางทะเล เช้ามาติดต่อค้าชายโดยตรงกับบ้านเมืองต่างๆ ในหมู่เกาะบนคาบสมุทรและผ่านแผ่นดินใหญ่ เกิดเมืองท่าใกล้ทางทะเลเมือง และขยายเส้นทางการค้ามาสู่ดินแดนในภาคพื้นทวีปเพื่อ รวบรวมสินค้าโดยเฉพาะของป่าชนิดต่างๆ ซึ่งในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เมืองหิรัญญายิ่งได้เป็น ศูนย์กลางการค้าสำคัญของภาคพื้นตอนบน^{๒๔} ดังนั้นจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้แคว้น หิรัญญายิ่งในลุ่มแม่น้ำปิงขยายตัวลงมาเข้าครอบคลุมบริเวณลุ่มแม่น้ำยมและลุ่มแม่น้ำวัง พร้อมกับหน่วยยาการ ศตวรรษความเชื่อ และศิลปวัฒนธรรมเข้ามาด้วย

การขยายตัวในแนวตะวันออกเข้าครอบคลุมสู่ลุ่มแม่น้ำวังของแคว้นหิรัญญายิ่ง และมี การเคลื่อนย้ายติดต่อ กันอย่างต่อเนื่อง สะท้อนในหลักภาษาต้านทานของเมืองลำพูน ลำปาง และเมืองเกิน ที่นิยมกล่าวถึงพระนางจามเทวีเคยเด็จไปตามสถานที่ต่างๆ เช่น มีต้านนาน บอกเล่าไว้พระนางจามเทวีเคยเด็จมาปลูกต้นขุนไว้ที่วัดเรียง เมืองเกิน (คำลล้อมแรด อำเภอเกิน) เพื่อให้เป็น “ไม้ใจเมือง” (“ไม้หลักเมือง” หรือ “ไม้หมายเมือง”) ของเมืองเกิน ส่วนอีก ๒ ต้นทรงปลูกไว้ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง (อำเภอเก่าค่า จังหวัดลำปาง) และ วัดพระธาตุดอยสุเทพ (อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่)^{๒๕} มีผังเรียงคล้ายรูปหอยสังข์ของทั้ง เมืองลำพูน เมืองลำปาง เมืองแพร เมืองลอง และเมืองเกิน ส่วนต้านทานพระธาตุลำปางหลวง กีะสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนเมืองลำปางกับเมืองเกิน ตั้งเมื่อพญา จันทเทราชาบูรณะพระธาตุลำปางหลวงมีท้องคำเหลือ จึงแบ่งไปฝั่งไว้ “ชุมคำ” (กลุ่มทองคำ) ทิศตะวันออกเฉียงใต้วัดท่าผา (อยู่ทิศใต้ห่างวัดพระธาตุลำปางหลวง ๓ กิโลเมตร) อีกส่วน ฝั่งไว้ด้วยพื้นอ่องทิศเหนือเมืองเกิน

^{๒๔} สุรพล ตัวริทกุล, ช่วงเมืองและวัดหัวช่วงของค่ำภูมิสำคัญของเมืองในต้นแผ่นดิน, (กรุงเทพฯ : ออกทิพริย์นท์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๗.

^{๒๕} วัดเรียง, ประวัติวัดเรียง อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง, (แผ่นเอกสาร).

“...พระญาจันทเวรอาขินดีมากนัก จึงໄວ้คำอันเสสหล่อเหลือกว่าอันอุประจุนั้น
มีประหมาณ ๒ ゴญหาที่ໄວ้บ์ได้ พระญาจิ่งเอ้าไปไว้วันตกชัยใต้วัดท่าผา ไกลวัด
ท่าผาประหมาณร้อยยา ถัดหนึ่พระญาเก๊อาคำอันเหลือกว่าหนึ่นมีประหมาณ ๒ ゴญ
ไปไว้ในดอยพื้นห้องเห็นอเมืองเกิน...”^{๑๗๐}

วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

^{๑๗๐} ภูเตช แสนส่า (ปริวรรต), ตำนานพระธาตุเจ้าลำปาง ฉบับวัดสะปุงหลวง ตำบลม่วงน้อย อำเภอป่าช้าง จังหวัดลำพูน จารพ.ศ.๒๕๕๙, อักษรธรรมล้านนา.

ประกอบกับก่อนพญามังราย กษัตริย์แคว้นโยนกองค์ที่ ๒๕ (พ.ศ.๑๗๐๔ – ๑๗๓๗, ราชวงศ์ลัวจังกราช) และเป็นปฐมกษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.๑๗๓๗ – ๑๗๕๔, ราชวงศ์มังราย) จะทรงผนวกราชแคว้นหริภุญชัยเข้ากับแคว้นโยนก แล้วสถาปนาอาณาจักรล้านนาใน พ.ศ.๑๗๓๗ พญาเบิก เจ้าเมืองลำปาง กับพญาบอน เมืองแพร่ ก็เป็นพระญาติวงศ์กับพญาอีบ้า กษัตริย์องค์สุดท้ายของแคว้นหริภุญชัย (พ.ศ.๑๗๖๔ – ๑๗๗๔)

“...ส่วนว่าพระญาอีบ้าก็พ่ายไปหาพระญาเบิกตนหนึ้ง อันกินเมืองนครลัมพาง นั้นแล้ว... (ส่วน) เมืองแพร่ พระญาบอนตนเป็นลูกอีบ้านั้น ก็ป่วยເยาคนเล็กได้ ๙/ พัน...”^{๑๖}

“...พญาบาก็หนี้ไปหาพญาบอนตนหนึ้งชัย อันกินเมืองเชียงค์นครทันแล... เมืองแพร่ลูกพญาบอนกิน...”^{๑๗}

“...พระเจ้าญี่บ้าพร้อมด้วยบริวารเสด็จหนี้ไปนครเชียงค์ ...จึงเสด็จหนี้ไปทางทิศใต้พร้อมกับเจ้านครเชียงค์ผู้เป็นพระราชอนุชาของพระองค์...”^{๑๘}

รวมถึงเมืองตากที่อยู่ติดกันเมืองเกินก็มีตำนานเกี่ยวกับพระนางงามเทวี ที่เป็นภาพสะท้อนถึงการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างหัวเมืองทั้งสองกับแคว้นหริภุญชัย ดังในตำนานมุลศาสนากล่าวถึงพระนางงามเทวีขึ้นมาครองหริภุญชัยทางแม่น้ำปิง และได้สถาปนาเมืองรายทางรวมถึงเมืองตาก ส่วนซึ่งของเมืองตากมาจาก การน้ำเอ้าผ้าทรงของพระนางงามเทวีออกตามแต่ในบริเวณนี้ จึงเรียกว่า “เมืองตาก”^{๑๙} ส่วนตำนานขึ้นกາลมາลีปกรณ์ ก็กล่าวถึงพระนางงามเทวีทรงโปรดให้พระเจ้าสูธรรม (เจ้าเมืองสะเต้ม) มาเป็นเมืองตาก^{๒๐}

ดังนั้นเมืองเกินจึงเกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอกคือมีชุมชนโบราณที่เรียกว่า “ลัว” อาศัยอยู่และขยายชุมชนขึ้น มีทรัพยากรสำคัญทั้งแก้วและทองคำต่างๆ และเป็นชุมทางทางการค้าและการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ ร่วมกับปัจจัยภายนอกคือการขยายตัว

^{๑๖} สรีสวัตติ อ่องสกุล (ปริวรรต), พื้นเมืองเชียงแสน, (กรุงเทพฯ : ออมรินทร์, ๒๕๖๖), หน้า ๖๔ – ๖๕.

^{๑๗} ทิว วิชัยชักดา และไพบูลย์ ตอกบัวแก้ว (บรรณาธิการ), ตำนานมังราย เชียงใหม่ เชียงตุง, (เอกสารอัตถ์สำเนา, ๒๕๗๖), หน้า ๓.

^{๑๘} แสง มนวิตร, ร.ต.ท.(แปล), ชินกາลมາลีปกรณ์, (ม.ป.ก. : ม.ป.พ., ๒๕๑๐), หน้า ๑๐๕.

^{๑๙} บำรุง ระบวิน (ปริวรรต), มุลศาสนा สำนวนล้านนา, (เมืองใหม่ : ศูนย์มนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗), หน้า ๙๙.

^{๒๐} แสง มนวิตร, ร.ต.ท.(แปล), ชินกາลมາลีปกรณ์, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๔๗.

ของการค้าในระดับภูมิภาค การขยายตัวของแคว้นหริภูญไชย และมีผู้คนภายนอกเข้ามาติดต่อตั้งถิ่นฐานในแอ่งเดิน - แม่พริกมากขึ้น จึงผลักดันให้เกิดการขยายตัวและสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นเป็นเมืองเดิน อย่างเช่นประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ ซึ่งแรกที่มีการสถาปนาเมืองเดินขึ้นอาจเป็นหัวเมืองชายแดนทิศใต้สุดของแคว้นเหลาองค์นคร เป็นเมืองหน้าด่านที่เป็นเส้นทางการติดต่อทางแม่น้ำวัง ตั้งนั้นเมื่อพญามังรายทรงผนวกแคว้นหริภูญไชยเข้ากับแคว้นโยนกใน พ.ศ.๑๘๓๕ นอกจากตีเมืองลำพูน ยังต้องตีเมืองลำปาง และตีลงมาถึงเมืองเดิน "...พญามังรายได้ปราบเมืองพิงล้านนา เดิน..."^{๒๙} จากต้านานนี้จึงแสดงถึงเมืองเดินถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรล้านนาพร้อมกับเมืองลำปางเมื่อ พ.ศ.๑๘๓๕

ขณะเดียวกันด้วยปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิต เช่น ป้องกันกลุ่มคนทรัพย์สินให้ปลอดภัย มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี ตลอดถึงเพื่อความเชื่อ เช่น กำหนดขอบเขตให้เป็นพื้นที่คั้กตีสิทธิ์ แสดงสถานะอำนาจการมีของเจ้าเมือง จึงเกิดการสร้าง "เวียง" ที่มีขอบเขตแน่นอน โดยชุดคูน้ำคันดินขึ้นภายในเมืองเดิน จากการลงสำรวจของผู้เชียนในระหว่างวันที่ ๙ - ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖ พบร่องรอยของเมืองเดินมีทั้งหมด ๔ เวียง คือ เวียงญี่น (เวียงป้อม) เวียงเปิง เวียงพญาภัน และเวียงมอก จากลักษณะทางกายภาพของแอ่งเดิน - แม่พริก ที่เป็นแนวแอ่งที่เชื่อมต่อกันจากแม่น้ำล่อง - วังชั้น อันเป็นที่ตั้งของเมืองล่องและเมืองต้า (อำเภอสอง อำเภอวังชั้น จังหวัดแพร่) เมืองหน้าด่านด้านทิศตะวันออกที่มีการสร้างเวียงเรียงรายอยู่จำนวน ๘ เวียง คือ (๑) เวียงปู (๒) เวียงต้า (๓) เวียงลัว (๔) เวียงเหล่าเวียง (๕) เวียงล่อง (๖) เวียงพระธาตุแหลมลี่ (๗) เวียงปงเหลารัง (เวียงแม่บงเหนือ) (๘) เวียงตระอกสลوب และ (๙) เวียงดัง บริเวณเมืองเดินจึงเป็นเมืองชายแดนหรือแนวกันชนด้านทิศใต้ ให้กับหัวเมืองขึ้นในและพระราชธานีนครเชียงใหม่ ดังใน พ.ศ.๒๕๐๓ สมเด็จพระนราธิณ กษัตริย์อยุธยา (พ.ศ.๑๗๙ - ๒๖๗๑, ราชวงศ์ปราสาททอง) ทรงยกทัพขึ้นมาตีล้านนา (เมืองเชียงใหม่) ได้โจมตีเมืองเดิน เมืองลำปาง เมืองล่อง และเมืองต้า ที่เป็นหัวเมืองหน้าด่านของล้านนา ก่อน^{๓๐}

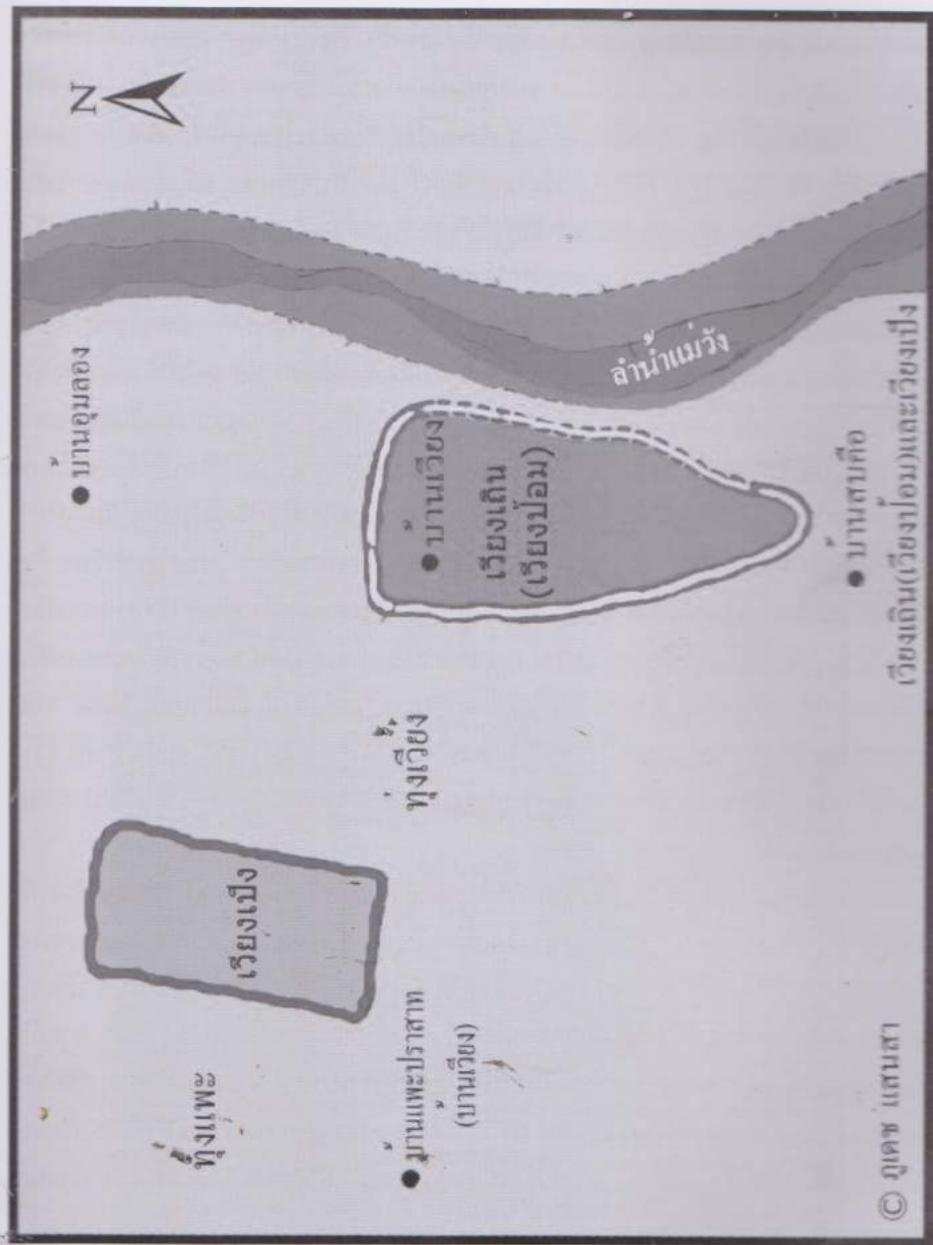
^{๒๙} ท้า วิชัยชัยคง และไฟธุรย์ ดอกบัวแก้ว (บรรณาธิการ), ตำนานมังราย เชียงใหม่ เชียงตุง, (อ้างแล้ว), หน้า ๓.

^{๓๐} สำนักพิมพ์คลังวิทยา, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, (อนุบrix: ป.พิศนาค, การพิมพ์, ๒๕๐๕), หน้า ๓๙๔.

แหล่งเกิน - แม่พริกเป็นแหล่งที่ถูกแบ่งด้วยเทือกเขาผีปันน้ำเป็น ๒ ส่วน คือส่วนด้านทิศตะวันตกกับทิศตะวันออก เวียงที่สร้างขึ้นจำนวน ๓ เวียง คือ เวียงเดิน (เวียงป้อม) เวียงเปียง และเวียงพญาภัน จะเกาะกลุ่มอยู่ฝั่งด้านทิศตะวันตก ที่มีแม่น้ำวังไหลผ่านและเป็นที่รับกัวงของมากกว่า ส่วนที่รับทิศตะวันออกเป็นที่รับแคบๆ จึงปรากฏการสร้าง เวียงขึ้นเพียง ๑ เวียง คือ เวียงมอก ลักษณะของการวางตำแหน่งการสร้างเวียงสอดคล้องกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ เวียงที่เป็นศูนย์กลางการปกครองของเมืองเดินเป็นเวียงแฟต คือ เวียงเดิน (เวียงป้อม) และเวียงเปียง ตั้งอยู่ริมน้ำวังฝั่งตะวันตกช่วงตอนกลางของ ส่วนเวียงบริวารที่เป็นเวียงหน้าด่าน คือ เวียงพญาภัน สร้างอยู่ฝั่งตะวันตกแม่น้ำวังอยู่ทางตอนใต้ของแม่น้ำ และเวียงมอก สร้างอยู่ฝั่งตะวันออกหัวแม่มอกอยู่ทางตอนใต้ของแม่น้ำ ซึ่งเวียงทั้ง ๒ สร้างอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้เคียงกันโดยมีเทือกเขาผีปันน้ำกั้นกลาง เวียงพญาภันจะตั้งรับกองทัพชาศึกที่ยกขึ้นมาทางเมืองศรีสัชนาลัย(เมืองสวรรคโลก) ดังนั้นเพื่อเป็นศูนย์กลางการปกครอง เป็นแนวล้อมป้องกันชาศึกและเป็นที่หลบภัยให้ชาวเมือง จึงได้สร้างขึ้นเป็นเวียงทั้ง ๒ เวียง ผู้เชียนได้ลงพื้นที่สำรวจเวียงต่างๆ ของเมืองเดินระหว่างวันที่ ๑๐ - ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๙๖ มีรายละเอียดของเวียงต่างๆ ดังนี้

ภาพถ่ายทางดาวเทียมของเวียงเดิน (เวียงป้อม) และเวียงเปิง
(ที่มา : Google earth)

แผนผังເວັນເກີນ (ເວັນເກົມ) ແລະເວັນເປັນ
(ຈັດທຳໂດຍ : ຖະແຫຼຂໍ ແລະ ສະສາ)

(๑) เวียงເຄີນ (ເວີຍງປ້ອມ)

ເວີຍງເຄີນ ທີ່ເກີນ ເຊິ່ງປ້ອມ ຕັ້ງອູ້ບໍລິເວັນບ້ານເວີຍງແລະບ້ານສບຕືອ ຕຳບລລ້ອມແຮດ
ອໍາເກີນເຄີນ ຈັງຫວັດລໍາປາງ ຕັ້ງອູ້ເສັ້ນຮັງ ๑๗ ອົງຄາ ๓๗ ລືປົດາເໜືອ ເສັ້ນແວງ ๙๙ ອົງຄາ
๑ ລືປົດາຕະວັນອອກ ຕັ້ງອູ້ຮົມຜັ້ງແມ່ນໜ້າວັງດ້ານທີ່ຕະວັນຕກ ຕັ້ງເວີຍງເຄີນເປັນຮູປຄລ້າຍຫອຍສັງໝັງ
ວັງຕ້ວຍຢູ່ໃນແນວທີ່ເໜືອ - ໄດ້ຂ້ານໄປກັບແມ່ນໜ້າວັງ ກຳແພັງເວີຍງດ້ານທີ່ຕະວັນອອກຕິດກັບ
ແມ່ນໜ້າວັງ ມີວັດເວີຍງຕັ້ງອູ້ກ່າຍໃນເວີຍງທາງຕອນເໜືອຫ້ອບບໍລິເວັນຫ້ວເວີຍງ ມີພະຮາຕຸວັດເວີຍງ
ເປັນພະຮາຕຸຈີເມືອງຂອງເມືອງເຄີນຕາມຄົງກັບຕັ້ນຂຸນຂ້າງພະຮາຕຸທີ່ເປັນໄຟໄຈເມືອງໃນ
ຄຕີຟ ສ່ວນວັດສບຕືອນ໌ເດີມເຮັກວ່າ “ວັດສຸດຕືອ” ຕືອ “ຕືອ” ທີ່ຮູ້ອຸ້ນເວີຍມາສິນສຸດຖື່ງຕຽງ
ບໍລິເວັນນີ້ ເດີມບໍລິເວັນວັດສບຕືອເປັນບ້ານເຮືອນ ກາຍຫລັງເຈົ້າອີ່ນທີ່ໄດ້ອພຍພໄປອູ້ອໍາເກີນ
ທຸ່ງເສລື່ມ ຈັງຫວັດສຸໂຂ້ທ້າຍ ຈຶ່ງໄດ້ວາຍພື້ນທີ່ບ້ານໃຫ້ສ້າງເປັນວັດສບຕືອ ເມື່ອມີການສ້າງວັດຕ້ອງການ
ພື້ນທີ່ກ່າວັງຈຶ່ງໄດ້ຂໍາຍາພື້ນທີ່ ໂດຍກຳນົດກຳແພັງເວີຍງແລະສ້າງວັດທັບບໍລິເວັນກຳແພັງເວີຍງດ້ານ
ທີ່ຕີໄຕ^{๗๐} ບໍລິເວັນກາຍໃນກຳແພັງເວີຍງດ້ານທີ່ໄດ້ເດີມມີຫອນໜ້າຂາດໃຫຍ່ເຮັກວ່າ “ຫອນໜ້າໝ້າ”
ປ່າຈຸບັນຄູກມູລດິນທັບຄມເຫຼືອຮ່ວ່າຮ່ອຍຫອນໜ້າຕື່ນເຂົ້າໃຫ້ເຫັນເພີ່ມເລັກນ້ອຍ ແລະໄກລ້າຫອນໜ້າໝ້າ
ມີຕົ້ນນະໜາມຂາດໃຫຍ່ປະມານ ๕ ດົນໂອນເປັນທີ່ຕັ້ງຂອງ “ຫອຝີເຈົ້າພ້ອຂ້ອມ້ອຫຼິກ” ແລະ “ຫອຝີ
ແມ່ນໜ້າປ້ອມແມ່ນໜ້າເປົ້າ” ມາແຕ່ໂບຮານ ຈົນກະທົ່ງເມື່ອວັນທີ ๒๖ ເມສາຍນ ພ.ສ.ຂ.๕ຕ.๖ ຈຶ່ງໄດ້
ຍ້າຍໄປສ້າງຫອຝີຫລັງໃໝ່ໄວ້ບ້ານກຳແພັງເວີຍງທາງດ້ານທີ່ຕະວັນຕກທ່າງຈາກທີ່ເດີມປະມານ
๑๐๐ ເມຕຣ

ກຳແພັງເວີຍງເຄີນທີ່ເວີຍງປ້ອມທີ່ເປັນຮູປຄລ້າຍຫອຍສັງໝັງນີ້ ສັນນີ້ຈູານວ່າສ້າງເພື່ອ^{๗๑}
ເປັນຄູນຍົກລາງຂອງເມືອງເຄີນມາຕັ້ງແຕ່ຢູ່ຄົ່ງເຮົ່າສ້າງບ້ານແປ່ງເມືອງ ປະມານພຸຖອສຕວຣະບູ^{๗๒} ທີ່
๑๖ – ๑๗ ແລ້ວມີການບຸຮະດາມຕໍ່ນານບອກເລ່າໃນສົມ້ພູ້ພາຜັນເມືອງເຄີນຮາວ
ພ.ສ.ຂ.๕ຕ.๖ ສ່ວນເຮືອງເລ່າວ່າມີກຳແພັງເວີຍງເຄີນກ່າວກ່າວໜັ້ນແຕ່ພັກທລາຍລົງແນ້ວັງ^{๗๓} ຈາກເປັນ
ເພີ່ມເຮືອງເລ່າໃຫ້ເຫັນຄວາມເກົ່າແກ່ເທົ່ານັ້ນ ເພະຈັກການຮັງພື້ນທີ່ສໍາຈະໄມ່ປ່າກງົງຮ່ວ່າຮ່ອຍ
ເວີຍງເກົ່າທີ່ກ່າວໜັ້ນ ແລະຂາດຂອງແນ້ວັງກີໄມ່ໄດ້ມີຄວາມກວ້າງພອທີ່ຈະພັກທລາຍເວີຍງທັງເວີຍງ
ໃຫ້ສູງສລາຍໄປໄດ້ທັງໝົດເວີຍງຕາມເຮືອງເລ່າ ໙ີ້ອງຈາກແມ່ນໜ້າວັງໜ້າວັງທີ່ໄທລືພ່ານບໍລິເວັນນີ້

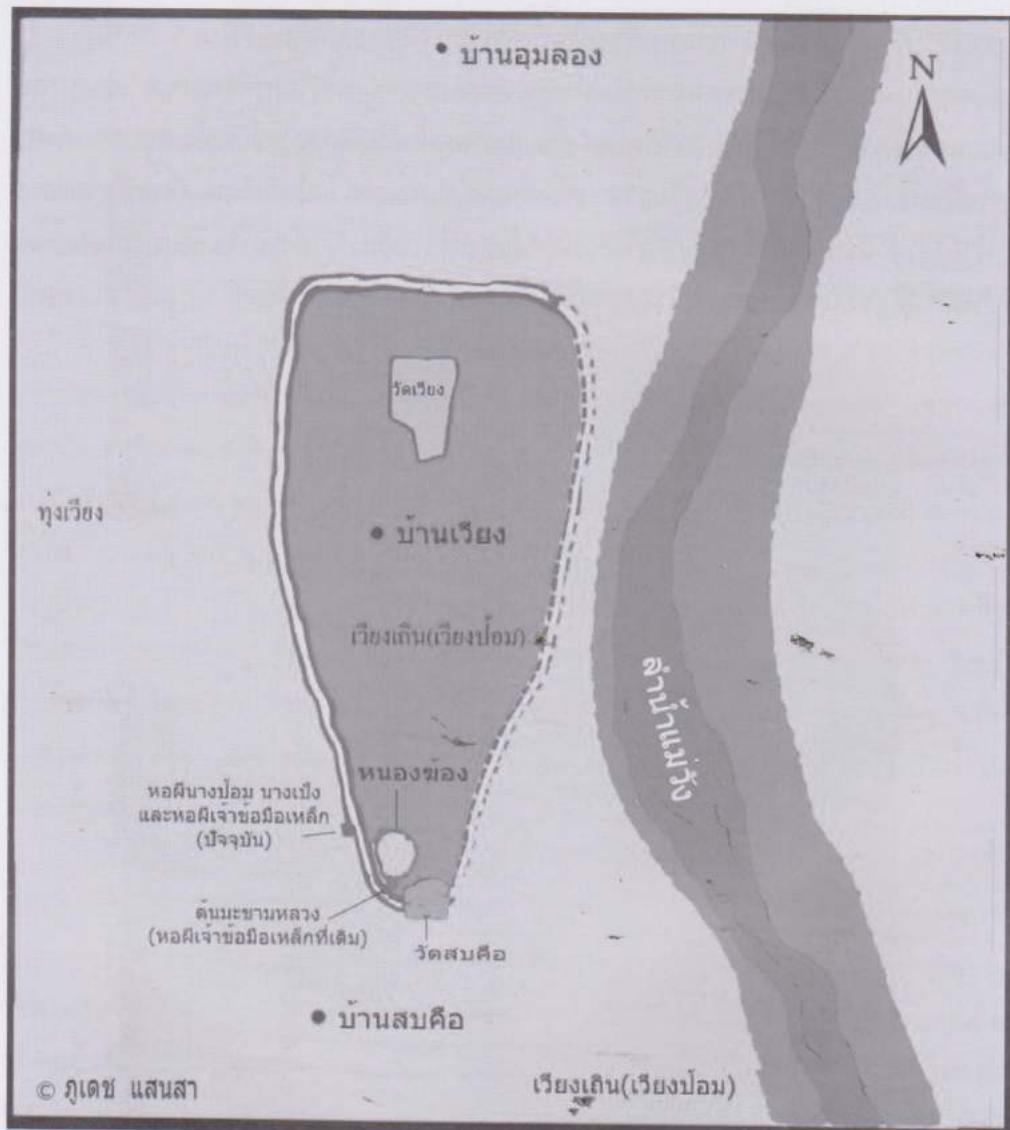
^{๗๐} ສັນກາຍໝັ້ນແມ່ກອງຄຣອນ ທ່ານອົບປ່າງ (ຕັ້ງບ້ານອູ້ຕິດກັບກຳແພັງວັດສບຕືອ) ອາຍຸ ๕๖ ປີ ເລີ່ມທີ່ ๑๘ ບ້ານສບຕືອ
ຕຳບລລ້ອມແຮດ ອໍາເກີນເຄີນ ຈັງຫວັດລໍາປາງ ວັນທີ ๑ ພົມສະກິກາຍນ ພ.ສ.ຂ.๕ຕ.๖

^{๗๑} ວັດອຸມລອງ, ຂົມທັກພົມສັງມະເຕີນ, (ອ້າງແລ້ວ), ໜ້າ ៤. ແລະ ສະຄະຕັກ ວິລິໂກດມ, ສັນນາປະເທດ, (ອ້າງແລ້ວ),
ຕ.ນີ້.

กว้างประมาณ ๕๐ - ๗๐ เมตร (รวมชายฝั่งกว้างประมาณ ๑๕๐ - ๒๐๐ เมตร) ดังนั้น เวียงเกิน (เวียงเปีง) แห่งนี้จึงเป็นเวียงศูนย์กลางการปกครองของเมืองเดินมาตั้งแต่ยุคการสร้างบ้านแปลงเมือง กำแพงเวียงเป็นกำแพงดิน มีขนาดความยาวในแนวเหนือ - ใต้ ประมาณ ๘๐๐ เมตร ขนาดความกว้างในแนวตะวันออก - ตะวันตก ประมาณ ๕๐๐ เมตร มีกำแพงดิน ๒ ชั้น มีคูน้ำ (น้ำคือ) ๑ ชั้น สภาพคูน้ำคันดินในปัจจุบันดีนีเช่น กำแพงดินถูกปรับเป็นพื้นที่ทำการเกษตรกรรม สร้างถนนทับ และสร้างบ้านเรือน จึงเหลือร่องรอยคูน้ำคันดินให้เห็นทางด้านทิศตะวันตกและทิศเหนือบางส่วน ส่วนด้านทิศตะวันออกและด้านทิศใต้ถูกปรับพื้นที่ไม่เหลือร่องรอยให้เห็นในปัจจุบัน

พระธาตุวัดเวียงเป็นพระธาตุกลางเมือง
หรือพระธาตุใจเมืองของเมืองเกิน
(ที่มา : ล้านนาประเทศ, ถ่ายเมษายน ๒๕๒๐)

แผนผังเวียงเดิน (เวียงป้อม)

(จัดทำโดย : ภูเดช แสนสา)

คุน้ำคันดินของเวียงเดิน (เวียงป้อม) บริเวณด้านทิศตะวันตก
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๓๖)

หอผีเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก หอผีนางป้อมนางเปีง และบริวาร บริเวณกำแพงเวียงทิศตะวันตก
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๓๖)

(๒) เวียงเปีง

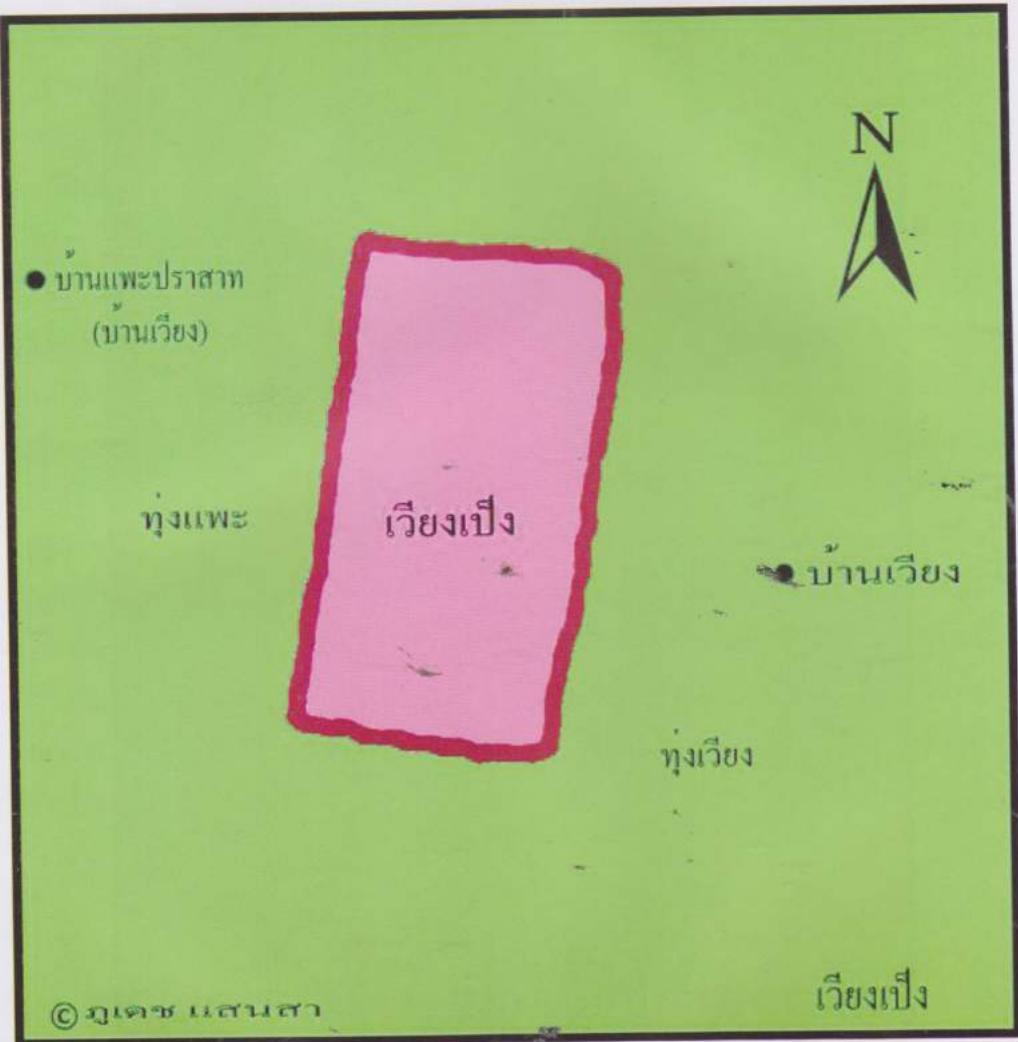
เวียงเปีง ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่บ้านเวียง (มีหน่วยการปกครองไม่เป็นทางการเรียกว่า บ้านแพะเด่นปราสาท) ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง เส้นรั้ง ๑๗ องศา ๗๗ ลิปดาเหนือ เส้นแบง ๙๙ องศา ๑๓ ลิปดาตะวันออก เวียงเปีงอยู่ห่างจากเวียงเติน (เวียงป้อม) ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ๖๐๐ เมตร ระหว่างเวียงเติน (เวียงป้อม) กับ เวียงเปีงมีทุ่งเวียงกันระหว่างเวียงทั้ง ๒ และมีทุ่งแพะอยู่นอกเวียงด้านทิศตะวันตก ตัวเวียง เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางตัวในแนวทิศเหนือ - ใต้ขนาดไปกับแม่น้ำวังและเวียงเติน (เวียงเปีง) เวียงเปีงสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นมาจากเวียงเติน (เวียงป้อม) ในลักษณะของ เวียงแฝดในสมัยพญาผู้เมืองเป็นเจ้าเมืองเตินประมาณ พ.ศ.๑๗๙๒ เวียงเปีงมีกำแพงเวียง เป็นกำแพงดิน ขนาดความกว้างในแนวนี้ - ใต้ประมาณ ๖๕๐ เมตร ความกว้างในแนว ตะวันออก - ตะวันตกประมาณ ๔๐๐ เมตร มีกำแพงดิน ๑ ชั้น ด้านนอกกำแพงมีคูน้ำ ๑ ชั้น

ปัจจุบันสภาพคันดินถูกทำลายเพื่อสร้างบ้านเรือนและทำเกษตรกรรม ส่วนด้าน ทิศตะวันตก กำแพงเวียงถูกขุดมาตามสร้างคันเหมืองที่สร้างขึ้นเพื่อสูบน้ำจากแม่น้ำวัง เช้าสู่ที่นา แต่ก็ยังสามารถเห็นร่องรอยครบทั้ง ๒ ด้าน กำแพงเวียงที่เหลือสูงประมาณ ๒ เมตร กว้างประมาณ ๑๐ เมตร คูน้ำกว้างประมาณ ๔ - ๕ เมตร ส่วนดำเนินของการเรียกชื่อ “เวียงป้อม” และ “เวียงเปีง” มาจากนาม “นางป้อม” “นางเปีง” อิตาทั้ง ๒ องค์ของ พญาผู้เมือง เจ้าเมืองเติน (บางตำนานก็กล่าวว่าทั้ง ๒ เป็นนางรับใช้ของอิตาเจ้าเมืองเติน ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณนี้)

ประวัติศาสตร์เมืองเป็น

ภาพถ่ายทางดาวเทียมของเวียงเป็ง มีผังเวียงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า
(ที่มา : Google earth)

แผนผังวีyangเปีং
(จัดทำโดย : ภูมิศาสตร์ แสงสอา)

คูน้ำคันดินของเวียงเปีงบริเวณมุ่งด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๕๖)

ทุ่งเวียงกันระหว่างเวียงเติน(เวียงป้อม)กับเวียงเปีง
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๕๖)

(๓) เวียงพญาภัน

เวียงพญาภัน (ออกเสียง “เวียงพญาภัน”) ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่บ้านท่าหลวงกับบ้านสองแคาปินหวาน ตำบลเดินบุรี อำเภอเติน จังหวัดลำปาง เส้นรุ้ง ๑๗ องศา ๗๔ ลิปดาเหนือ เส้นแบง ๙๙ องศา ๑๐ ลิปดาตะวันออก เวียงพญาภันตั้งอยู่ห่างจากเวียงเติน (เวียงป้อม) ลงมาทางทิศใต้ตามแม่น้ำวังประมาณ ๑ กิโลเมตร จากเวียงพญาภันถึงบ้านท่าด่าน (ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง) เขตด่านเมืองเตินประมาณ ๒๑ กิโลเมตร (จากเวียงพญาภันถึงบ้านแม่เชียงรายเขตรอยต่อกับอำเภอสามเงาและอำเภอเมืองตามประมาณ ๓๐ กิโลเมตร) ตั้งอยู่ริมแม่น้ำวังด้านทิศตะวันตก ผังเวียงเป็นรูปวงรียาวหรือรูปคล้ายปีกกา ทอดตัวอยู่ในแนวทิศตะวันออก - ตะวันตก ด้วยมีหน้าที่เป็นเวียงหน้าด่านก่อนเข้าสู่เวียงเติน (เวียงป้อม) และเวียงเปิงที่เป็นเวียงศูนย์กลางการปกครอง จึงสร้างเวียงพญาภัน ขวางกั้นในแนวตะวันออก - ตะวันตกเพื่อตั้งรับกองทัพข้าศึกที่ยกขึ้นมาทางเมืองสุโขทัยและเมืองตาก (แม่สอด) เวียงพญาภันมีกำแพงเป็นกำแพงดิน ขนาดความกว้างในแนวตะวันออก - ตะวันตก ประมาณ ๑.๒ กิโลเมตร มีความกว้างในแนวเหนือ - ใต้ประมาณ ๓๐๐ เมตร มีคันเดิน ๑ ชั้น คันเดินที่เป็นกำแพงเวียงพญาภันบางช่วงกว้างประมาณ ๘ - ๑๐ เมตร มีความสูง ๓ - ๕ เมตร แต่บางช่วงเช่นด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้กำแพงสูงประมาณ ๑๐ - ๑๕ เมตร ด้านนอกกำแพงดินมีคูน้ำ ๑ ชั้นกว้างประมาณ ๑๐ - ๑๕ เมตร

หอผีพญาภันและบริวารที่ติดถนน (ซ้าย) หอผีพญาภันและบริวารที่ติดลำน้ำแม่วัง (ขวา)
(ที่มา : ภัทรพงศ์ เพาะปลูก, ๒๕๒๙)

ภาพถ่ายทางดาวเทียมของเวียงพญาภัย
(ที่มา : Google earth)

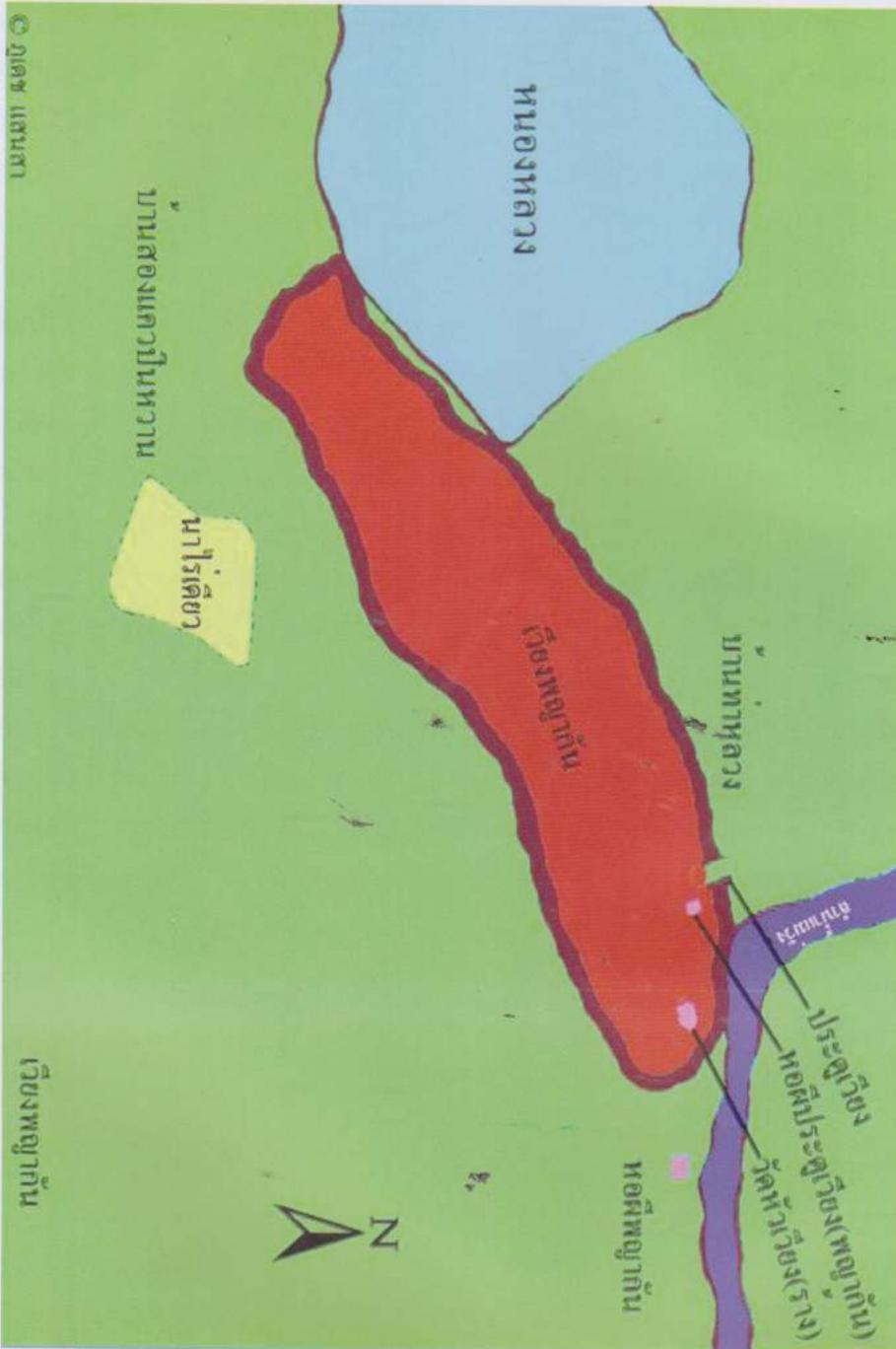
เรียงพญาภันมีประดุจเรียงที่ปรากรถชัดเจนเพียง ๑ ประดุจคือด้านทิศเหนือ มีการตัดถนนสายเกิน - แม่พริกผ่านบริเวณซ่องประดุจนี้ ด้านขวาของประดุจก่อนออกจากวิถีมีหอพิเศนาามาด้วยผู้เป็นนายด่านบริหารของพญาภันตั้งอยู่ ภายหลังได้อัญเชิญดวงวิญญาณของพญาภันมาสร้างหอพิเศนเพิ่มตรงจุดนี้อีก ๑ แห่ง เพื่อผู้คนผ่านไปมาจะสักการบูชาได้สะดวก แต่หอพิเศนหลังพญาภัน แม่นางหลังอุษาผู้เป็นชายา บุลังหอพิเศนดังเดิมอยู่นอกกำแพง เรียงด้านทิศตะวันออกหริริมฝั่งแม่น้ำวังฝั่งตะวันตก หอพิเศนหลังพญาภันมีอีกแห่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ แม่น้ำวังฝั่งตะวันตกในบริเวณบ้านพ่ออ่าง ปินใจคำ บ้านท่าหลวง เชื่อว่าหอพิเศนนี้เป็นที่พักเมื่อพญาภันและบริหารเดินทางเข้าสู่ตัวเรียงเกิน^{๗๔} ภายในเรียงพญาภันมีชาวกัตรังจำนวนหลายวัด บริเวณใกล้กับกำแพงภายใต้ด้านทิศเหนือปรากรถวัดรัง ๑ วัดที่มีลักษณะเป็นวัดหัวเรียง ปรากรถากฐานวิหารและพระธาตุที่สร้างด้วยอิฐและศิลาแลง และบริเวณวัดรังภายในเรียงพญาภันยังคงมีผู้ชุดคันพบศิลาจารึกอักษรธรรมล้านนาอีกด้วย

เหตุที่ชื่อเรียงพญาภันมีต้านนานบอกเล่าไว้ พญาภันมีนามเดิมว่า “พญาพรหมทัต” เป็นชาวนเมืองเชียงใหม่ ถูกส่งมาเป็นเจ้าเมืองเดินรวมถึงดูแลรักษาเรียงพญาภัน พญาพรหมทัต มีชายาชื่อ “แม่นางหลังอุษา” มีบุตรธิดาที่ปรากรถ ๓ องค์ คือ (๑) เจ้าอ้าย (๒) เจ้าศรีโวยลังกา (๓) แม่นางเที่ยง และพญาพรหมทัตมีน้องชายชื่อเจ้าสิงห์คำ เมื่อถึงคราวทำศึกกับหัวเมืองทางใต้^{๗๕} (คือแคว้นสู่ขัยหรืออาณาจักรอยุธยา แต่บางตำนานเล่าว่าทำศึกกับพม่า) พญาพรหมทัตสูรปไม้ให้หันทึ่งเรียงไป แม่นางหลังอุษาชายาจึงปลอมตัวเป็นผู้ชายออกนำรบแทนจนได้ชัยชนะ เมื่อเสร็จศึกแล้วพญาพรหมทัตกลับเข้ามาในเรียงเกิดความอับอายจึง “กันคอ” (ออกเสียง “กันคอ”) คือตัดคอตอนมองด้วยบริเวณภาษาในเรียงแห่งนี้ ตั้งแต่นั้นมาชาวเมืองจึงเรียกว่า “พญาภัน” (ออกเสียง “พญาภัน”) และเรียกเรียงแห่งนี้ว่า “เรียงพญาภัน” (ออกเสียง “เรียงพญาภัน”)^{๗๖}

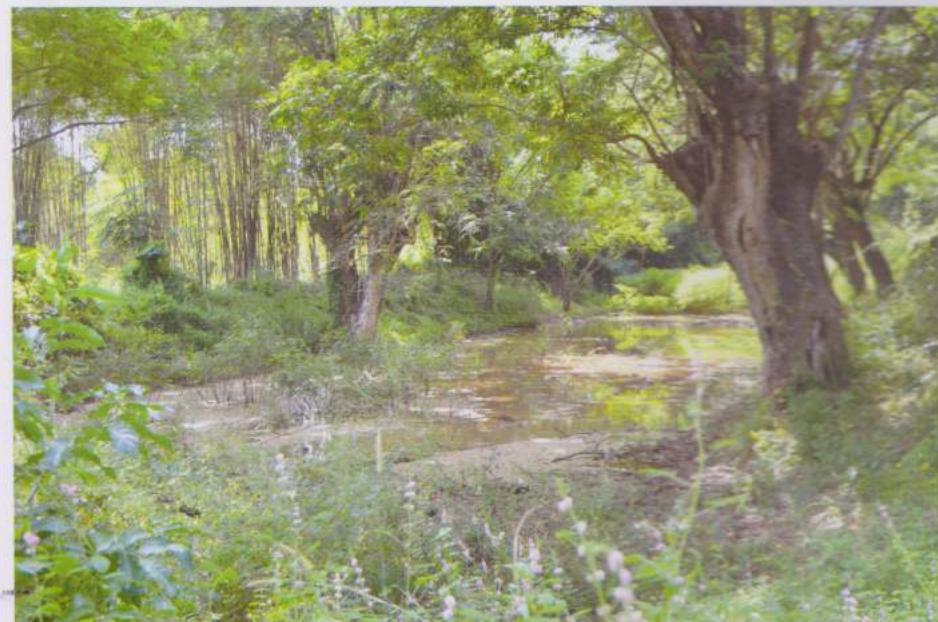
^{๗๔} สัมภาษณ์พ่ออ่าง ปินใจคำ อายุ ๗๔ ปี บ้านท่าหลวง ตำบลเดินบุรี อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๒

^{๗๕} เฉลิมพล คันธวงศ์ และคณะ, ตำนานและประวัติศาสตร์ “เมืองเกิน”, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^{๗๖} สัมภาษณ์พ่อไวย วงศ์เครือ อายุ ๖๕ ปี บ้านสองแควร ตำบลเดินบุรี อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๒

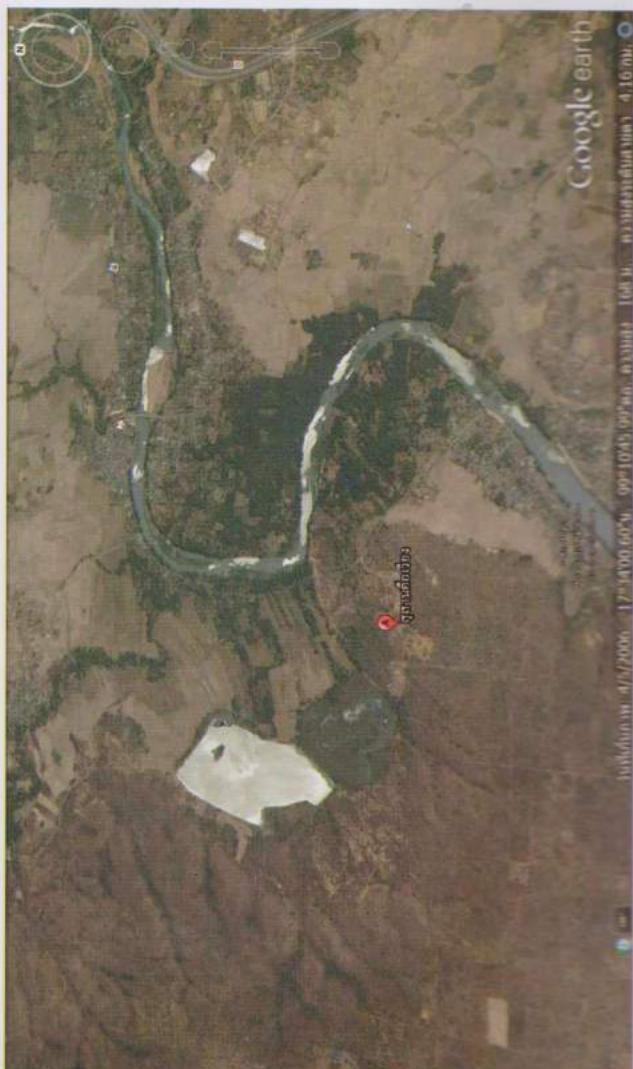
แผนผังเวียงพญาภัน
(จัดทำโดย : ภูเดช แสนสา)

กำแพง (คันดิน) และคูน้ำเรียงพญา กันทางด้านทิศตะวันออก
(ที่มา : ภัทรพงค์ เพาะปลูก, ๒๕๕๗)

กำแพงเวียงพญาภูบริเวณด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้
เมื่อออยู่ด้านนอกกำแพงเวียงจะมีความสูงชั้นมากประมาณ ๑๐ - ๑๕ เมตร
(ที่มา : ภัทรพรคง เพาะปลูก, ๒๕๕๖)

ชัยภูมิของเวียงพญาภัน เวียงวงศ์เป็นรูปปีกกาขวางในแนวตะวันออก - ตะวันตก
มีลำน้ำแม่รังข nab ด้านทิศตะวันออกแล้วไหลอ้อมมาเป็นปราการธรรมชาติ
ขวางทอดตัวยาวในด้านทิศใต้อีกชั้นหนึ่งก่อนถึงกำแพงเวียงพญาภัน^๑
ส่วนด้านทิศตะวันตกข nab ด้วยหนองหลวง ซึ่งเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่
เวียงพญาภันจึงสร้างขึ้นโดยปรับจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ได้อย่างลงตัว
เพื่อเป็นเวียงหน้าด้านป้องกันข้าศึกที่ยกขึ้นมาทางด้านเมืองตากและเมืองสุโขทัย
(ที่มา : Google earth)

ภาพถ่ายทางดาวเทียมของเวียงมอก เวียงหน้าด่านของเมืองເຄີນ
ป້ອງກັນຂ້າສຶກທີ່ຍກມາທາງເມືອງບາງຂລັງ ເມືອງສະຫຼຸບພາໄລ (ເມືອງສວັບຄໂລກ)
ແລະເມືອງສູໂຂທັຍ
(ທີ່ມາ : Google earth)

(๔) เวียงมอก

เวียงมอก ตั้งอยู่บ้านท่าเวียง ตำบลเวียงมอก อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง เส้นรุ้ง ๑๗ องศา ๒๙ ลิปดาเหนือ เส้นแบ่ง ๙๙ องศา ๒๑ ลิปดาตะวันออก ทอดตัวเวียงอยู่ในแนวเหนือ - ใต้ เวียงมอกอยู่ห่างจากเวียงเดิน(เวียงป้อม)ลงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๕๕ กิโลเมตร ตั้งอยู่ริมห้วยแม่อกด้านทิศตะวันออก ผังเวียงเป็นรูปสี่เหลี่ยมคดโค้ง ด้วยพื้นที่เป็นเวียงหน้าด่านก่อนเข้าสู่เวียงเดิน(เวียงป้อม)และเวียงเป็นที่เป็นเวียงคุนย์กลางการปกครองทางที่รานช่องแคนด้านทิศตะวันออก จึงสร้างเวียงมอกขวางกั้นด้านทิศตะวันออกของล้ำห้วยแม่อก เพื่อตั้งรับกองทัพข้าศึกที่ยกขึ้นมาทางเมืองครีสัชนาลัย(เมืองสวรรคโลก) เมืองบางชลัง และเมืองสุโขทัย (อำเภอทุ่งเสลี่ยม อำเภอศรีสัชนาลัย อำเภอบ้านค่านล้านหนอง จังหวัดสุโขทัย) ส่วนปลายเขตแดนด้านทิศใต้ห่างจากเวียงมอกประมาณ ๒๕ กิโลเมตร ที่มีการสร้างกำแพงอิฐอย่างมั่นคงแข็งแรงปิดกั้นระหว่างซองเชา ที่คนในท้องถิ่นเรียกว่า “หอรับ” (บ้านหอรับ ตำบลเวียงมอก อำเภอเดิน) เพื่อเป็นด่านระหว่างเมืองเดินกับเมืองครีสัชนาลัย(เมืองสวรรคโลก) หรือด่านระหว่างอาณาจักรล้านนากับแคว้นสุโขทัย(อาณาจักรออยุธยา)

กำแพงด่านหอรับ บ้านหอรับ
(ที่มา : ภัทรพงศ์ เพาะปลูก, ๒๕๓๐)

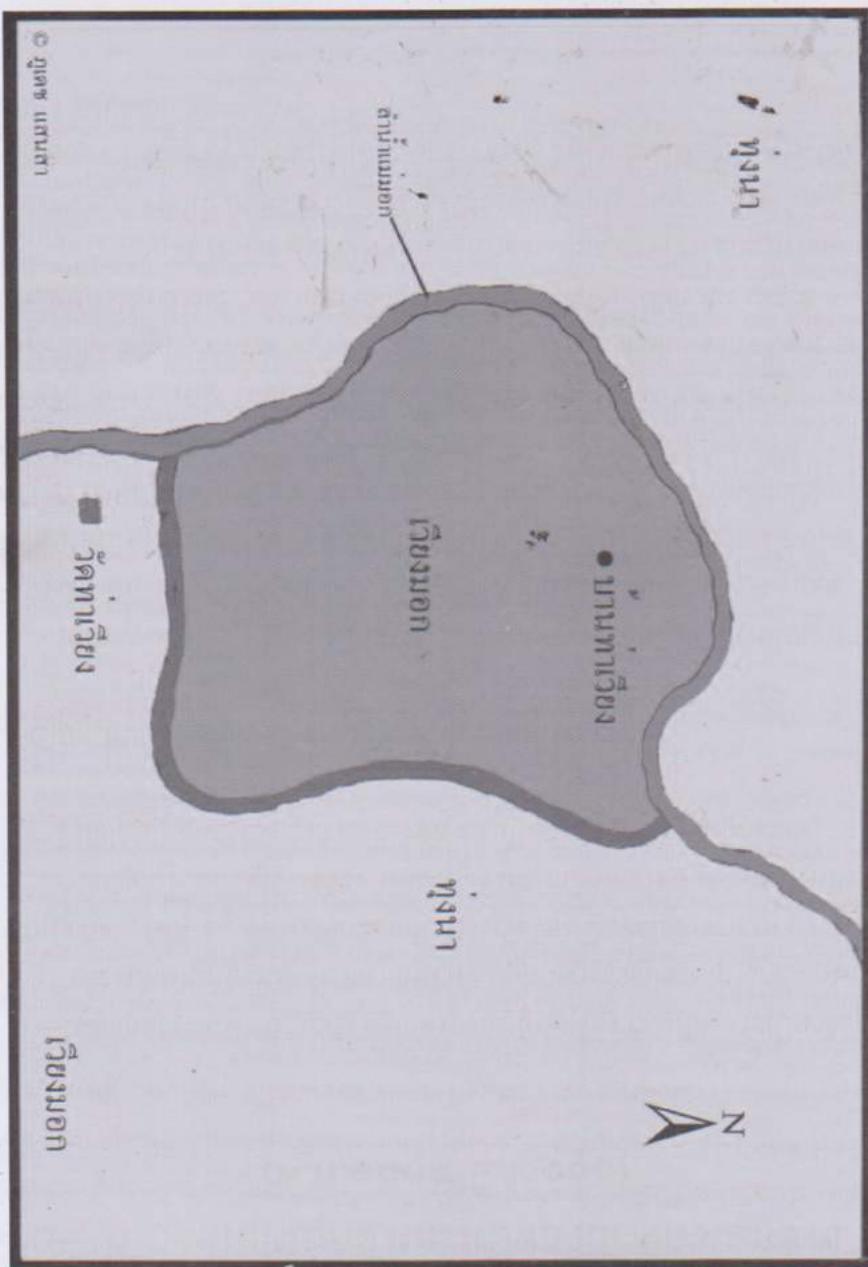
เวียงมอกเป็นเวียงหน้าด้านกันทางที่رابซองแแคบด้านทิศตะวันออก คู่กับเวียงพญาภันที่เป็นเวียงหน้าด้านกันทางที่رابทิศตะวันตก ก่อนที่จะยกทัพขึ้นไปสู่เวียงเดิน หรือหัวเมืองที่อยู่ทางตอนเหนือขึ้นไป ดังนั้นเวียงมอกกับเวียงพญาภันจึงวางตัวเรียงอยู่ในแนวระนาบตะวันออก - ตะวันตกที่ใกล้เคียงกันโดยมีเทือกเขาผู้ปันน้ำกั้นกลาง โดยเวียงพญาภันเวียงหน้าด้านที่ราบผึ่งตะวันตกตั้งอยู่ทิศตะวันตกติดกับแม่น้ำวัง ส่วนเวียงมอก เวียงหน้าด้านฝั่งตะวันออกตั้งอยู่ทิศตะวันออกติดกับห้วยแม่มอก ทั้ง ๒ เวียงมีระยะห่างกัน วัดระยะตรงข้ามเทือกษาผู้ปันน้ำประมาณ ๒๐ กิโลเมตร แต่เวียงมอกจะตั้งค่อนต่ำลงมาทาง ใต้กว่าเวียงพญาภันประมาณ ๕ กิโลเมตร เวียงมอกมีกำแพงเป็นกำแพงดิน ๑ ชั้นล้อมด้าน ทิศตะวันออกและทิศใต้ ส่วนด้านทิศตะวันตกและด้านทิศเหนือใช้ห้วยแม่มอกเป็นปราการ ธรรมชาติ ขนาดความยาวในแนวเหนือ - ใต้ประมาณ ๔๕๐ เมตร มีความกว้างในแนว ตะวันตก - ตะวันออก ประมาณ ๔๐๐ เมตร ปราภูมีวัดทำเวียง (บ้านทำเวียง ตำบลเวียง มอก อำเภอเดิน) ๑ แห่งอยู่ใกล้กับด้านนอกของกำแพงเวียงมอกด้านทิศใต้มีห้วยแม่มอก

จากหลักฐานข้างต้นเมื่อถูกเขียนมีการสถาปนาขึ้นเป็นเมืองอย่างข้าประมาน พุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ ด้วยปัจจัยที่มีเป็นแหล่งทรัพยากรแร่ธาตุและของป่า ประกอบกับ เป็นชุมทางการคุณตามสำคัญทั้งทางบกและทางน้ำ และด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่ชุมทาง จึงมีหน้าที่เป็นเมืองหน้าด้านด้านทิศใต้ให้กับแคว้นหริภุญไชยและอาณาจักรล้านนา ปราภูมีการสร้างเวียงพญาภันและเวียงมอกเป็นเวียงหน้าด้านกันช่องทางไว้ทั้งด้านทิศตะวันออกและ ทิศตะวันตก และมีเวียงศูนย์กลางการปกครองของเมืองเดินอยู่ทางตอนเหนือเป็นเวียงแฟด คือ เวียงเดิน (เวียงป้อม) และเวียงเปิง ก่อนที่จะเดินทางขึ้นสู่หัวเมืองขึ้นในและเมืองหลวง ที่เป็นศูนย์กลางการปกครองของแคว้นแคว้นและอาณาจักรต่อไปในตอนบน

៤៨

(បន្ទាយការ និងថ្វី : ឈម្ងោនុអ៊ូ)

សាខាគណៈជាតិខេត្តពោធិ៍

ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือติดกับกำแพงเวียงมีหònองน้ำขนาดใหญ่เรียกว่า “หนองหลวง” เดิมกลางหนองหลวงมีเกาะกลางน้ำเคยใช้เป็นที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ วัดท่าหลวงเรียกบริเวณนี้ว่า “จوبสก”^{๗๖} ใกล้ๆ หนองหลวงมีหอพิ “พ่อหลวงปูทุน” คูแลรักษาอยู่ และมุมด้านนอกกำแพงทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้เป็นหุ่งนาเรียกว่า “นาไรเดียว” หรือ “นาแม่รังแม่หม้าย” (ออกเสียง “นาแม่ยังแม่หม้าย”) ด้วยเชื่อว่ามีแม่หม้ายคูและรักษาอยู่ มีตำนานบอกเล่าเชื่อมโยงกับบ้านท่านา (ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน) ว่า มีคนได้ปลาไฟลเพือกมาแกงแล้วนำแต่น้ำแกงไปให้แม่หม้าย แม่หม้ายໂกรธได้แซงว่าถ้าไปทิศเหนือนี้ ขอให้ตาย เมื่อถึงคราวที่คนนำน้ำแกงปลาไฟลเพือกไปให้แม่หม้ายพายเรือขึ้นทางเหนือนอกถึงบริเวณหนองน้ำเรือก็ล่มลงตาย จึงเรียกบริเวณนี้ว่า “หนองหล่ม” อยู่ด้านหลังของวัดท่านา จากตำนานนี้จึงสะท้อนถึงการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างเวียงพญาภัย ที่เป็นเวียงหนองด่านกับเวียงเดิน (เวียงบัวม) ที่เป็นเวียงศูนย์กลางการปกครอง และตำนานนี้มีโครงเรื่องเหมือนกับตำนานของกลุ่มคนเมืองเชียงแสน สันนิษฐานว่ามีชาวเมืองเชียงแสนได้อพยพหรือถูกการตัดต้อนมาไว้ที่บริเวณนี้ ซึ่งสอดรับกับประวัติของบ้านล้อมแรดที่อยู่ทางทิศใต้ของบ้านท่านา กล่าวถึงมีชาวเมืองเชียงแสนได้มาร่วมตั้งถิ่นฐานบริเวณหมู่บ้านล้อมแรด (ตำบลล้อมแรด) และบ้านป่าตาล (ตำบลเดินบุรี) ด้วยเช่นกัน^{๗๗}

๗๖

^{๗๖} สัมภาษณ์อาจารย์นา คำฟู (อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านป่าตาล) อายุ ๘๖ ปี เลขที่ ๓๙ บ้านท่าหลวง ตำบลเดินบุรี อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

^{๗๗} วัดล้อมแรด, ประวัติวัดล้อมแรดหรือวัดหลวงломแรด, (ล่าปาง : สหกิจการพิมพ์, ๒๕๕๕), (เอกสารแผ่นพับ).

๒. เมืองเดินในยุคล้านนาเป็นอาณาจักรเอกสารช (พ.ศ.๑๘๗๕ – ๒๐๐๑)

ในยุคสมัยล้านนาเป็นเอกสารชปักษ์ด้วยกษัตริย์ราชวงศ์มังรายเป็นระยะเวลา ๒๖๒ ปี เมืองเดินมีบทบาทสำคัญอย่างหน้าที่ โดยเฉพาะช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ที่อาณาจักรล้านนาเจริญรุ่งเรือง มีการติดต่อค้าขาย และแพร่ขยายราชอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง เมืองเดินจึงมีบทบาทความสำคัญเป็นทั้งเป็นเมืองหน้าด่าน เมืองซ่องสุมเตรียมกองกำลังไฟร์พล และเป็นเมืองชุมทางการค้าคมนาคม

๒.๑ เมืองเดินเป็นเมืองหน้าด่านด้านทิศใต้ของล้านนา

เมื่อพญามังราย ปฐมกษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังราย (กษัตริย์แคว้นโยนกราชวงศ์) ลวัจกรราชองค์ที่ ๒๕) ทรงพระవัคแคว้นหริภูมิชัยเข้ากับแคว้นโยนกใน พ.ศ.๑๘๗๕ ได้ยกกองทัพมาตีเมืองลำปางและตีลงมาถึงเมืองเดิน “...พญามังรายได้ปราบเมืองพิงล้านนา เดิน...”^{๗๙} เมืองเดินจึงถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรล้านนาพร้อมกับเมืองลำพูนและเมืองลำปาง ในพ.ศ.๑๘๗๕ ต่อมาเมื่อพญามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนาใน พ.ศ.๑๘๗๙ เมืองเดินจึงมีหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านด้านทิศใต้ของอาณาจักรล้านนา กับอาณาจักรอยุธยา สะท้อนจากเจ้ารีกท้ายคัมภีร์ ใบลานของพระพุทธวงศ์ วัดนาเบี้ย (ตำบลโนโปง อำเภอเดิน) เมืองเดิน เมื่อ พ.ศ.๒๓๔๙ ยังมีสำเนึกการเป็นเมืองหน้าด่านด้านทิศใต้ของล้านนา กับอาณาจักรอยุธยาหรือต่อมาคือกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ (ชาวล้านนาส่วนใหญ่ในยังคงเรียกกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ว่า “อยอิธิยา”) “...ข้าสั่งเชียนปางเมื่อสติตสำราญอยู่วัดนาเบี้ย เมืองถืนด่านใต้แควันอยอิธิยา วันนั้นแล ...”^{๘๐}

^{๗๙} ทิว วิชัยขัทคะ และไพบูลย์ ดอกบัวแก้ว (บรรณาธิการ), ตำนานมังราย เชียงใหม่ เชียงตุง, (อ้างแล้ว), หน้า ๓.

^{๘๐} ขัปะ ปืนเงิน (อ่าน), เจ้ารีกท้ายคัมภีร์ใบลานฉันธ์นิกาย ผู้ ๒ วัดศรีทรายมูล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ อักษรธรรมล้านนา.

ส่วนเมืองเกินนั้นเป็นทัวเมืองหน้าด่านของล้านนาอยู่อย่างลับเนื่อง ต่างจากเมืองตาก ที่อยู่ได้ลงไปจากเมืองเดินมีความเคลื่อนไหวสูง บ้างครั้งได้กลายเป็นทัวเมืองหน้าด่านปลายแคนด้านทิศเหนือให้กับแควันสุขทัย บางช่วงก็กลับเป็นทัวเมืองหน้าด่านปลายแคนด้านทิศใต้ให้กับล้านนา สะท้อนจากครัวของท้าวสุนทรพจน์วรกิจ หรือ ท้าวสุนทรพจน์กิจ (ใหม่บุญมา สุคันธกุล) เมืองนครเชียงใหม่ ที่ยังคงท่อนการรับรู้แบบคนพื้นถิ่นสืบทอดกัน ร่วมเมืองตากเป็นเขตหน้าด่านทิศใต้ของล้านนา "...ห้างฉัตต์ป้อแม้ แมวลำพางกลางแม่ฟุ่มแม่พาง เมืองชาวว้าให้ เมืองตากจะแหง กำแพงต่านใต้ กิ่伊利มาหาน ชุมฟือ..."^{๗๗} เนื่องจากช่วงพระเจ้ากาวิละ (เจ้าหนานกาวิละ) เป็นพระเจ้านครเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๕๒๕ - ๒๕๔๘, ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน) เมืองตากเคยเป็นทัวเมืองขึ้นของเมืองนครเชียงใหม่ ส่วนเมืองเกินล้านนาจะควบคุมไว้อย่างแน่นหนามากกว่าเมืองตาก ดังในสมัยพญาพิษุณุโลก กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.๑๗๗๙ - ๑๗๙๘, ราชบุตรของพญาคำฟู ราชวงศ์มังราย) เจ้านายเชื้อพระวงศ์ของล้านนายังคงใช้เมืองเกินเป็นจุดหยุดพักแรมก่อนเดินทางต่อลงไปอาณาจักรอยุธยา

"...พญาพิษุณุโลกแต่งที่อเจ้ามหาพรหมลงไปเมืองเกิน ล่องลงไปเมืองอโยธยา
ได้พระเจ้าและอรหันตាខ้าที่น้ำทึบแล้ว..."^{๗๘}

เมืองเกินและเมืองตากจึงเป็นเมืองหน้าด่าน ใช้เป็นฐานกำลังไฟรพลเมื่อเกิดการศึกสงครามหรือการขยายพระราชอาณาเขต ซึ่งการใช้เมืองตากรวมถึงเมืองเกินเป็นฐานกำลังต่อรองกับแควันบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ปรากภูหลักฐาน เช่น เจ้ามหาพรหม เจ้าเมืองเชียงราย ราชบุตรของพญาพิษุณุโลก ราชอนุชาพญาก้อนฯ ได้ลงไปอัญเชิญพระลิงห์ที่เมืองกำแพงเพชร ชุนหลวงพ่อจั่ว กษัตริย์อยุธยา (พ.ศ.๑๗๑๓ - ๑๗๑๑, ราชวงศ์สุพรรรณภูมิ) ไม่พอพระทัย จึงส่งราชสำนักให้เจ้ามหาพรหมถอยมาตั้งให้ไกลจากเมืองกำแพงเพชรที่เป็นพระราชอาณาเขตของพระองค์ให้มายู่ที่เมืองตาก เจ้ามหาพรหมถอยจากเมืองกำแพงเพชร มาตั้งมั่นรับกับชุนหลวงพ่อจั่วที่เมืองตาก เมื่อเห็นว่าชุนหลวงพ่อจั่วไม่ทรงยกทัพมาแล้วก็

^{๗๗} ภูเดช แสนสา(ปริวรรต), ตำนานครัวเชียงแสนของท่านครูบาศรีวิชัย วัดบ้านปาง, ฉบับตัดตอนมูล
ล้ำบานาทะนุช สำเร็จหนาที่น จังหวัดน่าน สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รหัสไมร์โคฟิล์ม
๐๗.๑๖๕.๐๗.๐๕๗ - ๐๕๘, (เอกสารอัสดงสำเนา, ๒๕๕๗), หน้า ๕.

^{๗๘} ทิว วิชัยขัตค และไพบูลย์ ตอบบัวแก้ว (บรรณาธิการ), ตำนานมังราย เชียงใหม่ เชียงตุง, (อ้างแล้ว),
หน้า ๘.

ยกกองหัพเด็จกลับเมืองเชียงใหม่^{๗๙} ส่วนแคว้นสูขาวที่ข่วงนี้หัวเมืองพรมแดนหรือเมือง
หน้าด้านด้านทิศเหนือที่กันชนกับอาณาจักรล้านนา ก็คือเมืองพิชัยและเมืองสวรรค์โลก^{๘๐}

เมืองชายแดนเหล่านี้มีการตรึงกำลังกันด้วยกำลังไฟร์พล ขณะเดียวกันก็ใช้
ด้านศาสนา ที่ผู้ปกครองแวนแคว้นบริเวณนี้เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนาเป็นการต่อรองหรือ^{๘๑}
ลดความตึงเครียด ดังเช่น พญาก้อนา กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.๑๗๙๔ - ๑๘๖๔, ราชวงศ์มังราย)
ได้กัลปนาเมืองตากทั้งเมืองบูชาคุณพระมหาสุmnะเกรระ เจ้าอาวาสวัดสวนดอก เมืองเชียงใหม่
หรืออีกแห่งหนึ่งก็คือยกเมืองตากให้เป็นเมืองข้าพระราตุสวนดอกเมื่อ พ.ศ.๑๗๑๕ เมื่อพญา
ก้อนาถวายเมืองตากให้เป็นของวัดสวนดอก พระมหาสุmnะเกรระได้ให้ทิดใส (ทิพย์ใส)
ผู้เป็นหลานเข้าเฝ้าพญาก้อนา ให้พญาก้อนาแต่งตั้งออกมาเป็นเจ้าเมืองตาก แสดงถึง
วัดสวนดอกก็สามารถถูกเลี้ยงดูเองได้ด้วยการเก็บผลประโยชน์จากการทิพย์ใสในเมืองตาก

กรณีนี้เหมือนกับเมือง

ลองเมืองหน้าด้านของอาณาจักร
ล้านนาด้านทิศตะวันออก และ
อยู่ในด้านทิศเหนือต่อขึ้นไป
จากเมืองตากและเมืองเงิน ก็
มีการกัลปนาให้เป็นเมืองข้า
พระราตุเช่นกัน (ข้าพระราตุ
แหลมลี่ พระราตุไชร้อย
พระราตุศรีดอนคำ พระราตุ
ขวยปู และพระราตุปูตับ)^{๘๒}

พระธาตุวัดสวนดอก เมืองเชียงใหม่

(ที่มา : หจช. ถ่ายประมาณ พ.ศ.๒๕๖๗ - ๒๕๗๔)

^{๗๙} แสง มนวิฐร, ร.ต.ท.(แปล), ชินกาลมาลีปกรณ์, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๑๖ - ๑๑๗.

^{๘๐} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๙ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทน์มาศ (เฉลิม), (กรุงเทพฯ : โสกนพพิพิธภัณฑสถาน, ๒๕๗๗), หน้า ๒.

^{๘๑} หจช.ร.๓ มรด - สต ๒/๑๘๕ ศูนย์อักษรเมืองนครลำปาง ๑ ตอบรายกล่าวโดยแบบลงหลักฐานเมืองลองอย่าให้ก้ม
ซึ่งเมืองลองหัวเมืองลอง

“...ท้าวกีอนหัวฯ คำเจ้าคุ้ว่านี้คือมีแท้แล ดิ่งเมืองตากคืออยู่ท่าก่อกลางเมือง ๒ อัน
แล (ล้านนา กับ สุโขทัย - ผู้เขียน) ข้าจักເຂາມเมืองนั้นบูชาสิลาทิคุณแห่งเจ้าคุณ เมื่อ
ได้คระโยมเจ้าคุณได้กินเมืองตากนั้น เมื่อนั้นเมืองทั้ง ๒ ลูกนี้คือจักเป็นเมืองอันเตียกัน
ชະແລ...”^{๔๓}

การกัลปนาเมืองหน้าด่านหรือเมืองชายพรหมแดนให้เป็น “เมืองพระธาตุ” หรือ
“เมืองข้าพระธาตุ” เพื่อลดความตึงเครียดด้วยกลยุทธ์ให้เป็นเพื่นที่ทางพุทธศาสนา แม้ว่ายัง
ไม่ปราภูมหลักฐานว่ามีการกัลปนาเมืองเดินให้เป็นเมืองข้าพระธาตุ แต่จากบริบทข้างเคียง
คือเมืองตากและเมืองลงที่เป็นเมืองหน้าด่านที่ตั้งขึบานทั้ง ๒ ข้างเมืองเดินถูกกัลปนา
ให้เป็นเมืองข้าพระธาตุ ประกอบกับภัยในเมืองเดินก็มีพระธาตุโบราณจำนวนหลายองค์
พระธาตุคูนยักษ์กลางของเวียงเดินคือพระธาตุวัดเรียง กับพระธาตุประจำเมืองคือพระธาตุ
ดอยป่าตาล (พระธาตุม่อนวันนอน) พร้อมกับพระธาตุบริวารอื่นๆ เช่น พระธาตุวัดอุ่มลง
พระธาตุดอยแดง เป็นต้น โดยเฉพาะพระธาตุดอยป่าตาลปราภูมีการมีการกัลปนา
“ข้าพระธาตุ” หรือ “ข้าวัด” ไว้จำนวนหนึ่งจากกษัตริย์ล้านนา (เชียงใหม่) หรือเจ้าเมืองเดิน
ปัจจุบันคือชาวบ้านเหล่ามะกอก (หมู่ที่ ๔ ตำบลเดินบุรี อำเภอเดิน) ที่ต้องทำหน้าที่ส่งข้าว
พระสังฆสามเณรที่จำพรรษาภัยให้วัดพระธาตุดอยป่าตาลทุกวัน และเมื่อมีงานซื้น
พระธาตุ (สรงน้ำพระธาตุ) ชาวบ้านเหล่ามะกอกทุกหลังค่าเรือนต้องไปทำการแพ้วาง
จัดเตรียมสิ่งของต่างๆ โดยมีชาวบ้านป่าตาล บ้านน้ำโง้ง และบ้านแห่นตอกไม้เป็นผู้ช่วย^{๔๔}
(เพื่อที่วัดพระธาตุดอยป่าตาลปัจจุบันมี ๑๑ ไร่) และในอดีตเมื่อชาวเมืองเดินทำพิธีอุปสมบท
มีเจริญธรรมเนียมต้องให้พระภิกษุบวชใหม่ไปไหว้สักการะพระธาตุดอยป่าตาลทุกรูป^{๔๕}
ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าเมืองเดินที่อยู่กึ่งกลางและอยู่ในระหว่างเดียวกันก็เป็นอีกเมืองหนึ่งที่ถูก
กัลปนาด้วย

ในสมัยพญา กีอนหัวฯ เมืองเดินยังปราภูมิชุมชนทางตำแห่ง “นายช้างปากเดิน”
(นายช้างปากเดิน)^{๔๖} สันนิษฐานว่าเป็นตำแห่งหนึ่งที่ดูแลด่านเมืองเดิน เมืองตากและ

^{๔๓} บำเพ็ญ ระวิน (ปริวรรต), มูลสารนา สำนวนล้านนา, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๒๒.

^{๔๔} เก้า คำฟู, วัดดอยป่าตาล (วัดม่อนวันนอน) อ.เดิน จ.ลำปาง, (ลำปาง : ม.ป.พ. ๒๕๕๑), หน้า ๕ - ๖.

^{๔๕} สัมภาษณ์แม่อุ้ยป่อง บุญมาก อายุ ๘๗ ปี เลขที่ ๒๙๑ บ้านอุ่มลง ตำบลล้อแม่แรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง
วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๒

^{๔๖} สุรลึงห์สำราญ ฉิมพะเนワ (ปริวรรต), คลองเจือแห่งพระเจ้ากีอนฯ, (กรุงเทพฯ : สุกัญญา, ๒๕๒๕),
หน้า ๖

เมืองเตินยังคงทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านล้านนาสืบมาจนในสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.๑๗๔๔ – ๒๐๓๐, ราชวงศ์มังราย) สะท้อนจากตำแหน่งพระธาตุลำปาง หลวงกล่าวถึงพระมหาเทวีเมืองเชียงใหม่ ได้เสด็จเดินทางจากบ้านลำปางหลวง (ตำแหน่งลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง) ลงไปถึงแม่น้ำลิด เมืองตาก (ตำแหน่งแม่น้ำลิด อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก) อันเป็นเมืองปลายพระราชอาณาเขตอาณาจักรล้านนา ให้ราชทูตจากอาณาจักรอยุธยาเข้าฝ่าเพื่อถวายความเคารพ แล้วจึงเดินทางกลับมาตั้งค่ายพักที่สบฯ (ทิศใต้ด้านพระธาตุลำปางหลวงประมาณ ๒ กิโลเมตร)

“...มหาเทวีเจ้า แม่ฯหาราชเจ้าเมือง แม่ฯได้เสวยราชสัมปัตติเป็นนางพระญา ในเมืองเชียงใหม่ มีริทึนภูภาวะมากนัก ไปที่อ哪แกะได้คัลในทพแม่สีหลิดแล้ว คืนมา ตั้งตูบจิ่มสบฯ...”^{๔๙}

มหาเทวีองค์นี้สันนิษฐานว่าคือพระราชนารดาของพระเจ้าติโลกราช เนื่องจากทรงชำนาญด้านการรบ เคยเป็นแม่ทัพนำกองกำลังจากเมืองเชียงใหม่โจมตีผู้นำรวมเมืองแพร่เข้ากับอาณาจักรล้านนาได้ใน พ.ศ.๑๗๔๖^{๕๐} จากตำแหน่งพระธาตุลำปางหลวง เป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่าการที่พระมหาเทวีเสด็จไปจนถึงแม่น้ำลิด เพื่อเป็นการเน้นย้ำว่าปลายเขตแดนของอาณาจักรล้านนาช่วงนั้นถึงบริเวณนี้

การทำศึกสงครามระหว่างอาณาจักรล้านนา กับแคว้นสุโขทัยหรือต่อมาคืออาณาจกรอยุธยา มีอยู่อย่างสืบเนื่อง เมืองเตินจึงเป็นเมืองที่ได้รับผลกระทบอยู่เสมอ ดังใน พ.ศ.๑๗๔๗ พระยาไสyleio ไทย กษัตริย์สุโขทัย (พ.ศ.๑๗๔๗ – ๑๗๖๒, ราชวงศ์พระร่วง) ได้ส่งราชสำนักของทัพล้านนาจากพญาแสงเมืองมา กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.๑๗๔๘ – ๑๗๔๔, ราชวงศ์มังราย) ให้ช่วยขับไล่กองทัพอยุธยาของสมเด็จพระรามราชาธิราช กษัตริย์อยุธยา (พ.ศ.๑๗๔๘ – ๑๗๕๒, ราชวงศ์อู่ทอง) แต่เมื่อพระยาไสyleio ไทยทรงเห็นว่าสู้กองทัพอยุธยาไม่ไหว จึงหันมาร่วมมือกันกับสมเด็จพระรามราชาธิราชโจมตีกองทัพล้านนา พญาแสงเมืองมาจึงหลบหนีจากเมืองสุโขทัยมาทางแม่น้ำลิด เมืองตาก สันนิษฐานว่าหลบหนีทางบกชั้นสูงเมืองเชียงใหม่ก็ใช้เส้นทางแม่น้ำลิดผ่านเมืองเติน

^{๔๙} ภูเดช แสนสา (ปริวรรต), ตำแหน่งพระธาตุเจ้าลำปาง ฉบับวัดสะปุ่งหลวง, (อ้างแล้ว).

^{๕๐} ภูเดช แสนสา, ร้อยเรียงร้อยเรื่องเมืองลอง, (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๕๗ – ๕๘.

“...สกรราชได้ ๗๖๒ ตัว (พ.ศ.๑๙๔๗)...เจ้าเมืองสุกโขทัย ประยอดพลเสิกเข้า รบเจ้าแสนเมืองมา หมู่ชุมแตกพ่ายหนี เจ้าแสนเมืองมาพลัดช้างม้าหมู่ชุมออกหนี มาทางท้าฟแม่สะลิด เท่าพนาชา ๒ คน ผู้ด ซื้อว้ายออบ ผู้ด ซื้อว้ายีระ ชาเปลี่ยนกัน แบกเจ้าแสนเมืองมาตามหัวรถเมืองเชียงใหม่...”^{๑๐}

การทำศึกสงครามระหว่างล้านนา กับสุกโขทัย และอยุธยา มีสืบเนื่องต่อมาถึงสมัย พญาสามฝั่งแก่น กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.๑๙๔๕ - ๑๙๔๘, ราชบุตรของพญาแสนเมืองมา) เมื่อแคว้นสุกโขทัยถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรอยุธยา พ.ศ.๑๙๕๒ ภายหลังจากนี้ ๓ ปี ทางฝ่ายล้านนาจึงได้ยกกองทัพโจมตีเมืองสุกโขทัย เมืองครึ้งนาลัย เมืองปางพล และเมืองสองแคว (เมืองพิชณุโลก)

“...ในปีเตาธี (พ.ศ.๑๙๕๕) ท่านยอดพลไปตั้งทัพอยู่หมู่บ้านคุ้งนัก พลชาวใต้ บ่ออกได้เท่าหางเรียงอยู่ พลเสิกไปตามพระญาปางนั้นได้ ๕๖๐๐๐๐ เครื่อง ท่านแต่ง ปล้นอาสาสุกโขไทย แสน ๑ สัชนาไลย แสน ๑ ปางพล แสน ๑ สองแคว แสน ๑...”^{๑๑}

โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.๑๙๔๕ - ๒๐๓๐, ราชบุตรของพญาสามฝั่งแก่น ราชวงศ์มังราย) พระองค์ทรงพยายามขยายราชอาณาเขต ออกไปอย่างกว้างขวาง และขณะนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กษัตริย์อยุธยา (พ.ศ. ๑๙๕๑ - ๒๐๓๑, ราชวงศ์สุพรรณภูมิ) ก็ทรงพยายามลดอำนาจของกลุ่มหัวเมืองฝ่ายเหนือที่ ปกครองด้วยเจ้านายเชื้อสายราชวงศ์พระร่วง จึงทำให้เกิดการขัดแย้งกันขึ้นกับเจ้าเมืองหัวเมืองฝ่ายเหนือของอาณาจักรอยุธยา ดังในพ.ศ.๑๙๔๙ พระยาอุทธิชฐีระ เจ้าเมืองพิชณุโลก พระโอรสของพระมหาอธรรมราชา(พระยาบาล) เจ้าเมืองสรลวงสองแคว (พิชณุโลก พ.ศ.๑๙๒๒ - ๑๙๔๑) เทลงพระยาลีไทย กษัตริย์แคว้นสุกโขทัย (พ.ศ.๑๙๔๐ - ๑๙๑๑, ราชวงศ์พระร่วง ราชวงศ์มารดาจากราชวงศ์สุพรรณภูมิ) ได้อพยพครอบครัวและชาวเมืองไปสวามินักดี ต่อพระเจ้าติโลกราช^{๑๒} พระเจ้าติโลกราชทรงรับเป็นราชบุตรบุญธรรมและทรงโปรดตั้งให้เป็นเจ้าสีหมื่นพะ夷^{๑๓} เจ้าเมืองพะ夷 เป็นผู้นำลังสำคัญช่วยเหลือพระเจ้าติโลกราชยกกองทัพด

^{๑๐} ศุนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๙๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๕๓.

^{๑๑} “พื้นเมืองนาน” ใน สรสวติ อ่องสกุล (ปริวรรต), พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิต, (กรุงเทพฯ : ออมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า ๘๑.

^{๑๒} พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, พื้นฝอยหาตะเข็บ, (กรุงเทพฯ : มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๐.

ยิดหัวเมืองหนึ่งของอยุธยาได้ถึงเมืองปากยม (เมืองพิจิตร)^{๔๔} และตีริงกำลังอยู่ที่เมืองเชียงชื่น (เมืองครีสชนาลัย, เมืองเชียง, เมืองสวรรค์โลก) โดยให้เจ้าหมื่นดังนคร (ราชบุตรพญาแสนนเมืองมา) เจ้าเมืองลำปาง เจ้าอาวุของพระองค์เป็นเจ้าเมืองเชียงชื่น จนกระทั่งภายหลังสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสามารถตีเมืองเชียงชื่นกลับคืนไปเป็นของอยุธยาได้ดังเดิม

ขณะที่ทางฝ่ายอยุธยา ก็พยายามยกกองทัพขึ้นมาโจมตีหัวเมืองตอนใต้ของล้านนา ดัง พ.ศ.๑๗๙๙ (พระราชพงศาวดารอีก ๒ ฉบับระบุว่า พ.ศ.๑๗๘๗ และ พ.ศ.๑๗๙๕) อยุธยาได้ยกกองทัพขึ้นเพื่อจะยึดเอาเมืองเกินและเมืองลี้ การยกทัพขึ้นมาด้วยหัวเมืองใต้ของล้านนา ก็เพื่อเป็นการขยายอาณาเขต เป็นที่ตั้งกองกำลังและเสบียงอาหารเพื่อขยายอาณาเขตให้กว้างขวางมากขึ้นต่อไป ลักษณะเดียวกันกับทางฝ่ายล้านนา ที่พยายามขยายอาณาเขตเข้ายึดหัวเมืองหนึ่งของอยุธยา

“...ศักราช ๘๑๘ ชวดศก (พ.ศ.๑๗๙๙) แต่งทัพให้ไปเอาเมืองลิสบหิน ครั้งนั้นเสด็จหนุนทัพขึ้นไปตั้งทัพหลวงตำบลโคน...”^{๔๕}

“...ศักราช ๘๐๔ ปีจอจัตวาศก (พ.ศ.๑๗๙๕) แต่งทัพไปเอาเมืองครีสพะเกิน ครั้งนั้นเสด็จหนุนทัพขึ้นไปตั้งทัพหลวงตำบลบ้านโคน...”^{๔๖}

“...ศักราช ๘๐๒ ปีจอจัตวาศก (พ.ศ.๑๗๘๗) แต่งทัพไปเอาเมืองครีสพะเกิน ครั้งนั้นเสด็จหนุนทัพขึ้นไปตั้งทัพหลวงตำบลบ้านโคน...”^{๔๗}

การศึกสองครั้งระหว่างล้านนา กับอยุธยา ในสมัยพระเจ้าติโลกราชกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถติดพันยืดเยื้อยาวนาน มีการจัดനายด่านลาดตระเวนเขตพรอม aden อยู่สี่มาร์สโซ และในบางครั้งก็ปราภูมีการประทับกันเป็นระยะๆ ขณะที่ทางฝ่ายอยุธยา ก็พยายามสานสัมพันธ์ไมตรี แต่ทางฝ่ายล้านนาไม่ยินยอม ดังเหตุการณ์ใน พ.ศ.๒๐๘๘ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถส่งราชทูตมาเจริญสัมพันธ์ไมตรีที่เมืองเชียงใหม่ แต่พระเจ้าติโลกราชไม่โปรดให้เข้าเฝ้า เมื่อกลุ่มราชทูตกลับได้ทรงให้เจ้าหมื่นด้าพราอ้าย (เจ้าเมือง

^{๔๔} พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, พื้นฟอยหาทะเบียน, (อ้างแล้ว), หน้า ๓๙.

^{๔๕} “พงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ” ใน หอสมุดวชิรญาณ, ประชุมพงษาวดาร ภาค ๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๙.

^{๔๖} สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับบริเต็ชมิวเซียมกรุงลอนดอน, (พระนคร : อักษรสร้างพันธ์, ๒๕๐๗), หน้า ๓๑.

^{๔๗} พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (ชาต), (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๕.

อ้ายอ้ำ, บุตรเจ้าหาญแต่ท้อง หลานเจ้าหมื่นดังนคร เกณพญาและเมืองมา กษัตริย์ล้านนา) เจ้าเมืองลำปาง นำกำลังคนไปสังหารทั้งหมด พร้อมกันนั้นยังมีการให้สาตราและเวนตราจ ตราด่านเมืองเดินอย่างแน่นหนา พร้อมทั้งจัดส่งผู้ที่ไว้วางพระทัยไปรักษาดูแลรักษาด่าน เมืองเดิน ดังทรงให้พันหลวงดุมา หลานหมื่นด้าพร้าอ้าย เจ้าเมืองลำปาง เชื้อพระวงศ์ใน ราชวงศ์มังรายออกไปตรวจตรา ด้วยสถานการณ์ที่กำลังตึงเครียดที่เพิ่มมีการไม่ตอบรับไม่ติ แต่ทำการสังหารราชทูตจากอยุธยา บริเวณด่านเมืองเงินเงินมีการจัดกองกำลังและนายด่าน ลาดตระเวน กระทั่งเกิดการประทับขึ้น จนพระเจ้าติโลกราชสั่งให้เจ้าหมื่นด้าพร้าอ้าย ยกกองกำลังไปช่วยพันหลวงดุมาที่เมืองเงินจนฝ่ายอยุธยาแตกหนีไป

“...บเล็ตับไส (จ.ศ.๒๔๗ พ.ศ.๒๐๒๕) นั้น พระญาติสสราระใช้มาสืบไม่คริ ราชทูต ๑ อุบปหูต ๑ มาแยก เจ้าพระญาติโลกราชบ่อก็คัล อยู่ ๑๑ วันแยกลาเมื่อ หมื่นด้าพร้าอ้ายอาณัตทือลูกบ่าวแห่งตนในนั้นถ้าที่ทำเรือครุบข้าแยกตายเสื่องหันและ พระเป็นเจ้าช้าหือพันหลวงดุมา หลานหมื่นด้าพร้าอ้ายไฟเลียบด่านคริน เข้าไปขึ้น เอาล้าน ชาวดีมาเลียบด่านพบชาวเราอันซึ่นล้าน ลัวดราบกันที่นั้น พระเป็นเจ้าช้า หือหมื่นอ้ายครลงไฟช่วย พันหลวงดุมาบชำราไต้ยังเมืองเตริน ชาวดีจึงหักหนีไฟ หันแล...”^{๔๔}

ภูมิประเทศบริเวณบ้านหอรบมีแนวเขาสูง และด้านขวาของภาพเป็นช่องเขา “กิ่วหอรบ” จุดที่ตั้งกำแพงด้านหอรบ
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๓๖)

^{๔๔} สุนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๘๙.

ด้วยเมืองเดินเป็นเขตปลายแಡนกันชั้นระหว่างอาณาจักรล้านนา กับอาณาจักรอยุธยา ที่ทำศึกสงครามมาบีดเบี้ยวนาน บริเวณรอยต่อแಡนเมืองเดินกับเมืองสวรรค์โลกหรือ เมืองบางชลัง (ตำบลเมืองบางชลัง อำเภอสวรรค์โลก จังหวัดสุโขทัย) ห่างจากเวียงเดินประมาณ ๖๗ กิโลเมตร และห่างจากเวียงมอกประมาณ ๒๔ กิโลเมตร จึงปรากฏมีการสร้างกำแพง ขวางกั้น “กิ่วหอรอบ” หรือช่องเข้าบริเวณดอยหอรอบ โดยเมืองเดินอยู่ด้านทิศตะวันตก ของกำแพง และเมืองสวรรค์โลกหรือเมืองบางชลังอยู่ด้านทิศตะวันออก เมื่อเดินผ่านประตู หอรอบไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๕๐๐ เมตรเป็นแนวภูเขาสูง และเดินทางต่อไปอีก ประมาณ ๕๐๐ เมตร ก็จะพบลำห้วยแม่นอกขวางหน้าไปกับแนวกำแพง ปัจจุบันกำแพง ประดูหอรอบตั้งอยู่ระหว่างบ้านหอรอบ ตำบลเวียงมอก อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง กับบ้าน แม่บ่อทอง ตำบลกลางดง อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย เพื่อป้องกันกองทัพล้านนายกทัพ ผ่าน และในยามปกติก็ใช้เป็นป้อมตรวจตราผู้คนที่เดินทางสัญจรข้ามระหว่างเขต พรอมแಡน เนื่องจากช่องทางกิ่วหอรอบเป็นเส้นทางโบราณ ที่สามารถเดินทางผ่านเลียบเลาะ ตามลำห้วยแม่นอก (ลำห้ำฝ่ากระดาน) ไปสู่เมืองบางชลัง เมืองศรีสัชนาลัย และเมืองสุโขทัย^{๙๙} และปรากฏเป็นเส้นทางผ่านของพ่อค้าม้าต่างวัวต่างรวมถึงพ่อค้าที่บรรทุกด้วยเกวียนนิยม มาและพักแรมบริเวณท่าน้ำ ภายหลังได้เรียกบริเวณนี้ว่า “ท่าเกวียน” แล้วมีตั้งเป็นหมู่บ้าน ชื่นจึงชื่อว่า “บ้านท่าเกวียน” (ตำบลเวียงมอก อำเภอเดิน)^{๑๐}

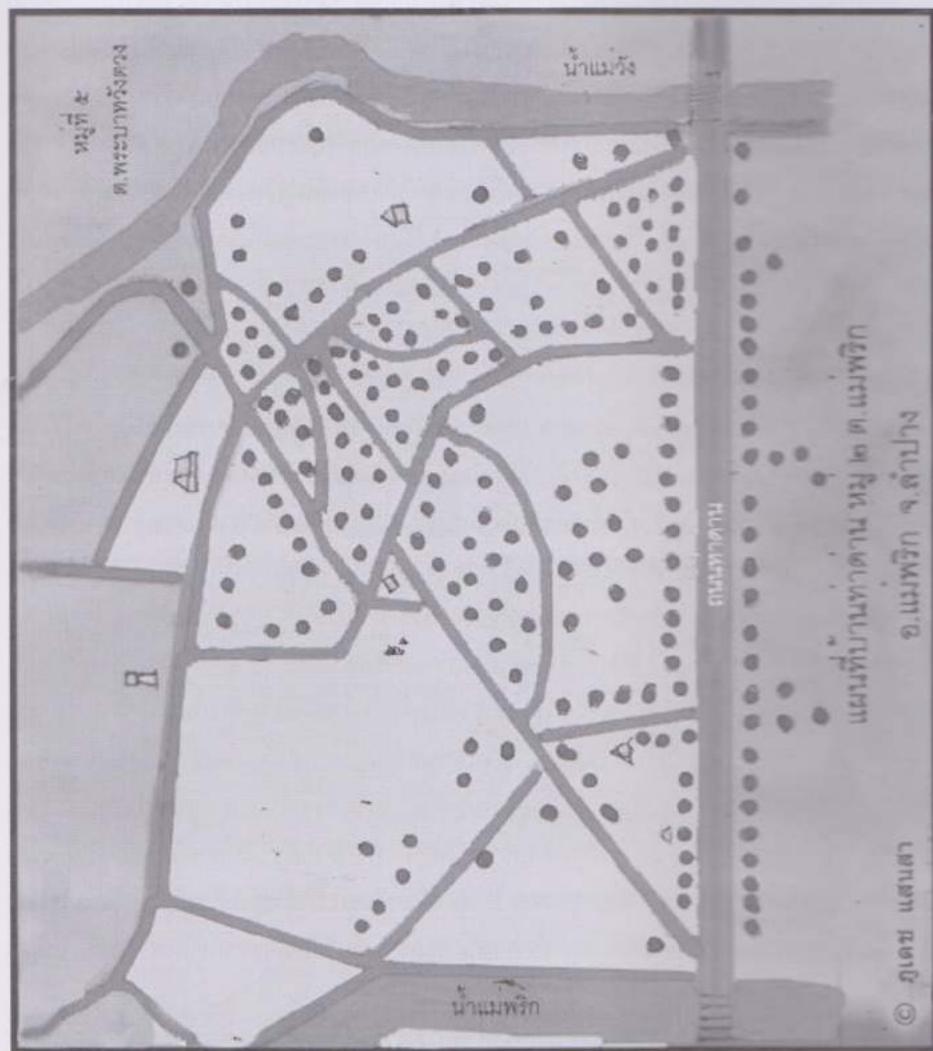
กำแพงประดูหอรอบนี้จึงเป็นด้านจุดหนึ่งที่อยู่พร้อมแಡนระหว่างแคว้นสุโขทัย (อาณาจักรอยุธยา) กับอาณาจักรล้านนา ส่วนอีกจุดหนึ่งที่เคยเป็นที่ตั้งด่านพรอมแಡนระหว่าง ๒ อาณาจักร คือ บ้านท่าด่าน หรือในอดีตเรียกว่า “บ้านหน้าด่าน” (ตำบลแม่พริก อำเภอ แม่พริก จังหวัดลำปาง) เมืองเดิน ห่างจากกำแพงประดูหอรอบ บ้านหอรอบทางแนวตรงข้าม ภูเขาผืนหักกลางที่ขวางกั้นอยู่ประมาณ ๕๐ กิโลเมตร แต่บริเวณนี้เป็นที่ราบตั้งอยู่ติดกับ แม่น้ำวังและลำน้ำแม่พริกมาสนับด้วยทิศตะวันออกของหมู่บ้าน จึงไม่มีการก่อสร้างกำแพง ขวางกั้นเหมือนด้านประดูหอรอบที่บ้านหอรอบ^{๑๑}

^{๙๙} อิริวัฒน์ แสนคำ, เมืองบางชลัง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - พ.ศ.๒๕๓๘, (สุโขทัย : บ้านช้างโฆษณาการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๖๔.

^{๑๐} โอพาร รัตนกัตติ และวิมลศิริ กลิ่นบุบพา, ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๓๑), หน้า ๒๐๓.

^{๑๑} บ้านท่าด่าน, แผนที่ชุมชนประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๕ บ้านท่าด่าน หมู่ที่ ๒ ตำบลแม่พริก อำเภอ แม่พริก จังหวัดลำปาง, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

ประวัติศาสตร์เมืองเดิน

เขตพรอมแಡนของด้านทั้ง ๒ แห่งมีการเลื่อนไอลอยู่ต่ำลงเวลาในแต่ละช่วง บางช่วง เขตเด่นเมืองเดินลงไปถึงหนองตึง^{๑๔} หรือบ้านแม่สลิด (ตำบลแม่สลิด อำเภอบ้านตา ก จังหวัดตาก, ห่างจากบ้านท่าด่านลงไปประมาณ ๒๒ กิโลเมตร)^{๑๕} บางช่วงถึงบ้านแม่พริก (ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง) หรือบริเวณด้านประตูหอรอบ บางช่วงอาณาเขต ของเมืองเดินเลยด้านประตูหอรอบลงไปถึงลำห้วยแม่พันคำ (บริเวณอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัด สุโขทัย)^{๑๖} บางช่วงถึงบ้านท่าเกรียน (ตำบลเวียงมอก อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง, ห่างจากบ้าน หอรอบขึ้นมาประมาณ ๒.๕ กิโลเมตร) โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าติโลกราชเมืองศรีสัชนาลัย (เมืองเชียงชื่น) ก็เป็นเมืองในอาณาเขตล้านนา มีเจ้าเมืองที่พระเจ้าติโลกราชส่งไปปกครองถึง ๒ คน คือ เจ้าหมื่นดังนคร (เป็นเจ้ากิน ๒ เมือง คือเจ้าเมืองลำปางและเจ้าเมืองศรีสัชนาลัย) และหมื่นแควัน (อดีตเจ้าเมืองแจ่ห่ม)^{๑๗} ด้านทั้ง ๒ จุด ที่ปรากฏนี้จึงเป็นเพียงที่ตั้งด่าน ตรวจผู้คนสัญจรข้ามฝ่ายเพื่อพรอมแಡน ดังมีการขุดพบใหญ่ระบุเงินของพม่าบริเวณนี้^{๑๘} หรือเป็น ที่ตั้งรับข้าศึกช่วงทำสงครามในบางช่วง ดังนั้นจึงไม่ได้ใช้เป็นหมุดหมายเขตเส้นแบ่ง พรอมแಡนอย่างแท้จริง แต่อาจใช้แบ่งเขตแดนบางช่วงโดยเฉพาะเมื่อทำศึกสงคราม แต่ไฟใต้ ใช้เป็นเส้นแบ่งเขตแดนอย่างแน่นอนตามด้วยทุกกฎสมัย

เมื่อพิจารณาลักษณะของการก่อสร้างที่มีเชิงเทิน เพื่อให้ท้าวหรือนายด้านซึ่น ตรวจตราบนช่องแอบมองอยู่ฝั่งบ้านแม่บ่อทอง และมีคันแผ่นหินช้อนเรียงกันเป็นป้อม ค่ายโค้งออกมาทางด้านล้านนา นักวิชาการจึงสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นโดยฝ่ายอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ^{๑๙} หรืออาจสร้างภายหลังลงมาเล็กน้อย เนื่องจาก ช่วงเวลาที่ปรากฏมีการก่อกำแพงเมืองด้วยอิฐชั้นในหัวเมืองฝ่ายเหนือของอยุธยาที่เป็น เมืองหน้าด่านกับล้านนา เช่น มีการก่อกำแพงเมืองพิชัยด้วยอิฐใน พ.ศ.๒๐๓๓ ภายหลัง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จสำรวจ ๒ ปี เพื่อเพิ่มความมั่นคงแข็งแรงให้เมือง พร้อม เป็นที่ตั้งรับกองกำลังทัพของล้านนา ที่อาจเกิดสงครามขึ้นอีกเนื่องจากเป็นช่วงเปลี่ยนผ่าน

^{๑๔} กระทรวงการต่างประเทศ, ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๑ – ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : ดันเด้นบับ, ๒๕๕๙), หน้า ๒๙๗.

^{๑๕} ภูเดช แสนสา (ปริวรรต), ดำเนินพระราชเจ้าลำปาง ฉบับวัดสะปุ่งหลวง, (อ้างแล้ว).

^{๑๖} หจช. ร.๕ กร.๕ ม.๔๒/๑ อนุญาตให้ผู้มีชื่อรับเข้าทำป้ายไม้ต่ำบลต่างๆ (๙ ธ.ค. ๑๙๐ - ๑๐ ก.ย. ๑๙๔)

^{๑๗} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๗๘.

^{๑๘} สมชาย เดือนเพ็ญ, ประชามณฑลเชียง : กรณีศึกษาจังหวัดสุโขทัย, (เอกสารอัดสำเนา), ๒๕๕๑.

^{๑๙} อเนก สีหมาย, “หอรอบ : จุดแบ่งเขตระหว่างเมืองเดินและเมืองสารคโลกในสมัยอยุธยา” ใน วารสาร ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑๑ เดือนกันยายน ๒๕๗๘, หน้า ๑๒๒.

อ้านใจของทั้ง ๒ อาณาจักร ที่กษัตริย์ผู้นำกองทัพของทั้ง ๒ อ้านใจกรสต์จัสรรคตในเวลา ใกล้เคียงกัน คือ พระเจ้าตติโลกราชสต์จัสรรคต พ.ศ.๒๐๓๐ (พระชนมายุ ๗๔ พรรษา) และ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสต์จัสรรคต พ.ศ.๒๐๓๑ (พระชนมายุ ๕๙ พรรษา)

“...อนึ่งในปีเดียวนั้น (พ.ศ.๒๐๓๑) สมเด็จพระบรมไตรโลกสต์จันทุพาน ณ เมืองพิศณุโลก...ศักราช ๔๕๒ จศก (พ.ศ.๒๐๓๑) แรกให้ก่อกำแพงเมืองพิชัย...”^{๔๔}

กำแพงด้าน หรือ หอรอบ บริเวณบ้านหอรอบ ตำบลเวียงมอก อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง
(ที่มา : ภัทรพงค์ เพาะปลูก, ๒๕๕๖)

จากที่ผู้เขียนได้ลงพื้นที่สำรวจเมื่อวันอาทิตย์ ที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖ พบร่วม กำแพงประดูหอรอบแห่งนี้มีความสูงประมาณ ๓.๕๐ เมตร หนาประมาณ ๑.๕๐ เมตร ความยาวของกำแพงอีกด้านหนึ่งอีกประมาณ ๑๕ เมตร กำแพงด้านใต้ประมาณ ๑๐ เมตร ซึ่งอยู่ในปัจจุบันที่มีการทำไม้และขยายประดูให้กว้างเพื่อให้รถชนไม่ผ่านได้กว้าง

^{๔๔} “พงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ” ใน หอดมดวชิรญาณ, ประชุมพงษ์วารา, ภาค ๑, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๒๙.

ประมาณ ๕ เมตร แต่เดิมประดูเป็นวงโค้งกว้างขนาดม้าวัวควยลดต่ำแล้วขึ้นไปด้านบนให้ลึกประมาณ ๕๕.๕๐ เมตร กำแพงก่อด้วยอิฐสอปูนขนาดใหญ่มีความกว้าง ๗ นิ้ว ยาว ๑๒.๕ นิ้ว และหนา ๓ นิ้ว บนกำแพงอิฐก่อทับด้วยแผ่นหินซ้อนชั้นขึ้นไปเพื่อเพิ่มความแข็งแรงและก่อแผ่นหินทอดตัวยาวต่อชั้นไปจากแนวกำแพงอิฐที่สิ้นสุดชั้นไปบนให้ลึกทั้ง ๒ ด้านตอนปลายของแนวคันแผ่นหินทำเป็นป้อมปราการเตี้ยๆ โค้งออกทางด้านเมืองเดินเพื่อเป็นที่หลบสังเกตการณ์และเป็นที่หลบกำบังเมื่อมีการสู้รบ

หินที่ก่อซ้อนทับบนแนวกำแพงทอดตัวยาวขึ้นไปบนช่องเขาหอรบ

(ที่มา : ภารพงศ์ เพาะปลูก, ๒๕๕๖)

แนวぐเข้าและสภาพเส้นทางเมื่อข้ามผ่านช่องด่านหอรบ
ไปสู่บ้านแม่บ่อทอง ตำบลกลางดง อำเภอหุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย

(ที่มา : ภารพงศ์ เพาะปลูก, ๒๕๕๖)

กำแพงอิฐด้านฝั่งเมืองสวรรคโลก(เมืองบางช้าง) มีการก่อเชิงเทินเพื่อให้ท่าหารหรือนายด่านขึ้นสังเกตการณ์บริเวณช่องแอบมองหรือเป็นช่องปืนเมื่อยามสู้รบ กำแพงด้านทิศใต้มีช่องแอบมองหรือช่องปืนทะลุทั้ง ๒ ฝั่ง จำนวน ๖ ช่อง กว้าง ๑๗.๕ เซนติเมตร ยาว ๑๙ เซนติเมตร ตรงช่องประตูตรงกลางมีร่องรอยของผ้ากระถางหยอดยาวยังแต่ด้านบนลงด้านล่างทั้ง ๒ ฝั่ง สันนิษฐานว่าเป็นช่องที่เป็นเสาะประตูและเคยมีบานประตูปิดเปิดที่ทำการไม่ในอดีต ช่องทางนี้ปัจจุบันยังเป็นเส้นทางสัญจรของชาวบ้านทั้ง ๒ พากฝั่งกำแพงด้านหนือรบ เนื่องจากชาวบ้านต่างก็มีการติดต่อสัมพันธ์กัน หรือข้ามไปมาระหว่างกันเพื่อทำไร่ทำสวนที่อยู่อีกฝั่งหนึ่งของกำแพง

สภาพกำแพงด้านหนือรบในปัจจุบัน
(ที่มา : ภัทรพงศ์ เพาะปลูก, ๒๕๕๙)

ชาวบ้านแม่บ่อหอง อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย กำลังเดินกลับบ้านช่วงเวลาเย็น
ผ่านทางช่องด่านหรوب หลังจากมาทำไร่ทำสวนที่บ้านหรอบ อำเภอถิ่น จังหวัดลำปาง
(ที่มา : ภัทรพงศ์ เพาะปลูก, ๒๕๕๖)

๒.๒ เมืองเดินเป็นเมืองช่องสุมเตรียมกองกำลังไฟร์พล

บริเวณเมืองหน้าด่านด้านทิศใต้ของเมืองเดินและเมืองตาก ด้วยอยู่ห่างไกลจากเมืองเชียงใหม่ที่เป็นเมืองหลวง และอยู่ติดต่อกับแคว้นอีนฯ สามารถขอความช่วยเหลือด้านกองกำลังทหารได้ง่ายทั้งจากแคว้นสุโขทัยและพม่า จึงปรากฏวิธีการใช้หัวเมืองชายแดนเป็นแหล่งช่องสุมกำลังไฟร์พลเพื่อแย่งชิงราชบัลลังก์ที่เมืองเชียงใหม่ ตั้งในสมัยพญายิ่งส่งคราม กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.๑๗๕๔ – ๑๗๖๘) เมื่อ พ.ศ.๑๗๖๕ เจ้าหน้าที่มาราชบุตรของพญายิ่งส่งครามได้นำกองกำลังทหารจากเมืองตาก ยกขึ้นมาตีเมืองลำพูน เจ้าแสนพูนเป็นพระเชษฐาของเจ้าหน้าที่มาราชบุตรและจับเจ้าหน้าที่มาราชบุตรของพญายิ่งส่งคราม ภายหลังพญายิ่งส่งให้ออกสู้รบและจับเจ้าหน้าที่มาราชบุตรของพญายิ่งส่งคราม ภายหลังพญายิ่งส่งให้ออกไปอยู่หัวเมืองห่างไกลกว่าเดิมคือไปเป็นเจ้าเมืองเชียงตุง (ปัจจุบันอยู่ในรัฐฉาน ประเทศเมียนมาร์)^{๑๓} แต่ด้วยเมืองตากอยู่ติดกับแคว้นสุโขทัยมากกว่าเมืองเดิน จึงปรากฏว่าบางช่วงเมืองตากได้เข้าไปเป็นหัวเมืองหน้าด่านให้กับแคว้นสุโขทัย

^{๑๓} แสง มนวิชธรรม, ร.ต.ท.(แปล), ขีนกาลมาลีปกรณ์, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๐๖.

สันนิษฐานว่าเมื่อพญาไชยส่งครามเล็งสำรวจด้วยตัวเอง แล้วพบว่าเมืองพญาเสนพู กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.๑๗๖๔ - ๑๗๗๗) ราชบุตรขึ้นครองราชย์แทน พระองค์ได้เสด็จขึ้นประทับเป็นเวลา ยานานที่เมืองเชียงแสลง ให้ความสนใจที่ในส่วนของหัวเมืองทางเหนือมากกว่า ทำให้หัว เมืองชายแดนด้านทิศใต้อ่าย่างเมืองตาก ถูกโฉมตีเป็นหัวเมืองของแคว้นสุโขทัยในบางช่วง จึง ปรากฏหลักฐานว่าพญาเสนพู ได้ทรงโปรดให้เจ้าคำฟู (ต่อมาคือพญาคำฟู กษัตริย์ล้านนา พ.ศ.๑๗๗๗ - ๑๗๘๗) ราชบุตรยกกองทัพไปเมืองตากลับคืนมา และพยายามโน้มตีขยาย อาณาเขตด้านทิศตะวันออกไปจนถึงเมืองแพร่ ที่ขณะนั้นมีอยู่เป็นแคว้นอิสระมีกษัตริย์ ราชวงศ์ของตนเองปกครองอยู่ แต่กรณีของเมืองแพร่นั้นยังผ่านเข้ากับอาณาจักรล้านนาไม่ สำเร็จในครั้งนี้ เจ้าคำฟูจึงทรงทำการกดดันชาวเมืองแพร่บางส่วนเข้ามาด้วยพญาเสนพู เพื่อลดกำลังไฟร์พลของเมืองแพร่

“...สูกท่านผู้เชื้อว่าคำฟูอกรบเอาเมืองตาก เมืองแพล ได้อ้าช้อยมาด้วยแก่ พระญาตันพ่อมากันก็แล...”^{๙๐}

การใช้หัวเมืองชายแดนที่ห่างไกลเป็นแหล่งซ่องสุมกำลัง ปรากฏอีกครั้งในปลาย ราชวงศ์มังรายตั้งแต่สมัยพญาเกษาธารา(พระเมืองเกษาล้า กษัตริย์ล้านนา พ.ศ.๒๐๖๕ - ๒๐๘๑ และ พ.ศ.๒๐๘๖ - ๒๐๙๔) ถึงพญาเมกุฎวิสุทธิวงศ์ (กษัตริย์ล้านนา พ.ศ.๒๐๙๔ - ๒๑๐๓) เมื่อกษัตริย์ล้านนาเริ่มนิ่ำนานาไม่มั่นคง กลุ่มชนทางสามารถปลดหรือปัลพระชนม์ กษัตริย์ได้หันไปบังช่วงก็ไม่มีกษัตริย์ปักครอง^{๙๑} เจ้าเมืองหัวเมืองชายแดนที่เป็นแหล่ง ซ่องสุมรวบรวมกำลังไฟร์พล (รวมถึงกำลังไฟร์พลมารวมกันอยู่เมืองชายแดนเพื่อรักษา ราชอาณาเขต) จึงมีกำลังมากพอที่จะถ่วงดึงอำนาจกับกลุ่มเจ้านาย เจ้าเมือง และชนหาง ที่อยู่คุนย์กลาง ตั้งใน พ.ศ.๒๐๘๘ กลุ่มเจ้าเมืองชายแดนคือ หมื่นเตริน เจ้าเมืองเดิน หมื่นเสริม เจ้าเมืองเสริม (อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง) ก็เป็นกลุ่มผู้นำคนสำคัญในการ ยึดพระราชบัลลังก์ของกษัตริย์ (พญาเกษาธารา) ที่เมืองเชียงใหม่

^{๙๐} บำรุง ระวิน (ปริวรรต), มูลสารนา ส้านวนล้านนา, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๔๓.

^{๙๑} สรัสวดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : ออมรินทร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๗.

“...สก ๙๐๗ ตัว (พ.ศ.๒๐๔๘) เจ้าพระญาเกสเชื้อรากะทำบุญ ที่ขวางเจ้าหน้าตักแตงลงอุปสมบทกัมมายังท่ามหาڑาน และเข้ามาทางประตูหัวเวียงยามตลาดลันค่า แสนครัวจำห้อหมื่นเตริน ลูกพ่อหัวเชียงคง ๑ ลูกหมื่นอ้ายพวกช้างหน่อคำ ๑ หมื่นเลิม ลูกแสนครัว ๑ ห้อกะทำมาตวินาสแก่เจ้าพระญาเกสเชื้อรากะพระเมืองเกส ยังหัวช่วงหลวงเบื้องเหนือ และเอาไฟส่งสการยังวัดแสนพอก เอากระดูกไฟจุ้วัยังวัดโลกโมพีฝ่ายแจร์หนาหนือทางนอกหันแล...”^{๗๖}

ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เจ้าเมืองหัวเมืองชายแดนด้วยเป็นผู้ควบคุมกำลังไฟร์พลจำนวนมาก ก็จะมีการถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันและกัน ดังภัยหลังจากกลุ่มแสนครัว หมื่นเตริน เจ้าเมืองเติน (บุตรหัวเชียงคง เจ้านายเมืองเชียงตุงราชวงศ์มังราย ภัยหลังหัวเชียงคงเป็นเจ้าเมืองพร้าว) เจ้าเมืองเสริม (บุตรแสนครัว) ที่เป็นเจ้าเมืองหัวเมืองชายแดนด้านทิศใต้ของล้านนา นำกองกำลังขึ้นไปจับตัวกษัตริย์ปลงพระชนม์ และสนับสนุนพญาแก้วยอดฟ้านรินทร์ (หัวคำฟู) เจ้าเมืองเชียงตุง (พ.ศ.๒๐๖๖ – ๒๑๐๓) เชือพระวงศ์ราชาวงศ์มังรายสายเมืองเชียงตุงขึ้นเป็นกษัตริย์ล้านนา^{๗๗} แต่กลุ่มเจ้าเมืองหัวเมืองชายแดนด้านทิศเหนือของล้านนา ที่นำโดยพญาสุทธอสนะ เจ้าเมืองเชียงแสน (พ.ศ.๒๐๖๘ – ๒๐๘๙) ผู้เป็นข้ารับใช้เก่าแก่ของพญาเกสเชื้อรากะและพระองค์ได้ทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองเชียงแสน^{๗๘} ได้ยกกองทัพลงมาตีกองกำลังของกลุ่มแสนครัว หมื่นเตริน หมื่นอ้าย และหมื่นเสริม ภัยหลังพญาสุทธอสนะได้จับผู้พ่ายแพ้ประหารชีวิตทั้งหมด และคัดเลือกษัตริย์พระองค์ใหม่จากเชือพระวงศ์ที่ราชธานีเมืองเชียงใหม่ คือ มหาเทวีเจ้าจิรประภา อรุคราชเทวี ของพญาเกสเชื้อรากะขึ้นเสวยราชย์แทน (พ.ศ.๒๐๘๙ – ๒๐๙๗)

“...เจ้าชุนหังหลายลูกเมืองเชียงแสนมารอดเชียงใหม่ เอาแสนครัว ๑ หมื่นเตริน ลูกพ่อหัวเชียงคง ๑ ลูกหมื่นอ้ายพวกช้างหน่อคำ ๑ หมื่นเลิม ลูกแสนครัว ๑ ผู้อันขาดพร้อมกันข้าเจ้าพระญาเกสเชื้อรากะนั้นไห้ข้าเสียนั้นเสี้ยง แล้วจึงพร้อมกันเอามหาเทวีเจ้าจิรปภาเป็นพระญาในชั้นดับใส่ สก ๙๐๗ ตัว (พ.ศ.๒๐๘๙)...”^{๗๙}

^{๗๖} ศุนย์อัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๓๙ - ๔๔.

^{๗๗} ที่ ส่วนปัญญาณกร (ปริวรรต), พงศาวดารเมืองเชียงตุง, (ม.ป.ท : ม.ป.พ., ๒๕๗๗), หน้า ๓๖ - ๔๗.

^{๗๘} สรสวตี อ่องสกุล (ปริวรรต), พื้นเมืองเชียงแสน, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๐๖.

^{๗๙} ศุนย์อัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๔๘.

๒.๓ เมืองเดินเป็นชุมทางการคมนาคม

เมืองเดินตั้งอยู่บนเส้นทางการคมนาคมที่สำคัญบริเวณปลายแม่น้ำวัง โดยเฉพาะเส้นทางบกอันเป็นจุดที่สามารถผ่านไปสู่อาณาจักรพม่า อาณาจักรสุโขทัย (อาณาจักรอยุธยา) อาณาจักรล้านช้าง หรือไปสู่รัฐฉาน สิบสองพันนา เมืองเดินจึงเป็นเมืองที่มีผู้คนลัญจรผ่านอยู่ตลอดเวลา ทั้งจุดประสงค์ทางการค้าต่อค้าชายและการศึกสงคราม ดังปรากฏเส้นทางการค้าของกองคาราวานของจีนยื่นจากยูนนานและไทใหญ่ (เชื้อชาติ) จากรัฐฉานพ่อค้าพม่า พ่อค้าแขกปา基สถาน และพ่อค้าล้านนา เส้นทางบกจะเดินทางผ่านหมู่บ้านและเมืองต่างๆ ที่เป็นเส้นทางเศรษฐกิจมาตั้งแต่โบราณ เช่น เมืองท่าลี่ (คาดลี่) - เมืองนครเชียงรุ่ง - เมืองเชียงตุ่ง - เมืองเลน - เมืองเชียงแสน - เมืองเชียงราย - เมืองป่าเป้า - เมืองนครเชียงใหม่ - เมืองนครลำพูน - เมืองนครลำปาง - เมืองเดิน - เมืองหาก (แม่สอด) - เมืองมะละแห่มง หรือเมืองเชียงราย - เมืองพาน - เมืองพะ夷า - เมืองหาว - เมืองนครลำปาง - เมืองเดิน - เมืองตาก - เมืองมะละแห่มง (พม่า)^{๗๖} ส่วนเส้นทางน้ำแม่น้ำวังที่ไหลผ่านเมืองเดินซึ่งไปสู่เมืองนครลำปางหรือไหลลงไปสู่เมืองตากก็เป็นเส้นทางน้ำที่สำคัญเนื่องจากสามารถเชื่อมต่อกับแม่น้ำปิงลงไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยาในที่ราบลุ่มอาณาจักรอยุธยาได้ เช่นในสมัยพญาพ้าย กษัตริย์ล้านช้าง (พ.ศ.๑๘๗๗ – ๑๙๙๔, ราชวงศ์มังราย) เจ้านายเชื้อพระวงศ์ของล้านนา yangคงใช้เมืองเดินเป็นจุดพักผ่อน ก่อนเดินทางต่อลงไปอุดมจักรอยุธยา^{๗๗}

เส้นทางแม่น้ำวัง แม่น้ำปิง และแม่น้ำเจ้าพระยา จึงเป็นอีกเส้นทางหนึ่งที่ล้านนาใช้ติดต่อกับภูมิสัมพันธ์กับอาณาจักรสุโขทัยหรืออาณาจักรอยุธยา โดยเฉพาะการศึกสงครามขยายพระราชอาณาเขตและการต้อนผู้คน ดังใน พ.ศ.๑๘๗๗ (พระราชพงศาวดารบางฉบับระบุว่า พ.ศ.๑๘๗๗ และ พ.ศ.๑๘๘๕) อยุธยาได้ยกกองทัพขึ้นเพื่อยึดເມືອງເດີນແລະເມືອງລື (ลี่สบเดิน)^{๗๘} หรือพ.ศ. ๒๐๙๑ พระเจ้าตะเบงชเวตี กษัตริย์พม่า (พ.ศ.๒๐๗๔ – ๒๐๙๕, ราชวงศ์ตองอู) ยกกองทัพขนาดใหญ่ไปต่ออยุธยาที่ประกอบด้วยกองทัพไพรพลของเมืองหงสาวดี เมืองอังวะ เมืองพุกาม เมืองปรวน เมืองแปร เมืองระเคิง เมืองจิตตอง เมืองตองอู เมืองพะลิม เมืองบัวเพื่อน เมืองเสรียง เมืองตรัง เมืองเมะตะมะ เมืองเมะล่าเลิง เมืองทะวย

^{๗๖} ชูสิกอร์ ชูชาติ, พ่อค้าวัวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ.๒๓๙๘ – ๒๕๐๓), (เชียงใหม่ : แสงศิลป์, ๒๕๔๕), หน้า ๗๘ และ ๔๗.

^{๗๗} ทิว วิชัยชักทศ และไฟชรรย์ ดอกบัวแก้ว (บรรณาธิการ), ตำนานมังราย เชียงใหม่ เชียงตุง, (อังกฤษ), หน้า ๔.

^{๗๘} “พงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ” ใน หอสมุดวิชรญาณ, ประชุมพงษ์ภาคร ภาค ๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๙.

และหัวเมืองในล้านนา ซึ่งพระเจ้าตเบงชเวตีทรงให้พระมหาเทวีจิประภา (สำเร็จราชการแทนกษัตริย์ล้านนา พ.ศ.๒๐๙๐ – ๒๑๔๕) ต่อเรือใหม่เพื่อเข้าร่วมกองทัพ ๒๐๐ ลำ และทรงให้พญาเจ้าเมืองลำพูน พญาแสนหลงสิทธิราชประเกียร (เจ้าหมื่นชุมหลวงนคร) เจ้าเมืองลำปาง เกณฑ์เรือของเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน และเมืองลำปาง ล่องแม่น้ำปิงและแม่น้ำวังมาเตรียมพร้อมอยู่ที่เมืองระแหง (เมืองตาก) เพื่อยกทัพล่องไปตีอยุธยาต่อไป

เรือจอดพักข้างลำน้ำแม่ปิง
บริเวณแก่งสร้อย
(ที่มา : หอดูหมายเหตุแห่งชาติ)

ลำน้ำแม่วังช่วงที่ไหลผ่านบ้านท่าหลวง ตำบลเกินบุรี
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๓๖)

๘๙ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาค ๖๔ พงศาวدارกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เริม),
(อ้างแล้ว), หน้า ๖๑ - ๖๓.

๒.๔ ระบบโครงสร้างการปกครองของเมืองเกินยุคล้านนาเป็นเอกสารช

เมืองเกินในยุคนี้มีผู้ปกครองสูงสุดของบ้านเมืองคือ “เจ้าเมือง” ได้รับการแต่งตั้งโดยตรงจากษัตริย์ล้านนาที่เมืองเชียงใหม่ หรือบางช่วงที่เมืองลำปางมีอำนาจสูง เช่น สมัยเจ้าหมื่นดังนคร สันนิษฐานว่าเจ้าเมืองลำปางมีอำนาจแต่งตั้งหรือเห็นชอบด้วย เจ้าเมือง ยุคนี้ส่วนใหญ่ถูกส่งมาจากเมืองเชียงใหม่โดยตรง เท่าที่ปรากฏหลักฐานส่วนใหญ่เป็นเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ เมืองเกินในยุคนี้จึงถูกควบคุมจากเมืองหลวงอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะช่วงมีศึกสงครามอย่างยืดเยื้อกับอยุธยา ตำแหน่งเจ้าเมืองเกินที่ปรากฏในช่วงนี้มียศระดับ “หมื่น” เช่น หมื่นเตริน (หมื่นเกิน) เจ้าเมืองเกิน ในสมัยพญาเกสเซอร์ราช (พ.ศ.๒๐๖๕ – ๒๐๘๑) ถือเป็นยศชั้นนำของระดับสูงรองลงมาจาก “พญา” และ “แสน” เนื่องจากเมืองลำปางและเมืองเสริม เจ้าเมืองก็มียศระดับ “หมื่น” เช่นกัน^{๔๐} ส่วนผู้ช่วยระดับรองลงมา ก็มียศเป็น “หมื่น” “พัน” “นายร้อย” “นายห้าสิบ” “นายชา” (หัวชา) “นายสิบ” (หัวสิบ) “นายชั้ง” “นายห้า” และ “นายตีน”^{๔๑} เช่น พันหลวงตุมา และ นายช้างปากเกิน เป็นต้น

รูปเคารพช้างฟูไชยว莱็บ (เจ้าปูไชยว莱็บ) ที่หน้าวัดท่าน้ำ
(ที่มา : ภูดิช แสนสา, ๒๕๓๙)

^{๔๐} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๘๘.

^{๔๑} มงคล ถุกนึก, ระบบชุนนางล้านนาตั้งแต่ราชวงศ์มังรายถึงยุคปฏิรูปการปกครองแผ่นดินสมัยรัชกาล ที่ ๕ (พ.ศ.๑๘๗๙ – ๑๙๗๕), ภาคนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙, หน้า ๘๕.

เชื้อพระวงศ์จากเชียงใหม่ที่ส่งมาปักครองเมืองเดินในยุคนี้ มาเป็นกลุ่มหรือหั้งครอบครัว ดังปรากฏในตำนานบกเล่า และกลุ่มผู้ปักครองเหล่านี้มีอิสื่นชีวิตก์ได้รับการเคารพนับถืออย่างเป็น “ผู้อารักษ์เมืองเดิน” คือ เจ้าตําหนัก เจ้าคำลือ เจ้าสุนันดา และเจ้าศิริไชย พร้อมกับเจ้านาง ๒ พี่น้องซึ่ง เจ้านางจอมเทวีกับเจ้านางจันทเทวี กลุ่มผู้ปักครองนอกจากอ้างความชอบธรรมของ การปักครองว่าเป็นเชื้อพระวงศ์ ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมือง จากกษัตริย์ที่เมืองเชียงใหม่ ยังต้องสร้างความชอบธรรมด้านบัญญารมม ดังเช่น ช่วงที่เจ้าหั้ง ๔ องค์ ได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองเดิน มีช้างพลายคู่บารมีของเจ้าเมืองหรือช้างพลายคู่เมือง เรียกว่า “ช้างพู่ไซขยายเส็บ” (ออกเสียง “จ้างปูไซขยายเส็บ”) เป็นช้างพิเศษที่มีเส็บเท้าช้างละ ๕ เส็บ รวมเป็น ๒๐ เส็บ (ขยายเส็บ) ขณะที่ช้างทั่วไปมีเส็บเท้าช้างละ ๕ เส็บ ช้างพู่ไซขยายเส็บ ช้างเชือกนี้แสนรู้ยามออกศึกทุกครั้งจะต้องนำหน้ากองทัพและได้ชัยชนะกลับมาทุกครั้ง ขณะเดียวกันเจ้าเมืองเดินและกลุ่มผู้ปักครองเมืองได้ร่วมกันสร้างวัดท่านาง ขึ้นบริเวณใกล้ท่าแม่น้ำวังที่เจ้านางหั้ง ๒ พี่น้องได้ลงสรงน้ำ^{๑๖} จึงเป็นการสร้างความชอบธรรมของผู้ปักครองผ่านทางพุทธศาสนาและการเป็นผู้มีบัญญารมมอีกด้วย

รูปเคารพเจ้าแม่จันทร์แก้วเทวี
ภายในศาลวัดอุಮล่อง
ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง
(ที่มา : ภัทรพงศ์ เพาะปลูก, ๒๕๕๐)

รูปเคารพนางป้อม นางเปีง
ภายในศาลวัดเรียง
ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๕๖)

^{๑๖} วัดท่านาง, ประวัติช้าง ๒๐ เส็บ, (แผ่นเอกสาร, ๒๕๕๐).

ขณะที่บางช่วงที่เจ้าเมืองลำปางสั่งสมอ่านใจ ก็มีการเข้าควบคุมเมืองเดินแทน เมืองเชียงใหม่ ในลักษณะเมืองขึ้นตรงต่อเมืองลำปาง และเมืองลำปางขึ้นตรงกับ เมืองเชียงใหม่ โดยเฉพาะในสมัยของเจ้าหาญแต่ท้อง (บุตรเจ้าหมื่นดังนคร หลานพญา แสนเมืองมา กษัตริย์ล้านนา) เจ้าเมืองลำปาง ได้แต่งตั้งเจ้าผู้เมือง พระญาติของเจ้าหาญ แต่ท้องให้มาเป็นเจ้าเมืองเดิน เมื่อประมาณ พ.ศ.๑๙๗๒^{๔๓} แต่พอสิ้นเจ้าผู้เมืองแล้ว สันนิษฐานว่าพระเจ้าติโลกราชก็ทรงพยายามเข้ามาเมืองอานจหน่อเมืองเดินดังเดิม ประกอบกับเจ้าผู้เมืองปราภูมีแต่อดีตผ่านมา ๒ องค์ คือ แม่นางป้อมและแม่นางเปิง พระเจ้าติโลกราช จึงอาจจัดส่งเจ้าเมืองคนใหม่มาจากเมืองเชียงใหม่เหมือนที่เคยกระทำมาในช่วงก่อนหน้านั้น เพราะช่วงเดียวกันนี้ใน พ.ศ.๒๐๒๐ พระเจ้าติโลกราชได้ทรงส่งพญาหัวเมืองแก้ว (เจ้าหัว เมืองแก้ว) จากเมืองเชียงใหม่มาเป็นเจ้าเมืองลงโดยตรง แทนพญาเปิกะชา (พญาหูทิ้น) เจ้าเมืองลงคนก่อน ซึ่งสืบเชื้อสายปักครองในท้องถิ่นมาหลายชั่วอายุคนที่ถึงแก่นิจกรรม^{๔๔} การพยายามเข้าควบคุมเมืองเดินโดยตรงของพระเจ้าติโลกราชนอกจากเพื่อความมั่นคง ทางการปักครองแล้ว ยังเป็นการเพิ่มรายได้เข้าสู่ห้องพระคลัง ดังพระองค์ทรงสั่งคนเข้าเก็บส่วยโดยตรงถึงเมืองงาน (อำเภองาน จังหวัดลำปาง)^{๔๕}

^{๔๓} วัดอุ่มลอง, ชุมทรัพย์สังฆะเต็น, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๒. และ เฉลิมพล คันธวงศ์ และคณะ, ตำนานและประวัติศาสตร์ “เมืองเดิน”, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๖.

^{๔๔} ภูเดช แสนสา, ประวัติศาสตร์เมืองลง หัวเมืองบริหารในล้านนาประเทศ, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๑๘.

^{๔๕} พรเพญ เครือไทย, ประชุม Jarvis ล้านนาเล่ม ๙ จารึกในจังหวัดลำปาง, (เชียงใหม่ : ฟังเมือง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗๒ – ๑๗๓.

ภาพถ่ายทางดาวเทียมแสดงภูมิศาสตร์ของเมืองเกิน
ที่ตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางแอ่งเมฆาสูงกึ่งกลางแบ่งออกเป็นฝากตะวันออกกับฝากตะวันตก
(ที่มา : Google earth)

๓. เมืองเกินยุคล้านนาเป็นพระศรีราชของพม่า^๑ และสมัยพญาเติ่นเม่น (พ.ศ.๒๑๐๑ - ๒๑๓๓)

ผู้เขียนได้แบ่งชื่อยุคหนึ่งไว้ว่า ว่า “ยุคล้านนาเป็นพระศรีราชของพม่า เป็นชื่อโดยรวม ที่ช่วงเวลาส่วนใหญ่ร้อยกว่าปีล้านนาได้เป็นพระศรีราชของพม่า จนกระทั่งในช่วงราชวงศ์ หกยาวัน (นယองยาน) ก็ถูกผู้นำเข้าเป็นมณฑลหรือส่วนหนึ่งของพม่า ขณะเดียวกันใน ยุคนี้บางช่วงระยะเวลาสั้นๆ ล้านนา ก็เป็นพระศรีราชของอาณาจักรอยุธยา (สมัยสมเด็จ พระนเรศวรและสมเด็จพระนราายณ์) และบางช่วงก็เป็นเอกราช (เจ้าองค์คำ เจ้าจันทรชา และเจ้าขึ้นดูด เป็นกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ ราชวงศ์สืบสองพันนา กับราชวงศ์ล้านช้าง พ.ศ. ๒๑๗๐ - ๒๑๐๖) ส่วนการแบ่งยุคสมัยเฉพาะของเมืองเกินนั้นได้ใช้ระยะเวลาแบ่งตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๐๑ ที่เมืองเกินกล้ายเป็นพระศรีราชของพม่าพร้อมกับหัวเมืองอื่นๆ ในอาณาจักร ล้านนา มาจนถึงสมัยพญาเติ่นออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองเกิน พ.ศ.๒๑๓๓ ที่ถือว่าอิทธิพล ทางการปกครองของพม่าหมดไปจากเมืองเกินอย่างแท้จริง เนื่องจากพญาเติ่นเม่นเคยเป็น เจ้าเมืองเกินภายใต้อิทธิพลพม่า และเคยถูกพม่านำตัวไปอยู่ที่เมืองเชียงแสนฐานที่มั่นของพม่า เมื่อ พ.ศ.๒๑๙๗ ก่อนพระเจ้ากาวิละจะพากลับมาครองเมืองเกินอีกครั้ง หลังจากนี้จึงเป็นยุค ศุภลุงค์เจ้าชุมพู (เจ้าชุมภู) สืบเชื้อสายกันปกครองเมืองเกิน ขึ้นตรงกับเมืองนครเชียงใหม่ หรือภายหลังได้ขึ้นตรงกับสยาม

ภาพวาดพระเจ้าเมกะวิสุทธิวงศ์
(เจ้าหนานแม่กุ)
กษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังราย
ยุคล้านนาเป็นพระศรีราชของพม่า
(ที่มา : สายเครือไทย)

อาณาจักรล้านนาได้เป็นเมืองพระนครของพม่าตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๐๑ สมัยพระเจ้าเมกุปฏิวิสุทธิวงศ์ (เจ้าหนานแม่กุ) กษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.๒๑๐๑ – ๒๑๐๗, ราชวงศ์มังราย) ปัจจัยสำคัญที่พระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่า (พ.ศ.๒๐๙๔ – ๒๑๐๕, ราชวงศ์ตองอู) ด้วยอำนาจเข้ามาตีล้านนาในครั้นนี้มี ๒ ประการ คือ (๑) ทางด้านการเมือง เมื่อยืดล้านนามีผลต่อการควบคุมรัฐบาล (ไก่ใหญ่ ไก่ชน) และสิบสองพันนา (ไก่ล้อ) และเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญที่จะขยายอำนาจสู่อยุธยาและล้านช้างได้ง่าย ดังนั้นก่อนพม่าจะยกกองทัพไปตีอยุธยาและล้านช้าง จึงใช้ล้านนาเป็นที่ตั้งมั่นของกองทัพ เป็นแหล่งเสบียงอาหาร แล้วกำลังไฟร์พล (๒) ทางด้านเศรษฐกิจ เมื่อยืดล้านนาที่เป็นศูนย์กลางการค้าภายในภาคพื้นทวีปได้ สามารถเชื่อมต่อกับเมืองหงสาวดีและเมืองเมะทะมะที่อยู่ทางตอนล่างสะพาน^{๓๐} เมืองเดินในฐานะเมืองบริวารของล้านนาจึงเป็นเมืองขึ้นของพม่าด้วย

เมืองเดินในยุคสมัยล้านนาเป็นพระนครของพม่า จึงยังมีบทบาทสำคัญ หลายหน้าที่เหมือนเมื่อครั้งอาณาจักรล้านนาเป็นเอกราช ทั้งเป็นเมืองหน้าด่าน เมืองเตรียม กองกำลังไฟร์พล และเป็นเมืองชุมทางการค้ามีความสำคัญ

๓.๑ เมืองเดินเป็นเมืองหน้าด่านด้านทิศใต้ของล้านนา

ยุคปลายราชวงศ์มังรายถึงต้นสมัยพม่าปักครอง อาณาเขตของล้านนาด้านทิศใต้ ลงไปถึงเมืองระแหง (ตาก) เมืองเดินจึงยังคงฐานะความเป็นเมืองหน้าด่านด้านทิศใต้ให้กับล้านนา ดังดำเนินพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่ระบุอาณาเขตอาณาจักรล้านนาสมัยพญาเมกุปฏิวิสุทธิวงศ์ (เจ้าหนานแม่กุ) เป็นกษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.๒๐๙๔ – ๒๑๐๗) ว่า

“...เขตแดนแผ่นดินกษัตริย์เจ้าล้านนาเชียงใหม่ตึกนั้น ฝ่ายก้าใต้ตึกเมืองระแหง ตัดไปวันตกวันออกเป็นแดนหันแคล...”^{๓๑}

เมื่อพม่าเป็นเจ้าพระนครของล้านนาในปี พ.ศ.๒๑๐๑ นี้ พระเจ้าบุเรงนองทรงได้ให้มีทหารกระจาอยู่ประจำตามด้านชายแดนของล้านนา (พม่า) ที่ติดต่อกับเมืองเลียงเชียงเมืองเชียงym เมืองหน้าด่านของอยุธยา ดังนั้นเมืองเดิน เมืองตาก^{๓๒} เมืองล่อง เมืองต้า และ

^{๓๐} สรัสวดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : ออมรินทร์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๐ – ๒๖๑.

^{๓๑} สถาบันวิจัยลังกawi มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปริวรรต), ดำเนินพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่, (เอกสารอัสดงสำเนา, ๒๕๖๕), หน้า ๓.

^{๓๒} สถาบันวิจัยลังกawi มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปริวรรต), ดำเนินพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า ๓.

เมืองแพร่ ที่เป็นหัวเมืองข่ายแคนท์ติดกับอาณาจักรอยุธยา มีการจัดตั้งท่าทางของประจำการอยู่ตามแนวด่านเข้มงวดมากขึ้น

“...ครั้นจุลศักราช ๗๙๐ (พ.ศ.๒๑๐๑) พระองค์ก็มีใช้ชันนะประเทคน้อยให้ญี่ปุ่น คือประเทศไทย เสียฯ ประเทศไทยวายวนเขียงใหม่ ...แล้วพระองค์ตรัสให้พอกหารรักษาอาณาเขตที่ติดต่อกับกรุงอยุธยา เสียงเขียง เขียงยม มีให้เข้ามาอย่างไรได้...”^{๗๗}

เมืองเดินในช่วงนี้จึงมีความสำคัญต่อพม่ามากขึ้น โดยเฉพาะเป็นฐานที่มั่นปลายเขตแดนของพม่า (ล้านนา) เป็นแหล่งเสบียงอาหารและกำลังไฟร์พล เหลื่อนที่ฝ่ายอยุธยาที่ใช้เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย และเมืองพิชัย เป็นเมืองปลายอาณาเขต เป็นแหล่งเสบียงอาหารและกำลังไฟร์พล ดังปรากฏตระริยอยุธยาเกณฑ์ข้าวชั้นฉางหลวงจากหัวเมืองเหล่านี้ เมื่อมีสังคมร่วมกับล้านนาหรือพม่า^{๗๘} สิ่งที่แสดงถึงเมืองเดินและเมืองตากเป็นหัวเมืองหน้าด่านสำคัญ ก่อนยกทัพลงไปตีหัวเมืองหน้าด่านฝ่ายเหนือของอยุธยาลงไปจนถึงเมืองหลวง ปรากฏคำกราบบังคมทูลกลยุทธ์การทำสงครามตีอาณาจักรอยุธยาของพญาทะละต่อพระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่า^{๗๙}

“...(พ.ศ.๒๑๐๖) ในขณะนั้นพระยาทະตะຫຼວງว่าเวลาเนื้อพระองค์ทรงแสดงจักรไปตีเมืองศุขทัย พิศณุโลกย์ สวรรคโลกย์ พิไชย เมืองตะนาวศรีเสือจึงจะควรถ้าพระองค์ทรงแสดงจักรที่หัวเมืองเหล่านี้ได้แล้ว พระเจ้าอยุทธยา ก็ต้องกำลังดุจสกุณาปิกหลุกเป็นแน่...”^{๘๐}

^{๗๗} สุจิตต์ วงศ์เทศ (บรรณาธิการ), มหาราชวงศ์ พงษ์ราวดารพม่า, (กรุงเทพฯ : ทีมเม้นท์พรินท์สิบเนินเตอร์, ๒๕๔๔), หน้า ๖๗.

^{๗๘} สุจิตต์ วงศ์เทศ (บรรณาธิการ), มหาราชวงศ์ พงษ์ราวดารพม่า, (อังกฤษ), หน้า ๑๑๒.

^{๘๐} สุจิตต์ วงศ์เทศ (บรรณาธิการ), มหาราชวงศ์ พงษ์ราวดารพม่า, (อังกฤษ), หน้า ๗๕.

ประดูໂຂງ (ช้าย) และໂຂງພຣະເຈົາກາຍໃນວິຫັດຫລວງ (ຫາ) ຂອງວັດໄສ່ງ ເມືອງເຕີນ
ລັກະນະຮ່ວມທາງງານຄືລປກຣມທີ່ປຣກງູດາມວັດສຳຄັນ
ໃນອຳເກົດເກະຄາ ອຳເກົດເຕີນ ແລະອຳເກົດແມ່ທະ ຈັງວັດລຳປາງ
(ຖຸມາ : ຖະແຫຼງ ແສນສາ ແລະກໍາທັກພົກ ເພະບຸກູກ, ແຂວງເຕີນ, ແຂວງລຳປາງ)

ແລະຫລັງຈາກນີ້ອີກ ๖ ປີ (ພ.ສ.໨໑໠໗) ພຳກົງໃຊ້ລ້ານນາຮ່ວມດຶງເມືອງເຕີນເປັນທີ່ມັນ
ເປັນແຫລ່ງເຕີມເສີບຍິ່ງອາຫານ ອາວຸດ ແລະກຳລັງໄພ່ພລ ຈະສາມາດຮັດຕີອຸ່ຽນຍາເປັນປະເທດ
ຂອງພມ່ໄດ້ສຳເຮົາ ດ້ວຍຄວາມສຳຄັນຂອງເມືອງເຕີນແລະເມືອງຕາກ ຈຶ່ງມີກາຣແຍ່ງຊິງຫັວເມືອງປລາຍ
ພຣະຮາຊາເຂດຫຼືເມືອງຂາຍພຣມແດນ ເພື່ອຄວາມໄດ້ປັບປຸງເມື່ອມີຄຶກສົງຄຣາມທີ່ໃຊ້ເປັນແຫລ່ງ
ເສີບຍິ່ງອາຫານ ກຳລັງໄພ່ພລ ເປັນແນວປັ້ງກັນຂ້າຕື່ອຸ້ນອກສຸດ ແລະເມື່ອຍາມປກຕິກີໃຊ້ເປັນ
ຫັວເມືອງສອດສ່ອງສັກຄາຣັ້ງຕ່າງໆ ສັງຂ່າວເຫັນໄປເມືອງຫລວງ ຊື່ກຣນີ່ເມືອງເຕີນທາງຝ່າຍລ້ານໜາ
ພຍາຍາມຮັກຫາໄວ້ຢ່າງມັນຄົງເໜືອນເມືອງລອງ ເມືອງຕ້າ ແລະເມືອງແພວ່ ແຕ່ເມືອງຕາກມີຄວາມ
ເລືອນໄຫລສູງ ຈາກດ້ວຍອູ່ປລາຍແນ່ນ້ຳປົງທີ່ເປັນເລັ້ນທາງຄມນາຄມສຳຄັນສາມາດຮັດເຂືອມຕ່ອກບັນ
ແມ່ນ້ຳເຈົາພຣະຍາລ່ອງລົງໄປສູ່ອຸ່ຽນຍາໄດ້ສະດວກ ອູ່ຕິດພຣມແດນທັງພມ່ ອຸ່ຽນຍາ ແລະລ້ານໜາ
ທາງຝ່າຍອຸ່ຽນຍາຈຶ່ງໃຫ້ຄວາມສຳຄັນກັບເມືອງຕາກແລະພຍາຍາມຢືດເມືອງຕາກໃຫ້ເປັນເມືອງහັດຕ່ານ

ฝ่ายเหนือ ดังจดหมายเหตุของโยสต์ สเคเดิน ผู้จัดบริษัทการค้าของขอลันดาประจำเมืองอยุธยา บันทึกเมื่อ พ.ศ.๒๑๗๙ สมัยพระเจ้าปราสาททอง กษัตริย์อยุธยา (พ.ศ.๒๑๗๗ – ๒๑๘๔, ราชวงศ์ปราสาททอง) ระบุว่าช่วงนี้หัวเมืองฝ่ายเหนือของอยุธยาที่มีพรมแดนติดกับล้านนา คือ เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย เมืองสารคโลก และเมืองระแหง (เมืองคลาก)^{๗๐}

ภายหลังจากนี้ยังปรากฏมีการแย่งชิงเมืองตากมาขึ้นกับล้านนาอีกรั้ง จนกระทั้ง พ.ศ.๒๒๐๓ สมเด็จพระนราภัยน์ กษัตริย์อยุธยา (พ.ศ.๒๑๙๙ – ๒๒๐๗, ราชวงศ์ปราสาททอง) ทรงยกทัพขึ้นมาตีเมืองเชียงใหม่ ล้านนารวมถึงเมืองเดินและเมืองตากช่วงนี้จึงเป็นเมืองประเทศาชของอยุธยา^{๗๑} ความสำคัญของเมืองเดินเป็นที่รับรู้ของกษัตริย์อยุธยา จึงต้องทำการยึดเมืองเดินให้ได้ก่อนเป็นอันดับแรกก่อนเข้ายึดหัวเมืองภัยในอีหน้า ของล้านนา ดังสมเด็จพระนราภัยน์ยกกองทัพอยุธยาขึ้นมาตีล้านนา ก็ยึดเมืองเดินเป็นลำดับแรก "...เมืองนคร (ลำปาง) และเมืองเดิน ใช้รัชชันแกะเมืองเชียงใหม่ จะไว้เมืองนครและเมืองเดินนั้นมาได้..." จนกระทั้ง พ.ศ.๒๒๒๐ พระเจ้าอุปราชอึ้งแซ (ราชบุตรกษัตริย์พม่าเมืองอังกา) กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๒๐๕ – ๒๒๒๔) ภายใต้การสนับสนุนของพระเจ้ามังคลอดิบุน กษัตริย์พม่า (พ.ศ.๒๒๐๕ – ๒๒๔๑) ได้กลับมาเป็นประเทศาชของพม่า พร้อมกันนี้ได้จัดส่งพญาเหล็กชาย อรรคมหาเสนาบดีเมืองเชียงใหม่ลงไปตีกواตต้อนไพรพลดินเมืองแขก ซึ่งนี้เมืองตากจึงเป็นเมืองชายแดนของล้านนาคู่กับเมืองเดินอีกรั้ง

"...สักกราชได้ ๑๐๒๗ ตัว" (พ.ศ.๒๒๐๓) ชาวใต้ก็มาปราบเชียงใหม่ก็ได้แล้ว สักกราชได้ ๑๐๒๕ (พ.ศ.๒๒๐๖) ชาวใต้พุทธนราภัยก็พิชิตเมืองอยุธยาเสื่อมและสักกราชได้ ๑๐๒๗ ตัว (พ.ศ.๒๒๐๕) พระยาเหล็กชาย พระยาเช้าชีคายคือมังคลานกุก ก็ได้แต่งแปลงเมืองเชียงใหม่ด้วยกันแล้ว ...สักกราชได้ ๑๐๓๗ ตัว (พ.ศ.๒๒๐๗) พระยาเหล็กชายก็ล่องลงไปเมืองตากระแหง ก็ Kawat ชาวตากระแหงมาแล้ว..."^{๗๒}

^{๗๐} "จดหมายเหตุของโยสต์ สเคเดิน" อ้างใน กรณีศึกษา ประชุมพงศาวดารฉบับภาษาจีนกีเบก เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๔.

^{๗๑} สำนักพิมพ์คลังวิทยา, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนวณรัตน์, (อ้างแล้ว), หน้า ๗๗๔.

^{๗๒} "พระราชพงศาวดารกรุงสยาม" อ้างใน กรณีศึกษา ประชุมพงศาวดารฉบับภาษาจีนกีเบก เล่ม ๑, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๕๕.

^{๗๓} ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปริวรรต), ราชวงศ์พันเมืองเชียงใหม่, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๗.

ส่วนเมืองเกินในช่วงปลายยุคล้านนาเป็นมณฑลส่วนหนึ่งของพม่า มีเจ้าเมืองมีตำแหน่งทางการทหารเป็น “เช็คคาย” คือปลัดทัพหรือผู้ช่วยแม่ทัพของพม่า พร้อมกับมีผู้ช่วยปักครองทั้งเป็นชาวพม่า เช่น เมงกองจ่อ และชาวเมืองเกินหรือชาวล้านนา เช่น แสนสุหน และน้อยชุมพู เป็นต้น ซึ่งเมื่อครั้งเจ้าฟ้าหลวงสิงหาราชธานี (เจ้าฟ้าชายแก้ว) เจ้าฟ้าเมืองนครลำปาง องค์ที่ ๒ (พ.ศ.๒๓๐๔ – ๒๓๑๗) ทำการ “พื้นม่าน” (ประกาศอิสรภาพจากพม่า) ได้โปรดให้เจ้าหนานาภาวิลัย ผู้เป็นราชบุตรองค์โตเป็นแม่ทัพคุมกองกำลังที่ประจำอยู่ด้วยชาวล้านนา ชาวพม่า และชาวไทใหญ่ ยกไปทางเมืองสบปราบและตีเมืองเกินที่ริมฝั่งแม่น้ำวัง กลุ่มผู้ปักครองเมืองเกินที่เป็นชาวพม่าและชาวล้านนาคือ เช็คคายสุริยะ แสนสุหน เมงกองจ่อ และน้อยชุมพู ได้แตกหันไปลี้ภัยเมืองลง ที่นาสังเกตคือการสูรบในครั้งนั้น เป็นลักษณะของการสูรบแบบระหว่างเมือง ไม่ได้คำนึงถึงชาติพันธุ์หรือเชื้อชาติเป็นหลัก ดังนั้นในกองทัพของเจ้าหนานาภาวิลัย เมืองนครลำปาง ที่ยกมาขับไลอิทธิพลพม่าออกจากเมืองเกินจึงมิทั้งชาวพม่าและชาวไทใหญ่ร่วมภายในกองทัพ ส่วนในเมืองเกินที่ยังอยู่ใต้อิทธิพลพม่า ก็มิทั้งชาวพม่าและชาวล้านนาต่อสู้กับเจ้าหนานาภาวิลัย

“...อูนนั้นเช็คคายสุริยะ เมืองเกิน กับแสนสุหน ได้แหงกองจ่อ ทั้งนายน้อยชุมพู ยกขึ้นมาตั้งทัพอยู่สบปราบ เจ้าฟ้าหลวงชายแก้วจึงเกณฑ์เจ้าภาวิลัยตนเป็น ลูกอ้ายคุณพิลคนทัพใหญ่เยี้ยวนำลงไฟเดิงสบปราบ ยามกลองงายคึ้งบรรพเข้า แวดล้อมทัพชาวเตินบันทัน โค่ยทางวิมแม่น้ำวัง เช็คคายสุริยะ แสนสุหน เมงกองจ่อ นายน้อยชุมพู แตกตกหน้าแม่น้ำวัง พ่ายหนีไฟหลบหลีกลี้ยงแคว้นเมืองลง...”^{๗๖}

กลุ่มผู้ปักครองเมืองเกินที่เคยต่อสู้กับเจ้าหนานาภาวิลัย เมืองนครลำปางจนแตกหันไปหลบอยู่เมืองลง ภายหลังได้เข้าสาമิภักดีและน้อมเป็นข้ารับใช้ต่อเจ้าหนานาภาวิลัยเมื่อได้ขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองนครลำปางและพระเจ้านครเชียงใหม่ ดังน้อยชุมพู เชื้อสายกลุ่มผู้ปักครองชาวเมืองเกินมาแต่เดิม พระเจ้าภาวิลัยได้แต่งตั้งให้เป็น “ท้าวชุมพู” มหาตเด็กของพระองค์ และได้สันบสนุนให้เป็น “พระยาจันทบุรี” เจ้าเมืองเกิน เมื่อ พ.ศ.๒๓๑๗ ซึ่งเป็นต้นสกุลวงศ์ของเจ้าเมืองเกินหลายองค์มาจนถึงมีการปฏิรูปการปกครองของสยาม สันนิษฐานว่าท้าวชุมพู

^{๗๖} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๑๒.

มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับพญาเตินแผ่น เจ้าเมืองเดินองค์ก่อน จึงไม่ปรากฏหลักฐาน มีการต่อต้านหรือคัดค้านจากกลุ่มผู้ปกครองเดิม เมืองเดินจึงขึ้นตรงกับเมืองนครลำปาง ในช่วงเจ้าฟ้าหลวงสิงหาราชธานี (พ.ศ.๒๗๐๔ - ๒๗๑๗) และเจ้าหลวงกาวิลักษ ครองเมืองนครลำปาง (พ.ศ.๒๗๑๗ - ๒๗๒๕) ก่อนจะกลับไปขึ้นกับพม่าอีกรั้งในช่วงเวลาล้านๆ

ช่วงเวลานี้ทางฝ่ายอาณาจักรอยุธยาเป็นประเทศราชของพม่าใน พ.ศ.๒๗๑๐ ภายใต้เดียวัณพระยาเจ้าเมืองตาด (สิน) ได้ยกกองกำลังจากเมืองพากลงไปตีพม่าและปราบกลุ่มต่างๆ ที่ตั้งตนเป็นอิสระ และปราบด้าภิ夷กขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กษัตริย์สยาม (พ.ศ.๒๗๑๐ - ๒๗๒๕) ในปี พ.ศ.๒๗๑๓ ได้ยกกองทัพสยามขึ้นมาปราบกลุ่มเจ้าพระฝาง เมืองฝาง (สว่างคบุรี) ซึ่งในปีนี้พญาแม่ไชย (เจ้านครไชยวงศ์) เจ้าเมืองแพร่ (ก่อน พ.ศ.๒๗๐๙ - ๒๗๑๐) ได้สามีภักดีเป็นเมืองประเทศราชของสยาม^{๗๖} ปีเดียวัณนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงยกกองทัพเพื่อตีเมืองนครเชียงใหม่และเมืองนครลำปางแต่ไม่สำเร็จ เนื่องจากเจ้าพญาหลวงจ่าบ้าน (บุญมา) ได้ออกสู้รบป้องกันเมืองໄราได้ จนปีต่อมา (พ.ศ.๒๗๑๔) เจ้าพญาหลวงจ่าบ้าน (บุญมา) และเจ้าหนานกาวิลักษได้ขัดแย้งกันกับป้อมยุ่งวน (แมงคำมีนี) แม่ทัพชาวพม่าที่พระเจ้าฉินบูริน (มั่งระ) กษัตริย์พม่าองค์ที่ ๗ (พ.ศ.๒๗๐๖ - ๒๗๑๗, ราชวงศ์อลองพญา) ได้ส่งมาเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๗๑๙ - ๒๗๒๗) และมีการจับตัวญาติพี่น้องของเจ้าพญาหลวงจ่าบ้าน (บุญมา) กับเจ้าหนานกาวิลักษ กักขังไว้และจะส่งตัวลงไปเมืองอังวะ จึงทำให้ผู้นำล้านนาทั้ง ๒ ได้หันกลับไปขอกำลังจากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีขึ้นมาช่วยตีพม่า

พระเจ้ากาวิลักษ เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์ที่ ๗
และพระเจ้านครเชียงใหม่องค์แรก
ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน
(ที่มา : เจ้าหลวงเชียงใหม่)

^{๗๖} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทน์มาศ (เฉม), (กรุงเทพฯ : เดลิเมล์, ๒๕๘๐), หน้า ๓๘.

ออกจากเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง และเมืองเดินได้สำเร็จใน พ.ศ.๒๗๑๗ ซึ่งในเมืองเดินเจ้าหนานกาวีละได้ให้ท้าวชุมพูสังหารข้าหลวงพม่าที่มากำกับดูแลเมืองเดิน ดังนั้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๗๑๗ ล้านนาบางส่วนจึงได้เป็นพระศรัชของสยามรวมถึงเมืองเดินด้วย”

ภายหลังจากเจ้าพญาหลวงจ่าบ้าน (บุญมา) เจ้าหนานกาวีละ และท้าวชุมพู ที่ได้รับการสนับสนุนกองกำลังจากสยาม ได้ขึ้นไล่อิทธิพลทางการปกครองของพม่าออกจากเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปางและเมืองเดิน ทางฝ่ายพม่าพระเจ้าสินธุ กษัตริย์พม่าองค์ที่ ๕ (พ.ศ.๒๗๑๗ – ๒๗๒๙, ราชวงศ์ลอุงพญา) จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกกองทัพมาตีล้านนา อีกครั้งใน พ.ศ.๒๗๒๗ – ๒๗๒๘ พระเจ้ากาวีละ (เจ้าหนานกาวีละ) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์แรก (พ.ศ.๒๗๒๘ – ๒๗๔๔, ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน) ได้ให้แسنสุลวะถือราชสาสน์ไปขอกำลังจากสยามขึ้นมาช่วย ให้เจ้าฟ้าหลวงสิงหาราชานี้ กับเจ้าอุปราช (เจ้าน้อยธรรมลังกา) ป้องกันเมืองป้าชาง (ขณะนั้นยังไม่ได้พื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่) ส่วนพระองค์ยกกองทัพมาช่วยเจ้าหลวงคำสม เจ้าผู้ครองเมืองนครลำปาง (พ.ศ. ๒๗๒๕ – ๒๗๔๒, ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน) รักษาเมืองนครลำปาง แต่ทว่ากองทัพสยามขึ้นมาไม่ทัน พญา莽คลารย์ (เจ้าหนานจันทปะชาติ) เจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ.๒๗๒๖ – ๒๗๒๙, ราชวงศ์พญาหลวงตื่นมหาวงศ์) พญา莽ไชย (เจ้าคราชไชยวงศ์) เจ้าผู้ครองนครแพร (ก่อน พ.ศ.๒๗๓๙ – ๒๗๓๐, ราชวงศ์พญา莽ไชย) พญาเตี้ยนเต่า เจ้าเมืองเดิน (ถึง พ.ศ.๒๗๓๓) พญาเจ้าเมืองตาก (ถึง พ.ศ.๒๗๓๐) พญาเจ้าเมืองเชียงเงิน และพญาเจ้าเมืองเชียงทอง ไม่สามารถต่อสู้ได้จึงยอมสวางมิภักดีกับพม่า แม่ทัพพม่าจึงให้นำตัวเจ้าเมืองเหล่านี้พร้อมครอบครัวและชาวเมืองบางส่วน ไปไว้ฐานตั้งมั่นของพม่าที่เมืองเชียงแสน โดยมีพระเจ้าสินธุ

พระเจ้ามินดง กษัตริย์พม่าองค์ที่ ๑๐
(พ.ศ.๒๗๒๖ – ๒๗๔๑)
ราชวงศ์ลอุงพญา
(ที่มา : หอสมุดตำราธราชนกุภาพ)

กษัตริย์พม่าประทับบัญชาการอยู่ที่เมืองเชียงแสน ส่วนชาวเมืองเดิน เมืองตาก และเมืองเชียงเงินบางส่วนได้แตกตื่นหลบหนีเข้าป่า บางส่วนก็หลบหนีลงไปอยู่เมืองอุฐฯ

“...ແທງສກراช ๑๑๔๙ တာ (พ.ศ.๒๗๒๗) ກອງທັບໄດ້ອັນປ່າກັນເຊື້ນມາ ມ່ານພະຄານ ແມ່ນຕີແປລັກກອງທັບໄພຕີເມືອງແພລ ເມືອງເຕີນ ຮະແທງ ແກດຕິນເຂົ້າປ່າເຂົ້າເຖິ່ນ ມ່ານ ຈັບຍັບໄດ້ພຣະຍາແພລ ພຣະຍາເຕີນ ພຣະຍາເຂົ້າງົນ ແລກຮອບຄວ້າຄຸນຫຼື່ນໄພ...”^{๗๗}

“...ສກراช ๑๑๔๗ တာ (พ.ศ.๒๗๒๗) ປຶດບັນໄສ້ມາກະສັດຈຳເນື້ອອັຈະ ກີບເກົາຮັບລູກ ລົງມາທາງເມືອງທ່າວ່າຍ ເພື່ອວ່າຈັກເອາມເມືອງຮັດນ ໂກສິນໂກໂອີຍາແລ ຈຶ່ງຈັກແຕ່ງທີ່ໂອ ໂປ່າພະຄານມັງຕີອີຫັພລົງມາ ຝ່າຍເມືອງລ້ານນາໄທມີກໍາລັງທຶນ ๑ ມາເມືອງເຂົ້າງົນ ແລ້ວລົງມາເດີງແພລ ພຣະຍານ່ານ ສວບສູ່ບ່ຽນ ສວນອົມປະນ (ຫ້າມ່ານ) ເມືອງເຕີນ ກິນ້ອມ ຕັ້ງເມືອງເຂົ້າງົນໃໝ່ແລ້ນຄອບນ້ອມ ມ່ານເອກັກພວດວັງຊັງໄວ...”^{๗๘}

“...ຈຸລັດສັກຮາ ๑๑๔๙ ພຣະອົງຄົງເສດີຈີຍກອງທັກລັບຈຳກັດກຳຕຳລົກທ່າໄວໄປຢັງກຽງອັຈະ ແລ້ວພຣອງຄົມີຮັບສ້າງເຮືອກອງທັກໄປຕິກາງກາຍຸ່ນບຸ້ຮັງ ກາງຮະແທງ ກາງມຖາ ກາງທ່າຍ ກາງເຊີຍໃໝ່ກໍາລັບລື້ນ...ຄວັນຄົງເມືອງຮະແທງ ເຈົ້າເມືອງຮະແທງໄຟຕ່ອງສູ້ຮັບ ພາບຸດົກຮົກຮ່າຍ ຢ່າຕີພື້ນ້ອງແລພທກຫາຮຽມກັ້ນເສັ້ນ ๕๐๐ ດັນເສຍຍອມເຂົ້າສ່າມີກັດຕີ ແລ້ວນະຫາຈອຂອງ ຈັດໃຫ້ສອຍຕອງປະຍັນຫຼາຍທ່າງຄຸມໄປວາຍແກ່ພຣະເຈົ້າກຽງອັຈະ ແລ້ວນະຫາຈອຂອງ ກີບຈາກເມືອງຮະແທງຈະໄປຕິກຽງສົງຄົງອຸທອຍາ...”^{๗๙}

การที่เจ้าผู้ครองนครประเทศไทยของสยาม (แพร) และเจ้าเมือง (เดิน ตาก เชียงเงิน เชียงทอง) พาครอบครัวขุนนางและชาวเมืองไปสามิภักดีต่องกษัตริย์พม่า พระบาทสมเด็จ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ทรงดัวง) กษัตริย์สยามรัชกาลที่ ๑ (พ.ศ.๒๗๒๕ - ๒๗๕๒, ราชวงศ์จักรี) ทรงกริ่วเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพญาเจ้าเมืองตาก พญาเจ้าเมืองเชียงเงิน และ

^{๗๗} ສູນຍັວັນນອຣມຈັງຫວັດເຊື່ອໃໝ່ ສຕາບ້ານຮາຍກັງເຊື່ອໃໝ່, ດ້ານານພື້ນເມືອງເຂົ້າງົນໃໝ່ ຈັບເຊື່ອໃໝ່ ៧០០ ປີ, (ອ້າງແລ້ວ), ໜ້າ ១២២.

^{๗๘} “ດ້ານານພຣະອາດຸແໜ່ງ” ໃນ ສຽງວັດ ອ່ອງສຸກ (ປົງວຽດ), ພື້ນເມືອງນ້ານ ຈັບວັດພຣະເກີດ, (ອ້າງແລ້ວ), ໜ້າ ៣.

^{๗๙} ສຸຈິດຕີ ວົງໝ່າທັກ (ບຣະນຳເອີກາຣ), ມහາຮາວງໝ່າ ພົງໝາວດາຮັພມໍາ, (ອ້າງແລ້ວ), ໜ້າ ១៤៥.

พญาเจ้าเมืองเชียงทอง ดังมีพระราชดำรัสว่า "...อ้ายตาก อ้ายเชียงเงิน อ้ายเชียงทอง
หลวงแสนชุนหมื่นไพร์พลเมืองตากบ้านระแหงมีได้ตั้งอยู่ในสัตยโดยสุจริตต่อสู้รบพุ่งอ้ายพม่า^{๑๐๙}
ท้าช่วยราชการไม่ กลับไปเข้าด้วยอ้ายพม่า ภายนอกบ้าน หนีอยู่ในป่าบ้าง..." ^{๑๐๘}

พระเจ้ากาวิละ (เจ้าหนานกาวิละ) ได้ทรงให้เจ้าอุปราช (เจ้าน้อยธรรมลังกา)
เจ้าสุวรรณคำมูล เจ้าวร แล้วเจ้าน้อยกาวิละ พร้อมกับไพร์พล ๓๐๐ คน ไปเกลี้ยกล่อมเจ้านาขوا
เจ้าฟ้าเมืองเชียงแสน จึงได้ตัวพญาแมงไชย เจ้าเมืองแพร พญาเตินเม่า เจ้าเมืองเติน เจ้าเมือง
ตาก และเจ้าเมืองเชียงเงิน กลับมาปักครองบ้านเมืองดังเดิม พร้อมกันนั้นพระเจ้ากาวิละ
ได้ทรงเสด็จลงไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เพื่อขอข้าวเมืองตาก เมืองเติน และเมือง
เชียงเงิน ที่หนีภัยสังคมรามไปอยู่เมืองอยุธยากลับคืนมาอยู่บ้านเมืองเดิม ดังนั้นตั้งแต่ พ.ศ.
๒๕๒๔ เมืองเติน เมืองตาก เมืองเชียงเงิน และเมืองเชียงทอง จึงขึ้นตรงกับพระเจ้ากาวิละ
เมืองนครเชียงใหม่

"...ชื่นไฟเกลี้ยกล่อมนาขوا เจ้าเมือง
เชียงแสน กับว่าไฟดิดตามເອພະບາງແພລ
พระບາເຕີນ ທີ່ເມືອງເຊິ້ງແສນ ດ້ວຍອັນມ່ານ
ກວາດໄພນັ້ນ ໄດ້ພະບາງແພລ ພະບາເຕີນ
ແລ້ວ...ເຈົາມຫາອຸປະກຳຄູມເອພະບາງ
ແພລ ພະບາເຕີນ ສົງມາເສີຍກ່ອນ" ^{๑๐๗}

"...ตั้งพระเป็นมังกร瓦ซิรปภาการ
กำแหงแก้วเสด็จลูกแต่เมืองลคօรมมาເຖິງ
ບ້ານເມືອງຍູ່ບ້ານເທົາໄດ ຕີພາເອພະບາງ
ຂວາດลงໄພເຟີພຣມຫາກຮະສັດຕິປຣາສາທ
ທອງ ຄົນ ກຽມສົງຫຼືຍາ ແຈ້ງຮາຊກາຣແລວ
ພຣະເປັນເຈົາຫຼອຂອເອຊ່ວວະແໜ່ງ ບ້ານຕາກ

เจ้าพญาสุลวะลือໃຊຍສົງຄຣາມ
(เจ้าหนานทิพจักร)
ปฐມກັດຕີຢືນຄຣລຳປາງ
ຮາຊວົງສົຈັບເຈົດຕົນ
(ທີ່ມາ : ທີພິຈັກຮາວິງສົຈັບແຮ່ງນະຄຣລຳປາງ)

^{๑๐๙} หวาน. ร.๑ ท้องตราเรื่องพระราชทานบำเหน็จความชอบแก่พระยาวิเสสสังคม จ.ส.๑๖๔๘ เลขที่ ๗

^{๑๐๘} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สภานราชนักวัฒนธรรม ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗/๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๒๕.

บ้านเชียงเงิน ชาวเติน อันแตกม่านหนีลงไพร้อมบ้านป้อมกรุงเก่าแห่งนั้น ขึ้นมาตั้งบ้านตั้งเมือง พระมหากระสัตรเจ้าคือพระท่านหื้ออาชีนมาตั้งบ้านตั้งเมืองหื้อเป็นเมืองขึ้นทำราชชารกันเมืองเชียงใหม่ สุดแต่เจ้าชาวเชียงใหม่จักบังคับบัญชาด้วยชอบราชการว่าดังนั้น พระเป็นเจ้าคือถูลาอาพระญาลาก พระญาลา ก ชาวเมืองเติน เชียงเงิน ชาวระแหง ชาวเติน ขึ้นมาตั้งบ้านในเมืองมัน เป็นเมืองขึ้นกับเมืองเชียงใหม่ อยู่ในบังคับบัญชาพระเจ้าเชียงใหม่

พระญาลาได้ขึ้นมาอยู่บ้านอยู่เมืองมีคำยินดี คืออาภูมิสาวแห่งคนเชื่อว่า นางคันแข ราชธิดาถวายเป็นป้าที่ประเป็นเจ้า บ่าเท่าแผ่นนี้คืออูกผู้ชายของตน ๒ คน คือว่านายน้อยชานะ แลนายน้อยสุภา มากอยู่เป็นปากกลาง อยู่ป่าเรินพระเป็นเจ้ายังเมืองป่าช้าง คือเมืองสกราช ๑๘๔ ตัวและ (พ.ศ.๒๕๒๔) ตั้งแต่นั้นมาเมืองตาก ระแหง เมืองเติน เทียรย่ออมเอาราชชารกพระเป็นเจ้าอีกเมืองเชียงใหม่ ป่าช้างทุกเมื่อแล...”^{๗๐๙}

ส่วนเจ้าเมืองตากในช่วงที่เจ้าฟ้าหลวงสิงหาราชานี (เจ้าฟ้าหลวงชายแก้ว) เป็นเจ้าฟ้าเมืองนครลำปางและเชื้อสายสุริยะ เป็นเจ้าเมืองเตินอยู่ภายใต้อิทธิพลของเมืองตาก มีพ่อค้าเชื้อสายจีนเป็นพระยาเจ้าเมืองตาก (สิน, พ.ศ.๒๕๐๗ – ๒๕๑๐) ขึ้นตรงกับอาณาจักรอยุธยา^{๗๐๐} ดังนั้นช่วงนี้เมืองเตินกับเมืองตากจึงเป็นเมืองกันชนระหว่างกัน จนกระทั่งอาณาจักรอยุธยาเป็นประเทศราชของพม่าใน พ.ศ.๒๕๑๐ และพระยาตาก (สิน) ได้ปราบดาภิเษกขึ้น เป็นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กษัตริย์สยาม (พ.ศ.๒๕๑๐ – ๒๕๑๕) ช่วงนี้ก็มีเมืองต่อແเนา ก็ตั้งตนเป็นอิสรร เช่น เมืองฝาง (เมืองสวางคบุรี, จังหวัดอุตรดิตถ์) ส่วนเมืองตากช่วงนี้ สันนิษฐานว่ากลับมาขึ้นกับพม่าอีกครั้ง ดังพญาเจ้าเมืองตากเป็นชาวล้านนา ซึ่งมีบุตรและธิดา ๓ คน คือ น้อยสุภา (พระยาอนุชิตชลธิ เจ้าเมืองตากคนต่อมา ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่) น้อยชานะ (พระยาอินทศรี ผู้ช่วยเจ้าเมืองตาก) แม่นางคันแข (เป็นนางสาวองค์หนึ่งของพระเจ้ากาวิละ) ต่อมาก็เจ้าเมืองตากเป็นเชื้อสายเจ้าหน่ายในราชวงศ์เจ้าจีดคน คือ เจ้าน้อยชติวงศ์ บุตรพระยาทันตไซ หลานเจ้านางกลม เทียนเจ้าพญาสุลวะลือไชยสังคม

^{๗๐๙} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๗๓.

^{๗๐๐} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๙ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทน์มาศ (เฉิม), (อ้างแล้ว), หน้า ๒. และศานติ ภักดีคำ, เขมร “อกสยาม”, (หนาบุรี : มติชนปักษ์เรือง, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗๗.

(เจ้าหนานทิพจักร) ปฐมกษัตริย์เมืองนครลำปางเอกสารช (พ.ศ.๒๒๗๕ – ๒๓๐๔) เป็นพระยาวิชิตชลธิ เจ้าเมืองตาก ซึ่งสักสมรสกับเจ้านางบัวเที่ยง ราชธิดาพระเจ้าบุญมาเมืองพระเจ้านครลำพูนองค์ที่ ๒ (พ.ศ.๒๒๕๘ – ๒๓๗๑ ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน) เป็นต้นราชตระกูล “ธนัญชัยันนท์” ในเมืองนครลำพูน^{๑๐๖}

๓.๒ เมืองเดินเป็นเมืองเตรียมกองกำลังไฟร์พลและชุมทางการคมนาคม

ด้วยภูมิศาสตร์ของเมืองเดินที่อยู่จุดเชื่อมต่อแหนระหว่างล้านนา พม่า และสยาม ดังนั้นจึงทำให้เมืองเดินมีบทบาทสำคัญของการเป็นเมืองหน้าด่าน ที่มีการเตรียมกองกำลังไฟร์พลให้พร้อมอยู่เสมอ พร้อมกับเป็นเมืองชุมทางการคมนาคมสัญจรทั้งยามปกติที่เป็นเส้นทางผ่านของพ่อค้า ในยามศึกสงครามก็เป็นทางผ่านหรือที่พักของทัพข้าศรรava ก่อนกระจายแบ่งกองกำลังทัพ ดังใน พ.ศ.๒๑๗๑ – ๒๑๗๒ กองทัพอยุธยาที่ยกขึ้นมาช่วยพระเจ้า Narai มังสอ (ราชบุตรพระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่า) กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ (พ.ศ.๑๗๒๒ – ๑๗๕๐, ราชวงศ์ตองอู) กำราบพญาเจ้าเมืองฝางกับพญาเจ้าเมืองน่านที่กระด้างกระเดื่องต่อกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ นำทัพโดยพระเอกาทศรถ (ราชอนุชาสมเด็จพระนเรศวร กษัตริย์อยุธยา) ได้ถอยทัพหลังจากที่เมืองขอดเพราะขาดเสบียงอาหาร และสภาพดังมั่นบัญชาการอยู่ที่เมืองเดินเพราะไกล่าท่าเรือ^{๑๐๗}

หรือพ.ศ.๒๓๐๔ กองทัพล้านนา รัฐฉาน (ไทย) และสิบสองพันนาร่วมกับพม่า ตีอาณาจักรอยุธยา โดยมีสีหะปะเตี้ย แม่ทัพของทัพหลัง คุณพlothหาร ๑๗ ทัพ เรือรบ ๑๐๐ ลำ ช้างศึก ๔๐๐ เชือก ม้าศึก ๒๐๐ ตัว พlothหาร ๕๗,๐๐๐ นาย รวมกองทักบกและนาเป็น ๑๙ ทัพ ส่วนล้านนามีเจ้าห้อยคำสม (ภายหลังเป็นเจ้าผู้ครองนครลำปางองค์ที่ ๕) กับเจ้าน้อยธรรมลังกา (ภายหลังเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๒) เป็นผู้นำกองทัพล้านนา “...ยกจากเมืองนครลำปางโดยทางเรือและทางบกจะยกไปตีกรุงศรีอยุธยา ได้พักแรมตามระยะทางมา ฝ่ายผู้รักษาเมืองหัวเมืองรายทาง คือเมืองบ้านตาด เมืองระแหง เมืองกำแพงเพชร์ เมืองศูข่าย เมืองรัตโนดา เมืองพิศณุโลก เมืองพิชัย เมืองลับแล...”^{๑๐๘}

^{๑๐๖} “สำเนาโกรเลขจดจำแห่งแลเขือเจ้านายในเขื้องบันนครลำพูน ร.ศ.๑๙๙” ใน กัญจนานา มหาแสง และเพ็ญสุภา สุขคต ใจอินทร์(บรรณาธิการ), เรือนรในของเจ้ายอดเรือน ณ ลำพูน, (ลำพูน : กองนาพริ้นท์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕.

^{๑๐๗} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาค ๖๔ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันท努มาศ (เจิม), (อังกฤษ), หน้า ๒๕๕.

^{๑๐๘} สุจิตต์ วงศ์เทศ (บรรณาธิการ), Maharachang Phongsawadaram, (อังกฤษ), หน้า ๒๙๙ – ๒๓๑.

เมืองเดินในศึกสงครามครั้งนี้ จึงเป็นเส้นทางผ่านกองทัพที่ยกเมืองจากเมืองนครลำปาง ทั้งทางบกและทางแม่น้ำวัง ก่อนลงไปโขมตีหัวเมืองรายทางดังแต่เมืองตาก เมืองสุโขทัย เมืองกำแพง เมืองพิษณุโลก เมืองพิชัย และเมืองลับแล ที่เป็นเมืองหน้าด่านฝ่ายเหนือ ของอาณาจักรอยุธยาในช่วงนี้

หรือเมื่อ พ.ศ.๒๗๑๗ สมเด็จพระเจ้ากรุงอนุบุรี (สิน) ได้ยกกองทัพสยามขึ้นมาช่วยเจ้าพญาหลวงจ่าบ้าน (บุญมา) และเจ้าหนานการวีระ ขึ้นไปฟื้นฟูอกราชเมืองเชียงใหม่ ก็ได้มาหยุดพักแบ่งกองกำลังไฟร์พลที่เมืองเดิน โดยกองทัพหน้าส่วนหนึ่งได้ยกไปทางเมืองลี้

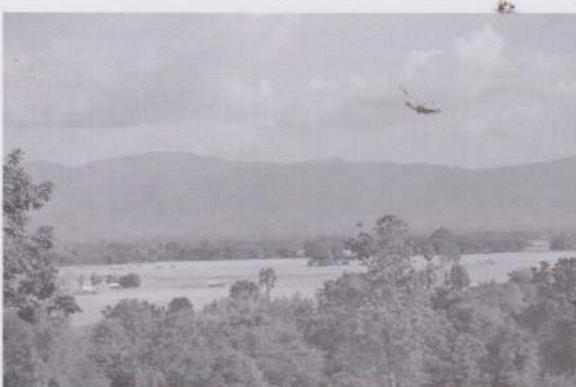
ล่องแพในลำน้ำแม่ปิงผ่านบริเวณแก่งสร้อย

“...กระสัตรเจ้าตากสินตรัสแล้ว จึงมีรับสั่งห้ามแต่งหัวรังจัคคุรุคเสนาโยธา ๔ จำพวกครบพร้อม แล้วเกณฑ์เจ้าพระยาจักรี พระยาสุรศึกเป็นแม่ทัพ ยกขึ้นมาด้วย รีบเรวพลัน ได้ ๗๑ วันเดินเมืองเดิน จึงแบ่งกองทัพมาทางเมืองลี้ ๕ พันคน ห้าม พระยาสุรศึกเป็นแม่ทัพ พระยูทิจ่าบ้านนำพลมาถึงท่าวังตลาด ผ่านไปหัวขาวขัน ริพลออกต้อนรับ ฝ่ายทัพหลวงได้คืบปักกัน กัน ทัพได้แตกกันได้ตกน้ำแม่พิง...”^{๑๐๙}

^{๑๐๙} ศุนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๘๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๑๓.

ส่วนเส้นทางสำคัญที่ผ่านด้านประตุหรوب ก็ยังมีความสำคัญอยู่คู่กับเส้นทางด้านแม่พริก ดังปรากฏหลักฐานเมื่อเสร็จจากการซ่อมเจ้าพญาหลวงจำบ้าน (บุญมา) และเจ้าหนานกาวิล ขับไล่อิทธิพลพม่าออกจากเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง และเมืองเดิน กองทัพหลวงของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (สิน) และเจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง, ภายหลังคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์สยามราชวงศ์จักรี) ได้ยกทัพกลับทางด้านแม่พริก โดยสร้างพระตำหนักพลับพลาพักแรมชั่วคราวที่ท่าเรือริมแม่น้ำวังเมืองเดิน และล่องแม่น้ำปิงที่เมืองตาก ส่วนกองทัพหน้าของเจ้าพระยาสุริสิห์ (บุญมา, ภายหลังคือกรมพระราชวังบวรมหาสุรลึงหนาท) ได้ยกกองทัพกลับทางด้านประตุหรوبไปทางเมืองสวรรค์โลก^{๑๐๐}

“..ครั้นรุ่งวันเสาร์ เดือนยี่ แรม ๑๒ ค่ำ เพลาบ่ายโมงเศษ เสด็จฯ มาถึงพระตำหนักที่ประทับท่าเรือเมืองเดิน นับระยะทางแต่เมืองเชียงใหม่มา ๕๗๑๔ เส้น วันอังคาร เดือนยี่ แรม ๑๕ ค่ำ เพลาเช้า ยกจากเมืองเดิน เสด็จฯ โดยทางชลมารคมา ๒ เวลา พระเชียงท่องบอกขึ้นไปให้ กราบถูล่าวพะมายกเข้ามาท่าที่ด้านแม่น้ำวัง วันพุธทัศบดี เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ ถึงพระตำหนักเมืองตาก...” ^{๑๐๑}

ทุ่งนาพื้นใหญ่บริเวณบ้านป่าตาล
ถ่ายจากวัดพระธาตุดอยป่าตาล
(ที่มา : ภัทรพงศ์ เพาะปลูก, ๒๕๕๖)

นอกจากเป็นแหล่งเตรียมกองกำลังไฟร์พลแล้ว ด้วยเมืองเดินอยู่หัวด่านหรือเมืองปลายชนแดน จึงเป็นแหล่งเตรียมเสบียงอาหารอีกด้วย เช่น พ.ศ.๒๕๒๘ เกณฑ์ข้าวจากเมืองเดินและบ้านระแหงส่งเป็นเสบียงกองทัพรบทัพม่าจำนวน ๒,๐๐๐ หาบ^{๑๐๒} เป็นต้น

^{๑๐๐} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๑๕.

^{๑๐๑} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทน์มาศ (เจ้ม), (อ้างแล้ว), หน้า ๕๐.

^{๑๐๒} หวาน. ร.๑ สำเนาบัญชีจ่ายข้าวส่งกองทัพ จ.ศ.๑๑๙๗ เลขที่ ๑

๓.๓ ระบบโครงสร้างการปกครองของเมืองเดินยุคล้านนาเป็นพระศรีษะพม่า

เมืองเดินในยุคนี้มีผู้ปกครองสูงสุดของบ้านเมืองยังคงคือ “เจ้าเมือง” ที่เป็นเจ้านายเชื้อพระวงศ์หรือแม่ทัพนายทหารฝ่ายมืดจากเมืองเชียงใหม่ ได้รับการแต่งตั้งโดยตรงจากกษัตริย์ล้านนาที่เมืองเชียงใหม่ หรือบางครั้งโดยเฉพาะช่วงที่มีศึกสงครามเมืองเดินซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านเจิงได้รับการควบคุมอย่างใกล้ชิด เจ้าเมืองจึงได้รับการแต่งตั้งโดยตรงจากกษัตริย์พม่า และส่วนมากพม่าหรือเมืองเชียงใหม่ ดังเช่น ช่วง พ.ศ.๒๑๐๑ พระเจ้าเชียงใหม่ส่งเจริญทูล ชาวดำเป็นเจ้าเมืองเดิน^{๗๐๔} และประมาณ พ.ศ.๒๑๕๘ พระเจ้าอนองคະเปตุลุน กษัตริย์พม่า (พ.ศ.๒๑๔๙ – ๒๑๗๑, ราชวงศ์หง่ายัน) ทรงแต่งตั้งเชื้อพระวงศ์ของล้านนาหรือนายทหารคนสำคัญผู้หนึ่งจากเมืองเชียงใหม่มาเป็นเจ้าเมืองเดิน เมืองหน้าด่านของล้านนาและพม่า^{๗๐๕}

“มังหาราลงปลูกหือ	กินเดิน
เป็นพระยาเตี้ยาเดิน	คำนเมด้า
หมีินสว่างสวะเดิน	ลักลิ่ง สังแล
บิดเบี้ยงเรียมร้างเจ้า	แม้วิวาหหลัง ^{๗๐๖}

พญาเจ้าเมืองเดินผู้นี้ เป็นผู้ที่ทำหน้าที่อภิรักษษาเจ้าหนูเมืองเชียงใหม่องค์หนึ่ง ไปพม่า ส่วนมารดาและภรรยาของท่านไม่ถูกกำหนดต้อนยังอยู่เมืองเชียงใหม่ ท่านเป็นผู้รอบรู้ ศิลปศาสตร์หลายแขนง รวมถึงเป็นผู้แต่ง “โครงมังหารารบเชียงใหม่” อาจเป็นเชื้อพระวงศ์ ของล้านนาหรือนายทหารสำคัญมีฝีมือ กษัตริย์พม่าจึงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองเดินเมืองหน้าด่านของล้านนา ชื่อขณะที่มาเป็นเจ้าเมืองเดินมีอายุประมาณ ๗๐ ปี แต่ครอบครัวของท่านยังอยู่ที่เมืองเชียงใหม่^{๗๐๗} ท่านได้บรรยายสะท้อนสภาพเมืองเดินตามแบบกรีไนสมัยพม่าปกครองช่วงนี้ไว้ว่า

“เมืองเดินมีที่หนัน	ศูหา
จักบัวชนกวนนา	ลอบลี่
คงรีร่มรุกชา	ชลเชี่ยว งามເຂຍ
คีดถี่เดิงพระพรี	ເລ່າຫັ້ນເຫຼາຄະນິງ

^{๗๐๔} สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, พระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฉบับบริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน, (พระนคร : อักษรสัมพันธ์, ๒๕๐๗), หน้า ๑๗๙.

^{๗๐๕} สิงหนา วรรณลัย (ปริวรรต), โครงเรื่องมังหารารบเชียงใหม่, (กรุงเทพฯ : มีตรานราการพิมพ์, ๒๕๑๒), หน้า ๒.

^{๗๐๖} สิงหนา วรรณลัย (ปริวรรต), โครงเรื่องมังหารารบเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า ๙๐.

^{๗๐๗} สิงหนา วรรณลัย (ปริวรรต), โครงเรื่องมังหารารบเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า ๒.

ง่อมังนแคนค่ายฝ่า	เมืองเกิน
สุดคีดที่ทางเมิน	รอดน้อง
เจ็บใจพี่เดียวเดิน	จนจว่ำม ครานี้
เต็มร้าไรฟูฟอง	หมีได้ DMA
ตักกลิลสังบลูได้	ดลเดิน
จักขียนต์หงส์เหิน	เดียวตัน
เมือເອາມ່ມາເຄີນ	เรียงร່ວມ ຮສເອຍ
គືດັ່ງສຽວໄຊຍອັນ	ລຸນອັງສມສງວນ” ^{๑๐๗}

ยุคหนึ่งเจ้าเมืองเดินมีicityเป็น “พญา” หรือ “แสน” เช่น พญาเกิน (ตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๕๘) พญาไซยสกุลราม (ตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๗๘) และแสนบัวบาน (ประมาณช่วง พ.ศ.๒๑๔๔) เป็นต้น ส่วนผู้ช่วยระดับรองลงมา ก็มีicityเป็น “หมื่น” “พัน” “นายร้อย” “นายห้าสิบ” “นายชาว” (หัวชาว) “นายสิบ” (หัวสิบ) “นายช้าง” “นายม้า” และ “นายตีน”^{๑๐๘}

เจ้าเมืองเดินบางช่วงก็สืบเชื้อสายกันปักร่องในระยะเวลาหนึ่ง แสดงถึงช่องว่าง อำนาจทางการเมืองของหัวเมืองชายแดน ที่พอจะมีอำนาจต่อรองกับเมืองหลวง ที่บางช่วง เมืองหลวงอาจประสบกับปัญหาที่มีผลกระทบต่ออำนาจอ่อนแอง จึงเปิดโอกาสให้เจ้าเมือง เดินสามารถสืบเชื้อสายกันปักร่องในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และช่วงนี้นายทหารผู้รักษาด่าน มักจะได้รับแต่งตั้งขึ้นเป็นเจ้าเมืองเดิน เนื่องด้วยอยู่ในช่วงที่มีสกุลรามสูรบอยู่เสมอ ในลักษณะ เป็นผู้นำทำการปักร่องพร้อมกับเป็นผู้นำทางการทหาร ตั้ง เช่น หมื่นด่านสุกดดา (หมื่นด่าน สุธดา) เป็นเชื้อสายชาวเมืองเดินทำหน้าที่เป็นนายทหารรักษาด่านเมืองเดิน ภายหลังได้เป็น เจ้าเมืองเกิน มีบุตร (ที่ปราກกฎ) ๓ คน คือ หมื่นด่าน หมื่นไชย(หมื่นด่านไชย) และครูบา มหาเถรอาทิตย์ หมื่นด่านภายหลังได้เป็นเจ้าเมืองเดินนามว่า “หมื่นสุทธินแก้วรอดคำ” มีบุตร (ที่ปราກกฎ) ๔ คน คือ แสนด่าน (ดูแลด่านเมืองเดิน) แสนขินาการ (ดูแลฝ่าย พระศาสนา) แสนมนตรี (ดูแลกำลังไฟร์พล) และแสนปง แต่ในยุคหนึ่งเมืองลำปางไม่ปราກกฎ หลักฐานการเข้ามา มีอำนาจเหนือการเมืองการปักร่องของเมืองเดิน ต่างจากยุคราชวงศ์ มังรายที่เจ้าเมืองลำปางผู้เป็นเชื้อพระวงศ์ได้เข้ามา มีอำนาจเหนือเมืองเดินในบางช่วง

^{๑๐๗} สิงหนะ วรรณสัย (ปริวรรต), โครงเรื่องมังกรรับเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า ๙๖ – ๙๗.

^{๑๐๘} มงคล ถูกนึก, ระบบชุมชนทางล้านนาตั้งแต่ราชวงศ์มังรายถึงยุคปฏิรูปการปกครองแผ่นดินสมัย รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ.๑๘๗๘ – ๑๙๗๕), ภาคนิพนธ์รัฐศาสตร์ทางบ้านทิศ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗, หน้า ๘๕.

ส่วนที่เคยมีการเสนอว่าหมื่นด่าน(ชุมชน)บุตรชายคนใดของหมื่นด่านสูตสา กษัตริย์ พม่าส่งไปเป็นเจ้าเมืองห่าน เมื่อ พ.ศ.๒๒๒๗^{๑๐๙} เมื่อตรวจสอบกับหลักฐานคำานานที่เมืองห่านไม่สอดรับกัน เนื่องจากช่วงนี้มีพญาอยุดใจ (นองพญาแหลมมุ) เจ้าเมืองห่าน พ.ศ.๒๒๔๘ - ๒๒๕๔^{๑๑๐} เป็นเจ้าเมืองห่าน (พ.ศ.๒๒๕๔ - ๒๒๕๐) และถัดมาที่มีพระเมืองราชา บุตรพญา อยุดใจ เป็นเจ้าเมืองห่าน (พ.ศ.๒๒๕๐ - ๒๒๕๑) ที่ช่วงนี้เจ้าเมืองห่านมีการลีบเชือสาอัน ปกครองหมื่นด่านเมืองเดิน^{๑๑๑} ดังนั้นสันนิษฐานว่าหมื่นด่านทำหน้าที่เป็น “นายด่านเมืองเดิน” ภายหลัง พ.ศ.๒๒๒๗ ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองเดิน และที่สำคัญในสมัยพม่า ปกครองเมืองเดินไม่ปรากฏหลักฐานในเอกสารชั้นต้นร่วมสมัยกล่าวถึงการเป็นเมืองร้าง ซึ่ง ที่ไม่ถูกปล่อยให้เป็นเมืองร้าง เนื่องจากเป็นเมืองที่ผู้คนสัญจรอยู่ต่อลดและเป็นเมืองหน้าด่าน ที่ต้องมีทหารและกำลังไฟร์พลเตรียมพร้อมตั้งมั่นอยู่เสมอ

ภายหลังจากหมื่นสุกินแก้วรอดคำ (หมื่นด่าน) บุตรชายหมื่นด่านสูตตาเป็นเจ้าเมืองเดิน มีการปรับเปลี่ยนนโยบายการปกครองล้านนาของพม่า โดยรวมล้านนาเข้าเป็นมณฑล ส่วนหนึ่งของพม่าช่วง พ.ศ.๒๒๐๗ - ๒๒๓๗ เพื่อปกครองล้านนาให้รักภูมิไกลีชิดมากขึ้น จึง ปรากฏให้เชื่อสายเจ้าเมืองเดินลีบทดสอบอำนาจการปกครองดังเช่นช่วงก่อนหน้านี้ มีการจัดส่ง นายทหารที่อาจเป็นชาวพม่า ชาวไทยใหญ่ หรือชาวล้านนา ที่มีตำแหน่งเป็น “เชีคคาย”(จักษุ หรือ เชีกกาย) หรือตำแหน่ง “ปัลตีพ” แบบพม่ามาปกครองเมืองเดินโดยตรง ดังปรากฏ เจ้าเมืองเดินช่วงนี้ที่ลัวมีตำแหน่งแบบพม่าขึ้นเป็นเจ้าเมืองเดิน ได้แก่ เชีคคายแสนศรี เป็น เจ้าเมืองเดิน ต่อมาเชีคคายเล้มแก้ว เป็นเจ้าเมืองเดิน ต่อมาเชีคคายด่านจิตดา เป็นเจ้าเมืองเดิน ต่อมาเชีคคายเทวิน เป็นเจ้าเมืองเดิน และต่อมาเชีคคายสุริยะ เป็นเจ้าเมืองเดิน เป็นต้น ขณะเดียวกันก็จัดส่งข้าหลวงพม่ามาเป็นข้าหลวงกำกับดูแลเมืองเดินร่วมกับเจ้าเมืองเดินอีก ด้วย^{๑๑๒} กลุ่มผู้ปกครองเมืองเดินสันนิษฐานว่ามีความล้มพันธ์กับเจ้านายเมืองเชียงใหม่ ดัง ปรากฏเมื่อมีศึกษาสังคมรามเจ้านายชุมชนเมืองเชียงใหม่จะพากษาเมืองอยุพลีภัยมาอยู่ที่ เมืองเดิน เช่น เจ้าเชียวแดง หนึ่งสังคมรามบกับพม่าจากเมืองเชียงใหม่มาอยู่บริเวณเมืองเดิน ต่อมาได้ก่อตั้งชื่นเป็นหมู่บ้านนาเบี้ย (ตำบลนาโโป อำเภอเมืองเดิน)^{๑๑๓} ภายหลังยังปรากฏมีการ ติดต่อกันระหว่างเมืองนครเชียงใหม่กับข้าหลวงนาเบี้ย เมืองเดิน เช่น พ.ศ.๒๒๕๒ พระพุทธวงศ์

^{๑๐๙} สำเนา สำเนาเดิน, ประวัติสำเนาเดิน จังหวัดลำปาง (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๑๐.

^{๑๑๐} สรีสวัตติ อ่องสกุล (บริวารต), พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๔.

^{๑๑๑} หาญ. พงศาวดีรเมืองเดิน เลขที่ ๙ มัคที่ ๓๐

^{๑๑๒} โอบพาร รัตนกัตติ และวิมลศรี กลันบุบพา, ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๗๕.

ง่อมังนแคนค่ายฝ่า	เมืองเติน
สุดคีดที่ทางเมิน	รอดนอง
เจ็บใจฟีเดียวเดิน	จนจ่าวม ครานี
เต็มรำไรฟุ่มฟอง	หมีได้ดีมา
ตักกลิลลังบลูได	ตลาดเดิน
จักขี้ยนต์หงส์เหิน	เดียวดัน
เมือເຂາແມ່ມາເຕິນ	เรียงร่วม รสເຍ
គືດັ່ງສຽວໄຊຍອັນ	ລຸ້ນອັງສມສງວນ” ^{๑๗๙}

ยุคหนึ่งเมืองเดินมายศเป็น “พญา” หรือ “แสน” เช่น พญาเก็น (ตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๕๘) พญาไชยสิงครา (ตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๗๔) และแสนบัวบาน (ประมาณช่วง พ.ศ.๒๑๙๔) เป็นต้น ส่วนผู้ช่วยระดับรองลงมา ก็มียศเป็น “หมื่น” “พัน” “นายร้อย” “นายห้าสิบ” “นายชาว” (หัวชาว) “นายสิบ” (หัวสิบ) “นายซ้าง” “นายมา” และ “นายตีน”^{๑๐๗}

เจ้าเมืองเดินทางช่วงกีสีบเขื้อสายกันปกรครองในระยะเวลาหนึ่ง แสดงถึงช่องว่าง
อำนาจทางการเมืองของหัวเมืองชายแดน ที่พ่อจะมีอำนาจต่อรองกับเมืองหลวง ที่บางช่วง
เมืองหลวงอาจประสบกับปัญหาที่มีผลกระทบต่ออาณาจักรอ่อนแอลง จึงเปิดโอกาสให้เจ้าเมือง
เดินสามารถลีบเขื้อสายกันปกรครองในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และช่วงนี้นายทหารผู้รักษาด่าน
มักจะได้รับแต่งตั้งขึ้นเป็นเจ้าเมืองเดิน เนื่องด้วยอยู่ในช่วงที่มีสิ่งศรัมสูรบอยู่เสมอ ในลักษณะ
เป็นผู้นำทางการปกรครองพร้อมกับเป็นผู้นำทางการทหาร ดังเช่น หมื่นด่านสุตตา (หมื่นด่าน
สุทธา) เป็นเชื้อสายชาวเมืองเดินทำหน้าที่เป็นนายทหารรักษาด่านเมืองเดิน ภายหลังได้เป็น
เจ้าเมืองเดิน มีบุตร (ที่ปราภู) ๓ คน คือ หมื่นด่าน หมื่นไชย (หมื่นด่านไชย) และครูบา
มหาเถรอาทิตย์ หมื่นด่านภายหลังได้เป็นเจ้าเมืองเดินนามว่า “หมื่นสุทินแก้วรอดคำ”
มีบุตร (ที่ปราภู) ๔ คน คือ แสนด่าน (ดูแลด่านเมืองเดิน) แสนชินาการ (ดูแลฝ่าย
พระศานะ) แสนมนตรี (ดูแลกำลังไฟร์พล) และแสนปง แต่ในยุคนี้เมืองลำปางไม่ปราภู
หลักฐานการเข้ามา มีอำนาจเหนือการเมืองการปกรครองของเมืองเดิน ต่างจากยุคราชวงศ์
มังรายที่เจ้าเมืองลำปางผู้เป็นเชื้อพระวงศ์ได้เข้ามา มีอำนาจเหนือเมืองเดินในบางช่วง

สิงหนาท วรรณาลัย (ปริวรรต), โครงเรื่องมังثارารบเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า ๙๖ – ๙๗.

คงคล ถูกกึ่ง, ระบบขุนนางล้านนาตั้งแต่ราชวงศ์มังรายถึงยุคปัจจุบันปีก่อการปกครองแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ.๑๘๓๙ - ๒๔๗๕), ภาคอินเดียรัฐศาสตร์มหาบันชาติ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙, หน้า ๘๕.

ส่วนที่เคยมีการเสนอว่าหมื่นด่าน(ชุมน้ำด่าน)บุตรชายคนโตของหมื่นด่านสุตตา กษัตริย์ พม่าส่งไปเป็นเจ้าเมืองน่าน เมื่อ พ.ศ.๒๒๒๗^{๑๙๙} เมื่อตรวจสอบกับหลักฐานตำนานพื้นเมือง น่านไม่สอดรับกัน เนื่องจากช่วงนี้มีพญายอดใจ (น้องพญาแห่งลุม เจ้าเมืองน่าน พ.ศ.๒๒๒๐ - ๒๒๐๕) เป็นเจ้าเมืองน่าน (พ.ศ.๒๒๐๕ - ๒๒๒๐) และถัดมาเกี๊ยพระเมืองราชา บุตรพญา ยอดใจ เป็นเจ้าเมืองน่าน (พ.ศ.๒๒๒๐ - ๒๒๒๑) ที่ช่วงนี้เจ้าเมืองน่านมีการสืบเชือสายกัน ปกรกรุงเหมือนกับเมืองเกิน^{๒๐๐} ดังนั้นสันนิษฐานว่าหมื่นด่านทำหน้าที่เป็น “นายด่านเมือง เกิน” ภายหลัง พ.ศ.๒๒๒๐ ก็ได้รับแต่งตั้งให้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองเกิน และที่สำคัญในสมัยพม่า ปกรกรุงเมืองเกินไม่ปรากฏหลักฐานในเอกสารขันตันร่วมสมัยกล่าวถึงการเป็นเมืองร้าง ซึ่ง ที่ไม่ถูกปล่อยให้เป็นเมืองร้าง เนื่องจากเป็นเมืองที่ผู้คนลัญจรออยู่ตลอดและเป็นเมืองหน้าด่าน ที่ต้องมีทัพทหารและกำลังไฟร์พลเตรียมพร้อมตั้งมั่นอยู่เสมอ

ภายหลังจากหมื่นสุกินแก้วรอดคำ (หมื่นด่าน) บุตรชายหมื่นด่านสุตตาเป็นเจ้าเมือง เกิน มีการปรับเปลี่ยนนโยบายการปกรกรุงล้านนาของพม่า โดยรวมล้านนาเข้าเป็นมณฑล ส่วนหนึ่งของพม่าช่วง พ.ศ.๒๒๐๗ - ๒๒๓๗ เพื่อปกรกรุงล้านนาให้รัฐภูมิใกล้ชิดมากขึ้น จึง ปรากฏไม่ใช่สายเจ้าเมืองเกินสืบทอดอำนาจจากการปกรกรุงดังเช่นช่วงก่อนหน้านี้ มีการจัดส่ง นายทหารที่อาจเป็นชาวพม่า ชาวไทย หรือชาวล้านนา ที่มีตำแหน่งเป็น “เชีคคาย” (จักษุ หรือ เชีกกาย) หรือตำแหน่ง “ปลัดทึพ” แบบพม่ามาปกรกรุงเมืองเกินโดยตรง ดังปรากฏ เจ้าเมืองเกินช่วงนี้ที่ล้วนมีตำแหน่งแบบพม่าขึ้นเป็นเจ้าเมืองเกิน ได้แก่ เชีคคายแสนศรี เป็น เจ้าเมืองเกิน ต่อมาเชีคคายเล้มแก้ว เป็นเจ้าเมืองเกิน ต่อมาเชีคคายด่านจิตตา เป็นเจ้าเมือง เกิน ต่อมาเชีคคายเทวิน เป็นเจ้าเมืองเกิน และต่อมาเชีคคายสุริยะ เป็นเจ้าเมืองเกิน เป็นเดัน ขณะเดียวกันก็จัดส่งข้าหลวงพม่ามาเป็นข้าหลวงกำกับดูแลเมืองเกินร่วมกับเจ้าเมืองเกินอีก ด้วย^{๒๐๑} กลุ่มผู้ปกรกรุงเมืองเกินสันนิษฐานว่ามีความสัมพันธ์กับเจ้านายเมืองเชียงใหม่ ดัง ปรากฏเมื่อมีศึกษาสังคมเจ้านายชุมนางเมืองเชียงใหม่จะพำชาราเมืองอพยพลังมายู่ที่ เมืองเกิน เช่น เจ้าเชียวแดง หนีสังคมรบกับพ่อจากเมืองเชียงใหม่มาอยู่บริเวณเมืองเกิน ต่อมาได้ก่อตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านนาเบี้ย (ตำบลนาโปง อําเภอเกิน)^{๒๐๒} ภายหลังปกรกรุงมีการ ติดต่อกันระหว่างเมืองนครเชียงใหม่กับบ้านนาเบี้ย เมืองเกิน เช่น พ.ศ.๒๒๔๒ พระพุทธวงศ์

^{๑๙๙} อําเภอเกิน, ประวัติอําเภอเกิน จังหวัดลำปาง (เอกสารอัคลล้านนา), หน้า ๑๐.

^{๒๐๐} สรัสวดี อ่องสกุล (ปริวรรต), พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิต, (อังกฤษ), หน้า ๒๔.

^{๒๐๑} หวาน. พงศាជารเมืองเกิน เลขที่ ๗ มัดที่ ๓๐

^{๒๐๒} โอบพาร รัตนภักดี และวิมลศรี กลิ่นบุบพา, ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง, (อังกฤษ), หน้า ๑๗๕.

วัดศรีทรายมูลเมือง (อยู่บริเวณภายในแขวงตี้) เมืองนครเชียงใหม่ มากับพระชาที่วัดนาเปี้ย เมืองเดิน^{๑๒๓}

ส่วนการปักครองทางด้านศาสนานั้น ยุคเนี้ยเมืองเดินยังมี “พระสังฆราช” หรือ “มหาครูบาหลวง” ประจำเมืองเป็นประมุขสูงสุดฝ่ายสงฆ์ ตั้ง เช่น ครูบาอาทิตย์มหาเถระ (ครูบามหาเถรอาทิตย์ หรือครูบาหลวงอาทิตย์) และ ครูบาจันทรังสีมหาเถระ (ครูบามหาเถรอินจันทร์ หรือ ครูบามหาเถรจันทร์ หรือครูบาหลวงจันทร์) เป็นต้น เมื่อพิจารณาจากพระสงฆ์ที่ขึ้นเป็นพระสังฆราช นอกจากปฏิบัติดีปฏิบัติชอบรอบรู้ในพระธรรมวินัย ยังมีสายสัมพันธ์กับเจ้าเมืองเดิน เป็นลูกศิษย์พระสังฆราชของคอก่อน และมีสายสัมพันธ์กับคณะสงฆ์บริเวณทางตอนใต้ของเมืองลำปาง เช่น ครูบาอาทิตย์มหาเถระ เป็นบุตรชายของหมื่นด่านสุตตา เจ้าเมืองเดิน และเป็นลูกศิษย์ครูบาเจ้าลำปางหลวง (วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาeca จังหวัดลำปาง) เมืองลำปางมาตั้งแต่เป็นสามเณร ส่วนครูบาจันทรังสีมหาเถระ พระสังฆราชของเมืองเดิน องค์ต่อมา ก็เป็นลูกศิษย์ของครูบาอาทิตย์มหาเถระ

การปักครองคณะสงฆ์ในเมืองเดิน มีความอิสรสูง แม้ว่าช่วงหลังทางสยามก็ไม่ได้มีอิทธิพลเข้ามาถึงฝ่ายสงฆ์ของเมืองเดินรวมถึงเมืองตาก โดยเฉพาะเมืองเดิน

ครูบาหม่าแก้ว ธรรมมงคล

เจ้าอาวาสวัดเหล่าไชย (พ.ศ.๒๔๔๗ – ๒๕๐๙)

เป็นบุตรของพ่อเจ้าคำมูล
แม่เจ้าคำนห์ หาริยะอินทร์
เชื้อสายเจ้านายเมืองเดิน
(ที่มา : วัดเหล่าไชย (เหล่าน้อย))

^{๑๒๓} ชปน. ปันเงิน (อ่าน), จากรักท้ายคัมภีร์ใบลานฉภรีนิกาย ผูก ๒ วัดศรีทรายมูล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, อักษรธรรมล้านนา.

ยังมีธรรมเนียมปฏิบัติสายเดียวที่วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดไหหลี hin (อำเภอเก่า城乡 จังหวัดลำปาง) และวัดปงยางคก (อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง) ดังปรากฏหลักฐานในพ.ศ.๒๗๑๓ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กษัตริย์สยาม (พ.ศ.๒๗๑๐ – ๒๗๔๕) ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระราชคณะเมืองไวยาดาตามหัวเมืองฝ่ายเหนือคือบริเวณเมืองฝาง เมืองทุ่งอัง เมืองสวรคโลก เมืองพิชัย และเมืองพิชณ์โลก^{๑๖๙} แต่ไม่ปรากฏมีเมืองเดินและเมืองคลาก และในสมัยปภรูป การปกครองสงฆ์ล้านนาให้เป็นแบบแผนเดียวกันกับสยาม (พ.ศ.๒๘๔๙ – ๒๙๕๐) ที่ปรากฏ มีการปภรูปคณะสงฆ์หัวเมืองต่างๆ ของล้านนารวมทั้งเมืองเดินอีกหัวเมืองหนึ่งด้วย^{๑๗๐}

วิหารหลวงของวัดเวียง ตำบลล้อมแรด

อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง

(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๕๖)

^{๑๖๙} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี อุบัติพันจันทน์มหาก (เจม), (อ้างแล้ว), หน้า ๑๖.

^{๑๗๐} หจช. ร.๕ ศ.๑๒/๔ รายงานการคณะสงฆ์มณฑลพะயัพ พ.ศ.๒๙๕๐ – ๒๙๖

ในช่วงที่เป็นประเทศาชของพม่านี้ ภายในเมืองเตินเจ้าเมืองขุนนางและชาวเมืองยังมีการสร้างและบูรณะถาวรตฤதิทางพุทธศาสนาเป็นปกติเหมือนเมื่อครั้งล้านนาเป็นเอกสารช แม้ว่าการเป็นเมืองหน้าด่านจะมีศึกสงครามอยู่บ่อยครั้ง เช่น หมื่นด่านสูตตา เจ้าเมืองเตินครูบาอาทิตย์มหาเถระ สังฆราชามีองค์ใน แลครูบานจันทร์สิมมหาเถระได้นำชาวเมืองเตินบูรณะพระธาตุม่อนวันอน วัดม่อนวันอน (วัดดอยป่าตาล ตำบลเตินบุรี)^{๑๒๖} และ พ.ศ.๒๑๗๒ ครูบาอาทิตย์มหาเถระบูรณะศาสนสถานวัดเวียง^{๑๒๗} หรือ พ.ศ.๒๑๗๒ พญาเตินเมฆาและชาวเมืองเตินได้ร่วมกันก่อสร้างพระธาตุครีโคมคำแก้วกวาง วัดป่าตาล (ตำบลเตินบุรี)^{๑๒๘} เป็นต้น

อัญเชิญพระประฐานวิหารวัดเหล่าไชย (เหล่าน้อย) พร้อมอัครสาวก ๒ องค์
จากวัดเก่าที่ถูกแม่น้ำวังกัดเซาะเข้าวัดที่สร้างขึ้นใหม่
เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๐๐
(ที่มา : วัดเหล่าไชย)

^{๑๒๖} เก้า คำฟู, วัดดอยป่าตาล (วัดม่อนวันอน) อ.เติน จ.ลำปาง, (อ้างแล้ว), หน้า ๔.

^{๑๒๗} สังฆาคเพชร ไพรินทร์, การศึกษาลวดลายประดับซุ้มโขงพระเจ้าวัดเวียง อ.เติน จ.ลำปาง, การศึกษาเฉพาะเรื่อง ๑ ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐, หน้า ๖.

^{๑๒๘} แผ่นจำกัดการสร้างและการบูรณะพระธาตุครีโคอมคำแก้วกวาง วัดป่าตาล ตำบลเตินบุรี อำเภอเติน จังหวัดลำปาง, อักษรไทย

๔. เมืองเกินยุคสกุลวงศ์เจ้าชุมพู และหัวเมืองกึ่งประเทศราชของสยาม (พ.ศ. ๒๗๓๗ - ๒๘๕๙)

เมืองเกินยุคนี้ซึ่งเป็นทางการเรียกว่า “เมืองเกินบูรี” หรือ “เมืองเกินบูรินทร์”^{๑๖๙} เมืองเกินภายหลังจากพญาเกินแม่ ที่เคยเป็นเจ้าเมืองปักครองเมืองเกินสืบเนื่องมาในสมัยพ่อปักครองล้านนามาจนถึงเป็นเมืองชั้นตรงต่อเมืองนครเชียงใหม่ ได้awayชนม์ จึงมีการแต่งตั้ง “หัวชุมพู(น้อยชุมพู)” มหาดเล็กประจำพระองค์ที่มีชื่อสายกัลุ่ม ผู้ปักครองเมืองเกินมาแต่เดิมชื่อเป็น “พระยาจันทบูรี” เจ้าเมืองเกิน และได้เป็นดันสกุลวงศ์เจ้าเมืองเกินสืบต่อ กันมาจนมีการยกการปกครองปักครองระบบประเทศราชช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เมืองเกินยุคนี้มีลักษณะเป็น “เขตการปกครองพิเศษ” เนื่องจากถ้าพิจารณาจากมุมมองทางสยามก็เป็นเพียง “หัวเมือง” ภายในพระราชอาณาเขตสยาม แต่ถ้าพิจารณาจากลักษณะรูปแบบของการปกครอง ร่วมกับมุมมองของเมืองเกินและล้านนา เมืองเกินมีลักษณะเป็น “หัวเมืองกึ่งประเทศราช” ของสยาม ที่มีเจ้าเมืองเป็นชาวล้านนาสืบเชื้อสายกันปักครอง มีระบบโครงสร้างและตำแหน่งทางการปกครองเหมือนหัวเมืองนครประเทศราชล้านนาทั้ง ๕ มีอำนาจการตัดสินใจเป็นภารกิจในสูง ทั้งการตัดเลือกเจ้าเมืองและเจ้านายชั้นดำรงตำแหน่ง ต่างๆ มีอำนาจในการแต่งตั้งขุนนางภายนอกบ้านเมือง ผลประโยชน์ที่จัดเก็บเป็นของเจ้าเมือง และใช้ภัยในบ้านเมือง รวมถึงมีอำนาจตัดสินคดีความต่างๆ ภัยในบ้านเมืองได้ด้วยตนเอง

๔.๑ เมืองเกินเป็นเมืองหน้าต่างให้ล้านนาและสยาม กับพม่า

ในยุคนี้โดยเฉพาะช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เมืองเกินยังมีความสำคัญในฐานะเมืองหน้าต่าง แม้ว่าล้านนาจะถูกยกเป็นประเทศราชของสยาม แต่ก็ว่างช่วงความสัมพันธ์ก็ยังไม่ราบรื่น เช่น พ.ศ. ๒๗๓๗ – ๒๗๕๙ พระเจ้ากาวิละ (เจ้าหนานกาวิละ) ได้ส่งราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการจะขอถอดไปเป็นประเทศราชของพม่าอีกครั้ง เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ทองด้วง) กษัตริย์สยามรัชกาลที่ ๑ ทรงชัดแจ้งอย่างรุนแรงกับสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (บุญมา) พระราชนูชา^{๑๗๐}

^{๑๖๙} หวาน. ร.๔ จ.ส.๑๒๒๗ สำเนาแปลจดหมายเจ้าเมืองเกิน จ.ส.๑๒๒๗ เลขที่ ๕๙

^{๑๗๐} หวาน. ร.๑ เลขที่ ๑ สำเนาแปลหนังสือเสนาบตีเมืองอังจะดึงอัครเสนาบตีไทย เรื่องพระเจ้าเชียงใหม่ส่งศุภอักษรกับเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าอังจะ จ.ส.๑๒๓๐

ภายหลังจากสมเด็จกรมพระราชวังบรมมหาสุรลิภานาททิวงคต ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประหารชันหนังฝ่ายสมเด็จกรมพระราชวังบารสถานมงคลจำนวนหนาหลายสิบคน รวมถึงพระยาพระองค์เจ้าชายลำดวน และพระองค์เจ้าชายอินทปัต พระราชนอรสในสมเด็จกรมพระราชวังบารมหาสุรลิภานาท^{๑๐๐} จึงทำให้เจ้าทูนศรีโโนชา ชนิษฐาของพระเจ้ากาวิละ ซึ่งเป็นพระอัครราชยาในสมเด็จกรมพระราชวังมหาสุรลิภานาทอยู่ในอันตราย เป็นต้น ขณะเดียวกันทางฝ่ายม่ากียังมีความสัมพันธ์ยังไม่แนบชิดกับล้านนาและสยาม ดังนั้นเมืองเดินจึงยังทำหน้าที่เป็น

เมืองหน้าด่านต่อพร้อมแตนระห่วงล้านนา พม่า และสยาม ดังปรากฏการรับรู้ว่าช่วงนี้ เมืองเดินยังเป็นเมืองหน้าด่านด้านทิศใต้ของล้านนา (ประเทศไทยล้านนา) กับสยาม ใน Jahrickท้ายคัมภีร์ใบลานเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๙ ระบุว่า "...ช้าสังเขียนป่างเมื่อสกิตสำราญอยู่วัดนาเบี้ย เมืองถินด่านใต้แคว้นอยุธยา วันนั้นแล..."^{๑๐๑} ขณะที่ทางฝ่ายสยามก็ถือว่า เมืองเดินเป็นเมืองหน้าด่านด้านเหนือของสยาม ดังใน พ.ศ.๒๕๓๙ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กษัตริย์สยาม รัชกาลที่ ๑ เสด็จสรรคต ให้วenเมืองหน้าด่าน ๘ เมืองไม่ต้องโกรนผู้รวมถึงเมืองเดิน เมืองตาก เมืองเชียงเงิน และเมืองเชียงทอง นอ กันนั้นชาวเมืองต้องโกรนผู้เดือนละ ๑ ครั้ง (ส่วนในประเทศไทยล้านนา ล้านช้าง และกัมพูชา ชาวเมืองไม่ต้องโกรนผู้)

๗

พระเจ้ากาวิโลรสุริวงศ์
(เจ้าหนานสุริวงศ์)
พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ ๖
(ที่มา : หจช. ถ่ายประมาณ พ.ศ.๒๕๐๗)

- ๑๐๐ ปราມินทร์ เครือทอง, สำเร็จโทษด้วยห่อนจันทน์, (กรุงเทพฯ : พิมเสน, ๒๕๔๔), หน้า ๘๘.
๑๐๑ ชปน. ปั่นเงิน (อ่าน), Jahrickท้ายคัมภีร์ใบลานฉบับนี้นักย ผูก ๒ วัดคริทรายมูล อําเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, อักษรธรรมล้านนา.
๑๐๒ หวาน. ร.๒ สุกอักษรดึงเจ้าประเทศไทยเรื่องหมื่นเหมือนกับพากเป็นกบฏ จ.ส.๑๑๗/๑ เลขที่ ๑

ด้วยบริเวณเมืองเดินกับเมืองตากเป็นเมืองหน้าด่านระหว่างพรมแดนของล้านนา แม่สยาาม ประกอบกับเส้นแบ่งเขตดินแดนในอดีตไม่ได้ปักหมุดหมายที่ชัดเจนมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้นจึงเกิดปัญหาเรื่องเส้นเขตแดนและข้าวเมืองที่อยู่พะเคลื่อนย้ายระหว่างเมืองเดินกับเมืองตากอยู่บ่อยครั้ง ดังเช่น กรณีเจ้าเมืองตากกับเจ้าเมืองเดิน แห่งซึ่งเหนือพื้นที่บ้านแม่พริก (บ้านแม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ทรงดัวง) กษัตริย์สยามรัชกาลที่ ๑ (พ.ศ.๒๔๗๕ - ๒๕๓๙, ราชวงศ์จักรี) ก็ทรงให้พระเจ้ากาวิลักษ (เจ้าหนานกาวิลักษ) พระเจ้าครเชียงใหม่ทรงค์ที่ ๑ (พ.ศ.๒๔๗๕ - ๒๕๓๙, ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน) เป็นผู้ตัดสินแบ่งปันปักเขตแดนให้บ้านแม่พริกเป็นเขตแดนเมืองตาก หรือกรณีแห่งตัวนายดุยคุณเมืองนครลำปางเป็นเชยสู่บ้านแม่พริกในพ.ศ.๒๔๐๙/พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์สยามรัชกาลที่ ๔ (พ.ศ.๒๔๗๔ - ๒๕๑๑) ก็

เจ้าหลวงคำฝั้น
เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ทรงค์ที่ ๑
(ที่มา : เจ้าหลวงเชียงใหม่)

ทรงให้พระเจ้ากาวิโลรสสุริวงศ์ (เจ้าหนานสุริวงศ์) พระเจ้าครเชียงใหม่ทรงค์ที่ ๖ (พ.ศ.๒๔๗๘ - ๒๕๑๑) เรียกพระสถิตบูรินทร์ เจ้าเมืองเดิน มาชี้ระว่าก่อสร้างตัวตัดสินตามบ้านพี่เมืองน่องสุดท้ายได้ให้พระสถิตบูรินทร์คืนคนและทรัพย์สินที่เก็บริบไว้ก็ให้คืนกับเจ้าเมืองตากฯ

โดยหลักฐานนี้ยังเป็นหลักฐานสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า ทางสยามยังให้อำนาจเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่มีอำนาจเหนือเมืองเดินและเมืองตากตามจาริตเดิม ตามที่หัวเมืองทั้ง ๒ เคยเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครเชียงใหม่ แม้ว่าช่วงนี้เมืองเดินกับเมืองตากได้ถูกปรับย้ายให้เป็นหัวเมืองของสยามมาหลายสิบปีแล้วก็ตาม อีกทั้งยังปรากฏหลักฐานการติดต่อกันระหว่างเมืองนครเชียงใหม่กับเมืองเดินอยู่เสมอมา เช่น เค้าสนาમหลงเมืองนครเชียงใหม่ได้มีศูนย์สันมาถึงเจ้าเมืองเดินและเจ้าหนานหางใน พ.ศ.๒๔๐๙

หมาย. ร.๔ จ.ศ.๑๙๒๖ จดหมายถึงเมืองตากเรื่องเขตแดนเมืองตากกับเมืองเดิน เลขที่ ๘๔

“...ศิริสุบันธิตะปีจะวะจะนะคากา หนังสือพระยาแสนหลวง สามล้าน เป็นต้นท้าวพระยาเสนา ๓๒ ชุมเหนอสนา�หลวงเมืองเชียงใหม่ทุกคน สวัติจำเริญมายังเจ้าเมืองเดินเป็นต้นท้าวพระยาทุกคนได้แจ้ง...” ๑๗๕

รวมถึงจาริตรรมเนียมต่างๆ ก็ยังมีความสัมพันธ์ต่อเชียงใหม่สืบเนื่องมา เช่น ไม่มีการเก็บค่าที่นาของเมืองเดินด้วยเป็นเมืองหน้าด่านและเมืองส่งส่วยของเมืองเชียงใหม่ เหมือนกับหัวเมืองหน้าด่านอื่นๆ เช่น เมืองยอด เมืองยวม เมืองชุมยวม เมืองแม่ส่องสอน เมืองปาย เมืองงาย และเมืองฝาง เป็นต้น เพิ่งมีการยกเลิกธรรมเนียมนี้ในปี พ.ศ.๒๔๕๗ เป็นต้นมา^{๑๗๖} จากหลักฐานนี้ลั้นนิชฐานว่าเมืองเดินมีลักษณะคล้ายเป็น “เมืองสองฝ่ายฟ้า” ที่ส่งส่วยให้กับทั้งสยามและเมืองนครเชียงใหม่ ขณะที่หัวเมืองฝ่ายเหนืออื่นๆ ของสยามมีการเก็บอากรค่านา เช่น พ.ศ.๒๓๕๔ เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย เมืองสารคโลก และเมืองพิษณุโลก เก็บไว้ละ ๑ ลสิง (๒๕ สถาค)^{๑๗๗} หรือเมื่อมีการเกณฑ์เรือที่เมืองเดิน ก็ปรากฏเจ้าเมืองเดิน และเจ้านายชุมนang ได้ขอความช่วยเหลือจัดหาเรือถึงเมืองนครเชียงใหม่^{๑๗๘} หรือแม้แต่ทายาทเจ้าเมืองเดินยุคหลังก็มีการติดต่อกับเจ้านายเมืองนครเชียงใหม่ เช่น แม่เจ้าจันทร์ร้อมเดินบุรินทร์ (พ.ศ.๒๔๕๑ – ๒๕๕๑) เมื่อพระราชชายาเจ้าดารารัตน์ (เจ้าหญิงดารารัตน์) ราชธิดาพระเจ้าอินทิวิชyanan ที่พระเจ้านครเชียงใหม่ทรงคือที่ ๙ (พ.ศ.๒๔๑๓ – ๒๕๕๐) ราชวงศ์เจ้าจีดتن พราชาชayaพราบทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์สยามรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ.๒๔๑๑ – ๒๕๕๑) เสด็จกลับจากกรุงเทพมาประทับที่เมืองนครเชียงใหม่ ก็มีการเดินทางจากเมืองเดินขึ้นไปเข้าเฝ้าถึงที่เมืองนครเชียงใหม่ โดยขึ้มไปทางเมืองลี่ เมืองนครลำพูน และเมืองนครเชียงใหม่^{๑๗๙} ขณะที่พระราชชายาเจ้าดารารัตน์มีกิจกรรมเสด็จจากเมืองนครเชียงใหม่ มาเยี่ยมเมืองเดินเจ้านายเมืองเดินที่เมืองเดินด้วยเช่นกัน^{๑๘๐} อันแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายเมืองนครเชียงใหม่กับเจ้านายเมืองเดิน ที่มีความสัมพันธ์กันสืบเนื่องมาจนถึงยุคหลัง

๑๗๕ หวาน. ร.๔ จ.ส.๑๖๘๘ สำเนาแปลใบบอกรเมืองเดิน เลขที่ ๕๙

๑๗๖ หจช. ร.๔ ม.๔๘/๔๒ พระยาครีสทเทพตรวจตราราชการต่างๆ ในมณฑลพายัพ (๑๐ ม.ค.๑๑๕ – ๒๐ มี.ค.๑๑๘)

๑๗๗ สุภารณ์ ขอผล การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนล่าง ในช่วงปี พ.ศ.๒๔๔๔ – ๒๔๔๙, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิตคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๗๕, หน้า ๓๐ – ๓๑.

๑๗๘ หจช. ร.๔ ม.๒.๑๒ ก/๔๙ ใบบอกรเมืองชุมยวม แม่ส่องสอน เมืองใหม่ เมืองยะ เมืองน่าน ลำพูน สารคโลก เมืองเดินบุรี เมืองท่าสะยา(ท่าสองยาง) (๑๐ ธ.ค. ๑๐๘ – ๑๐ มี.ย. ๑๐๙)

๑๗๙ สมภานณ์เจ้าแม่เจ้าเมืองเดิน ระพิพงษ์ (อิตาเจ้าแม่เจันทร์ร้อม เดินบุรินทร์) อายุ ๘๙ ปี เลขที่ ๔๗ หมู่ ๕ บ้านเหลาหลวง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

๑๘๐ วงศ์สักก์ ณ เชียงใหม่, เจ้า, พระราชชายาเจ้าดารารัตน์, (เชียงใหม่ : วิทยนิพนธ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๙.

ขณะที่เมืองนครเชียงใหม่จะมีความสัมพันธ์กับเมืองเดินมากกว่าเมืองตาก สะท้อนจากเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๘ พระเจ้ากาวิละให้เจ้าน้อยมหาสุริยังสະ ราชบุตรนำครัวชาวมอญที่ไปตีมาได้ลังไปถวายกษัตริย์สยาม แต่เจ้าน้อยมหาสุริยังสະได้สืบพระชนม์ที่เมืองตาก แต่พระองค์ก็ทรงให้นำพระศพฯ บรรจุในโลงศพแล้วตั่งบนหลังซ้างมาปลงพระศพที่เมืองเดิน

“...ทังเรือเจ้ามหาสุริยังสະราชบุตรเป็นประทาน ล่องตามน้ำแม่ระมิง คันไฟเดิง เมืองระแหง เจ้ามหาสุริยังสະราชบุตรบังเกิดพยาธิใช้หันกันัก สมเด็จพระเป็นเจ้ามี พระราชสิเนහานในพระอโรสสะบูตรยิ่งนัก จึงมีอาชญาท้ออาสาฟใส่ทีด เกณฑ์คนเอา ตั่งซ้างขึ้นมาจัดบลงสพยังเมืองเดิน...”^{๑๖๗}

ความเป็นเมืองหน้าด่านของเมืองเดินและเมืองตาก นอกจากถูกควบคุมด้วยระบบอำนาจการปกครองที่เป็นรูปธรรมในข้างตัน ยังมีการสร้างรวมทั้งทางจินตภาพด้วยระบบคดิความเชื่อเรื่องผีเมือง ดังมีการสร้างหอผีเจ้าหลักเมืองขึ้นที่บ้านแม่พริกบัน ภายหลังได้ขยายออกตั้งบ้านแม่พริกลุ่มได้สร้างหอผีเจ้าหลักเมืองขึ้นอีกแห่งพร้อมกับสร้างเสาหลักเมือง หรือเสาอินทชิลและหอพิบริหาร เช่น ผีเจ้าแม่เฒ่าเต้า เป็นต้น มีตำนานมุขปฐะเล่าว่า ผีเจ้าหลักเมืองที่บ้านแม่พริกบันและบ้านแม่พริกลุ่ม ได้แบ่งผีอารักษ์เจ้าหลักเมืองมาจาก เสาอินทชิลเมืองนครเชียงใหม่ ในสมัยเจ้าหลวงคำฝั่ง เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ม่องค์ที่ ๓ (พ.ศ.๒๕๖๔ – ๒๕๗๔, ราชวงศ์เจ้าเจ็ตตน) พร้อมกับผู้คนที่อพยพมาอยู่บ้านแม่พริก โดยมี “เสนาขวา” เป็นผู้นำชาวบ้านมาจากเมืองนครเชียงใหม่มาตั้งถิ่นฐานร่วมกับคนที่มาอยู่เดิม ที่บ้านแม่พริก^{๑๖๘}

แสดงถึงการใช้อำนาจผีอารักษ์เข้มโงยเชตพื้นที่ทางจินตภาพของเมืองนครเชียงใหม่ มาถึงเขตพรอมแಡนที่บ้านแม่พริก เหมือนกับที่พระเจ้ามหទราประเทศาชา (เจ้าหนานมหาวงศ์) พระเจ้านครเชียงใหม่ม่องค์ที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๘๘ – ๒๕๙๗) ทรงโปรดให้แบ่งผี (อัญเชิญ) เจ้าพ่อ ข้อมือเหล็ก ผีอารักษ์หลวงเวียงแก้ว (ผีอารักษ์ทักษิพาราชาวด) ที่เชียงใหม่ไปไว้เมืองปาย พระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้าอินทนนท์) พระเจ้านครเชียงใหม่ม่องค์ที่ ๗ (พ.ศ.๒๕๑๓ – ๒๕๔๐) ได้โปรดให้แบ่งผีเจ้าพ่อข้อมือเหล็กไปลังการบูชาที่เมืองแม่ฮ่องสอนและเมืองชุมภร หัวเมือง

^{๑๖๗} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สภานราษฎรภูมิเชียงใหม่ ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๕๐.

^{๑๖๘} สัมภาษณ์พระครูวิหารพัฒนากรณ์ (พระประทัยด อคุคเคช) เจ้าอาวาสวัดแม่พริกบัน (พ.ศ.๒๕๗๓ – ปัจจุบัน) อายุ ๖๔ ปี บ้านแม่พริกบัน ตำบลแม่พริก อ่าเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖.

ໄທໄທຢູ່ຂ້າຍແດນຂອງເມືອງນະຄອນເຊິ່ງໃໝ່ກ່າວດ້ານທະວັນຕກ^{๔๗} ຂະນະເດີວັກັນຜົກລົງທຸກຕົນ
ໃນເມືອງເຖິນ (ຈຳເກອເຖິນ ຈຳເກອແມ່ພົກ) ເຊັ່ນ ຜົກລົງພາແດງ ຜົກລົງທຸກຕົນ
ຜົກລົງພົກຫຼວງທັນໄໝ ຜົກມະແໜນ ຜົກລົງເມືອງເຖິນມີໆອໍານາຈຮອງລົງມາຈາກຜົກລົງ
ພາແດງ ບ້ານເຫຼົ່າຫຼວງ ຜົກລົງເຈົ້າພົກເມືອງ ຜົກມີ່ແນ່ມ່ເຕົ້າ ບ້ານແມ່ພົກ ຜົກພົກຫຼວງ
ທຳໜາງ ບ້ານທ່າຫຼວງ ຜົກພົກຄົມອັນລັກ ບ້ານທ່າເກວຍນ ຜົກພົກຜົບນໍ້າ ຕໍາບລແມ່ມອກ
ຜົກແມ່ສອງນາງ ຕໍາບລພຣະບາທວັງຕວງ ຜົກໂຈ ຜົກລົງທຸກຕົນດ້ວຍປ່າຕາລ ແລະຜົກແມ່ນາງ
ເຫວັດ ຜົກລົງທຸກຕົນດ້ວຍຕວງ ເປັນຕົ້ນ ຈະຂັ້ນຕຽນກັບຜົກລົງທຸກຕົນເຈົ້າຫຼວງຄໍາແດງ ໂດຍ
ທຸກວັນພຣະຜົກລົງທຸກຕົນໃນເມືອງເຖິນຈະຕ້ອງໄປປະໜຸມທີ່ດ້ວຍຫຼວງເຊິ່ງດາວ ເມືອງເຊິ່ງດາວ (ຈຳເກອ
ເຊິ່ງດາວ ຈັງຫວັດເຊິ່ງໄໝ)^{๔๘}

អេដីជាអង់គ្លេស បានអេឡិចត្រូន (ខ្សោយ) អេដីជាប៉ុន្មាន (ខ្លា)
(ទំនាក់ទំនង : ភ្នំពេញ សែនសាលា, ២៥៥១)

หอเส้าอินทขีล หรือ หอเส้าหลักเมืองเชียงใหม่ (ที่มา : วัดเจดีย์หลวง เชียงใหม่)

๘๗๓ ภารเดช แสนสา, คุ้มหลวง หอคำ เวียงแก้ว สัญญาขัติยะล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เขียนใหม่ : แม่กพรื่นที่ตั้ง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗๗ - ๑๗๙

๑๕๔ สัมภาษณ์พระครูวิรานพัฒนากร (พระประทัยด อคคเดช) เจ้าอาวาสวัดแม่พริกบัน, (อังกลา).

หอผีเจ้าหลักเมืองที่บ้านแม่พริกบน (ซ้าย)
เสาหลักเมืองหรือเสาอินทขีลที่บ้านแม่พริกลุ่ม (ขวา)
ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๓๖)

๔.๒ เป็นแหล่งเตรียมเสบียงอาหารไฟร์พลและเป็นเส้นทางการคมนาคมสำคัญ

เมืองเดินยุคหนึ่งเป็นเมืองชุมทางการคมนาคมโดยเฉพาะทางบกยังมีความสำคัญ ทั้งการคึกคัก ภาระทางการค้าชายแดน การสัญจรไปมา และการค้าขาย ด้านการคึกคักเมืองเดินยังเป็นเส้นทางผ่าน เช่น พม่ายกกองทัพมาล้อมเมืองนครเชียงใหม่ พ.ศ.๒๗๙๐ ทางเมืองนครเชียงใหม่ได้แสวงสิริอักษรลงไปขอทำลังจากสยามขึ้นมาช่วย สมเด็จกรมพระราชาธิวัชร์ มหาสุรลิ nghana ให้เป็นแม่ทัพคุ้มกองทัพสยามขึ้นมาช่วยผ่านทางเมืองเดิน โดยใช้เมืองเดินเป็นที่ประทับบัญชาการรบ และจัดแบ่งกองทัพสยามที่เมืองเดินออกเป็น ๒ กอง ให้แยกไปทางเมืองลี้และเมืองนครลำปาง

“...แล้วกูลขอกองทัพลันเกล้านิกรະหนอม พระราชวังนบอรอสถานมงคล
วังหน้า เป็นแม่ทัพใหญ่กระสัตรเล็ก มีริพลโยธาแสง ๑ เสด็จขึ้นมาเดินเมืองเดิน
แล้วแยกแบ่งกองทัพกันที่นั้น ท่อเจ้าอินทบดี๊ เจ้าคำนวน อันเป็นโอรสบุตรทั้งสอง
องค์พี่น้อง เป็นแม่ทัพคุ้มริพล ๕ หมื่นขึ้นมาทางเมืองลี้ ม่านอิงเชะไปแต่งริพลลงไฟ
ต้อนรับเดินเมืองลี้ ต่อสู้รบกันได้ ๑ วัน ๑ คืน กองทัพม่านต้านทานบได้แตกตอย
ขึ้นมาจึงอยู่เมืองละพูน กระสัตรเจ้าวังหน้ายังอยู่เมืองเดิน แต่งริพล ๕ หมื่นขึ้นมา

ทางเมืองลพบุรี มาบันจกันยังเวียงลำพูน...ม่านแตกไฟแล้ว กองทัพได้คืบคลานทัพกลับลาไฟเสี้ยงแล..."^{๒๔๓}

เมื่อพม่ายกกองทัพกลับมาล้อมเมืองนครเชียงใหม่ อีกครั้งใน พ.ศ.๒๗๔๕ กองทัพสยามที่ยกขึ้นมาช่วยก็ใช้เมืองเดินเป็นที่ตั้งมั่นบัญชาการรบเหมือนครั้งก่อน^{๒๔๔} หรือสองครั้ง สยามยกไปปิดเมืองนครเชียงตุงในพ.ศ.๒๗๔๕ ยกกองทัพด้วยการเดินเท้า ใช้กองขบวนช้างม้า ขึ้นมาทางเมืองตากถึงเมืองเดิน ๓ คืน เมืองเดินไปเมืองลำปาง ๓ คืน เมืองเดินไปเมืองลำพูน ๔ คืน เมืองลำพูนไปเมืองเชียงใหม่ ๑ วัน เมืองเชียงใหม่ไปเมืองเชียงราย ๗ คืน (เมืองตากถึงเมืองเชียงราย ๑๔ คืน) เมืองเชียงรายไปเมืองเชียงแสน ๓ คืน เมืองเชียงรายไปเมืองไร ๗ คืน เมืองไรไปเมืองเชียงตุง ๘ คืน เมืองไรไปเมืองพยากา ๒ คืน เมืองพยากาถึงเมืองยอง ๑ คืน เมืองยองถึงเมืองเชียงตุง ๗ คืน เมืองเชียงรายถึงเมืองเชียงตุง ๑๗ คืน^{๒๔๕}

การสัญจรตามนาคมในยาม

ปกติตามเส้นทางเมืองเดินก็ยังมีความสำคัญสืบเนื่องมา ดังเช่นเมื่อเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้านายชุนนางในล้านนาจะลงไปเข้าเฝ้ากษัตริย์สยาม โดยเฉพาะเจ้าผู้ครองนครและเจ้านายชุนนางลำปางที่ใช้เส้นทางแม่น้ำวัง ในช่วงล่องลงไปเข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการก็จะแวงพักจัดเตรียมเรือที่เมืองเดิน ส่วนหากลับก็จะหยุดแวงพักผ่อนที่เมืองเดินก่อนเดินทางกลับเข้าสู่เมืองนครลำปาง^{๒๔๖} หรือเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ขาล่องลงไปสยาม

หอหลวงของเจ้าฟ้ากองคำปู
เจ้าผู้ครองนครเชียงตุง (พ.ศ.๒๕๓๐ - ๒๕๓๙)
ราชวงศ์มังราย
(ที่มา : สายเครือไทย, ถ่ายพ.ศ.๒๕๓๓)

^{๒๔๓} ศุนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๗๐.

^{๒๔๔} นฤมล บริวัฒน์, พระราชนพศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ฉบับเจ้าพระยาทิพารวงศ์, (กรุงเทพฯ : อสมิทธิ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๖.

^{๒๔๕} “ระยะทางเดินทัพแต่เมืองตากถึงเมืองเชียงตุง” ใน คณะกรรมการสำนักงานประวัติศาสตร์ไทย, จดหมายเหตุ นครเชียงใหม่, (กรุงเทพฯ : ตอบเบี้ย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๓๙ - ๓๔๑.

^{๒๔๖} “ปักกะตินเชียงแสน ลพบุรี” ใน ภูเดช แสงสุรา (ปริวรรต), ครรัว กฎหมาย จารีต ตำนาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนา, (เชียงใหม่ : แม็กซ์พรินติ้ง, ๒๕๓๖), หน้า ๓๖.

กิใช้เส้นทางแม่น้ำปิง เมื่อชากลับกีกลับฝ่ายทางเมืองเดิน ตั้งเป็นเส้นทางที่พระเจ้ากรุงวิลัย พระเจ้านครเชียงใหม่ ใช้สืดจากลับจากสยามขึ้นไปเมืองนครเชียงใหม่ใน พ.ศ.๒๗๕๘ สันนิษฐานว่าเดินทางสะดวกกว่าไม่ต้องถือเรือทวนกระแสแม่น้ำปิง พร้อมกับเป็นการตรวจตราเมืองตากในชาล่องและตรวจตราเมืองเดินในชาชั้น เนื่องจากห้วย เมืองเป็นหัวเมืองที่ชั้นตรงต่อเมืองนครเชียงใหม่ ขณะเดียวกันก็ถือโอกาสได้เยือนเมืองพระญาติวงศ์ในเมืองนครลำปางและนครลำพูนอีกด้วย

“...เดือนเชียง แรม ๓ ค่ำ นานอนทับพุย ยังทับพุย ๖ วัน เดือนเชียง
แรม ๑๐ ค่ำ นานอนแม่ล่ววน ๑๑ ค่ำ นอนแม่พริก ๑๒ ค่ำ นอนแม่เมืองเดิน ยัง
เมืองเดิน ๒ วัน เดือนเชียงดับ นอนปากคลองมาด้วยลำดับ เดือนธี ออก ๔ ค่ำ
นอนละพูน ออก ๑๐ ค่ำ นอนทำวังตาล...” ๙๙

เมื่อเจ้านายขุนนางข้าหลวงจากสยามขึ้นมาล้านนา ก็มาแนะนำพักที่เมืองเดิน เช่นกัน ดังใน พ.ศ.๒๔๙๗ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ข้าหลวงพิเศษเด็ดจ้าวเมืองนครเชียงใหม่ ได้แนะนำพักเมืองเดิน ๓ วัน ก่อนเดินทางไปเมืองนครลำปาง (เดินถึงลำปางใช้เวลา ๔ วัน) เมืองนครลำพูน และเมืองนครเชียงใหม่ ๙๙๐

พ่อค้าวัวต่าง^{๙๙๙}
(ที่มา : สายเครือไทย)

๙๙๙ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๕๐.

๙๙๐ หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุพระราชนิรภัยวัน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาค ๑๗, (กรุงเทพฯ : อักษรนิติ, ๒๔๘๑), หน้า ๑๕๐.

ผ่านเมืองหล่มสัก (เมืองล่าวรุ่ม, อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์) ท่าอิต ท่าเสา (ตำบลท่าอิฐ ตำบลท่าเสา อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์) เมืองทุ่งยั้ง เมืองลับแล (ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์) มาถึงเมืองเกินได้อีกเส้นทางหนึ่ง สินค้าสำคัญของเมืองเกินในยุคนี้ได้แก่ครั้ง ชัน(ชี้ย้า) ยาสูบ ข้าว ปลา,r> และปลาย่าง หากค้าขายกับหัวเมืองของสยามจะนิยมบรรทุกเรือล่องตามแม่น้ำวัง หรือต่างล้อเกวียนกลุ่มละประมาณ ๔๐ - ๕๐ เล่ม เดินทางเที่ยวละประมาณ ๒ - ๓ วัน ลงไปขายที่เมืองตาก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย และเมืองนครสวรรค์ ข้าวเป็นสินค้าที่นิยมนำไปขายที่เมืองสุโขทัย (บริเวณอำเภอเมืองและอำเภอศรีสัชนาลัย) ครั้งและชันเป็นสินค้าที่นิยมในเมืองตากและเมืองนครสวรรค์ ส่วนปลา,r> และปลาย่างเป็นสินค้าที่นิยมในเมืองสวรรคโลก โดยเฉพาะบริเวณอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัยในปัจจุบัน เนื่องจากมีชาวล้านนาจากเมืองเกินและเมืองใกล้เคียงได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานขยายพื้นที่ทำการ ส่วนล้อเกวียนที่ใช้บรรทุกสินค้าและวัวที่เที่ยมเกวียนก็ถือว่าเป็นสินค้าที่นำไปขายได้ด้วยอีกอย่างหนึ่ง

ชากรับภัยขันเกลือจาก
เมืองตากหรือเมืองนครสวรรค์
กลับมาเก็บไว้ที่ยุ่งฉางเมืองเกิน
เพื่อกระจายขายภัยในเมืองเกิน
และหัวเมืองล้านนาที่อยู่ทางตอน
เหนือขึ้นไป คือ เมืองลี เมืองนคร
เชียงใหม่ถึงบริเวณแม่ริม (อำเภอ
แม่ริม จังหวัดเชียงใหม่) และชากรับ
ภัยนำเมี่ยงจากแม่ริมมาขายตาม
รายการที่กลับมาเมืองเกิน ซึ่ง

การค้าขายกับหัวเมืองในล้านนาฟื้นค้าจะเปลี่ยนจากใช้เรือหรือล้อเกวียนมาเป็นวัวตั่งแท่น
เพราะสะดวกต่อการเดินทางขนส่งในภูมิประเทศที่เป็นทุบเข้า^{๑๔๖} โดยตลาดสำคัญของ

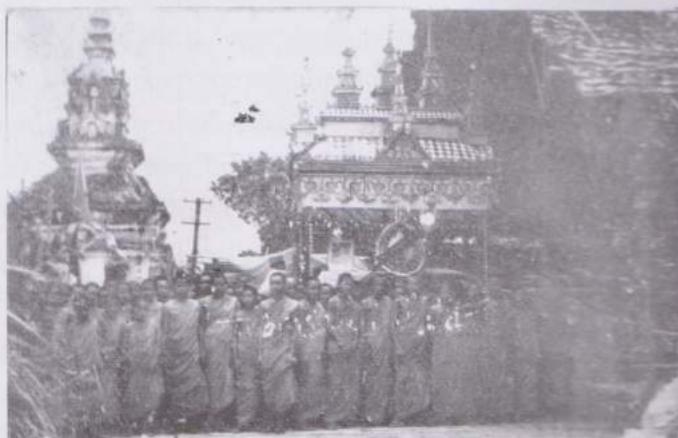
อุโบสถหลังเก่าของวัดแม่พริกกลุ่ม สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๒
(ที่มา : อนุสรณ์รำลึก ๕๐ ปีศักดิ์สุนันทวิทยา)

^{๑๔๖} ชูสิทธิ์ ชูชาติ, พ่อค้าวัวตั่ง ผู้บุกเบิกการค้าในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ.๒๓๙๘ - ๒๕๐๓), (อ้างแล้ว), หน้า ๔๑.

^{๑๔๗} เจริญพล คันธวงศ์ และคณะ, ต้านทานและประวัติศาสตร์ “เมืองเกิน”, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๔ - ๒๕. และ อำเภอเกิน, ประวัติความเป็นมาของอำเภอเกิน, (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๗ - ๘.

เมืองเดินตั้งอยู่ในหมู่บ้านอุ่มลองที่อยู่บริเวณหัวเมืองเดิน เรียกว่า “กادยา”^{๔๓} เป็นที่ค้าขาย แลกเปลี่ยนทั้งชาวเมืองเดินในหมู่บ้านต่างๆ และชาวเมืองอื่นๆ ทั้งไทยวน (ล้านนา) ไทใหญ่ ไทลื้อ พม่า กะเหรี่ยง สยาม แซก และจีน

ขณะเดียวกันพบว่าช่วงนี้ชาวบ้านได้เกิดการขยายพื้นที่ทำกินกว้างขวางมากขึ้น ทั้งขยายตัวภายในและภายนอกเมืองเดิน โดยแต่ละกลุ่มก็จะมีเจ้านายเมืองเดินพาออกไปบุกเบิกตั้งถิ่นฐานใหม่จนกระตุ้นขยายเป็นหมู่บ้านขึ้นใหม่ในที่สุด เช่น เจ้ากุและเจ้าสาด เชื้อสายเจ้าเมืองเดิน ได้นำชาวบ้านจากบ้านท่าหลวง (ตำบลเดินบุรี อําเภอเดิน) มาตั้งถิ่นฐานขยายที่ทำกินบริเวณห้วยแม่ปุที่ต่อมาได้ตั้งเป็นหมู่บ้านนาริน และขยายเป็นหมู่บ้านผาปังหลวง บ้านผาปังกลาง บ้านห้วยไร และบ้านเด่นอุดม (ตำบลผาปัง อําเภอแม่พริก)^{๔๔} ชาวเมืองเดินบางกลุ่มได้อพยพไปขยายพื้นที่ทำกินบริเวณเมืองสรรคโลกที่ติดกับเมืองเดิน (ภายหลัง พ.ศ.๒๕๐๒ บริเวณพื้นที่นี้ยกขึ้นเป็นอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย)^{๔๕} หรือลงไปถึงเมืองกำแพงเพชร บางครอบครัวก็อพยพไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองตาก เมืองลี้ เมืองชอด (ดอยเต่า) หรือเมืองพะเยา

ปราสาทศพพระอธิการлом ปلنุจิตโต เจ้าอาวาสวัดเวียง (พ.ศ.๒๕๐ - ๒๕๑๒)
ตั้งปราสาทศพอยู่ด้านข้างวิหาร ด้านข้ายมือคือซุ่มประตูทองโบราณด้านหน้าวัดเวียง
(ที่มา : พิพิธภัณฑ์วัดเวียง)

^{๔๓} สุทัคโน สุวนโนน, พระอธิการ, ดำเนินพระบรมราชวัดอุ่มลอง อําเภอเดิน จังหวัดลำปาง, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๗๙), หน้า ๙.

^{๔๔} ศูนย์การศึกษาคนกรอบระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอําเภอแม่พริก, สำเนียบภูมิปัญญาตำบลผาปัง, (เอกสารอัสดีนำเสนอ, ๒๕๕๗), หน้า ๓.

^{๔๕} อําเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย, ประวัติอําเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย, เอกสารอัสดีนำเสนอ.

๔.๗ โครงสร้างการปกครองเมืองเกินบุคกิ่งประเทศาชของสยาม

เมืองเกินบุคกิ่นตรงกับเมืองนครเชียงใหม่ สันนิษฐานว่าเนื่องจากเป็นการผูกไมตรีตั้งระหว่างทางสยามกับพระเจ้านครเชียงใหม่ที่เป็นเสนาหลักของเจ้านายราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนในช่วงนั้น แต่เมื่อพระเจ้ากาวิละทรงถึงแก่พิราลัยและพระยาจันทบุรี (เจ้าน้อยชุมพู) เจ้าเมืองเกินถึงแก่วยชนม์ ทางสยามจึงให้ย้ายเมืองเกินมาขึ้นตรงต่อสยาม เพื่อการควบคุมหัวเมืองชายแดนด้านเหนือได้รัดกุมมากยิ่งขึ้น

ในช่วงแรกของสกุลวงศ์เจ้าชุมพู เริ่มจากพญาเตินเม่าแก่ชรามากแล้ว พระเจ้ากาวิละ จึงสนับสนุนหัวชุมพู (เจ้าน้อยชุมพู) มหาดเล็กประจำองค์ขึ้นเป็น “พระยาจันทบุรี” เจ้าเมืองเกินองค์ถัดมาที่ขึ้นตรงกับเมืองนครเชียงใหม่ และเป็นปฐมสกุลวงศ์เจ้านายเมืองเกิน ที่สืบทอดสายมาจนถึงปัจจุบัน ดังมีบันทึกในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

“...(ประมาณ พ.ศ.๒๗๓๓) ดึงพระญาตากะระแหงเป็นอันเต้าครรชารา คือราชชกิจ บ้านเมืองบ่ได้แล้ว...พระเปนเจ้าคึกพาอาณาญน้อยสุภา นายน้อยชวนะ ลงไฟเผา พระมหากระสัตรเจ้า ณ กรุงศรีอยุธยา แจ้งราชการหั่งมวลแล้ว พระมหากระสัตร เจ้าจึงตั้งนายน้อยสุภาขึ้นเป็นพระญาตุชิตชลธรี เป็นเจ้าเมืองตากะระแหง ตั้งนายน้อยชวนะเป็นพระญาอินทรี หือช่วยกันคือราชชกิจการบ้านเมืองบ่เท่าแต่นั้น พระเปนเจ้ากราบทูลพระมหากระสัตรเจ้าว่า ดึงเมืองเกินคึกหัวจักเป็นผู้ใหญ่คือราชชกิจ บ้านเมืองบ่ได้ พระญาเตินเข็งม่านจับยับได้ไฟ คึ่ไฟติดตามเอาได้คืนมา คึ่เป็นอันเต้าแก่ชราคือราชชกิจการไฟบErotแล้ว ขอรับประทานดังขึ้นใหม่ กราบทูลนั้นนี้ พระมหากระสัตรเจ้าจึงตรัสว่า เจ้าเชียงใหม่เพิงใจคนได้เล่า สมควรจักหือเป็นพระญาเติน พระเปนเจ้าคึกมาลงหันหัวชุมพู อันเปนมาดเลิกป่าเรินตน เปนที่ไว้เนื้อเชือใจ อัน ๑ คึเปนชาติเชื้อชาวเติน พระเปนเจ้ากราบทูลว่า หัวชุมพูสมควรเปนพระญาเตินว่าฉันนั้น พระมหากระสัตรเจ้าคึกประทานชุบเลี้ยงดังหัวชุมพูขึ้นเป็นพระญาจันทบุรี พระญาเติน แล้วคึประทานเครื่องยสตามหัวเมืองใหญ่เมืองน้อย แล้วคึอับเงนหือเป็นเมืองขึ้นกับเมืองเชียงใหม่ เมืองยะแหงเมืองเกิน ถ้าจักมีราชการประการใด หือพังบังคับบัญชาเจ้าเมืองเชียงใหม่ ว่าอันนั้น...พระเปนเจ้าคึกหูลสภาพอาภาระญาตาก พระญาอินท์ พระญาเติน ชะ胥่งหม่องกุง ขึ้นมาเติงเมืองยะแหง จัดแจงที่ทางบ้านเมืองหือพระญาตาก พระญาอินท์ แล้วขึ้นมาเมืองเกิน จัดแจงที่ทางบ้านเมืองหือพระญาเติน แล้วเสด็จขึ้นมาหาบ้านหาเมืองแห่งตน วันนั้นแล...” ๑๖๖

๑๖๖ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๙๗.

เมืองเกินในยุคสกุลวงศ์เจ้าชุมพรมีหัวเมืองชื่อเมืองเกินจำนวน ๑ เมือง คือ เมืองป่วง (บริเวณตำบลบ้านป่วง อำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน ในปัจจุบัน) ดังปรากฏในจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พ.ศ.๒๔๗๕ "...เมืองป่วง ขึ้นกับเมืองเกินอยู่ด่อน เมืองเกิน เจ้าเมืองชื่อพระยาเดินบุรี ขึ้นกรรมหาดไทย..."^{๙๘๙}

ส่วนเมื่อพิจารณาลำดับคั้กต์ของเมืองเกินกับเมืองอื่นๆ ของล้านนาในยุคนี้ เมืองเกิน จัดเป็นหัวเมืองระดับที่ ๓ หรือ “หัวเมืองชื่อเมืองนครประเทศาชั้นที่ ๒” จาก ๔ ชั้น โดยหัวเมืองระดับแรกคือ “เมืองนครประเทศาล้านนา” ขึ้นตรงต่อสยาม มี ๕ นคร (ทั้ง ๕ นครคั้กต์ของเมืองเท่ากับเมืองนครหลวงพระบาง เมืองนครเวียงจันทน์ และเมืองนครจำปาคั้กต์ ที่เป็น “เมืองนครประเทศาล้านช้าง” ขึ้นตรงต่อสยามเข่นกัน) คือ

(๑) เมืองนครเชียงใหม่	(๒) เมืองนครลำปาง
(๓) เมืองนครลำพูน	(๔) เมืองนครน่าน
(๕) เมืองนครแพร่	

หัวเมืองระดับที่ ๒ หรือ “หัวเมืองชื่อเมืองนครประเทศาชั้นที่ ๑” เจ้าเมือง เป็นบุตรหลวงหรือญาติวงศ์ท้าวการสมรสของเจ้าผู้ครองนคร และสยามรับรองแต่งตั้งให้เป็น “พระยา”^{๙๙๐} เจ้าเมืองชื่อที่ขึ้นตรงต่อเจ้าผู้ครองนคร มี ๔ หัวเมือง คือ

(๑) เมืองพะ夷า (ขึ้นเมืองนครลำปาง)	(๒) เมืองฝาง (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)
(๓) เมืองเชียงราย (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)	(๔) เมืองเชียงแสน (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)
(๕) เมืองเชียงของ (ขึ้นเมืองนครน่าน)	(๖) เมือง瓜 (ขึ้นเมืองนครลำปาง)
(๗) เมืองตาก (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)	(๘) เมืองปาย (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)

หัวเมืองระดับที่ ๓ หรือ “หัวเมืองชื่อเมืองนครประเทศาชั้นที่ ๑” เจ้าเมือง เป็นบุตรหลวง บุตรชาย ข้ารับใช้โกลัชิตของเจ้าผู้ครองนคร เป็นเครือญาติเจ้าฟ้าในรัฐฉาน (ไทใหญ่) หรือเจ้านายไทลือของสิบสองพันนาฯ เจ้าผู้ครองนครแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองชั้น “พญา”^{๙๙๑} ขึ้นตรงต่อเจ้าผู้ครองนคร โดยที่สยามไม่ได้รับรองแต่งตั้ง หรือหากสยามรับรอง

^{๙๘๙} กรมศิลปากร, ประชุมจารึกพระเชตุพน, (พะวงคร : เจริญธรรม, ๒๕๐๖), หน้า ๒๐๔.

^{๙๙๐} เป็นตำแหน่งชั้นนางแบบสยาม ซึ่งมีลำดับยศจากสูงไปต่ำลงนี้ (๑) สมเด็จเจ้าพระยา (๒) เจ้าพระยา (๓) พระยา (๔) พระ, จมีน (๕) หลวง (๖) ขุน (๗) หมื่น (๘) พัน และ (๙) นาย

^{๙๙๑} เป็นตำแหน่งชั้นนางแบบล้านนาโดยราชวงศ์เจ้าผู้ครองนคร เจ้าเมืองแต่งตั้งมีลำดับยศจากสูงไปต่ำ คือ (๑) เจ้าพญาหลวง (เป็นตำแหน่งปฐมครุฑาราชนเริบตี้ ๑ คนและอรรถมาเสนา ๑ คนในเค้าสนา�หลวง) (๒) เจ้าพญา (๓) พญาหลวง (๔) อักษญา (๕) แสนหลวง (๖) แสน (๗) ท้าว (๘) หาญ (๑๐) หมื่นหลวง และ (๑๑) หมื่น

แต่งตั้งก็เป็นตำแหน่ง “พระ” มี ๕ หัวเมือง คือ

(๑) เมืองสอง (ขึ้นเมืองนครพรร)	(๒) เมืองเดิน (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)
(๓) เมืองเงิน (ขึ้นเมืองนคร่น)	(๔) เมืองเทิง (ขึ้นเมืองนคร่น)
(๕) เมืองเชียงคำ (ขึ้นเมืองนคร่น)	(๖) เมืองสา (ขึ้นเมืองนคร่น)
(๗) เมืองป่าเป้า (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)	(๘) เมืองชุมยworm (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)
(๙) เมืองแม่ย่องสอน (ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่)	

(สามารถดูรายละเอียดลำดับศักดิ์หัวเมืองในล้านนาอยุคประทศราชของสยามในภาคผนวก ๊ฯ.)

เจ้านายผู้ปกครองเมืองเดินระดับสูงมี ๕ ตำแหน่ง เรียกว่า “เจ้าขัน ๕ ใบ” หมายความ กับเมืองนครประทศราชาล้านนาทั้ง ๕ (เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน) แต่กรณีของเมือง เดินเจ้าขัน ๕ ใบ จะมียศตามแบบสยามอยู่ในชั้น “พระ” (ในเมืองนครประทศราชาล้านนา ทั้ง ๕ เป็น “เจ้า” หรือ “พระยา”) แต่ทว่าภาษาในล้านนาถือว่าเป็น “เจ้า” จึงเรียกว่า “เจ้าพระ” ทั้ง ๕ ตำแหน่งมีดังนี้

(๑) พระเดินบุรี หรือ พระเดินบุรินทร์ หรือ พระสถิตบุรินทร์ หรือ พระเมืองเดิน (เจ้าหลวง)	
(๒) พระไชยราชา (เจ้าหอหน้า)	
(๓) พระราชวงศ์	
(๔) พระบูรีรัตน์ หรือ พระเมืองแก้ว (เจ้าหอหลัง)	
(๕) พระราชบุตร	

ส่วนตำแหน่งเจ้านายระดับรองลงมา หรือที่เรียกว่า “เจ้านอกขัน ๕ ใบ” จะมียศตาม แบบสยามอยู่ในชั้น “พระ” หรือ “หลวง” (ในเมืองนครประทศราชาล้านนาทั้ง ๕ เป็น “เจ้า” “พระยา” หรือ “พระ”) ยศและตำแหน่งเหล่านี้ของเจ้านายเมืองเดินเท่าที่ผู้เขียนสำรวจพบ ในขณะนี้ ได้แก่

(๑) พระราชสมมพันธวงศ์	
(๒) พระสุริยวงศ์ (พระสุริยะ)	
(๓) พระอุต្រการโกศล (พระอุต្រการ)	
(๔) หลวงไชยสกุล	
(๕) พระเมืองไชย	
(๖) พระเมืองราชา	

- (๗) พระเมืองแก่น
- (๘) พระอินทรราช
- (๙) พระสิงขรราชธานี
- (๑๐) พระคำลีอ
- (๑๑) หลวงพรหมสังคرام

เจ้ากอกษรธรรมล้านนาบันดูพระธรรม
ของเจ้าพระสกอลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไซ สุริยะมณี) ถวายไว้กับวัดเหล่าหลวง
เมื่อครั้งฉลองการบูรณะวิหารวัดเหล่าหลวง เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๙
“เจ้ากษัทราเจ้าพระสกอลบุรินทร์ มหาไซ สุริยะมณี พร้อมด้วยภริยาสูงเต้าหวานเห็น
ทุกคน ได้ปักพระไตรปิฎกมาจากกุงเทพฯ กันที่ ราดา ๙๐ บาท
ไว้ค้าขายตอกสำนัก ๕๐๐๐ พระวัสดุ นิพพาน ปุจจอยาหุนตุ”
(ที่มา : วัดเหล่าหลวง)

ตำแหน่งทางการปักครองของเมืองเดินระดับตำแหน่งมาจากการ “เจ้าขัน ๕ ใบ” และ “เจ้านอกขัน ๕ ใบ” คือกลุ่มชนนำที่ข้าวกลุ่มเจ้านายในช่างตันบริหารบ้านเมืองเรียกว่า “ชุนนางเสนาเจ้าสนา” มีจำนวน ๑๖ ตำแหน่ง ผู้ได้รับตำแหน่งอาจมาจากเชื้อสายเจ้านาย เมืองเดินที่ห่างออกมาก เป็นเชื้อสายชุนนาง หรือสามัญชนทั่วไปที่มีความตีความชอบหรือมีความรู้ความสามารถ จนเจ้าเมืองเดินพึงพอใจทำการแต่งตั้ง หรือในสมัยเมืองเดินยังคงกับเมืองนครเชียงใหม่ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ก็เป็นผู้ร่วมโปรดประทานแต่งตั้งด้วย ชุนนางเสนาเค้าสนาทั้ง ๑๒ คน แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ “พญาพื้นทั้ง ๕” หรือ “พ่อเมืองทั้ง ๕” เป็นชุนนางชั้นผู้ใหญ่ในเมืองเดิน มีจำนวน ๕ ตำแหน่ง คือ ปฐมเสนาบดี ๑ ตำแหน่ง

อีกกลุ่มคือ “ชุมเมืองทั้ง ๔” มีจำนวน ๔ ตำแหน่ง เรียงลำดับลงไปตั้งแต่ “พญา” “อาชญา” “แสนหลวง” “แสน” “ท้าว” “หาย” “หมื่นหลวง” และ “หมื่น” ตัวอย่างตำแหน่งชุมนาง เหล่านี้ได้แก่

- (๑) แสนหลวงปัญญา
- (๒) แสนจิกคำ
- (๓) แสนไชยาสา ปราภูทำหน้าที่ตามที่เจ้าเมืองเดินจะบัญชา
- (๔) แสนปัญญา ทำหน้าที่ด้านการทหาร เคยร่วมกับเจ้านายเมืองเดินนำกองทัพเมืองเดินไปช่วยสยามตีเมืองนครเวียงจันทน์ (ลาว) เมื่อ พ.ศ.๒๓๗๐
- (๕) แสนคำ
- (๖) แสนหล้า (พ.ศ.๒๓๘๗)
- (๗) แสนขันธวงศ์
- (๘) แสนวิชา นายช่างก่อสร้าง
- (๙) แสนศรี (แสนสี, ตันตระกูล “ศรีอ่อน”)
- (๑๐) แสนเหล็ก (พ.ศ.๒๓๘๒)
- (๑๑) ท้าวอินทราชา^{๑๖๐}
- (๑๒) ท้าวศรีไชย (พ.ศ.๒๓๘๔)^{๑๖๑}

ชุมนางระดับนี้ของเมืองเดินระยะแรกยังมีตำแหน่งที่สืบทอดมาจากสมัยพม่าปกครอง เช่น ตำแหน่ง “หัวสิบ” (หัวสิบคำหน้อย, พ.ศ.๒๓๗๖)^{๑๖๒} ที่เป็นยศชุมนางระดับชั้นต่ำสุด แต่ภายหลังไม่ปรากฏมีตำแหน่งระดับนี้ จะมีตั้งแต่ระดับชั้น “หมื่น” ขึ้นไป ชุมนางระดับนี้ สามารถเข้ารับตำแหน่งได้ทั้งชาวล้านนา ชาวพม่า และชาวไทใหญ่(เงี้ยว) หากเจ้าเมืองเดิน พอยใจ ดังเช่น นายช่างไทยใหญ่ก่อสร้างฝีมือดีได้รับแต่งตั้งจากเจ้าเมืองเดินเป็น “แสนวิชา” ใน พ.ศ.๒๓๙๖ ได้เป็นนายช่างใหญ่ร่วมกับพ่อหนานขัดสร้างวิหารวัดเหลาหลวง^{๑๖๓} นอกจาก ชุมนางเสนาเค้าสามัคคี ยังมีชุมนางนอกเค้าสามัคคีจำนวนมาก คือ

^{๑๖๐} ทวย. ร.๔ บัญชีรายวันรับส่งหัวเมือง เลขที่ ๑๑๑

^{๑๖๑} “เจ้าที่ห้ามกีริบานวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่” อ้างในวัดสูงเม่น โครงการแปลคัมภีร์ ใบลานสู่ภาษาmarokloks, (เอกสารอัสดงสำเนา, ๒๕๓๐), หน้า ๕, ๖, ๑๒

^{๑๖๒} วัดล้อมแรด, วัดล้อมแรด (ม.) หรือวัดหลวงล้อมแรด ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง, (ลำปาง : สหกิจการพิมพ์, ๒๕๔๕), เอกสารแผ่นพับ.

^{๑๖๓} นงคราญ เพลสัย, การศึกษาแบบแผนทางศิลปกรรมวิหารพื้นถิ่นตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัด ลำปาง, การศึกษาเฉพาะเรื่องภาษาคัมภีร์ไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

(๑) กลุ่มชุมชนในเมืองปะวง (ตำบลบ้านปะวง อําเภอหุ่งหัวข้าง จังหวัดลั่พูน ในปัจจุบัน) หัวเมืองที่ขึ้นตรงต่อเมืองเดิน

(๒) พ่อแครัวน (กำนัน)

(๓) แก่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน)

(๔) ชุมชนทำหน้าที่พิเศษนอกจากชุมชนเด็ดสานามเมืองเดิน

พ่อแครัวและแก่บ้านในเมืองเดิน อาจได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าเมืองเดินให้มีศักดิ์เป็น “พญา” “อาชญา” “แสงหลวง” “แสง” “ห้าว” “หาญ” “หมื่นหลวง” และ “หมื่น” หรืออาจไม่มีศักดิ์ได้ตามความดีความชอบ เช่น พญาเชื่อง แก่บ้านป่าตาล (ช่วง พ.ศ.๒๕๗๘) ^{๑๖๘} แสงหลวงสาร (ต้นตระกูล “คำภิระแปง”) แก่บ้านป่าตาล (ช่วง พ.ศ.๒๕๙๔) ^{๑๖๙}

เจ้านายบุตรหลานเมืองเดินรวมญาติในช่วงปีใหม่ (สงกรานต์)

มีแม่เจ้าคำนวลด (คำนวน) เดินบุรินทร์

ชายาคนที่ ~~๒~~ ของรองอํามาตย์เอก พระสกอลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี)

เป็นเจ้านายผู้อ้วนของตระกูลในขณะนั้น ถ่ายภาพเมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ.๒๕๙๔

(ที่มา : เจ้าจำเนียร ระพิพงษ์)

^{๑๖๘} หจช. ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๕๐ ใบบอกรเมืองต่างๆ สุวรรณภูมิ ล่าป่าง เมืองสอง ลาก อยุธยาฯ นครพนม ภา
ดลสอย่าง ชุมชน (ร.ค. - พ.ย. ๑๐๗)

^{๑๖๙} แผ่นป้ายประวัติหมู่บ้านป่าตาล ตำบลเดินบุรี อําเภอเดิน จังหวัดลั่พูน

โครงสร้างทางการปกครองเมืองเกินยุคที่จึงแบ่งออกเป็น ๕ กลุ่มใหญ่ๆ คือ (๑) เจ้าขัน ๕ ใน (๒) เจ้านอกขัน ๕ ใน (๓) ขุนนางเสนาเค้าสนา� และ (๔) ขุนนางนอกเค้าสนา� สังเกตว่าตำแหน่งเจ้านายระดับสูงของเมืองเกิน จะผสมผสานแบบเจ้านายล้านนา ตะวันตกในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำพูน เมืองนครลำปาง กับล้านนาตะวันออกแบบเจ้านายเมืองนครแพร่ เมืองนครน่าน และมีตำแหน่งบางอย่างที่เป็นของเฉพาะเมืองเกิน เช่น ตำแหน่งที่เหมือนแบบล้านนาตะวันตก คือ พระบูรีรัตน์ พระราชวงศ์ พระราชนูตร พระราชสัมพันธวงศ์ พระสุริวงศ์ พระอุตรการโภคล และหลวงไชยสังคราม ตำแหน่งที่เหมือนแบบล้านนาตะวันออก คือ พระไชยราชา พระเมืองไชยราชา พระเมืองราชา พระเมืองแก่น และพระอินทรราชา ส่วนตำแหน่งบางอย่างที่เป็นของเฉพาะเมืองเกิน ได้แก่ พระเตินบูรินทร (พระสกุลบูรินทร หรือ พระเมืองเกิน) พระสิงขรราชธานี และ หลวงพระมหาสังคราม เป็นต้น ด้วยอย่างเจ้านายเมืองเกินที่ได้รับตำแหน่งเจ้าขัน ๕ ใน และเจ้านอกขัน ๕ ใน เช่น

พ.ศ.๒๕๑๗	เจ้าหนานจันทร์คำ ได้รับตำแหน่งเป็น พระไชยราชา เมืองเกิน ^{๑๖๖}
พ.ศ.๒๕๑๙	เจ้าห้อยขัดดิยะ ได้รับตำแหน่งเป็น พระบูรีรัตน์ เมืองเกิน ^{๑๖๗}
พ.ศ.๒๕๒๐	เจ้ามหաวงศ์ ได้รับตำแหน่งเป็น พระเมืองไชย เมืองเกิน ^{๑๖๘}
	เจ้าหนานขัตติย์ ได้รับตำแหน่งเป็น หลวงพระมหาสังคราม เมืองเกิน ^{๑๖๙}
พ.ศ.๒๕๒๑	เจ้าคำวงศ์ ได้รับตำแหน่งเป็น พระราชสัมพันธวงศ์ เมืองเกิน เจ้าอินทัยศ ได้รับตำแหน่งเป็น พระอุตรการโภคล เมืองเกิน ^{๑๗๐}
	เจ้ามหาพรหม ได้รับตำแหน่งเป็น พระสิงขรราชธานี เมืองเกิน ^{๑๗๑}
	เจ้าหนานอินทรศ ได้รับตำแหน่งเป็น พระเมืองไชย เมืองเกิน เจ้าไชยวงศ์ ได้รับตำแหน่งเป็น หลวงไชยสังคราม เมืองเกิน ^{๑๗๒}

^{๑๖๖} หจช. ร.๕ มท(ล)๕/๑๓๙ เมืองเกินตั้งแสนด่านเป็นที่พระสิงขรราชธานี หนานคำเป็นที่พระไชยราชกรรมการเมืองเกิน

^{๑๖๗} หจช. ร.๕ มท(ล)๗/๗๔ เมืองเกินตั้งนายน้อยขัตติยเป็นพระบูรีรัตน์

^{๑๖๘} หจช. ร.๕ มท(ล)๑๙/๔๙ เมืองเกินตั้งพระบูรีรัตน์เป็นพระไชยราชา พระเมืองไชยเป็นพระบูรีรัตน์ หลวงไชยสังครามเป็นราชบูรุตร มหาวงศ์เป็นพระเมืองไชย

^{๑๖๙} หจช. ร.๕ มท(ล)๑๒/๕๙ เมืองเกินตั้งนายหนานขัตติยเป็นหลวงพระมหาสังคราม

^{๑๗๐} กระธรรมการต่างประเทศ, ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๑ – ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : ต้นฉบับ, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖๗.

^{๑๗๑} หจช. ร.๕ มท(ล)๒๕/๓๙ เมืองเกินตั้งท้าวคำวงศ์เป็นที่พระราชสำพันธวงศ์ ตั้งท้าวอินทรศเป็นที่พระอุตรการ ตั้งท้าวมหาพรหมเป็นที่พระสิงขรราชธานี

^{๑๗๒} หจช. ร.๕ มท(ล)๒๕/๑๙ เมืองเกินตั้งท้าวอินทรศเป็นที่พระเมืองไชย ตั้งท้าวไชยวงศ์เป็นที่หลวงไชยสังคราม

ส่วนตำแห่งเจ้าเมืองในล้านนาอยุคหนึ่งมีตำแห่ง “พระ” ปรากฏเพียง ๒ เมืองเท่านั้น คือ เมืองเกิน กับ เมืองสอง (อำเภอสอง จังหวัดแพร) ทัวเมืองขึ้นเมืองนครแพร เจ้าเมืองสองมีตำแห่งเป็น “พระทุติยรัฐบูรินทร” หรือ “พระเมืองสอง” ผู้ได้เป็นเจ้าเมืองสองที่กินตำแห่งนี้ เช่น เจ้า้อยมหาเทพ บุตรหلانของเจ้าหลงพิริยะเทพวงศ์ (เจ้า้อยเทพวงศ์) เจ้าผู้ครองนครแพร่องค์สุดท้าย (พ.ศ.๒๕๑๙ - ๒๕๔๕) เมื่อพ.ศ.๒๕๗๐^{๖๓๐} เมื่อได้รับการรับรองแต่งตั้งขึ้นเป็นเจ้าเมืองเกิน กษัตริย์สยามจะทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานตราประจำตำแห่งเจ้าเมืองเกินเป็นรูปดอกพิกุล ๕ กลีบ^{๖๓๑} ส่วนเจ้านายลำดับรองลงมา ก็ได้รับพระราชทานตราประจำตำแห่งเช่นกัน เช่น พระราชวงศ์ เมืองเดิน มีตราประจำตำแห่งเป็นรูปกระด่าย^{๖๓๒}

เมื่อเจ้าเมืององค์ก่อนวายชนม์ ก็มีการคัดเลือกเป็นภารกิจกลุ่มเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ของเมืองเดินแล้วจึงเสนอนามให้กษัตริย์สยามรับรองแต่งตั้ง กษัตริย์สยามจะทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องยศพระสกอลบูรินทร เจ้าเมืองเดิน เช่น พานเงินกลีบบัวเครื่องในถมยาเขียว สร้อยประคำหงษ์สาย กระโจนเงินถมยาดำ คนໂอกไหล่อง และกระบีบังเงิน เป็นต้น^{๖๓๓} ส่วนตำแห่งรองลงไปของเจ้าชัน ๕ ใน และเจ้านอกชัน ๕ ใน เจ้าเมืองเดินจะร่วมกับเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ในบ้านเมืองคัดเลือกเป็นภารกิจใน แล้วเสนอรายนามให้กษัตริย์สยามรับรองแต่งตั้ง^{๖๓๔}

“...หนึ่ง ก็พระไชยราชาว่างเปล่าอยู่ ชาพระเจ้า พระสกอลบูรินทร ขอรับพระราชทานตั้งราชวงษ์เป็นที่พระไชยราชา พระบูรีดันเป็นที่ราชวงศ์ (รวม) ๒ คน กับส่งเครื่องยศพระไชยราชาให้ราชวงศ์คุมลามาส่องด้วยผล้า ประนีบตมา ณ วันอังคาร แมม ๑ ค่ำ เดือน ๒ ปีฉลูสัปตศก...”^{๖๓๕}

^{๖๓๐} “เอกสารจดหมายเหตุ” ใน พระครุฑ์ทิพพิพัฒนากรณ, เล่าเรื่องเมืองแพรในอดีต (ลำปาง : จิตวัฒนาการพิมพ์ลำปาง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖.

^{๖๓๑} ทจช. ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๑๐ ใบบอกเมืองต่างๆ สุวรรณภูมิ ลำปาง เมืองสอง คาด อุบลราชธานี นครพนม ภูวดลสอาง ชัยนาท (ร.ค. - พ.ย. ๑๐๓)

^{๖๓๒} ทจช. ร.๕ ม.๕๔/๑๗ เรื่องพระราชบัญญัติแก้กรรมและควรรวมเมืองเดินเข้ากับเชียงใหม่ (๒๗ ก.ค.๑๒๒ - ๑๘ ต.ค.๑๑๙)

^{๖๓๓} หวาน. ร.๕ จ.ส.๑๙๙๖ ร่างสารตราถึงพระราชวิสิยา เลขที่ ๒๙

^{๖๓๔} หวาน. ร.๕ จ.ส.๑๙๙๗ สำเนาแปลจดหมายเจ้าเมืองเกิน จ.ส.๑๙๙๗ เลขที่ ๕๙

พระเมืองไชยราชา (เจ้าหนานอินทรค เกินบุรินทร์) เจ้าเมืองเกินองค์สุดท้าย (นั่งกลางภาพ)
พร้อมกับเจ้านายบุตรหลานญาติวงศ์และข้าราชการในเมืองเกิน
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ในช่วงที่ใกล้มีการรับรองแต่งตั้งเจ้าเมืองเกินหรือภายใต้ปีที่มีการรับรองแต่งตั้ง
ว่าที่เจ้าเมืองเกินหรือเจ้าเมืองเกินองค์ใหม่จะมีการติดต่อสัมพันธ์กับทางราชสำนักสยาม
เป็นพิเศษ โดยการจัดส่งสิ่งของที่หาได้ภายในบ้านเมืองไปถวายหรือทำบุญกุศลต่างๆ แล้ว
ถวายเป็นพระราชกุศลถวายกษัตริย์สยาม อีกนัยหนึ่งก็คือเพื่อสร้างความดีความชอบหรือ
บอกความดีความชอบนั้นของว่าที่เจ้าเมืองเกินหรือเจ้าเมืองเกินองค์ใหม่ให้เป็นที่ประจักษ์ถึง
กรุงเทพฯ ดังเช่น พ.ศ.๒๔๐๘ ภายหลังจากพระไชยราชาได้รับรองแต่งตั้งเป็นพระเกินบุรินทร์
เจ้าเมืองเกินองค์ที่ ๓ (พ.ศ.๒๔๐๗ - ๒๔๑๐) ได้ ๑ ปี ได้นำไม้ขอนสักจำนวน ๑๐๐ ตัน
ส่งลงไปถวายกษัตริย์สยาม^{๑๙๖} หรือ พ.ศ.๒๔๑๖ ก่อนที่จะมีการรับรองแต่งตั้งพระไชยราชา
(เจ้าหนานจันทร์คำ) เป็นพระสุตบุรินทร์ เจ้าเมืองเกินองค์ที่ ๖ (พ.ศ.๒๔๑๖ - ประมาณ
พ.ศ.๒๔๒๖) ได้มีแบบถวายพระราชกุศลในพิธีผูกพัทธสีมาอยู่บนสถานของวัดในเมืองเกิน^{๑๙๗}
ซึ่งส่วนใหญ่แล้วผู้จะได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองเกินล้วนมีคุณวุฒิสูงจึงทำให้มีวัยวุฒิสูงตามไปด้วย
เป็นเจ้าเมืองเกินได้ไม่นานก็ถึงแก่การชนม์

^{๑๙๖} หวาน. ร.๕ จ.ส.๑๒๒๗ สำเนาแปลจดหมายเจ้าเมืองเกิน จ.ศ.๑๒๒๗ เลขที่ ๕๗
^{๑๙๗} หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เจ้าอยู่หัว,
(พระนคร : สถาบันพิพารฒอนุการ, ๒๕๗๑), หน้า ๑๒๒.

สถานะเจ้าเมืองเดินเป็น “เจ้าผู้ครองเมือง” หรือ “กิ่งเจ้าเมืองพระศรีราช” ภายในบ้านเมืองถือว่าเป็น “เจ้า” จึงเรียกเจ้าเมืองว่า “พ่อเจ้าหลวง” หรือ “เจ้าหลวงเมืองเดิน” เช่นเดียวกับเจ้านครพระศรีราชล้านนา บางครังชานเมืองก็เรียกว่า “เจ้าพ้าสกอล”^{๔๕๐} อาจด้วยมีชาวไทใหญ่และพม่าเข้ามาอยู่ในเมืองเดิน จึงได้นำคำเรียกเจ้าพ้าในรัฐฉานมาเรียกเจ้าเมืองเดินด้วย หรือหากเรียกเจ้านายตามตำแหน่งจะแบบสยามก็จะเรียกผสมหั้ง “เจ้า” ที่เป็นยศติดตัวมาตั้งแต่กำเนิดกับ “พระ” หรือ “หลวง” ที่ได้รับพระราชทานจากกษัตริย์สยาม เช่น เจ้าพระสกอลบุรินทร์^{๔๕๑} เจ้าพระบูรีรัตน์^{๔๕๒} เจ้าพระบุตร เจ้าพระเมืองไชย และเจ้าหลวงไชยสกุลราม เป็นต้น ส่วนข่ายของเจ้าเมืองเดินก็เรียกว่า “แม่เจ้า” ดังปรากฏหลักฐานในจารึกห้ายพับสาของเจ้าเมืองเดินถวายวัดล้อมแรด พ.ศ.๒๗๕๘

“...มหาอุปราชเจ้าพ่อหลวงเมืองเดินเป็นค้า แคมหาอุปปะสิกาแม่เจ้านาง
แก้ว แคราชปุตตาปุตตดีญาติการวงศากษัตริย์คุณ บังเกิดอย่างปสาทะลักษราโยดอึง จึงได้ให้ห้า
พับสามาสััง จ้างลงยังญัตติจตุตถกัมมavarajatว่าค่าเจ้านี้ ไว้ค้ำญญาสนำพระโคงมเจ้า
ตราบ ๕๐๐๐ วัสสถา...”^{๔๕๓}

การที่เจ้าเมืองเดินออกนามของตนว่า “มหาอุปราชเจ้า(พ่อ)หลวงเมืองเดิน” ผู้เขียนสันนิษฐานว่ามาจากการบ่งบอกว่า มีสถานะเป็น “เจ้าหลวง” ที่มีอำนาจสูงสุดภายในบ้านเมือง หรือเมือง “กิ่งเจ้าพระศรีราช” แต่ยังมีสถานะรองลงมาจาก “เจ้าหลวง” ในเมืองนครพระศรีราชล้านนาทั้ง ๕ นคร ที่มีพระสถานะเป็น “กษัตริย์พระศรีราช” หรือ “เจ้าพระศรีราช” ดังนั้นจึงใช้นามว่า “มหาอุปราชเจ้าหลวง” สอดรับกับภัยในเมืองเดิน ตำแหน่งเจ้าขันห้าใบไม่มีตำแหน่ง “พระอุปราช” (พระทอกหน้า) แต่มีตำแหน่ง “พระไชยราชา” แทน ซึ่งเมื่อเจ้านายผู้ได้ได้ดำรงตำแหน่งนี้ล้วนใหญ่จึงได้รับการเลื่อนขั้นเป็นเจ้าเมืองเดินต่อไป ดังเช่นใน พ.ศ.๒๙๐๗ พระไชยราชา บุตรพระยาจันทบุรี (เจ้าน้อยชุมพร) เป็น “พระสกอลบุรินทร์” เจ้าเมืองเดินองค์ที่ ๕ (พ.ศ.๒๙๐๗ – ๒๙๔๐)^{๔๕๔} พ.ศ.๒๙๑๐ พระไชยราชา

^{๔๕๐} ณัฐพงษ์ ด่านจรุญ, รูปแบบเครื่องเรือนไม้เมืองเดิน สำบลล้อมแรด อ่าเภอเดิน จังหวัดลำปาง, การศึกษาเฉพาะเรื่อง ๑ ภาควิชาศิลป์ไทย คณบดีจิตวิศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔, หน้า ๑๗๗.

^{๔๕๑} ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกดู้พระธรรมของพระสกอลบุรินทร์ (เจ้านานมหาไชย สุริยะมณี) วัดเหลาหลวง อ่าเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรธรรมล้านนา พ.ศ.๒๗๕๐.

^{๔๕๒} หจช. ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๔๙ ใบบอกรเมืองชุมพร แม่ช่องสอน เมืองใหม่ เมืองยะ เมืองน่าน ล้านพูน สารคโลก เมืองเดินบุรี เมืองท่าสะยา(ท่าสองยาง) (๑๐ ธ.ค. ๑๐๙ - ๑๐ ม.ค. ๑๐๙)

^{๔๕๓} “อาสาณพจน์พับสารบรรม瓦จาวัดล้อมแรด สำบลล้อมแรด อ่าเภอเดิน จังหวัดลำปาง ๑.๘.๑๖๗/๒ (พ.ศ. ๒๗๕๗)” ใน วิเชียร สุรินธ์ และคณะ, อาณิสส์ล้านนา, (เอกสารอัสดงส่าหนา), หน้า ๑๖๗.

^{๔๕๔} หวาน, ร.๕ จ.ส.๑๒๖ ร่างสารตราถึงพระราชนิศาลา เลขที่ ๒๙

(เจ้าหนอยชติยะ) เป็นพระสถลบุรินทร เจ้าเมืองเดินองค์ที่ ๕ (พ.ศ.๒๔๗๐ – ๒๕๑๔)^{๖๖๖} และ พ.ศ.๒๔๗๖ พระไชยราชา (เจ้าหนานจันทร์คำ) เป็นพระสถลบุรินทร เจ้าเมืองเดินองค์ที่ ๖ (พ.ศ.๒๔๗๔ – ประมาณพ.ศ.๒๕๑๖)^{๖๖๗} โดยเจ้าเมืองเดินและเจ้านายชุนนางมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองบ้านเมือง สามารถตัดสินคดีความต่างๆ และจัดเก็บผลประโยชน์ใช้กрайในบ้านเมืองของตนเองประดุจดังเมืองประเทศราชล้านนา ดังมีพระราชดำรัสให้อำนาจสิทธิ์ขาด การปกครองบ้านเมืองตามจริตประเพณีของเมืองเดินจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์สยามรัชกาลที่ ๕ เมื่อคราวรับรองแต่งตั้งเจ้าเมืองเดินองค์ใหม่ใน พ.ศ.๒๔๐๗ “...ให้เจ้าเมือง พระเมืองราชา พระเมืองแก้ว ราชบุตร พระเมืองไชย บุตรหลานช่วยกันตัดสินความประเพณีบ้านเมืองให้เป็นยุติธรรม...”^{๖๖๘}

ที่น่าสังเกตคือเมืองเดินตั้งแต่พระยาจันทบุรี (เจ้าน้อยชมพู) เจ้าเมืองเดินองค์แรก ผู้เป็นปฐมสกุลวงศ์ ใน พ.ศ.๒๓๓๓ เป็นช่วงที่เมืองเดินขึ้นตรงกับพระเจ้ากาวิละที่เมืองนครเชียงใหม่ เจ้าเมืองเดินมียกเป็นชั้น “พระยา” ที่พระเจ้ากาวิละทรงเสนอนามให้กษัตริย์สยามโปรดเกล้าฯ รับรองแต่งตั้ง เมื่อสิ้นพระยาจันทบุรี (เจ้าน้อยชมพู) เมืองเดินได้ย้ายมาเป็นหัวเมืองที่ขึ้นกับกษัตริย์สยาม ทางสยามมีอำนาจคุ้มคุ้มดูแลเมืองเดินได้เต็มที่ พร้อมกับพยายามให้เมืองเดินกลายเป็น “หัวเมืองในพระราชนณาเขตสยาม” ไม่ใช่เป็นหัวเมืองขึ้นของประเทศราชล้านนาที่ยังคงมีสถานภาพเป็นรัฐกึ่งอิสระ ประกอบกับช่วงนี้เมืองเดินอยู่ชั้นในไม่ติดชายแดนเหมือน

ผู้เฝ้าผู้แก่ชาวเมืองเดินนอนถือศีลที่วัดช่วงวันศีล (วันพระ)
(ที่มา : เล่าเรื่องเมืองเดิน theonpost)

^{๖๖๖} ใจช. ร.๕ ลง(ก)๑๙/๖๐ เมืองเดินตั้งพระไชยราชาเป็นที่พระสถลบุรินทร เจ้าเมืองเดิน

^{๖๖๗} ใจช. ร.๕ ลง(ก)๒๕/๗๗ เมืองเดินตั้งพระไชยราชาเป็นที่พระสถลบุรินทร เจ้าเมืองเดิน

^{๖๖๘} หวาน. ร.๕ จ.ส.๑๑๒๖ ร่างสารตราถึงพระราชนิศา เลขที่ ๒๑

เมืองตาก และล้านนาที่เคยเป็นพระนครของพม่าโดยมีเมืองเกินเป็นเมืองหน้าด่าน ต่อรวมແಡນกับสยาม ก็ได้กลับเป็นพระนครของสยามแล้ว ประกอบกับประชากรที่เป็นทรัพยากรสำคัญในยุคจารีตสามารถบ่งบอกความเป็นเมืองขนาดใหญ่หรือเล็กได้ ประชากรของเมืองเกินมีจำนวนน้อยและไม่หลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์เมื่อเทียบกับเมืองตาก ดังใน พ.ศ.๒๔๗๕ เมืองเกินมีพลเมืองที่นับเฉพาะชายวัยฉกรรจ์มีจำนวน ๑,๐๐๐ คน ที่เป็นชาวล้านนาทั้งหมด (ความจริงอาจมีชาวพม่า ไทยใหญ่ และสยาม แต่มีจำนวนน้อย) ส่วนเมืองตากมีชาวเมืองทั้งหมดประมาณ ๙,๐๐๐ คน มีคนกลุ่มใหญ่๓ กลุ่ม คือ สiam พม่า และล้านนา^{๗๗} ดังมีรายละเอียดบันทึกเกี่ยวกับสภาพของบ้านเมือง และวิถีชีวิตของชาวเมืองเกินช่วงนี้ไว้ว่า

“...เราไม่พบผู้คนสักคนเดียวในระหว่างทางเป็นเวลา ๕ วัน แต่บ้านที่๒๒ อันน้ำคิด เรายังแม่น้ำวังซึ่งเป็นแควห้วยของแม่น้ำปิงและถึงเมืองเกิน... เมืองนี้ตั้งอยู่ข้างฝั่งขวาของแม่น้ำ มีพลเมืองประมาณ ๑,๐๐๐ คนไม่นับผู้หญิงและเด็ก ซึ่งทางราชการไม่นับว่ามีความสำคัญพอที่จะรวมเข้ากับจำนวนพลเมืองที่ราชการต้องการ ถึงแม้จะอยู่ในเขตແດນของภาคกลาง(สยาม) ห่างจากเมืองระแหงตามเส้นทางโดยประมาณ ๒๐๐ ไม้ก้าว น้ำที่นี่เป็นที่อยู่ของชาวเหนือ(ล้านนา)ทั้งหมดไม่มีคนไทย(สยาม)อยู่ที่นี่สักคนเดียว บริเวณใกล้ๆ กับตัวเมืองมีการปลูกอย่างกันมาก และมักจะปลูกกันตามสองฝั่งน้ำในระหว่างที่ดูแล เราค้างคืนที่นี่เมื่อจักหาซังกับคาวญูใหม่ได้แล้ว เช้าวันรุ่งขึ้นข้าพเจ้าก็ขึ้นช้างมุ่งไปยังเมืองลับคร...เมื่อตัดช้างให้อกขาดสูงโดยผ่านทางซ่องลึกที่มีแม่น้ำสำคัญอันเป็นสาขานึงของแม่น้ำวัง “แม่ตัว” ให้หล่นลงมาที่น้ำ ซึ่งเป็นรากกิ่งเอกสารช (มีเจ้านายปกครองของตนเอง แต่ต้องส่งบรรณาการไปถวายพระมหากษัตริย์สยาม)...”^{๗๘}

^{๗๗} เสตียร พันธุรังษี และอัมพร ทิชระ (แปล), ท้องถิ่นสยาม ยุคพระพุทธเจ้าหลวะ, ทิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : พิมคเนศพรินต์เด็นเตอร์, ๒๕๕๗), หน้า ๑๔๗ - ๑๔๘.

^{๗๘} ในหนังสือท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวะ ผู้แปลภาษาแปลเป็นอังกฤษว่า “เมืองตุน” แต่ผู้เขียนพิจารณาจากสภาพภูมิศาสตร์การเดินทางตามแม่น้ำวังระหว่างเมืองตาก(เมืองแหง)ไปเมืองครล่าปาง (เมืองลับคร) โดยบันทึกกล่าวว่าเดินทางจากเมืองนี้ใช้เวลา ๕ วัน และเดินทางจากเมืองนี้ไปเมืองครล่าปางใช้เวลาอีก ๕ วัน จึงควรเป็น “เมืองเกิน”

^{๗๙} เสตียร พันธุรังษี และอัมพร ทิชระ (แปล), ท้องถิ่นสยาม ยุคพระพุทธเจ้าหลวะ, ทิมพ์ครั้งที่ ๔, (อังกฤษ), หน้า ๑๔๗ - ๑๔๘.

เมืองเดินจึงถูกลดความสำคัญลง จึงได้ลดชั้นยศเจ้าเมืองเดิมของค์ต่อมาจากชั้น “พระยา” ลงเป็น “พระ” (พระเดินบุรี หรือ พระสถิตบุรินทร) ตลอดมา^(๑๗๙) ตำแหน่งเจ้าเมืองเดินช่วงหลังลงมาเนี้ยงมีค地位เท่ากับเจ้าเมืองเชียงเงิน หัวเมืองขึ้นของเมืองตาก ที่กินตำแหน่ง “พระรัชภูมารามรักษ์” หรือ “พระเชียงเงิน”^(๑๘๐) ขณะที่เมืองตากยังมีบทบาทสำคัญพระเป็นหน้าด่านติดกับพม่าที่ยังมีความสัมพันธ์ทางการส่งครามอยู่ ซึ่งขณะนั้น เมืองตากมีการตั้งด่านถึง ๕ แห่ง ส่วนเมืองเดินมีตั้งด่านเพียงแห่งเดียว ด้วยเมืองตากเป็นหัวเมืองใหญ่ มีคนหลากหลายชาติพันธุ์ตั้งถิ่นฐาน และเป็นเมืองด่านสำคัญกษัตริย์สยาม จึงไม่ลดศักดิ์เจ้าเมืองยังคงเป็นชั้น “พระยา” (พระยาอนุชิตชลธี หรือ พระยาวิชิตชลธี ศรีสุรสังคราม^(๑๘๑) หรือ พระยาสุจริตรักษากษา) อよู่ตลอดมา

ถนนและบ้านเรือนบริเวณบ้านเวียง เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๒

(ที่มา : พิพิธภัณฑ์วัดเวียง คำເກມເດີນ)

^(๑๗๙) แม้ว่าเจ้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พ.ศ.๒๕๗๔ จะเจ้าวัดตำแหน่งเจ้าเมืองเดิมของค์ต่อมาจากพระยาจันทบุรีเป็น “พระยาเดินบุรี” แต่เนื่องจากสถาบันที่มาจากสมุดชีรญาณร่วมสมัยเดียวกันกับเจ้าวัดหลายฉบับระบุตำแหน่งเป็น “พระเดินบุรี” ดังนั้นผู้เชียนจึงยึดตามเอกสารจำนวนหลายฉบับที่บันทึกไว้ร่วมสมัยไว้ ตรงกัน

^(๑๘๐) ใจช. ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๕๐ ใบบอกเมืองเชียงใหม่ ลำพูน เชียงเงิน น่าน เชียงแสตน ลำปาง (๒๒ ธ.ค. ๑๐๔ - ๑๕ ธ.ค. ๑๐๔)

^(๑๘๑) คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือทดสอบมุตแท่งชาติ, จดหมายเหตุรักกาลที่ ๗ เล่ม ๔, (กรุงเทพฯ : สหประชาพันธ์, ๒๕๓๐), หน้า ๘๘.

เมืองเดินถือเป็น “หัวเมืองล้าวพุงคำ”^{๗๙๘} ที่ทางสยามรับรู้ว่าเป็นหัวเมืองล้านนา ไม่ใช่เป็นเมืองชาวยา “...เมืองเดินเป็นหัวเมืองล้าว (ล้านนา – ผู้เชียง) ต่อแต่นั้นเมืองตาก และเมืองเชียงใหม่ เมืองละครลำปาง เมืองลำภู เป็นทางขึ้นลงไปมาภักด้าไครยไม่ขาด ทั้ง เล็กกลางและเล็กเชียงกีมีมาก...”^{๗๙๙} หรือจากบันทึกของคาร์ลบ็อก (Carl Bock) ในเดือน ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๔ ระบุว่าเมืองเดินเป็นเมืองที่ชาวล้านนาตั้งถิ่นฐานทั้งหมด ต่างจากเมือง ตากที่มีชาวเมืองทั้งหมดมีกลุ่มใหญ่ ๓ กลุ่ม คือ สยาม พม่า และล้านนา^{๘๐๐} ตั้งนั้นเมืองเดินจึง มีลักษณะเป็นบ้านเมืองต่างชาติต่างภาษาเหมือนประเทศราชล้านนาอื่นๆ รวมถึงเมืองติดต่อ กับสยามทางเมืองเดินก็เช่นในบอกด้วยอักษรล้านนา โดยจะมีชุมชนเมืองเดินเป็นผู้แปลเป็น ภาษาไทยอีกรั้งที่กรุงเทพฯ เช่น ในบอกของเจ้าเมืองเดิน พ.ศ.๒๕๐๘ มีแสนคำลงทำการ แปลอักษรล้านนาเป็นอักษรไทยเมื่อข้าราชการสยามต้องอ่านหรือนำเขียนทูลเกล้าถวาย^{๘๐๑} ดัง ตัวอย่างในบอกพระสกุลบุรินทร์ (เจ้าน้อยชีตียะ) เจ้าเมืองเดิน เป็นอักษรธรรมล้านนา เมื่อ วันที่ ๖ มิถุนายน ร.ศ.๑๐๙ (พ.ศ.๒๕๓๓) ผู้เขียนได้คัดลอกตามต้นฉบับและปริวรรตไว้ดังนี้

“เชียนที่ว่าราชการเมืองเดินบุรี ข้าพระพุทธอิเจ้า พระสกุลบุรินทร์ เจ้าเมือง เป็นเด้า เจ้าพระบุรีรัตตนะ บุตต์ อุกหลานแสนหัวกมการ ณ เมืองเดินบุรี ขอบ อกบันนิบท้ายท่านพระสีเตี้ยนา ปลัดบัญชึกมหิดล ไอย่อ่ายเหนือ ข้าหลวงใหญ่ ณ เมืองนครเชียงใหม่ ขอท่านนำอาบอกข้าพระพุทธอิเจ้านี้ถวายบังคมอุคลพระเจ้า แห่งยาเรอ พระองค์เจ้าโสมบันธิต ด้วยข้าพระพุทธอิเจ้า พระหลวงบุตต์หลานแสน กมการก็ได้รับพระราชทานนามสัญญาบัตรวักสำราษราชาอยาและล้ำเรื้จราชการ ในเมืองเดินมาช้านานหลายปี ก็มีเห็นพระมหาวิหารวัสดุบุญเรืองชารุคชุดเช กับวัด สีสະเมืองเป็นวัดอุมลอง พระอารามชำรุดชุดเช ข้าพระพุทธอิเจ้าทั้งกว้าง(ปวง)ได้พร้อม บิกสากันเมื่อบอกพระราชทานสังเปลงปูกไหม ก็ชานฝ่าละอองอุลีพระบาทแล้ว ข้าพระพุทธอิเจ้าทั้งกว้างก็สาภิวัสดุพ้อถกันทั้งพายใน(พาย)นอกซุคน ปูกเปลงดี งามทั้ง ๒ พระอาราม พระวิหาร คัน ณ วันเดือน ๘ เหนือ แรม ๘ ค่ำ ปีชาก ໂອສກ

^{๗๙๘} สุภาพรรณ ขอผล การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนล่าง ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๔ - ๒๕๔๕, วิทยานิพนธ์คิลปศาสตร์มหาบัณฑิตคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๗๓, หน้า ๓๒.

^{๗๙๙} หวาน. ร.๔ จ.ส.๑๒๖ ร่างสารตราถึงพระยาวิสา เลขที่ ๒๙

^{๘๐๐} เสกิร พันธุรังษี และอัมพร ทีฆะระ (แปล), ห้องเรียนสยาม ยุคพระพุทธเจ้าหลัง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (อังกฤษ), หน้า ๑๕๗ - ๑๕๘.

^{๘๐๑} หวาน. ร.๔ จ.ส.๑๒๖ สำเนาแปลจดหมายเจ้าเมืองเดิน จ.ส.๑๒๖ เลขที่ ๕๙

ພາກັນທານຕ່າງໆ ລວມເສົ້າແລ້ວຈຶ່ງພຣອມກັນແພ່ພຣະຮາກຸສລບັງຕມອູລດວາຍດ້ວຍແລ້ວ
ຄວາມມີຄວາມສຸດແລ້ວແຕ່ຈະໂປດ^{ຫອມຫວັງ}

ใบบอกระยะสุดบุรินทร์ เจ้าเมืองเกิน เป็นอักษรธรรมล้านนา ตัดลอกโดยผู้เขียน
(ที่มา : หอดดหมายเหตุแห่งชาติ)

๔๕๗ หลช. ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๔๙ ใบบอกรเมืองชุมนิยาม แม่ส่องสอน เมืองใหม่ เมืองและ เมืองน่าน ลำพูน สรรคโลก เมืองเดินบุรี เมืองท่าสะยา (ท่าสองยาง) (๑๐ ธ.ค. ๑๐๘ - ๑๐ ม.ย. ๑๐๙) (เชียนด้วยอักษรธรรมล้านนา ปริวรรต โดยผู้เชียน)

ตำแหน่งเจ้าขันห้าใบและเจ้านายอื่นๆ ของเมืองเดินมีทั้งเลื่อนขึ้นตามลำดับของขัน เจ้าขันห้าใบ เช่น พ.ศ.๒๔๐๘ “พระราชวงศ์” เป็น “พระไชยราชา” “พระบูรีรัตน์” เป็น “พระราชวงศ์”^{๑๙๙} พ.ศ.๒๔๑๐ “พระบูรีรัตน์” เป็น “พระไชยราชา”^{๒๐๐} เป็นต้น หรือเลื่อนจาก เจ้านอกขันห้าใบเป็นเจ้าขันห้าใบ เช่น พ.ศ. ๒๔๑๐ “พระเมืองไชย” เป็น “พระบูรีรัตน์” “หลวงไชยสังคม” เป็น “พระราชนบุตร”^{๒๐๑} เป็นต้น หรือเลื่อนจากเจ้านายที่เคยมีตำแหน่ง แบบชั่วนะล้านนาขึ้นเป็นเจ้าขันห้าใบหรือ เจ้านอกขันห้าใบ เช่น พ.ศ.๒๔๑๑ “แสนด่าน” เป็น “พระสิงหาราชธานี”^{๒๐๒} เป็นต้น หรือบาง กรณีเลื่อนจากเจ้านายที่เคยมีประสบการณ์การ ปกครอง แต่ไม่มีคืบขึ้นเป็นเจ้าขันห้าใบหรือเจ้านอกขันห้าใบ เช่น พ.ศ.๒๔๐๗ “เจ้าหนาน จันทร์คำ” เป็น “พระไชยราชา”^{๒๐๓} พ.ศ.๒๔๑๖ “เจ้าน้อยตีตะ” เป็น “พระบูรีรัตน์”^{๒๐๔} และ พ.ศ.๒๔๑๐ “เจ้ามหาวงศ์” เป็น “พระเมืองไชย”^{๒๐๕} เป็นต้น การเลื่อนตำแหน่งของ เจ้านายเมืองเดินจึงขอยกยับมติของกลุ่มเจ้านายขันผู้ใหญ่ในเมืองเดินก้าวไปอีกเป็นหลัก ที่ทั้งหมดล้วนเป็นเจ้านายบุตรชายในสกุลวงศ์เดียวกัน โดยเฉพาะสูญเสียขึ้นมาต่อรองตำแหน่ง เจ้าขันห้าใบ สังเกตว่าตำแหน่งอื่นๆ ทั้งของเจ้าขันห้าใบและเจ้านอกขันห้าใบ สามารถเลื่อน จากเจ้านายธรรมดายังไงก็ได้ ยกเว้นที่องค์ตำแหน่ง “พระเดินบุรี” หรือ “พระสกลบูรินทร์” เจ้าเมืองเท่านั้น ที่ต้องเป็นเจ้านายผู้โดยค่าแรงตำแหน่งขันสูงของบ้านเมือง มา ก่อนจะสามารถดำรงตำแหน่งนี้ได้

แม่เจ้าค้าห่มน เดินบูรินทร์
ภริยาเจ้าหนานโก เดินบูรินทร์
เจ้านายเมืองเดิน
(ที่มา : เจ้าค้าห่มน ระพีพงษ์)

^{๑๙๙} หวาน. ร.๔ จ.ส.๑๒๐๗ สำเนาแปลจดหมายเจ้าเมืองเดิน จ.ส.๑๒๐๘ เลขที่ ๔๘
^{๒๐๐} ใจช. ร.๔ มท(ล)๑๒/๔๔ เมืองเดินตั้งพระบูรีรัตน์เป็นพระไชยราชา พระเมืองไชยเป็นพระบูรีรัตน์ หลวงไชย สังคมเป็นราชนบุตร มหาวงศ์เป็นพระเมืองไชย
^{๒๐๑} ใจช. ร.๔ มท(ล)๑๒/๔๕ เมืองเดินตั้งพระบูรีรัตน์เป็นพระไชยราชา พระเมืองไชยเป็นพระบูรีรัตน์ หลวงไชย สังคมเป็นราชนบุตร มหาวงศ์เป็นพระเมืองไชย
^{๒๐๒} ใจช. ร.๔ มท(ล)๕/๑๗๘ เมืองเดินตั้งแสนด่านเป็นที่พระสิงหาราชธานี หนองค้าเป็นที่พระไชยราชา กรม การเมืองเดิน
^{๒๐๓} ใจช. ร.๔ มท(ล)๕/๑๗๘ เมืองเดินตั้งแสนด่านเป็นที่พระสิงหาราชธานี หนองค้าเป็นที่พระไชยราชา กรม การเมืองเดิน
^{๒๐๔} ใจช. ร.๔ มท(ล)๗/๗๔ เมืองเดินตั้งนายน้อยตีตะเป็นพระบูรีรัตน์
^{๒๐๕} ใจช. ร.๔ มท(ล)๑๒/๔๔ เมืองเดินตั้งพระบูรีรัตน์เป็นพระไชยราชา พระเมืองไชยเป็นพระบูรีรัตน์ หลวงไชย สังคมเป็นราชนบุตร มหาวงศ์เป็นพระเมืองไชย

ส่วนขุนนางทำหน้าที่พิเศษนอกจาก
ขุนนางเด้าສนา�เมืองเกิน เช่น “แสนด่าน” ทำ
หน้าที่ออกไปดูแลรักษาด่านเมืองเกินที่แม่พริก
(บ้านท่าด่าน ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัด
ลำปาง ในปัจจุบัน) ซึ่งตำแหน่ง “แสนด่าน” ส่วน
ใหญ่แล้วผู้ได้รับตำแหน่งเป็นเชื้อสายเจ้านาย
เมืองเกิน เนื่องจากเป็นหน้าที่สำคัญและคน
เข้าออกและจัดเก็บค่าผ่านทาง จึงเป็นเจ้านาย
ที่ใกล้ชิดและเจ้าเมืองเกินให้ความไว้วางใจ ซึ่ง
“แสนด่าน” ที่เป็นนายด่านแม่พริก(บ้านท่าด่าน)
จะขึ้นตรงต่อ “พระสิงขรราชธานี” ที่บังคับบัญชา
เรื่องการดูแลรักษาด่านอยู่ที่เด้าສนามเมืองเกิน
เจ้านายเหล่านี้ที่ออกไปทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลด่าน
เช่น เจ้าห้องสาร เป็นต้น^{๒๐๒} และปรากฏหลักฐาน
ว่า นายด่านนอกจากได้รับตำแหน่ง “แสนด่าน”
จากเจ้าเมืองเกินแล้ว หากมีความต้องความชอบเจ้า
เมืองเกินก็สามารถเสนอขอให้ทรงกษัตริย์สยาม
โปรดเกล้าฯ เเลื่อนยกขึ้นเป็นเจ้านายชั้นนอกขั้น ๕ ใบได้ ดังใน พ.ศ.๒๔๗๓ พระราชนาน
แต่งตั้ง “แสนด่าน” ขึ้นเป็น “พระสิงขรราชธานี” เมืองเกิน^{๒๐๓} เป็นต้น

เจ้าเมืองเกินและกลุ่มผู้ปกครองเมืองเกิน เมื่อมีความต้องความชอบก็จะได้รับ
พระราชนานเครื่องอิสริยาภรณ์จากกษัตริย์สยาม เหมือนกับเจ้าผู้ครองนครและเจ้านาย
ประเทศาชของล้านนาและล้านช้าง ดังเช่น พ.ศ.๒๔๙๙ พระบูรีรัตน์ เมืองเกิน ได้รับ
พระราชนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่ ๕ ภัทราภรณ์ และพระอุตราการโถศล เมือง
เกิน ได้รับพระราชนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่ ๕ วิจิตราภรณ์^{๒๐๔} หรือเนื่องใน
โอกาสพิเศษกษัตริย์สยามก็ทรงพระราชนานสิ่งของให้อึกด้วย เช่น พ.ศ.๒๔๖๔ พระราชนาน

แม่เจ้าคำนวลด สุริยะมณี ชาญคนที่ ๒
ของรองอำมาตย์เอก พระสถิตบุรินทร์

(เจ้าหนานมหะไซ สุริยะมณี)

(ที่มา : เจ้าจำเนียร ระพิพงษ์)

^{๒๐๒} โรงเรียนคั้กตีสุนันทวิทยา, อนสรณ์รัมลี ๕๐ ปีกัตกัตสันนทวิทยา, (ม.ป.ก. : ม.ป.พ., ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๑.

^{๒๐๓} จช. ร.๕ มท(ล)๕/๑๗๔ เมืองเกินตั้งแสนด่านเป็นที่พระสิงขรราชธานี หนานคำเป็นที่พระไชยราช กรม
การเมืองเกิน

^{๒๐๔} กระทรวงการต่างประเทศ, ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ :
ต้นฉบับ, ๒๕๕๗), หน้า ๓๙๙ – ๓๙๓.

พระแสงปืนดันคร่ำท้องเครื่องกำไหหลังให้พระสถิตบูรินทร์ เจ้าเมืองเดิน^{๑๐๙} ด้วยเจ้านายเมืองเดินในสกุลวงศ์เจ้าน้อยชุมพูได้แตกขยายสืบทอดบุตรหลานออกมากจำนวนมาก หลังจากมีพระราชบัญญัตินามสกุลมีผลบังคับใช้ พ.ศ.๒๕๕๖ เป็นต้นมา จึงมีนามสกุลที่ตั้งขึ้นใช้ของทายาทเชือสายเจ้านายเมืองเดินจำนวนหลายนามสกุล เช่น

(๑) “เดินบูรินทร์” ทายาทและเครือญาติของพระเมืองไชยราชา (เจ้าหนานอินทร์คเดินบูรินทร์) เจ้าเมืองเดินองค์สุดท้าย และผู้ว่าราชการจังหวัดเดินบูรินทร์คนแรก

(๒) “สุริยะมณี” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงพระราชนิให้พระสถิตบูรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี) นำย่ออาเภอเดินคนแรก

(๓) “หาริยะอินทร์” เจ้านายเมืองเดินที่ใช้นามสกุลนี้ เช่น พ่อเจ้าค่ำมูล หาริยะอินทร์ แม่เจ้าคำนห์ หาริยะอินทร์ ครูบาหม่าแก้ว อ้มมูลอุกา (หม่าแก้ว หาริยะอินทร์, พ.ศ. ๒๕๗๔ – ๒๕๑๙) เจ้าอาวาสวัดเหล่าไชย (วัดเหล่าน้อย) แม่จันทร์สม หาริยะอินทร์ และแม่ค่า หาริยะอินทร์^{๑๐๐} เป็นต้น

(๔) “คันธวงศ์” เจ้านายเมืองเดินที่ใช้นามสกุlnี้ เช่น พ่อเจ้าหนานชื่น คันธวงศ์ (พ.ศ.๒๕๑๐ – ๒๕๑๓) หลานเชยพระสถิตบูรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี)^{๑๐๑} เป็นต้น

(๕) “สุรินธวงศ์” เจ้านายเมืองเดินที่ใช้นามสกุlnี้ เช่น พ่อเจ้าอ่อง สุรินธวงศ์ (พ.ศ. ๒๕๑๕ – ๒๕๐๙)^{๑๐๒} และแม่เจ้าจันทร์ทิพย์ (จันทร์ติบ) สุรินธวงศ์ (พ.ศ.๒๕๗๐ – ๒๕๐๙)^{๑๐๓} เป็นต้น

(๖) “สมพระมิตร” เจ้านายเมืองเดินที่ใช้นามสกุlnี้ เช่น พ่อเจ้าน้อยโน สมพระมิตร ผู้ใหญ่บ้านป่าตาล (พ.ศ.๒๕๔๔ – ๒๕๓๑)^{๑๐๔} เป็นต้น

(๗) “ยาสมุทร” เจ้านายเมืองเดินที่ใช้นามสกุlnี้ เช่น พ่อเจ้าน้อยกอนแก้ว ยาสมุทร ผู้ใหญ่บ้านป่าตาล (พ.ศ.๒๕๔๒ – ๒๕๑๗)^{๑๐๕} เป็นต้น

^{๑๐๙} หวาน. ร.ต บัญชีจำนวนพระแสงปืนดันเข้าหน่ายไปปลดหอย จ.ส.๐๐๘๘ เลขที่ ๑๙

^{๑๐๑} แผ่นป้ายประวัติครูบานหม่าแก้ว อ้มมูลอุกา และวัดเหล่าไชย (เหล่าน้อย) บ้านเหล่า หมู่ ๕ ตำบลต้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง

^{๑๐๒} สัมภารณ์เข้มเจ้าเนย ระพิพงษ์ (เห伦บูรณะสอดบูรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี)) อายุ ๕๙ ปี เลขที่ ๘๗ หมู่ ๔ บ้านเหลาหลวง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

^{๑๐๓} ภูเดช แสนส่า (อ่าน), คำจาเริกฤท์พ่อเจ้าอ่อง สุรินธวงศ์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย

^{๑๐๔} ภูเดช แสนส่า (อ่าน), คำจาเริกฤท์เนื่อเจ้าจันทร์ติบ สุรินธวงศ์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย

^{๑๐๕} แผ่นป้ายประวัติหมู่บ้านป่าตาล ตำบลเดินบูรี อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง

^{๑๐๖} แผ่นป้ายประวัติหมู่บ้านป่าตาล ตำบลเดินบูรี อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง

“โรงไชย” (ໂຮງໄຈຍ) หรือ “គຸມ” ຂອງຮອງອຳມາຕົມເກົກ ພຣະສຄລບຸຣິນທີ
(ເຈົ້າໜານມາໄຊ ສູລຍະມັນ) ກັບແມ່ເຈົ້າບວເຫຼືຍວ ສູລຍະມັນ
ຕັ້ງອູ້ຕຽງຂ້າມກັບດ້ານໜ້າວັດເໜ່າຫລວງ
(ທີ່ມາ : ຄັນອຸພົງເຊີ້ນ ດ້ານຈົງປຸງ, ແກ້ວມະນູ)

พันธะของเจ้าเมืองเดินและกลุ่มผู้ปักกรอบเมืองเดินต่อ กษัตริย์สยาม
(กรุงเทพมหานคร) และกษัตริย์ล้านนา (เชียงใหม่)

(๑) ส่งส่วยประจำปี

เมืองเดินจัดส่งส่วยไม้ขอนลักษ์ที่ตัดซัก lak จากป่าแม่ข่าย กัตส่งลงไปถวายให้กษัตริย์
สยามปีละ ๒๐ ตัน^{๑๖๐๒} ส่วนเลิงของอื่นๆ ที่เป็นลินหน้าใจ เช่น ยางรัก ชี้ฟัง ชาชัง และชาลัตว์ เป็นต้น
แล้วแต่จะจัดลงไปถวาย แต่เมืองเดินไม่ปรากฏธรรมเนียมการจัดส่งต้นไม้เงินดันไม้ท้อง
เหมือนหัวเมืองประเทศาชล้านนา ที่ต้องจัดลงไปถวายกษัตริย์สยาม ๓ ปีต่อครั้ง ส่วน
ส่วยข้าวทางเมืองเดินจะจัดส่งขึ้นถวายให้เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ประจำทุกปี^{๑๖๐๓} เมืองเดิน
ในยุคนี้จึงมีลักษณะคล้ายเป็นเมืองสองฝ่ายฟ้าที่ขึ้นตรงกับสยาม ขณะเดียวกันพันธะเจริญ
บางอย่างก็ยังมีต่อเมืองนครเชียงใหม่ ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพญาเดินแห่งและพระยาจันทรบุรี
(เจ้าน้อยชุมพู) เหมือนเมื่อครั้งเมืองเดินเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครเชียงใหม่ ซึ่งทั้งไม้ลักษ์และ
ข้าวมีจำนวนมากในเมืองเดิน ดังบริเวณที่นารายรอนพระบาทนาเกลือ (คำบลเมืองบุรี อำเภอ
เดิน) ในอดีตแต่ละปีสามารถผลิตข้าวได้รายละไม่ต่ำกว่า ๑ เกวียน (๑๐๐ ถัง)^{๑๖๐๔}

ทุ่งนาผืนใหญ่บริเวณบ้านป่าตาล ปัจจุบันยังมีต้นคลอที่มากของชื่อหมู่บ้านเหลืออยู่
(ที่มา : ภัทรพงศ์ เทราบุก, ๒๕๖๒)

๑๖๐๒ ทจช. ร.๕ ม.๔๗/๗๔ การขออนุญาตประทับรัตติไฟฯ
๑๖๐๓ ทจช. ร.๕ ม.๔๘/๔๙ พระยาครีสทเทเพตรจัตราชการล่างๆ ในเมืองพากยักษ์ (๓๐ ม.ค.๑๑๕ – ๑๐ ม.ค.๑๑๘)
๑๖๐๔ นาง คำฟู, ประวัติวัดพระบาทนาเกลือ, (เอกสารอัตถล่านา), หน้า ๑๑

บุญข่าวขนาดใหญ่ของเจ้าน้อยบุญศรี (เจ้าน้อยอุดม) เถินบุรินทร์ ปัจจุบันรื้อถอนแล้ว
(ที่มา : นัชพงษ์ ต่าจรูญ, ๒๕๔๔)

(๒) ส่งกำลังช่วยเหลือส่งครามเมื่อจำเป็น

การส่งกำลังช่วยสยามเมื่อทำส่งคราม ปรากฏมีการเกณฑ์หลายครั้ง เช่น ส่งคราม เมืองนครเชียงตุง เมืองนครเวียงจันทน์ รวมถึงมีหน้าที่ช่วยส่งกำลังช่วยเหลือเจ้านาย พระศรราชล้านนา โดยเฉพาะเจ้านายเมืองนครเชียงใหม่ที่เมืองเดินเคยเป็นหัวเมืองขึ้น และเคยมีความสัมพันธ์กันมาแต่เดิม เช่น พ.ศ.๒๔๑๗ พระราชวงศ์ เมืองเดิน ไปช่วยรักษา เมืองเชียงแสน (เมืองขึ้นเมืองนครเชียงใหม่) ที่ตั้งใหม่ พระราชวงศ์ได้ส่งไฟร์พลไปสึบช่วย ถึงเมืองเลน (ปัจจุบันอยู่ในประเทศไทย) ^{๒๖๙} ช่วง พ.ศ.๒๓๔๗ – ๒๓๔๘ เกณฑ์กองทัพ เมืองเดินขึ้นช่วยเมืองนครเชียงใหม่ต่อจากเมืองเชียงแสน ^{๒๗๐} หรือเกณฑ์เข้าร่วมทำ ส่งครามตีเมืองนครเชียงตุง ร่วมกับกองทัพหลวงจากสยามของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม หลวงวงศ์ศาริราชสนิท แม่ทัพใหญ่ และกองทัพเมืองนครพระศรราชล้านนาทั้ง ๕ ในพ.ศ. ๒๓๔๕ พระไชยราชา เป็นแม่ทัพกองทัพเมืองเดิน มีขุนนาง ๒๐ คน และไฟร์พลเมืองเดิน อีก ๘๐ คน ^{๒๗๑} เป็นต้น

^{๒๖๙} หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาค ๑๗, (กรุงเทพฯ : อักษรนิติ, ๒๔๘๑), หน้า ๑๖๐.

^{๒๗๐} นฤมล ธิรวัฒน์, พระราชนพศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ฉบับเจ้าพระยาทิพกรวงศ์, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๙๐.

^{๒๗๑} หอพระสมุดวารสารภานุ, จดหมายเหตุเรื่องทัพเชียงตุง, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๕๕), หน้า ๓๒.

แต่ลักษณะของการเข้าร่วมทำศึกส่งความนอกจากแสดงความจริงรักภักดีต่อเจ้าอธิราชยังเป็นการทำเพื่อผลประโยชน์ของบ้านเมืองตนเองอีกด้วย เนื่องจากเมื่อไปช่วยทำสงครามสำเร็จก็จะได้เชลยศึกมาไว้ในบ้านเมือง เป็นการเพิ่มจำนวนพลเมืองเมืองอันเป็นผลประโยชน์สำคัญต่อกลุ่มผู้ปกครอง ดังเช่น พระยาจันทบูรี (เจ้าน้อซุ่มพู) เจ้าเมืองเดิน ยกกองทัพช่วยพระเจ้ากรุงวิลัย เมืองนครเชียงใหม่ ตีเมืองของได้ล้วนแบบเชลยศึกไว้เมืองเดินจำนวน ๒๐ คน ^{๑๖๖} หรือที่เห็นได้ชัดเจนคือกรณี พ.ศ.๒๕๗๐ เจ้าอนุวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงจันทน์ องค์สุดท้าย (พ.ศ.๒๕๔๗ – ๒๕๗๑, ราชวงศ์ล้านช้าง) ทำการประกาศอิสรภาพจากสยาม เจ้าอนุวงศ์ทรงให้ปลดจันท่า บ้านปากเพี้ยฯ เมืองสระบูรี กับท้าววงศ์ น้อยยศ เมืองเวียงจันทน์ คุณไพร ๓๐ คน ช้าง ๓ เชือก นำราชสาลีนมาถึงเจ้าหลวงมหาศรี เจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ. ๒๕๖๘ – ๒๕๗๔, ราชวงศ์พญาหลวงตีนหมาวงศ์) เจ้าหลวงมหาศรีให้ปลดจันทากับไพร ๕ คน ถือราชสาลีนตอบกลับเจ้าอนุวงศ์ และล่าวราชสาลีนต่อขึ้นไปถึงเจ้าหลวงพุทธวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๕๖๙ – ๒๕๗๔, ราชวงศ์เจ้าเจ็ดคน) เจ้าหลวงไชยวังค์ เจ้าผู้ครองนครลำปาง (พ.ศ.๒๕๖๙ – ๒๕๗๐, ราชวงศ์เจ้าเจ็ดคน) พระเจ้าบุญมาเมืองพระเจ้านครลำปูน (พ.ศ.๒๕๕๔ – ๒๕๗๐, ราชวงศ์เจ้าเจ็ดคน) เจ้าหลวงอินทวิชยาราชา เจ้าผู้ครองนครแพร (พ.ศ.๒๕๕๔ – ๒๕๗๐, ราชวงศ์พญาแสงช้าง) โดยขอให้ให้กองทัพเมืองนครลำปาง เมืองนครเชียงใหม่ ^{๑๖๗} และเมืองนครลำปูน ยกทัพไปตีสยามทางบ้านระแหง เมืองตาก ไปพบกับทัพเมืองนครแพรและเมืองคร่าน่านที่เมืองชัยนาท ส่วนเจ้าราชวงศ์ (เจ้าเหล้า, ราชบุตรเจ้าอนุวงศ์) เมืองนครเดินจันทน์ จะยกมาทางเมืองสระบูรี ในราชสาลีน มีจิตรวัฒน์ ^{๑๖๘}

“...ถ้าแลกญาลศร ทญาลำปูน ทญาเชียงใหม่ พญาไพร พญาแห่ พญาห่าน ไม่เป็นใจด้วยก็อย่าให้อาทุระทั้ง ๒ ฝ่าย ให้กำมาหากินท่าบุญให้กานรักษาไพรบ้านพลเมืองให้เป็นศุข แต่เราภันเมืองญาลศรท่านนี้ก็ใช้เร็จหมดโดยง่าย ถ้าแลกสำเร็จแล้ว เมืองลพบุรี เมืองลำปูน เมืองเชียงใหม่ เมืองแพร เมืองห่าน จะเป็นไมตรีกันแก่เราดีเยาไปชั่วฟ้าแลดิน...” ^{๑๖๙}

^{๑๖๖} หวาน.ร.๔ เลขที่ ๓๐ จ.ส.๑๙๘๕ สุกอักษรเมืองเชียงใหม่ อ.ส.๑๙๘๕ (มีการเก็บเอกสารการตั้งเมืองนครลำปูนแทรกไว้ในหมวดนี้)

^{๑๖๗} หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๕, (กรุงเทพฯ : สถาบัตtement, ๑๙๕๐), หน้า ๑๐๖.

เจ้าหลวงมหาศ เมืองนคร่น ได้ส่งราชสาสน์ต่อชื่นไปให้เจ้าผู้ครองนครล้านนาเมืองอื่นๆ ว่า "...ถ้าเมืองลำคون เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ค่าวัดจะกว้าง หมายก็จะหงาย..." ^{๒๒๔} ปรากฏว่าทางเมืองนคร่นและเมืองนครแพร่สันบสนุนอย่างเต็มที่โดยเฉพาะเจ้าหลวงมหาศได้ให้เจ้านายชุมนางเมืองนคร่นดิ่มนำสานร่วมกับเจ้าอนุวงศ์ ถึง ๒ ครั้ง ส่วนเมืองนคร เชียงใหม่ เมืองนครลำปาง และเมืองนครลำพูน ก็รังเวลาที่ยกกองทัพลงไปช่วยสยามตีเมืองครเรียงจันทน์ ด้วยเหตุนี้สันนิษฐานว่าทำให้พระเดินบุรีเจ้าเมืองเดิน ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ได้รังเวลาอยู่กองทัพจากเมืองเดินไปช่วยกองทัพสยาม ดังกองทัพพระเดินบุรี เจ้านายชุมนางพร้อมไพร์พลเมืองเดิน จำนวน ๑๕๐ คน ได้ยกกองทัพไปช่วยสยามซึ่งก่อตั้งจากเมืองเชียงเงิน และเมืองเชียงทอง เป็นเวลานานถึง ๒ เดือน พระเดินบุรีจึงถูกเมียน ๓๐ ที่ แสนปัญญา ๕๐ ที่ บุตรปลัดเมืองเดิน ๒๐ ที่ แต่พระเดินบุรีรับสารภาพจะช่วยเต็มที่จึงลดเหลือเมียน ๑๐ ที่ แสนปัญญา ๒๐ ที่ และบุตรปลัดเมืองเดิน ๑๕ ที่ ^{๒๒๕}

และเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนฝ่ายล้านนาจึงได้ช่วยสยามตีเมืองครเรียงจันทน์ เป็นโอกาสให้เจ้านายล้านนาทำการกดต้อนไฟล์เพลของล้านช้าง จนเกิดกรณีขัดแย้งกับทางฝ่ายสยามขึ้น โดยพระวังชัย ท้าวบังวัน ท้าวผาแสง เมืองครแพร่ พระยาชามพู (เจ้าห้อยจิตวงศ์ราชบุตรเจ้าฟ้าเมืองเชียงรายอพยพมาอยู่เมืองนครลำปาง) เจ้าหนานอุตมะ(น้องพระยาชามพู) เมืองนครลำปาง พญาพาณ เมืองนครเชียงใหม่ และแสนปัญญา เมืองเดิน ได้ร่วมกันกดต้อนເเอกสารวบันชะมิน บ้านภูประสาท บ้านเมียง บ้านท่าสี บ้านนาเปือก จำนวน ๖๐๐ กว่าคน ช้าง ๕๐ เชือก และกดต้อนชาวเมืองด่านชัย ส่วนเมืองน่านกดต้อนເเอกสารวชารลาวเมืองน้ำปาด เมืองทำ เมืองแก่นท้าว จำนวน ๑,๐๐๐ กว่าคน ช้าง ๑๒๐ เชือก เพื่อกดต้อนจะเอามาไว้ในบ้านเมืองของตน จนเกิดการแย่งชิงเชลยศึกกันขึ้น ซึ่งทางสยามได้ให้หลวงมหาดไทย เมืองพิไชย แสนไชยวังศ์ บุตรชายพระยาตาภ ไปว่ากกล่าวให้คืนคนกีไม่ยอมคืน จนพระยาเพชรพิชัยเรียกหัวหน้าเจ้านายชุมนางประเทศาชาມคุยจึงยอมคืนให้สยาม ส่วนแสนปัญญา เมืองเดินต้องโถงทogo ที่ทำการกดต้อนผู้คนถูกเมียน ^{๒๒๖} ๓๐ ที่ ภายหลังลดลงเหลือ ๒๐ ที่ ^{๒๒๗} แต่ขณะเดียวกันทางล้านนา ก็ไม่ได้คืนให้ทั้งหมด ชาวลาวที่ถูกกดต้อนครั้งนี้บางส่วนจึงมีอยู่ในล้านนา เช่น เมืองนคร่น เมืองนครลำปาง (บริเวณบ้านเชียงราย อำเภอเมือง และ

๒๒๔ หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๓, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๐๗.

๒๒๕ หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๓, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๑๐.

๒๒๖ หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๓, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๐๘.

อำเภอเก่าแก่ (จังหวัดลำปาง) และเมืองล่อง เป็นต้น คนที่ถูกกวาดต้อนเหล่านี้เข้ามาบัญชาเรียกว่า “ข้าป้ายหอกงาช้าง” รุ่นบุตรหลานเรียกว่า “ข้าหอคนโรง” (ข้าหอคนโรง) ข้าหาส ในเมืองเดินที่กวาดต้อนมาจึงมีอยู่ในเมืองเดินจำนวนหนึ่ง ดังใน พ.ศ.๒๔๔๗ มีพระราชนูญตีลักษณะทางสมณทลตัวนักเดียงหนือ ร.ศ.๑๑๙ เมืองเดินมีการกำหนดค่าตัวหาสเชลยไว้ หากเป็นหาสผู้ชายค่าตัว ๕๒ บาท หาสผู้หญิงค่าตัว ๒๕ บาท^{๖๖} ข้าหาสของเมืองเดินเหล่านี้ค่อนข้าง หมัดไปภัยหลังจากมีพระราชนูญตีเลิกหาส พ.ศ.๒๔๔๗ ส่วนข้าพะรำาตุ้ดโดยป่าตาลและวัดสำคัญอื่นๆ ในเมืองเดิน ก็กลืนกล้ายเป็นชาวบ้านปกติทั่วไปสืบถือท่าน มากันถึงปัจจุบัน

(๓) ส่งข่าวของให้มีมีพระราชพิธีสำคัญ

เจ้าเมืองเดินจะส่งส่วยให้กับกษัตริย์สยามคือไม้ขอนสักปีละ ๒๐ ตัน นอกนั้น ก็แล้วแต่มีราชพิธีสำคัญหรือมีการเกณฑ์เป็นการเฉพาะก็จะมีการส่งลงไปถวาย ซึ่งนานๆ จะมีการเกณฑ์ลักษณะนี้ครั้งหนึ่ง เช่น พ.ศ.๒๔๐๘ เป็นปีที่ถัดมาหลังจากพระไชยราชาบุตรชายของพระยาจันบุรี (เจ้าน้อยชุมพู) อดีตเจ้าเมืองเดิน (ตั้งแต่ พ.ศ.๒๗๗๗) ได้รับการรับรองแต่งตั้งขึ้นเป็นพระสดับบุรินทร์ เจ้าเมืองเดิน พระสดับบุรินทร์ เจ้าเมืองเดิน ให้พระราชวงศ์กับพระบุรีรัตน์นำเจ้านายบุตรหลานขุนนาง (แสนหลวงปัญญา แสนจิกคำ ท้าวอินทราชา) ໄพรเมืองเดิน นำต้นไม้สักกล่องแพลงไปถวายเพื่อสร้างวิหารที่กรุงเทพฯ จำนวน ๑๐๐ ตัน ประจำกอบด้วย

ไม้เพื่อทำข้อ ขนาดล้ำตันยาว ๕ วา (๕ เมตร) ใหญ่ ๙ กำ (เส้นรอบวง ๑.๘๐ เมตร) จำนวน ๑ ตัน และไม้เพื่อทำข้อขนาดล้ำตันยาว ๕ วา ใหญ่ ๑๐ กำ (เส้นรอบวง ๒ เมตร) จำนวน ๓ ตัน

ไม้เพื่อทำลำยอง ขนาดล้ำตันยาว ๕ ชู (๕ เมตร) ใหญ่ ๙ กำ จำนวน ๕ ตัน ขนาดล้ำตันยาว ๕ วา ใหญ่ ๑๐ กำ จำนวน ๑ ตัน และขนาดล้ำตันยาว ๕ วา ใหญ่ ๑๑ กำ (เส้นรอบวง ๒.๗๕ เมตร) จำนวน ๑ ตัน

ไม้เพื่อทำข้อฟ้า ขนาดล้ำตันยาว ๕ ศอก(๒ เมตร) ใหญ่ ๑๐ กำ จำนวน ๒ ตัน ขนาดล้ำตันยาว ๕ ศอก ใหญ่ ๑๑ กำ จำนวน ๒ ตัน และขนาดล้ำตันยาว ๕ ศอก ใหญ่ ๑๒ กำ (เส้นรอบวง ๒.๕๐ เมตร) จำนวน ๒ ตัน

^{๖๖} หจช. ร.๕ น.๑๗/๔ พระราชบัญญัติเลิกหาส ค่ากรารับบังคมทุกพระองค์เจ้ารำพีพัฒนาศักดิ์ เสนนาบทดิษติธรรม

ด้านหน้า ๒ ศอก (๑ เมตร) จำนวน ๑๗ ตัน แผ่นขนาดเล็กสำหรับ ๑๐ ศอก ด้านหน้า
๑๒ หัว จำนวน ๔ ตัน และไม้เพื่อทำบานกลม ขนาดสำหรับ ๑๐ ศอก ใหญ่ ๑๑ ก้า จำนวน
๑ ตัน รวมทั้งหมด ๒๒ ตัน

ไม้เพื่อใช้ทำส่วนประกอบอื่นๆ
ขนาดสำหรับ ๕ - ๖ วา (๕ - ๑๒ เมตร)
ใหญ่ ๖ - ๘ ก้า (๑.๒ - ๑.๖ เมตร) จำนวน
๗๔ ตัน^{๑๒๓}

นอกจากไม้สักที่ถูกเกณฑ์ยังมี
ของที่เจ้าเมืองเดินและเจ้านายชุนนาง
นำพาอยู่เป็นพิเศษได้แก่ งานช่าง ๕ กิ่ง
หนัก ๙๒ ชั้ง หมอนผ้า (หมอนสามเหลี่ยม)
๕ สูก และเสื่อสาน ๕ ผืน^{๑๒๔} หรือเมื่อ
กษัตริย์สยามเสด็จสำรวจคดหรือเจ้านาย
สยามซึ่งไปญี่ปุ่นล้วนพระชนม์ มีการเกณฑ์
สิ่งของจัดทำพระเมรุมาศหรือเครื่องใน
พระราชพิธี เจ้าเมืองเดินก็ต้องร่วมจัดส่ง
ลงไปถวายด้วย เช่น พ.ศ.๒๓๗๘ เจ้าเมือง
เดินให้พระไชยราชาพร้อมขุนนางไพรพล
เมืองเดินนำผ้าขาวล่องลงไปถวายจำนวน
๕๐ เพลา ยา ๑๑ ศอก ๑ คีบ (๕.๗๕
เมตร) และถัดมาในปี พ.ศ.๒๓๗๙
เจ้าเมืองเดินได้ส่งน้ำรักลงไปถวายเพิ่มอีก
๕๐ กระบอก^{๑๒๕}

พระเมืองไชยราชา
(เจ้านานอินทร์ เถินบุรินทร์)
เจ้าเมืองเดินองค์สุดท้าย
และเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด (บริเวณ)
เถินบุรีคุณแรก

(พ.ศ.๒๔๗๖ – ๒๕๕๐)

ที่มา : หอดดหมายเหตุแห่งชาติ

๑๒๓ หวาน. ร.๕ จ.ส.๑๒๒๗ สำเนาแปลดหมายเจ้าเมืองเดิน จ.ส.๑๒๒๗ เลขที่ ๕๗

๑๒๔ หวาน. ร.๕ บัญชีรายวันรับส่ายหัวเมือง เลขที่ ๓๑

๑๒๕ หวาน. ร.๓ ภารกับสิ่งของขวายหัวเมืองต่างๆ จ.ส.๑๑๙๕ เลขที่ ๓๐

(๑) ถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาต่อ กษัตริย์สยาม

เดิมในช่วงแรกที่เมืองเดินขึ้นกับเมืองนครเชียงใหม่ เจ้าเมืองเดินและกลุ่มผู้ปกครองจะตีมน้ำสักจะว่าจะจงรักภักดีต่อพระเจ้าเมืองนครเชียงใหม่ และเข้าเคาครัวพระเจ้านครเชียงใหม่ที่หอคำเมืองนครเชียงใหม่เป็นประจำทุกปี ภายหลังเมื่อเมืองเดินได้เปลี่ยนให้ขึ้นตรงต่อสยาม จึงมีการถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาต่อ กษัตริย์สยามปีละ ๒ ครั้ง^{๑๗๐} สถานที่ถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา สันนิษฐานว่าจัดขึ้นภายในวิหารหลวงวัดเรียงหรือวัดหลวงล้อมแรด ที่มีฐานเป็นวัดหลวงประจำเมืองเดิน

ด้านหลังอุโบสถวัดล้อมแรด

พ.ศ.๒๔๘๗

(ที่มา : วัดล้อมแรด อําเภอเดิน)

ส่วนการปกครองฝ่ายสูงของเมืองเดิน คณะส่งฟ์เมืองเดินมีรูปแบบการปฏิบัติสายเดียวกันกับวัดในเขตตอนใต้ของเมืองนครลำปาง (อําเภอเกาะและอำเภอห้างฉัตร) สืบเนื่องมาตั้งแต่โบราณ พระส่งฟ์เมืองเดินมีการศึกษาเล่าเรียนมากอีกหัวเมืองหนึ่ง สะท้อนจากมีการแต่งพระธรรมมหาเวสสันดร (เวสสันดร) เป็นฉบับสำนวนของเมืองเดิน เช่น คัมภีรธรรมมหาเวสสันดร ฉบับวิจวนเมืองเดิน^{๑๗๑} (มี ๑๖ ผูก) เป็นต้น เมืองเดินจึงเป็นแหล่งการศึกษาที่สำคัญของการส่งฟ์อีกหัวเมืองหนึ่ง ที่มีพระส่งฟ์สามเณรจากต่างเมืองเดินทางมาเรียน เช่น พระพุทธอรหงส์ วัดครีทรามมูลเมือง เมืองนครเชียงใหม่ (วัดในกำแพงล้อมบริเวณแจ่งกะต้า) ได้มาจำพรรษาศึกษาเล่าเรียนที่วัดนาเบี้ย (ตำบลนาโปง อําเภอเดิน) เมืองเดิน^{๑๗๒} เมื่อ พ.ศ.๒๓๗๙ และปั่ว^{๑๗๓} พ.ศ.๒๓๗๘ สามเณรอินทจักร วัดหมื่นกาด เมืองนครลำปาง (ตำบลหัวเรียง อําเภอเมือง จังหวัดลำปาง) ได้มาจำพรรษาศึกษาเล่าเรียนอยู่ที่วัดนางเหลียว เมืองเดิน^{๑๗๔} เป็นต้น

^{๑๗๐} หจช. ร.๕ ม.๕๘/๑๗๐ เรื่องทำเนียบถืออิฐมณฑปฯ (๑๕ มิถุนายน ร.ศ.๑๑๔ – ๑๙ กรกฎาคม ร.ศ.๑๑๕)

^{๑๗๑} ผู้เขียนพบที่วัดหมื่นกาด ตำบลหัวเรียง อําเภอเมือง จังหวัดลำปาง จารคัตถอกเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๗

^{๑๗๒} ชัป恍 ปั่นเงิน(อ่าน), จากรักท้ายคัมภีร์ใบลานฉบับนี้นิภัย ผูก ๒ วัดครีทรามมูล อําเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, อักษรธรรมล้านนา.

^{๑๗๓} ภูเตช แสนสา (อ่าน), จากรักท้ายคัมภีร์ใบลานมหามูลนิพพาน วัดหมื่นกาด ตำบลหัวเรียง อําเภอเมือง จังหวัดลำปาง จารโดยสามเณรอินทจักร พ.ศ.๒๓๗๘ “...ชาเขียนเป็นมาจำวัดสาเมืองเดิน ยังวัดนางเหลียว...”

เมืองเกินมีวัดสำคัญประจำเมืองแบ่งออกเป็น “วัดหลวงหัวเมือง” คือ วัดอุ่มล่อง^{๑๐๗๙} วัดหลวงกลางเมือง (วัดหลวงกลางเวียง) คือ วัดเวียง และ “วัดหลวงทางเมือง” คือ “วัดล้อมแรด” และมีพระธาตุสำคัญประจำเมืองคือ พระธาตุวัดดอยป่าตาล ในอดีตเมื่อมีประเพณีสรงน้ำพระธาตุดอยป่าตาลชาวบ้านในเขตอำเภอเกินและอำเภอแม่พริกที่เป็นอาณาเขตเมืองเกินเดิมจะมาร่วมแม้สการประจำทุกปี^{๑๐๘๐} ดังนั้นจึงมีการจัดระบบความสำคัญของหัววัดและพระธาตุผ่านประเพณีขึ้นพระธาตุหรือสรงน้ำพระธาตุก่อนหลัง คือ สรงน้ำพระธาตุวัดเวียง (บรรจุพระธาตุเล็บมือ) เดือน ๕ เป็น (ชัน ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เหนือ ประมาณเดือนกุมภาพันธ์) สรงน้ำพระธาตุวัดอุ่มล่อง (บรรจุพระธาตุกระดูกด้ามพร้า) เดือน ๗ วันพญาวัน (ช่วงวันสงกรานต์ เดือน ๗ เหนือ ประมาณเดือนเมษายน) และสรงน้ำพระธาตุดอยป่าตาล (พระธาตุม่อนจันทน์, บรรจุพระเกศาและพระธาตุลิ้นไก) เดือน ๘ เป็น (ชัน ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เหนือ ประมาณเดือนพฤษภาคม) หากปฏิบัติตามคตินี้บ้านเมืองเกินจะเจริญรุ่งเรืองและพ้าฝนข้าวกล้าอุดมสมบูรณ์ และมีความเชื่อว่าลูกแก้วบันยอดพระธาตุทั้ง ๓ จะเสด็จไปหากันอยู่เสมอในช่วงวันโภคทรัพย์

ด้านข้างอุโบสถหลังเก่าของวัดล้อมแรด เมืองเกิน ศิลปะแบบไทยใหญ่(เงี้ยว) พ.ศ.๒๔๗๗
(ที่มา : วัดล้อมแรด อําเภอเกิน)

^{๑๐๗๙} ทจช. ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๕๙ ใบบอกเมืองชุมยาม แม่อ่องสอน เมืองใหม่ เมืองแซะ เมืองน่าน ลำพูน สวรรค์โลก เมืองเกินบุรี เมืองท่าสะยา (ท่าสองยาง) (๑๐ อ.ค. ๑๐๕ - ๑๐ ม.ย. ๑๐๙) (เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา ปริวรรตโดยผู้เขียน)

^{๑๐๘๐} สัมภาษณ์พระครูประพัฒน์กิจจาธุกุล วัดแม่ตั้ง ตำบลพระบาทวังคง อําเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

ประวัติศาสตร์เมืองเดิน

พระธาตุวัดเวียง (ซ้าย) พระธาตุวัดอุ่มล่อง (กลาง) พระธาตุวัดคลองป่าสัก (ขวา)
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๓๑)

วิหารหลวงหลังเก่าและประตูโขง
วัดล้อมแรด เมืองเดิน พ.ศ.๒๕๗๘
(ที่มา : วัดล้อมแรด อําเภอเดิน)

อุโบสถหลังเก่าศิลปะไทยใหญ่
ชุมประดูโขง และวิหารหลวง
หลังใหม่กำลังก่อสร้าง
ของวัดล้อมแรด เมืองเดิน
พ.ศ.๒๕๐๗
(ที่มา : วัดล้อมแรด อําเภอเดิน)

๕. เมืองเดินยุคสยามทำการปฏิรูปการปกครอง ถึงปัจจุบัน

(พ.ศ.๒๔๘๙ - ๒๕๕๗)

เมื่อเกิดการปฏิรูปประเทศไทยล้านนาช่วงแรกที่เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง และเมืองนครลำพูนตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๙๗ เมืองนครแพร่ พ.ศ.๒๕๐๗ และเมืองนครน่าน พ.ศ.๒๕๑๗ สยามเน้นปฏิรูปด้านการเมืองการปกครองและจัดเก็บภาษีเป็นหลัก โดยเริ่มจัดการปฏิรูปภายในครองราชทั้ง ๕ ก่อนและค่อยขยายตัวลงสู่หัวเมืองขึ้นต่างๆ ของนครประเทศไทย ซึ่งเมืองเดินเป็นเมืองที่ขึ้นตรงต่อสยามอยู่แล้ว จึงถูกแทรกแซงอำนวยการปกครองจากสยามพร้อมกับเมืองนครประเทศไทยทั้ง ๕ เมื่อสยามขยายตัวเข้ามาสู่เมืองเดิน อำนาจการจัดการปกครองบ้านเมืองตามแบบ Jarvis ได้ล้มลายลงและรัฐบาลสยามได้สถาปนาแบบแผนการปกครองใหม่ขึ้นแทนที่ และมีการผนวกเข้ากับสยามเป็นบริเวณ (จังหวัด) หนึ่งพร้อมกับนครประเทศไทยล้านนาทั้ง ๕ ในพ.ศ.๒๕๑๙ เป็นต้นมา

พระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี) นายแขวง (อำเภอ) เดินคนแรก
ถ่ายภาพร่วมกับข้าราชการที่ว่าการแขวงเมืองเดิน (อำเภอเดิน)
(ที่มา : เจ้าจำเนียร ระพิพงษ์)

๕.๑ การปฏิรูปการปกครองเมืองเดิน

การปฏิรูปหัวเมืองประเทศไทยล้านนาอยุคหนึ่งเกิดมาจากการปัจจัยที่ข้าวสยามมีความพร้อมในการปรับเปลี่ยนการปกครอง เพราะสังคมสยามได้ผูกเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจโลก และชาติมหาอำนาจตะวันตกขยายอิทธิพลเข้ามาถ่าอาณา尼คิม ทั้งอังกฤษในพม่า รัฐดาน ฝรั่งเศสในลาว กัมพูชา เวียดนาม ทำให้ชนชั้นนำรุ่นใหม่เข่นกู้มพระเจ้านองขะເອໂນราชกาลที่ ๕ ที่ผ่านการศึกษาในประเทศตะวันตกมีโลกทัศน์ใหม่ โดยเฉพาะต้องมีเส้นธุรกิจแบ่งขอบเขตอาณาจักรไปต่างประเทศ หรือเชื่อมโยงในความสามารถของมนุษย์โดยไม่ต้องพึ่งพาอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งต่างกันกับโลกทัศน์ของชาวล้านนาในขณะนั้นอย่างสิ้นเชิง ที่ยังมีวิธีชีวิตอยู่ในระบบผลิตเพื่อพอยั่งชีพ มีความเชื่อเรื่องคติจักรวาลและสิ่งเหนือธรรมชาติ ประกอบกับกลุ่มอำนาจเดิมของสยามที่ยึดถือแนวทางการปกครองแบบจารีต คัดค้านไม่ให้เข้าแทรกแซงการปกครองหัวเมืองนครประเทศไทยเพื่อกันเจ้านายขุนนางไม่พอใจและก่อการบูรช์^๑ คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริวงศ์(ช่วง บุนนาค) อดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดินได้ถึงแก่พิราลัยพ.ศ.๒๔๘๙ และกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (พระองค์เจ้ายอดยิ่ง) วังหน้าทรงทิวทองพ.ศ.๒๔๙๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภัชตริย์สยามรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ.๒๔๙๑ – ๒๕๔๐, ราชวงศ์จักรี) จึงทรงสถาปนาอำนาจบูรช์การปกครองได้อย่างเดิมที่ เพื่อให้สามารถอุดหนุนการ “ล่าอาณา尼คิมชาติตะวันตก” ขณะเดียวกันก็ทำการ “ล่าอาณาพิคเมgarion” กับเมืองนครประเทศไทยล้านนา รวมถึงเมืองเดินที่ขณะนั้นยังมีสถานภาพคล้าย “เมืองหัวเมืองไทย”

ความเปลี่ยนแปลงของเมืองเดินช่วงแรกการปฏิรูปของสยาม

พ.ศ.๒๔๙๗ - ๒๕๔๐

ช่วงแรกสยามได้ขยายอำนาจเข้าครอบงำล้านนาอย่างจริงจังเมื่อพ.ศ.๒๔๘๙ ในกลุ่มเมืองนครประเทศไทยสำคัญที่ปกครองโดยราชวงศ์เจ้าเจี้ยนคน คือ เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง และเมืองนครลำพูน แล้วจึงค่อยขยายถึงเมืองนครแม่รำ (พ.ศ.๒๕๐๗) และเมืองนครน่าน (พ.ศ.๒๕๑๗) โดยตั้งเสนา ๖ ตัวแทนเพื่อกระจายอำนาจของเจ้าผู้ครองนครที่เคยมีลั่นฟ้าลันแพร่เดินให้ลดลง และส่งข้าราชการสยามเข้ามาไว้ในล้านนาเพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญ

^๑ วิมลพรวณ ปีตอวัชชัย, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ, (กรุงเทพฯ : กรุงเทพฯ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๑.

ในการแทรกแซงและควบคุม ประกอบด้วย กรมมหาดไทย กรมทหาร กรมคลัง กรมยุติธรรม กรมวัง และกรมนา มีเจ้านายบุตรหลานเป็น “พระยาว่าการกรม” มีข้าราชการที่ส่งมาจากสยามเป็น “พระยาผู้ช่วยไทย” ทำหน้าที่แนะนำหรือเจ้านายบุตรหลานในการปกครอง รูปแบบใหม่ พระยาผู้ช่วยไทยจึงเป็นกลุ่มมีอำนาจที่แท้จริง ดังนั้นตำแหน่งนี้จึงสงวนไว้เฉพาะคนสยามหากยังไม่ได้ส่งคนใหม่เข้ามาดำรงตำแหน่งก็ให้ว่างไว้ ห้ามคนล้านนาดำรงตำแหน่ง แทน อีกตำแหน่งคือ “พระยารองลาว” ไม่มีความสำคัญนักแต่เมื่อไว้เพื่อณอ่อนน้ำใจเจ้านาย และขุนนาง พร้อมทั้งได้แต่งตั้งเจ้าตำแหน่งพิเศษเพิ่มขึ้นอีกหลายตำแหน่งเพื่อให้กระจายอำนาจจากเจ้าขันทั้ง ๕ และเข้าแทรกแซงอำนาจการแต่งตั้งขุนนางเต้าສนามหลวงของเจ้าผู้ครองนคร^{๑๗๗}

เจ้านายบุตรหลานเมืองເຖິງຮ່ວມຄ່າຍຽບປະຫວັດປະສາທຸກ
เจ้าນ้อยบุญศรี (เจ้าນ้อยอุดม) ເຖິງບຸນຫຼົງ ເຊື້ອສາຍພະຣະບຸຕຸ ເມືອງເຖິງ ພ.ສ.๒๕๑๐
(ທີ່ມາ : ເຈົ້າຈຳເນີຍຮ ຮະພິພົງໝໍ)

^{๑๗๗} หจช.ร.๕ ม.๒.๔/๙๐ สัญญาบัตรเครื่องราชอิศริยาภรณ์ ประทาน และเหรียญทางกระทรวงมหาดไทย ปี ๑๒๓ (๑๑ ພ.ຍ. - ๒๐ ມີ.ຄ. ๑๒๓)

ประวัติศาสตร์เมืองเดิน

สภาพบ้านเรือนของชาวบ้านริมถนนเดินบุรี พ.ศ.๒๕๐๗
ในภาพชาวบ้านกำลังซักลากปราสาทศพพ่อจวง สิทธิพงศ์
ไปตามถนนเดินบุรีสู่ศาลาปันสถาน
(ที่มา : เรือนเครื่องไม้เมืองเดิน ถนนเดินบุรี อ่าเภอเดิน จังหวัดลำปาง)

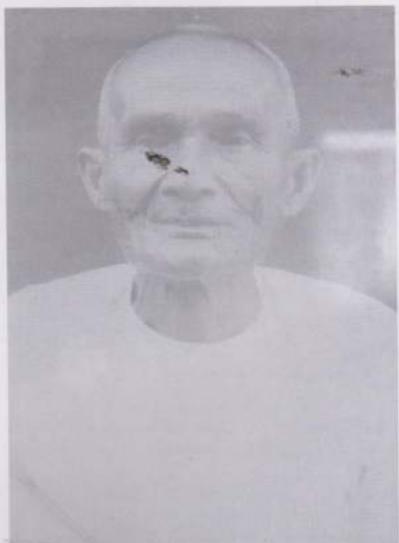
แม่น้ำวังไหหลันฝั่งชั้นมาท่อมบ้านเรือน
บริเวณอำเภอเดิน พ.ศ.๒๕๔๗๕
(ที่มา : เรือนเครื่องไม้เมืองเดิน ถนนเดินบุรี
อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง)

น้ำท่วมบริเวณถนน
หน้าบ้านนายอ่าเภอเดิน
ช่วงเที่ยง วันที่ ๘ กันยายน พ.ศ.๒๕๙๔
(ที่มา : เส่าเรือเมืองเดิน theonpost)

ด้านการเก็บภาษีอากรเดิมล้านนาจัดเก็บเป็นผลผลิต เช่น ข้าว หมาก เมืองพريح ฯลฯ จึงสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพ แต่เมื่อพระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปริชากรขึ้นมาปฏิรูปการเก็บภาษีใน พ.ศ.๒๔๑๗ ได้จัดเก็บเป็นตัวเงินและเพิ่มชนิดของการเก็บภาษีขึ้นอีกหลายอย่าง การเก็บภาษีระบบสยามมีผลกระทบต่อชาวเมืองที่ต้องถูกหักครึ่งเป็นเงินจำนวนมาก จึงเกิดการต่อต้านอีก ๕ ปีต่อมาใน พ.ศ.๒๔๓๒ ที่ฝ่ายสยามเรียกว่า “กบฎพระยาพาบ” นำโดยพญาปราบส่งคราม หรือ พญาปราบพลมา (หนานเฉชะ) แม่ทัพเมืองนครเชียงใหม่ โดยมีเจ้านายเมืองนครเชียงใหม่ให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง ส่วนเมืองเดินตามจารีตรรมเนียมเป็นเมืองหน้าด่านและเมืองส่งส่วยของเมืองเชียงใหม่ จึงไม่มีการเก็บค่าน้ำ เมื่อสยามทำการปฏิรูปการปกครองจึงยกเลิกจารีตรรมเนียมนี้ และเก็บภาษีค่าน้ำของชาวเมืองเดินตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๔๗ เป็นต้นไป รวมถึงการจัดเก็บภาษีอื่นๆ^{๑๙๘๑}

ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุสำคัญที่เมืองเดินได้ร่วมเป็นหนึ่งในหัวเมืองล้านนาทำการต่อต้านสยามครั้งรุนแรงที่สุดอีกครั้งใน พ.ศ.๒๔๔๕ ที่เรียกว่า “กบฎเงี้ยว” โดยมีเจ้านายขุนนางล้านนาให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง “...เช้าวันที่ ๒ (สิงหาคม พ.ศ.๒๔๔๕) เข้ายิกทางเดิน ๒๐ คน ตีสูบปราบแขวงลำปางแทก แลทางเมืองลงลงก็จะยกเข้ามา...”^{๑๙๘๒} เมืองเดินเงี้ยวจะตั้งกองกำลังอยู่วัดเวียง แต่ทว่าภายหลังกองกำลังจากสยามก็ทำการปราบปราមเงี้ยวที่เมืองเดินได้อย่างรุนแรง และทางสยามได้เกณฑ์แรงงาน เสบียงอาหาร และพาหนะในเมืองเดินทำการปราบ “กบฎเงี้ยว” ในหัวเมืองอื่นๆ ของล้านนา ดังนั้นปีต่อมาใน พ.ศ.๒๔๕๖ ทางรัฐบาลจึงยกเงินแทนเกณฑ์ ๔ บาท (ภาษี ๔ บาท) ให้เมืองเดินอีกหัวเมืองหนึ่ง ร่วมถึงยกเงินเดินเก็บค่าน้ำให้ ๑ ปี เพราะปีนี้ได้ผลผลิตน้อย เพื่อผู้กิจิจ忙ของชาวเมืองเดินไว้^{๑๙๘๓}

เจ้าน้อยคำต่าน เถินบุรินทร์
น้องชายของ
เจ้าน้อยคำตุ่น เถินบุรินทร์
(ที่มา : เจ้าจำเนียร ระพิพงษ์)

^{๑๙๘๑} ใจช. ร.๕ ม.๕๔/๔๒ พระยาศรีสเทփตรวจจัดราชการต่างๆ ในมณฑลพายัพ (๓๐ ม.ค.๑๙๕ – ๒๐ มี.ค.๑๙๕)

^{๑๙๘๒} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๘ (ปราบเงี้ยว ตอน ๒), (กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๕), หน้า ๒๗.

^{๑๙๘๓} ใจช. ร.๕ ม.๒๘.๒/๑๑ กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบถูลรัชกาลที่ ๕ และราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๙ ลงวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๑๙๑๒, หน้า ๙๓๖.

ข้าหลวงชาวสยามก็รู้สึกว่าเมืองเกินมีความเป็นลักษณะคล้ายประเทศราชล้านนามากยิ่งขึ้น ด้วยมีลักษณะการปกครองแบบ “เมืองกึ่งประเทศราช” มาตั้งแต่แรกย้ายจากเป็นหัวเมืองขึ้น เมืองนครเชียงใหม่มาขึ้นตรงกับสยามในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ตั้งนั้นใน พ.ศ.๒๔๗๔ ทางสยามจึงทำการห้ามปราบ โดยสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ส่งใบบอกรื้นพระยาไกรโภชา ข้าหลวงมณฑลลาเวียง และพระเมืองไชยราชา (เจ้าหนานหมวก เกินบุรี นทร์) เจ้าเมืองเกิน เจ้านายขุนนาง ให้รู้สึกว่าเป็นหัวเมืองขึ้นในของสยามไม่ใช่เป็นหัวเมืองประเทศราช พร้อมกับยกเลิกคำสั่งให้เมืองเกินขึ้นกับมณฑลลาเวียงเมืองนครเชียงใหม่ในวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ.๒๔๗๔ และวางแผนจะย้ายเมืองเกินมาขึ้นกับมณฑลนครสวรรค์เมื่อวันเมืองตาก แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการย้ายตามที่วางแผนไว้ เมืองเกินจึงได้แยกออกจากเป็นอีกบริเวณหรือจังหวัดหนึ่งเฉพาะในเวลาต่อมา

“...ถึงพระยาไกรโภชาและผู้ว่าราชการเมืองเกิน ดำเนินกระแสพระบรมราชโองการให้เมืองเกินรวมขึ้นอยู่ในข้าหลวงเมืองลาเวียง ตั้งแต่นั้นต่อมาข้าหลวงเมืองลาเวียงและเมืองเกินก็เข้าใจแล้วว่าเป็นเมืองขึ้นนอกคล้ายประเทศราชมากกว่าเป็นหัวเมืองขึ้นใน แลความรู้สึกของราษฎรในเมืองเกินก็เป็นอยู่เช่นนี้ การแก้ไขการที่เข้าใจผิดนี้ควรซึ่งไปยังข้าหลวงเมืองลาเวียงและเมืองเกิน ล้างคำสั่งในตราฉบับที่ ๙/๒๐๒ ให้เข้าใจว่าเป็นเมืองขึ้นในแท้ ควรยกเมืองเกินมาเป็นเมืองขึ้นในข้าหลวงเทศมณฑลนครสวรรค์เสีย เพราะเป็นเมืองใกล้ชิดกับเมืองตากกว่า เชียงใหม่มาก...”^{๑๘๓}

อีก ๒ ปีต่อมา (พ.ศ.๒๔๗๖) รัชกาลที่ ๕ ทรงปรึกษากับสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ จะให้เมืองเกินไปรวมกับข้าหลวงมณฑลลาเวียงที่เมืองนครเชียงใหม่อีกครั้ง เพื่อสะดวกในการจัดการปกครอง แต่ก็กล่าวว่าจะคล้ายกับกรณีเมืองพระตะบองและเมืองเลี่ยมราฐ (เลี่ยมราบ) ของกัมพูชา ที่เป็นหัวเมืองหน้าด่านของกัมพูชาที่ติดกับพรมแดนสยามทางเมืองปราจีนบุรี จึงทรงตรัสเปรียบเปรยว่า “...แต่ไปตัดดินดะงเรื่องกลัวจะเป็นพระตะบอง เลี่ยมราฐ ของเมืองเชียงใหม่...”^{๑๘๔} หรือ “...เป็นเมืองพระตะบอง เลี่ยมราฐ ข้างลาว(ล้านนา - ผู้เชี่ยน)...”^{๑๘๕} เมืองกัมพูชาเป็นประเทศราชของสยาม ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๖ กษัตริย์สยามได้รับรองแต่ตั้งขุนนาง

^{๑๘๓} หจช. ร.๕ ม.๕๔/๑๑๗ เรื่องพระราชบูตรถึงแก่กรรมและรวมเมืองเกินขึ้นกับเชียงใหม่ (๒๗ ก.ค.๑๑๒ - ๑๒ ต.ค.๑๑๒)

^{๑๘๔} หจช. ร.๕ ม.๕๔/๑๑๗ เรื่องพระราชบูตรถึงแก่กรรมและรวมเมืองเกินขึ้นกับเชียงใหม่ (๒๗ ก.ค.๑๑๒ - ๑๒ ต.ค.๑๑๒)

^{๑๘๕} หจช. ร.๕ ม.๕๗/๗๕ การขออนุญาตประทับรัตติไฟ

ในช่วงแรกนี้ยังไม่มีผลกระทบต่อเมืองเดินมากนัก มีเพียงจัดโยกย้ายให้เข็นตรงกับมณฑลลาวเฉียงที่เมืองนครเชียงใหม่ จัดส่งชาวสยามหรือเจ้านายล้านนามาเป็นข้าหลวงประจำเมืองเดินเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อย คือชุมสุกาการ ถึง พ.ศ.๒๔๗๘ พระยาทรงสุรเดช (อัน บุนนาค) ข้าหลวงใหญ่มณฑลลาวเฉียงได้จัดส่งนายอยู่ มาเป็นข้าหลวงประจำเมืองเดิน^{๑๙๗๖} คนต่อมาคือพระยาอุปราช เมืองนครแพะ และคนต่อมาคือหัวหลวงประจำสองค์เกยม ราชภรร พร้อมจัดการพัฒนาเทคโนโลยีสมัยใหม่บางอย่าง เช่น พ.ศ.๒๕๐๘ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชาการ ทรงมีรับสั่งให้พระสดบุรินทร (เจ้าน้อยชัตติยะ) เจ้าเมืองกรรมการ เมืองเดิน ทำเสาไห้และทางหัวเมืองฝ่ายเหนือถึงเชียงใหม่ พระสดบุรินทรได้ให้พระบูรรัตน์ พระอินทราชา พระเมืองไชย (เจ้าหนาน อินทรค) พระสิงหาราชานี (เจ้ามหาพรหม) เจ้าหนานแสณเมือง คุณไพร ๒๕๐ คน ข้าง ๕ เชือก ชุดคลุมปักเสาไห้และตั้งแต่หนอนดึงพรอมแคนเมืองตากถึงหัววยแม่ตั้ง ๔๔ ก្នុយแจ ตั้งแต่แม่ตั้งถึงวัดดอยป่าตาล กางเมืองเดิน ๔๔ ก្នុយแจ ไปถึงหัววยหญ้าไซ พรอมแคนเมืองลำพูน ๓๒ ก្នុយแจ และให้หัวหลวงชัยสังคaram (เจ้าไชยวงศ์) คุณไพร ลงไปอาสาไห้และจากพระยาสุจิวิต รักษษา เจ้าเมืองตาก พร้อมตั้งสำนักงานไห้และเมืองเดินที่ริมแม่น้ำวัง^{๑๙๗๗}

เจ้าน้อยคำตุน แม่เจ้าคำหยัน เดินบุรินทร
บุตรชายและอธิชาของพระสดบุรินทร
(เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี)
ถ่ายภาพวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๗๘
(ที่มา : เผ้าจำเนียร ระพิพงษ์)

พระอินทราชา พระเมืองไชย (เจ้าหนาน อินทรค) พระสิงหาราชานี (เจ้ามหาพรหม) เจ้าหนานแสณเมือง คุณไพร ๒๕๐ คน ข้าง ๕ เชือก ชุดคลุมปักเสาไห้และตั้งแต่หนอนดึงพรอมแคนเมืองตากถึงหัววยแม่ตั้ง ๔๔ ก្នុយแจ ตั้งแต่แม่ตั้งถึงวัดดอยป่าตาล กางเมืองเดิน ๔๔ ก្នុយแจ ไปถึงหัววยหญ้าไซ พรอมแคนเมืองลำพูน ๓๒ ก្នុយแจ และให้หัวหลวงชัยสังคaram (เจ้าไชยวงศ์) คุณไพร ลงไปอาสาไห้และจากพระยาสุจิวิต รักษษา เจ้าเมืองตาก พร้อมตั้งสำนักงานไห้และเมืองเดินที่ริมแม่น้ำวัง^{๑๙๗๗}

ระยะแรกด้วยชาวเมืองเดินเป็นเชื้อสายล้านนาจึงได้ให้รวมอยู่ในมณฑลพะอี้พ (ต่อมาคือมณฑลลาวเฉียง) การที่โอนย้ายเมืองเดินเข้มณฑลลาวเฉียงยังทำให้พระเมืองไชยราชา เจ้าเมืองเดิน เจ้านายชุมชนรวมถึงชาวเมืองเดิน รวมถึง

^{๑๙๗๖} หจช.ร.๕ ๘๕/๑๘๘ เรื่องคิดจัดราชการเมืองนครลำพูน (๒ ก.พ. ๑๙๔ - ๑๐ มี.ค. ๑๙๘)
^{๑๙๗๗} กระทรวงการต่างประเทศ, ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๑ - ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : ต้นฉบับ, ๑๙๔๙), หน้า ๒๙๗.

ชาวกัมพูชาเป็นเจ้าเมืองพระตะบอง ที่สืบทេืនสายกัน
ปักครองขึ้นตรงต่ออขัตติยสยาม เมื่อสยามทำการปฏิรูป
การปกครองเมืองพระตะบอง เมืองเสียมราฐ และเมือง
ศรีสกุลได้รวมเป็นมณฑลบูรพา จนกระทั่ง พ.ศ.๒๔๕๐
ทั้ง ๓ หัวเมืองได้กลับเป็นของกัมพูชาภายใต้อิทธิพล
ผู้ชั่วศรี และภัยหลังได้รับเอกสารเป็นประเทศกัมพูชา
มาจนถึงปัจจุบัน^{๑๖๗} สันนิษฐานว่ายังทรงไม่มั่นใจว่า
หัวเมืองประเทศราชล้านนาจะยังอยู่กับสยามแน่นอน

“...เมืองเดินนี้ฯจะรวมกับข้าหลวงลาวเดียง
ເຊື່ອຈິງໃຈ ໄດ້ນັກຫລາຍຫນແລ້ວ ແຕ່ໄປຕະຫຼິດຕະຫາງ
ເຮືອງລວງຈະເປັນພຣະທະບອງ ເສີມຮາງ ຂອງເມືອງ
ເຂົ້າໃຫ້ ການທີ່ສົ່ງໄປເຄີ່ງແລ້ວ ແຕ່ຕ້ອງຮະວັງ
ແພນນີ້ໄວ້ໃຫ້ດີ ນີ້ຍັງໄມ້ປຸລອດໂປ່ງ...”^{๑๖๘}

พ่อหนานกำอุក้า สุยะசัย
(พ.ศ.๒๔๓๐ - ๒๕๒๕)
ช่างก่อสร้างศาสนสถานฝีมือดี
ในเมืองเดิน
(ที่มา : วัดล้อมแรด อําเภอดีน)

เรื่องราวของเมืองเดินภายหลังจากที่โปรดเกล้าฯ ให้กลับไปขึ้นกับมณฑลลาวเดียง
เมืองนครเชียงใหม่เป็นครั้งที่ ๒ ยังเกิดกรณีเดิมเหมือนครั้งแรก ตั้งนั้นในครั้งนี้ทางสยามจึง
วางแผนจะยกเมืองเดินไปขึ้นมณฑลนครสวรรค์ใน พ.ศ.๒๔๗๙ และรัชกาลที่ ๕ ทรงเน้นย้ำ
ความชอบธรรมให้กับสยามเรื่องเมืองเดินว่า

“...ເມືອງເດີນເປັນເມືອງທີ່ຂາດມາເປັນຂອງໄທແຕ່ໂບຮານ ເນື້ອເຂົ້າໃຫ້
ກຽງເທິພ ດ້ວຍເລາດໃດລາວແങ່ງແຮງ ໄດ້ເມືອງເດີນໄປ ຜ້າຍເຮົາກີ່ຄ່ອຍແຍ່ງກັບ
ເປັນເມືອງ ເສີມຮາງ ຂ້າງລາວ(ล้านนา - ຜູ້ເຢີນ) ເພວະນັ້ນຈຶ່ງໄມ້ຍ່ອມປຸລ່ອຍ...”^{๑๖๙}

หมายเหตุ ศานติ ภักดีคำ, เขมร “ຄາກສາມ”, (ບັນດາ), หน้า ๑๗๗ – ๑๗๘.
หมายเหตุ หจช. ຮ.ຕ' ม.๕๔/ລົດ ເຮືອງພຣະບູຕູຮົ່ງແກ່ກຣມແລກວຽມເມືອງເດີນຂຶ້ນກັບເຂົ້າໃຫ້
ລົມ ຕ.ຄ.ລົມໂມ
หมายเหตุ หຈຊ. ຮ.ຕ' ม.๕๗/ຕ' ການຂອບໜູນປະປະກົມປະກົມ

เมืองเดินในยุคนี้มีความสำคัญน้อยกว่าเมืองตากอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการเป็นหัวเมืองหน้าด่านด้านเหนือให้กับสยาม ที่ช่วงนี้มีการสัญจรไปมาค้าขายระหว่างคนในบังคับอังกฤษในพม่า มีการติดต่อกับชาวตะวันตกและคนในบังคับมากขึ้นทั้งที่เข้ามาทำสัมปทานป้าไม้และค้าขาย เช่น มองตอ คนพม่าในบังคับอังกฤษ เป็นพ่อค้าเมืองมะละหมุ่ง มา้มีกรรยาและตั้งเรือนอยู่เมืองเชียงทอง (เมืองขึ้นตาก) เดินทางค้าขายไม้สัก เดินทางซื้อไม้สักที่เมืองเดินและเมืองนครลำปาง^{๒๕๐} ดังนั้นตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๖ จึงมีการตั้งด่านที่เมืองตากจำนวน ๔ ด่าน คือ ด่านปากน้ำแม่วัง ด่านศาลาป่าค่า ด่านปากคลองแม่ตีน และด่านบ้านวังยักษ์รับตัว ส่วนเมืองเดินมีเพียงด่านเดียวที่บ้านทำด่าน (อดีตรรวมอยู่บ้านแม่พริก) ให้มีการจัดเจ้าหน้าที่ประจำด่านแต่ละด่านมีนายด่าน ๒ คน ไพร ๒๐ คน นายด่านได้เงินเดือน ๓๐ บาท ไพร ๘ บาท เสื้อผ้าตามสมควร ค่าใช้จ่ายเหล่านี้ทางสยามจ่ายให้เจ้าหน้าที่ด่านเมืองตาก แต่เจ้าหน้าที่ด่านเมืองเดินทางสยามให้พระยาทรงสุรเดช (อัน บุนนาค) ข้าหลวงใหญ่ มนutherland เนียร์ จัดเก็บเงินที่ได้ภายในเมืองเดินจ่ายให้เจ้าหน้าที่ประจำด่านเอง^{๒๕๑}

๒๕๐ หจช. ร.๔ ม.๒๙.๑๙ ๗/๑๗ บอกเมืองตาก

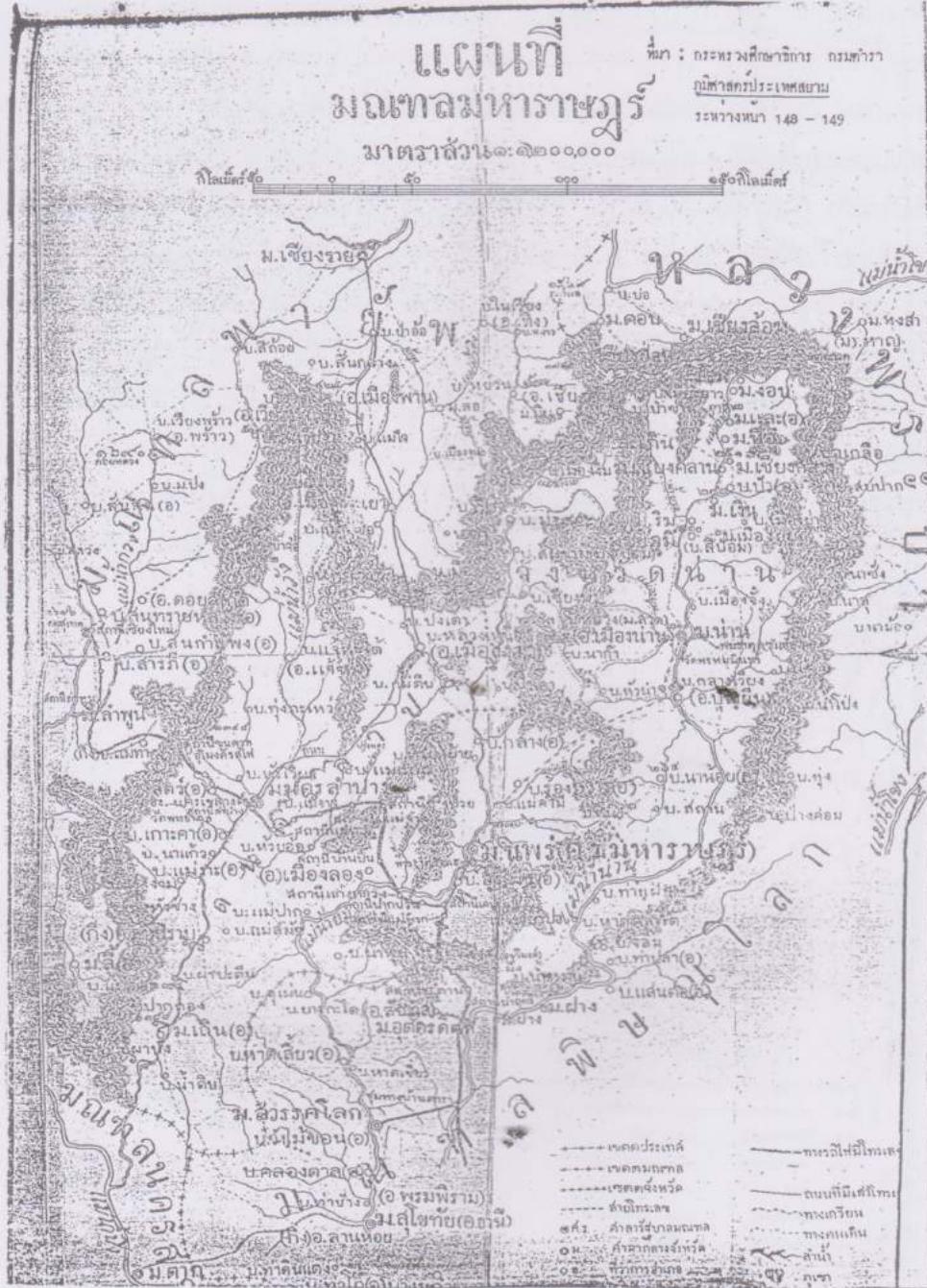
๒๕๑ หจช. ร.๔ ม.๔๔/๕๖ เรื่องชุดสำเนาเหมือนและตั้งด่านกักไว้ร้ายทางลากาเนียร์ (๒๖ ม.ค.๑๗๑ - ๒๘ มี.ย.๑๗๒)

ประวัติศาสตร์เมืองเดิน

แผนที่มณฑลพายัพ

(ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ กรมตำราภูมิศาสตร์ประเทศไทย)

แผนที่มณฑลราชภูร์ ช่วงที่เมืองเดินอยู่ในเขตมณฑลราชภูร์
(ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ กรมตำราภูมิศาสตร์ประเทศไทย)

ส่วนส่วนใหญ่ไม้ขอนสัก (ไม้หลัง) ที่เมืองเดินส่งให้กับสยามประจำปีละ ๘๐ ตัน ในช่วงนี้เกิดปัญหาขึ้น ภายหลังจากพระราชบุตร เมืองเดิน ผู้ทำหน้าที่รักษาและตัดฟันขั้ก lak ไม้ในเขตตำบลป่าแม่ขายา เมืองเดิน (ปัจจุบันอยู่บริเวณตำบลผาปัง อ่าเภอแม่พริก) ถึงแก่วยชนม์ เจ้าน้อยพุทธวงศ์บุตรชายกิ๊กทำหน้าที่แทน จนกระทั่งใน พ.ศ.๒๔๗๙ พระราชวงศ์ พระบูรีรัตน์ และพระเมืองไชย ยกป่าไม้ผืนนี้ให้มองซ้ายมองขวาของคนบังคับอังกฤษ ทำสัมปทานป่าไม้ เมื่อถึงคราวส่งส่วนให้กับสยามก็มาเรียกจัดหากไม้ที่เจ้าน้อยพุทธวงศ์ จนเจ้าน้อยพุทธวงศ์มีใบบอกขี้แจงลงไปถึงสยาม ว่าป่าไม้ผืนนี้ยกให้มีการสัมปทานไปแล้ว”

ความเปลี่ยนแปลงของเมืองเดินช่วงหลังการปฏิรูปของสยาม พ.ศ.๒๔๗๙

พระสดลบุรินทร์
(เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี)
กับแม่เจ้าคำญัน เดินบุรินทร์
ผู้เป็นอธิการ
(ที่มา : เล่าเรื่องเมืองเดิน theonpost)

ช่วงที่ ๒ สiamแทรกแซงอำนาจถึงเจ้าเมืองชั้นของนครประเทศาารามถึงเมืองเดิน เมื่อมีการจัดการปฏิรูปการปกครองแบบมหภาค เทศาากิบาลใน พ.ศ.๒๔๗๙ นครประเทศาาราช ทั้ง ๕ กลัยเป็นหัวเมือง (จังหวัด) ส่วนหัวเมืองชั้น หัวเมืองที่เคยชั้นตรงต่อเจ้าผู้ครองนครได้ถูกยุบรวมหรือแบ่งแยกกลัยเป็นแขวง (อำเภอ) หรือแคว้น (ตำบล) ตั้งนั้นนครประเทศาาราชและหัวเมืองชั้นหัวเมืองจึงกลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสยามไม่มีอำนาจปกครองตนเองอีกต่อไป แต่ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเนื่องจากยังมีอิทธิพลสูงภายในบ้านเมืองรัฐบาลจึงไม่สามารถปลดออกได้อย่างทันที จึงรับรองแต่งตั้งไว้ในฐานะเป็น “สัญลักษณ์” ของบ้านเมือง ส่วนเจ้านายชั้นสัญญาบัตรก็ยังคงแต่งตั้งในบางตำแหน่ง มีการสถาปนาระบบข้าราชการอันเป็นกลไกของรัฐสยามสมัยใหม่ ที่มีศูนย์กลางอำนาจรวมไว้ที่กรุงศรีอยุธยา มีข้าราชการหน่วยต่างๆ

มีสายบังคับบัญชามาจากส่วนกลาง มีการวางแผนกฏเกณฑ์เกี่ยวกับระบบราชการไว้มากมาย เช่น สถานที่ทำราชการ แบบแผนการรายงานข้อราชการ รูปแบบการเขียนหนังสือราชการ การตั้งตำแหน่ง และกำหนดวันเวลาทำการ

ส่วนในเมืองเดิน พ.ศ.๒๔๗๗ หลวงประสังค์เกษมราษฎร์ ข้าหลวงประจำเมืองเดิน ให้เจ้าหน้าที่มหานาทไชย สุริยะมณี นายแขวงเมืองเดิน ออกแต่งตั้งนายแคว้น (กำนัน) แก่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ในแขวงเมืองเดิน มีนายแคว้นทั้งหมด ๒๕ คน แก่บ้าน ๒๓๕ คน พร้อมสำราจ สำมโนประชากรมี ๒๑,๘๙๑ หลังคาเรือน ๑๕,๙๙๒ คน ซึ่งมีข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ประจำ แต่ละแขวงเรียกว่า “กรรมการแขวง” แขวงหนึ่งให้มีนายแขวง (นายอำเภอ) ๑ คน รองนาย แขวง (ปลัดอำเภอ) ๑ คนหรือตามความเหมาะสม สม สูญห์บัญชี ๑ คน และสมيينตามสมควร ซึ่ง ข้าราชการเหล่านี้โดยเฉพาะนายแขวงมีการกำหนดคุณสมบัติว่าต้องเป็นข้าราชการ “คนไทย” ที่ส่งมาจากการถึงแม้ว่าไม่มีศตวรรษ หรือไม่เคยปฏิบัติหน้าที่ทางด้านการปกครองมา ก่อน แต่กรณีของเมืองเดินนั้นส่วนใหญ่เจ้านายเมืองเดินยังมีบทบาทเข้ารับราชการ สันนิษฐาน ว่าด้วยเป็นเมืองขนาดเล็กและในมุมมองของสยามถือว่าเมืองเดินเป็นหัวเมืองชั้นในของสยาม มาช้านาน ดังนั้นจึงได้รับความไว้วางใจให้รับราชการต่อมา ส่วนข้าราชการชั้นผู้น้อยระดับ นายแคว้น (กำนัน) และ แก่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) สยามยังให้คนห้องถีนเป็นได้โดยกำหนดให้ แคว้นหนึ่งมีนายแคว้น ๑ คน มีศศเป็น “พญา” มีผู้ช่วย ๑ – ๒ คน มีศศเป็น “แสน” และมี ล่าม ๑ คน ส่วนแก่บ้านให้มี ๑ คนต่อหมู่บ้านมีศศเป็น “แสน”^{๑๖๓๓}

เมืองเดินจัดเป็นหนึ่งใน ๖ บริเวณ (จังหวัด) คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และเดินอยู่ในมณฑลพายัพ (ภัยหลังเป็นมณฑลล้าวเฉียง) จนกระทั่งวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ.๒๔๕๔ แยกเมืองลำปาง (รวมเมืองเดิน) เมืองแพร่ และเมืองน่าน รวมเป็นมณฑลมหา ราชฎร์ เนื่องจากมณฑลพายัพมีขนาดใหญ่ยากแก่การปกครองและตรวจราชการ และ พ.ศ. ๒๔๖๘ ยุบรวมมณฑลมหาราชฎร์เข้ากับมณฑลพายัพเพระรัฐบาลขาดงบประมาณ ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้ให้เปลี่ยนชื่ออำเภอที่มีคำว่า “เมือง” และ “แม่” ออกจากจำเป็นเท่านั้น^{๑๖๔} ดัง นั้น “แขวงเมืองเดินบุรี” เป็น “อำเภอเดิน” จนกระทั่งเกิดเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ในปีถัดมาจึงได้ยกเลิกระบบมณฑลเทศบาล ห่วยปกครองมณฑลพายัพจึง ยกเลิก เหลือเพียงหน่วยจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้านสืบมาถึงปัจจุบัน^{๑๖๕} ระบบราชการ แบบใหม่จึงมีสายงานการบังคับบัญชาเป็นลำดับชั้นที่ขึ้นตรงกับเขตตรีสยาม คือ

^{๑๖๓๓} หจช.ร.๕ ๘.๕๘/๑๙๒ รายงานต่างๆ จัดราชการเมืองนครลำปาง (๒๐ ธ.ค. ๑๑๖ - ๑๑ เม.ย. ๑๙๗) และ ราชกิจจานุบากฯเล่ม ๑๗ ลงวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๑๙๗, หน้า ๒๔๗.

^{๑๖๔} สรีสวัติ ประยูรย์เสกิยร, การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.๒๔๗๖ – ๒๔๗๖) วิทยานิพนธ์การ ศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์ ปริญญาโท, ๒๔๗๖, หน้า ๒๔๕.

^{๑๖๕} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เทศบาล, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๔๔๔), หน้า ๑๔๕ และ ๑๙๐.

มีหน้าที่ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่รัตนโกสินทร์ศก ๑๖ หน้าที่หลักคือ จัดเก็บภาษีอากรต่างๆ ดูแลความเรียบร้อย และจัดการปกครองให้เป็นไปตามที่รัฐบาลกำหนด โดยนายแครวันและแก่บ้านทั้งหมดซึ่งตรงกับกรรมการแขวงเมืองเดิน และกรรมการแขวงมีอำนาจแต่งตั้งถอดถอน นายแครวัน แก่บ้านแทนเจ้าเมืองเดิน^{๒๕๗} ส่วนเมืองปวง เมืองขึ้นของเมืองเดิน ในพ.ศ.๒๔๔๓ ได้ยุบเป็นแครวัน (ตำบล) เมืองปวง รวมกับแครวันเมืองลี้ แครวันไม้ตะเคียนปม แครวันหุ่งหัวช้าง เป็นแขวงเมืองลี้ (อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน)^{๒๕๘} ด้วยบุคลากรที่เป็นข้าราชการแบบสยามมีจำนวนขาดแคลน หลายๆ จังหวัดจึงจัดแบ่งให้มีแขวง (อำเภอ) จำนวนน้อยในยุคแรก เช่น บริเวณเมืองนครลำพูน (จังหวัดลำพูน) มี ๒ แขวง คือ แขวงนครลำพูนและแขวงลี้ บริเวณเมืองนครพรร (จังหวัดพรร) มี ๒ แขวง คือ แขวงนครพรร และแขวงยมเหโน (อำเภอสอง) รวมถึงบริเวณเมืองเดิน (จังหวัดเดินบุรี) มีเพียง ๑ แขวง คือ แขวงเมืองเดินบุรี^{๒๕๙}

(๕) แครวัน มีทั้งหมด ๒๕ แครวัน (ตำบล) ประกอบด้วยนายแครวัน (กำนัน) ผู้ช่วยนายแครวัน และล่าม หน้าที่หลักคือจัดเก็บเงินแทนเกณฑ์และภาษีต่างๆ และเป็นคนประสานงานระหว่างกรรมการแขวงกับชาวบ้านภายใต้แครวัน

(๖) หมู่บ้าน มีทั้งหมด ๒๗๕ หมู่บ้าน มีแก่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ทำหน้าที่เหมือนนายแครวัน เพียงแต่มีเขตตัวรับผิดชอบภัยในหมู่บ้าน

หลวงพิทักษ์ ข้าหลวงผู้ช่วยเมืองเดิน
ข้าราชการชาวสยาม
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

^{๒๕๗} หจช. ร.๕ ม.๕๙/๑๘๙ รายงานต่างๆ จัดราชการเมืองนครลำปาง (๒๐ ธ.ค. ๑๑๖ - ๑๑ เม.ย. ๑๙๗)

^{๒๕๘} หจช. ร.๕ ม.๕๙/๑๓ พระยาศรีสหเทพออกไปจัดราชการมณฑลตั้งวันตกลงเรียงหนีอและมีพระราชบัญญัติ
ประกาศที่ดินด้วย

^{๒๕๙} บัญชีบ้านยามาโคเดินมี ๘ ตำบล ๘๘ หมู่บ้าน คือ (๑) ตำบลล้อมแรด (๑๔ หมู่บ้าน) (๒) ตำบลแม่ภาวะ (๗
หมู่บ้าน) (๓) ตำบลแม่ปะ (๔ หมู่บ้าน) (๔) ตำบลแม่มอก (๔ หมู่บ้าน) (๕) ตำบลเรียมมอก (๑๔ หมู่บ้าน) (๖) ตำบลนาโปง (๑๒ หมู่บ้าน) (๗) ตำบลแม่ถอด (๑๑ หมู่บ้าน) (๘) ตำบลเลินบุรี (๑๔ หมู่บ้าน) ส่วนอำเภอแม่พริก
บัญชีบ้านมี ๔ ตำบล ๓๐ หมู่บ้าน คือ (๑) ตำบลแม่พริก (๑๑ หมู่บ้าน) (๒) ตำบลพระบาทวงศ์ (๕ หมู่บ้าน) (๓)
ตำบลแม่ปุ (๒ หมู่บ้าน) (๔) ตำบลผาปัง (๕ หมู่บ้าน)

เริ่มวางแผนและจัดให้มีข้าหลวงประจำเมืองเดินตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๑๗^{๑๖๐} ข้าหลวงเมืองเดินต่างจากข้าหลวงประจำเมืองนครประจำคราชทั้ง ๕ ที่เป็นชาวสยามทั้งหมด แต่ข้าหลวงประจำเมืองเดินมีทั้งชาวล้านนาและชาวสยาม โดยข้าหลวงประจำเมืองเดินที่เป็นชาวล้านนาคือ พระยาราชวงศ์ (เจ้าหัวหน้า) เมืองนครพร (สามีแม่เจ้าเบง ราชอิตาเจ้าหลวงพิมพิสารราชชา เจ้าผู้ครองนครแพร่องค์ที่ ๕ ราชวงศ์พญาแสงซ้าย) การให้พระยาราชวงศ์ เมืองนครแพร มาเป็นข้าหลวงเมืองเดินมีผลดีคือ ลดความขัดแย้งระหว่างเจ้านายเมืองนครแพร ขณะนั้นเจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์ (เจ้าน้อยเทพวงศ์) เจ้าผู้ครองนครแพรชักด้วยกับพระยาราชวงศ์ผู้เป็นน้องเขย ทางสยามเกรงจะขัดขวางต่อการปฏิรูปการปกครองในเมืองนครแพร จึงแยกพระยาราชวงศ์มาเป็นข้าหลวงเมืองเดิน พร้อมกับเลื่อนยศให้เป็นพระยาอุปราช (เจ้าหัวหน้า) เมืองนครแพร อีกทั้งระบบการปกครองเมืองแพรคล้ายเดิม และเป็นการลดภาระที่ต้องจัดส่งข้าหลวงมาประจำหัวเมืองเดิน เพราะเมืองเดินเป็นเมืองขนาดเล็กเมื่อเทียบกับประจำคราชอีก ๕ นคร ส่วนข้าหลวงผู้ช่วยเมืองเดิน คือ หลวงพิทักษ์ เป็นชาวสยาม^{๑๖๑} แต่พระยาอุปราช (เจ้าหัวหน้า) เป็นข้าหลวงประจำเมืองเดินระยะเวลาหนึ่ง ทางสยามก็จัดส่งหลวงประจำทรงค์เกษมราชภรรมาเป็นข้าหลวงประจำเมืองเดินแทน ด้วยช่วง พ.ศ.๒๔๔๗ เป็นช่วงสำคัญของการดำเนินการผนวกรวมประเทศไทยล้านนา

เจ้านายเมืองเดินกับข้าราชการ
ร่วมถ่ายภาพที่หน้าอาคาร
ที่ว่าการอำเภอเดิน
(ที่มา : เจ้าจำเนียร ระพิพงษ์)

ทจช. ร.๕ ม.๕๙/๒๐๖ เรื่องจัดการคลังและแผนกอื่นๆ มนกาลลาวดเรียง (๒๒ ก.พ.๑๙๘ - ๒ มี.ย.๑๙๘)
พิมพุ จันทร์วิหัน (แบบ), ล้านนาไทยในแผ่นดินพระทุทธเจ้าหลวง, กิ่งก้านที่ ๒,(กรุงเทพฯ : แปลนพริ้นท์ติ๊ง, ๒๔๗๙), หน้า ๗๑. และทจช. ร.๕ ม.๕๙/๑๖๙ เรื่องพระยาราชวงศ์เปี่ยมบังเงินค่าแรงลัตว์พานะครัวสิงกอร์หัวพพระยาสุราษฎร์มณฑริและเรื่องจะให้พระยาราชวงศ์ไปเป็นข้าหลวงเมืองเดิน (๑๖ สิงหาคม ร.ศ.๑๙๔ - ๑๗ กันยายน ร.ศ.๑๙๕)

“เมืองเกินจัดให้พระยาอุปราช เมืองแพร’ ออกไปเป็นข้าหลวง เป็นการเรียบร้อยดี ครั้นจะถอนไปเมืองแพร’ ก็เกรงจะเกิดวิวาทขึ้นในระหว่างพระยาอุปราช กับพระยาแพร’ ให้เป็นเหตุขัดขวางต่อราชการ เพราเวลานี้เป็นเวลาแรกลงมือจัดการ เมืองแพร’ ครั้นจะถอนไว้เชียงใหม่ก็ไม่มีที่ทางให้อยู่’ เพราะฉะนั้นข้าหลวงเมืองเดินนี้ ให้พระยาอุปราชเป็นต่อไป...” ๙๖๓

รถ ล้อรถ และป้ายทะเบียนรถเทียมม้า
ของพระสถิตบุรินทร์ (เจ้านามหาไชย สุริยะมณี)
นายอำเภอเดินคนแรก ใช้เดินทางสัญจรและใช้เดินทางออกตรวจราชการ
ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดเหลาหลวง
(ที่มา : ภูเดช แสนสา และภัทรพงศ์ เพาะปลูก, ๒๕๕๖)

ส่วนเจ้านายชุมทางเมืองเดินคืออยา ถูกกลดบทบาทลง คงสถานะเพียงเจ้านายชั้นสูง บางองค์เท่านั้น จนกระทั่งวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๔๘ ได้ยุบจังหวัดเดินบูรีให้คงไว้แต่อำเภอเดิน และโอนข้ายอำเภอเดินและกิ่งอำเภอแม่พริกเข้ากับจังหวัดลำปาง ช่วงนี้จังหวัดลำปางมี ทั้งหมด ๙ อำเภอ ๒ กิ่งอำเภอ คือ อำเภอนครลำปาง (อำเภอเมืองลำปาง) อำเภอหางสัตว์ (ห้างฉัตร) อำเภอแจ้ห่ม อำเภอป่าตัน (อำเภอแม่ทะ) อำเภอเมืองล่อง (อำเภอสองและอำเภอ วังชิ้น จังหวัดแพร่) อำเภอสบยาว (อำเภอเกาะคา) อำเภอสบปราบ อำเภอแม่งาว (อำเภอ งาม) อำเภอเมืองเดิน กิ่งอำเภอแม่พริกเข้ากับอำเภอเมืองเดิน และกิ่งอำเภอแม่มาะเข้ากับอำเภอ นครลำปาง^{๑๖๗} การที่ยุบจังหวัดเดินบูรีเนื่องจากล้วนเป็นงบประมาณข้าราชการ และจัดเก็บผล ประโยชน์ได้น้อย เพราะรายได้ที่ได้จากการเมืองเดินน้อยกว่าเมืองนครประทศราชทั้ง ๕ จำนวน หลายเท่าตัว ดังเมื่อปีแรกที่เริ่มทำการปฏิรูปการปกครองและจัดเก็บภาษีเป็นตัวเงินใน พ.ศ. ๒๔๔๗ มีงบประมาณประจำปีที่จัดเก็บได้จากการเมืองเดินเพียง ๔๑,๗๐๓ บาท ขณะที่เมืองนคร เชียงใหม่ ๑๒๒,๘๗๗ บาท (ประมาณ ๒๒ เท่าของเมืองเดิน) เมืองนครลำปาง ๔๕๗,๕๖๐ บาท (ประมาณ ๑๑ เท่า) เมืองนครลำพูน ๒๑๙,๗๗๒ บาท (ประมาณ ๕ เท่า) เมืองนครน่าน ๑๒๒,๐๖๔ บาท (ประมาณ ๒ เท่า) และเมืองนครแพร่ ๑๗๙,๔๙๖ บาท (ประมาณ ๓ เท่า)^{๑๖๘}

“...ขอเลิกข้าหลวงประจำบริเวณแล้วผู้ว่าราชการเมืองเดิน คงให้มีแต่แขวงยก ไปขึ้นนครลำปาง เพราะการรั้งงานไม่ค่อยมี พลเมืองน้อย ผลประโยชน์ต่อรัฐบาลน้อย ผู้ว่าราชการเมืองไชย ผู้ว่าราชการเมือง ได้วรบราการเรียบร้อยจึงให้วรบราการต่อไป...”

“...การงานในเมืองเดินมีน้อย ผู้คนพลเมืองไม่สู้มากนัก สมควรจะยกเลิก กองข้าหลวงและผู้ว่าราชการเมือง คงให้มีแต่แขวงขึ้นอยู่ในแคสนาમหลวงนครลำปาง ต่อไป...”^{๑๖๙}

สังเกตว่าทางสยามมีนโยบายจะค่อยๆ ยกเลิกระบบการปกครองแบบเจ้าผู้ครอง เมืองของเมืองเดิน ดังเมื่อเจ้านายชั้นผู้ใหญ่เมืองเติงถึงแก่วายชนม์โดยเฉพาะในกลุ่มเจ้าชั้น ๕ ใน กิ่งเมืองเดิน ดังกรณีพระราชบุตร เมืองเดินถึงแก่วายชนม์เมื่อวันที่

^{๑๖๗} ราชกิจจานุเบกษา กรุงเทพมหานครในพระบรมมหาราชวัง เล่ม ๒๗ ลงวันที่ ๑๙ กันยายน ๑๙๙, หน้า ๑๔๕๐ - ๑๔๕๗.

^{๑๖๘} ทจช. ร.๕ ม.๕๘/๗๗ พระยาครีสทเทพอ กิ่งจังหวัดตาก เดือนตุลาคม ๑๙๔๘ และราชกิจจานุเบกษา ประกาศที่ดินด้วย

^{๑๖๙} ทจช. ร.๕ ม.๕๘/๗๗ ยกเลิกบริเวณแขวง (๑๙ ม.ย. ร.ศ. ๑๙๒ - ๒๔ พ.ย. ๑๙๔) และราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๒ ลงวันที่ ๓ สิงหาคม ๑๙๔๘, หน้า ๔๙๙.

^{๑๗๐} ทจช. ร.๕ ม.๕๘/๑๑๗ เรื่องพระราชบุตรถึงแก่กรรมและรวมเมืองเดินเข้ากับเชียงใหม่ (๒๗ ก.ค. ๑๙๒ - ๑๒ ต.ค. ๑๙๒)

(๑) รัฐบาลสยาม มีเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยบังคับบัญชาข้าหลวงเทศบาล
มณฑลในกองมณฑลต่างๆ

(๒) กองมณฑลพายัพ มีข้าหลวงเทศบาล (ข้าหลวงใหญ่) เป็นตำแหน่งสูงสุด
บังคับบัญชาเค้าสานามหลวงในเขตมณฑล คือ เชียงใหม่ ลำปาง (เดิน) ลำพูน น่าน และแพร
มีข้าหลวงรองประกอบด้วย ข้าหลวงยุติธรรม ข้าหลวงสรรพากร ข้าหลวงคลัง ข้าหลวงโยธา
และข้าหลวงป่าไม้

(๓) เมือง (จังหวัด) เกินบุรี เค้าสานามหลวง ประกอบด้วย พระเมืองไชยราชา
(เจ้าหนานอินทรศ เกินบูรินทร์) เจ้าเมืองเกิน เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเกินบุรี^{๑๔๘} หลวง
ประสงค์เเก่มราชภูรี ข้าหลวงประจำเมืองเกิน และหลวงพิทักษ์ ข้าหลวงผู้ช่วย กรณีของ
เมืองเกินต่างจากเมืองนครประเทศราษฎร์ทั้ง ๕ ที่เจ้าผู้ครองนครถูกกันให้เป็นเพียงประมุข
สัญลักษณ์ของบ้านเมือง โดยมีข้าราชการจากสยามเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด แต่เจ้าเมืองเกิน
ยังได้รับให้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด โดยมีข้าหลวงที่เป็นชาวสยามเป็นผู้แนะนำการปกครองแบบ

รองอمامาตย์เอก พระสถิตบูรินทร์
(เจ้าหนานมหाशัย สุริยะมณี)
นายอمامาตย์เอกคนแรก
(ที่มา : เจ้าจำเนียร ระพิพงษ์)

ใหม่ สันนิษฐานว่าด้วยทางสยามมองว่าเจ้าเมือง
เกินเป็นข้าราชการของสยามมาแต่เดิม เป็นจังหวัด
ขนาดเล็ก ประกอบกับข้าราชการสยามที่ส่งออกมา
อยู่หัวเมืองยังขาดแคลน ดังนั้นจึงไว้วางใจให้เป็น
ผู้ว่าราชการจังหวัดเกินบุรี

(๔) กรรมการแขวง (อำเภอ) เมืองเกิน
บุรี ประกอบด้วย หลวงพินิจประชากร (เจ้าหนาน
มหาไซย สุริยะมณี) นายแขวงเมืองเกิน หลวง
อนุสรสิทธิอการ (เจ้าน้อยญาณรังชี) และเจ้าน้อย
พุทธวงศ์ เกินบูรินทร์ (บุตรของพระราชนูตร
เมืองเกิน) รองนายแขวง นายเชย สมุห์บัญชี^{๑๔๙}
และสมีน ช่วง พ.ศ.๒๔๔๕ มีการจัดแบ่งพื้นที่
ตอนใต้ของอำเภอเกินเป็นกิ่งอำเภอแม่พริก มี
เจ้าแก้ว ณ ลำปาง เป็นปลัดกิ่งอำเภอแม่พริก

หมายเหตุ ๑๔๘ จ.ร.๕ ม.๕๔/๔๐ เรื่องเรียกตำแหน่งข้าหลวงมณฑลพายัพ (๕ ก.พ.๑๗๕ - ๖ ก.พ.๑๗๘)
ราชกิจจานุเบกษา กรุงเทพมหานครในพระบรมราชวัง เล่ม ๒๗ ลงวันที่ ๑๕ กันยายน ๑๗๙,
หน้า ๑๔๕๐ - ๑๔๕๗.

๒ เมษายน พ.ศ.๒๕๗๖ ก็ไม่ปรากฏมีการรับรองแต่งตั้งพระราชนูตรองค์ใหม่อีก หรือเมื่อพระสถิตบุรินทร (เจ้าห้อยขัติยะ) เจ้าเมืองเดินองค์ก่อนได้ถึงแก่วายชนม์ก็ไม่มีการรับรองแต่งตั้งให้มีเจ้าเมืองเดินเป็นระยะเวลานาน คงให้มีแต่พระราชศรัทธาที่รังดำเนแห่งเจ้าเมืองเดินมาตั้งแต่ช่วงประมาณพ.ศ.๒๕๗๔ – ๒๕๗๕^{๑๖๓} และรังดำเนแห่งเรื่อยมาจนกระทั่งพระราชศรัทธาและพระบุรีรัตน์ เจ้านายชั้นผู้ใหญ่เมืองเดินถึงแก่วายชนม์ จึงมีการรับรองแต่งตั้งพระเมืองไชย (เจ้าหนานอินทรศ) เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ลำดับรองลงมาจากพระราชศรัทธาและพระบุรีรัตน์ที่เหลืออยู่ เป็นเจ้าเมืองเดินองค์สุดท้าย แต่ยังอยู่ในยศเดิมคือ “พระเมืองไชย” หรือ “พระเมืองไชยราชา” ไม่ได้รับรองแต่งตั้งยศให้ชื่นเป็น “พระสถิตบุรินทร” เมื่อ он เจ้าเมืองเดินองค์ก่อนฯ และได้ดำรงยศนี้มาจนกระทั่งพระเมืองไชยราชาถึงแก่วายชนม์ประมาณพ.ศ.๒๕๕๐ (ยกเว้นเจ้าหนานมหาไชย สุริยมณี ที่ใน พ.ศ.๒๕๖๑ ได้รับแต่งตั้งให้เป็น “รองอำมาตย์เอก พระสถิตบุรินทร์” แต่ดำรงดำเนแห่งนายอำเภอไม่ใช่เจ้าเมืองเดิน)

ช่วงนี้มีการแบ่งปักหลักเขตแดนให้ชัดเจน จากที่ดังเดิมใช้สถานที่ทางธรรมชาติเป็นจุดแบ่งหมุดหมายจำ เช่น เขตเดนระหว่างเมืองเดินกับเมืองตากใช้ “หนองตึง” เขตเดนเมืองเดินกับเมืองลี่ใช้ “ห้วยหญ้าไซ”^{๑๖๔} และเขตเดนเมืองเดินกับเมืองสบปราบหรือเมืองนครลำปางใช้ “ดอยฝั่งหมื่น” เป็นต้น จนกระทั่งวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๗๒ จึงทำการปักหลักเขตแดนที่แน่นอนชัดเจน เช่น ทำการปักหลักเขตแดนแขวงเมืองนครลำปางต่อเดนเมืองเดินที่ดอยฝั่งหมื่น ที่เคยเป็นเขตเดนมาแต่โบราณ^{๑๖๕} ระหว่างบ้านแม่เตี้ยะ (ตำบลแม่ถอด อําเภอเดิน) กับตำบลนาภายา (อําเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง)

และยังมีการสร้างสาธารณูปโภคจำนวนหลายอย่าง เช่น พ.ศ.๒๕๕๒ ตัดถนนสายใหม่ให้รถและเกวียนวิ่งผ่านจากจังหวัดนครลำปางถึงจังหวัดเดินบุรี และ พ.ศ.๒๕๕๓ หลวงประสงค์เกษมราชภูรี ข้าหลวงประจำเมืองเดิน ได้ปรึกษากับพระเมืองไชยราชา (เจ้าหนานอินทรศ เดินบุรินทร์) ผู้ว่าราชการจังหวัดเดินบุรี (เจ้าเมืองเดิน) และเค้าสนำมหลวงเมืองเดิน จัดราชการให้เป็นไปตามที่พระยาครีสหเทพ (เสิง วิริยศิริ) ข้าหลวงใหญ่ผู้นำพยัพได้ออกข้อบังคับชี้แจงไว้ ในปีนี้จึงได้เริ่งสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ ของทางราชการภายในจังหวัดเดินบุรี ได้แก่

(๑) สร้างที่พักตัวรวมภูมิที่ดินจำนวน ๑ หลัง หลังคามุงหญ้าคาดทรงปันหยา ขนาดกว้าง ๒๒.๗๕ เมตร ยาว ๑๕ เมตร

(๒) ตัดถนนใหม่จำนวน ๖ เส้นทาง ทุกเส้นทางกว้าง ๑๐ เมตร คือ จากวัดท่าทางถึงบ้านสบคือยาว ๔๕๐ เมตร จากวัดท่าทางถึงวัดล้อมแรดยาว ๖๘๐ เมตร (เส้นทางนี้ตัดแล้วเสร็จวันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๓) จากริมแม่น้ำวังเลียบข้างวัดล้อมแรดถึงทุ่งนา

หลังเมืองเดินยาฯ ๔๕ เมตร “ถนนในเมือง” จากในเมืองเดินถึงทุ่งนาหลังเมืองยาฯ ๑๒๕ เมตร จากแม่น้ำวังข้างสำนักงานโทรเลขเมืองเดินถึงทุ่งนาหลังเมืองยาฯ ๑๖๒ เมตร และจากแม่น้ำวังถึงทุ่งนาหลังเมืองอีกเส้นทางยาฯ ๑๘๒ เมตร

(๓) สร้างสะพานข้ามลำห้วยที่บ้านท่านา กว้าง ๙ เมตร ยาว ๑๕ เมตร ปูพื้นสะพานด้วยไม้กระดาん

(๔) ทำตู้จัดเก็บหนังสือและเอกสารของที่ว่าการเมืองเดิน สูง ๑.๙๕ เมตร กว้าง ๑.๕๐ เมตร จำนวน ๔ หลัง

เจ้านายเมืองเดินกับข้าราชการร่วมถ่ายภาพที่หน้าอาคารที่ว่าการอำเภอเดิน
(ที่มา : เจ้าจำเนียร ระพิพงษ์)

กระทรวงการต่างประเทศ, ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๙ - ๖, ที่มีพระวิริย์ ๒, (กรุงเทพฯ : ต้นฉบับ, ๑๙๔๗), หน้า ๒๙๗.

๒๙๗ ๙.๕ ม.๕๘/๑๕ การเบ็ดเตล็ดของสถานเดช (สำปาระ สำพูน เมืองหนองใหม่ ๕๙ - ๑๒๘)

๙.๕ ม.๕๘/๑๘ พระยาศรีสหเทพครัวจักรราชการค่างๆ ในเมืองพะเยา (๑๐ ม.๕๑๕ - ๒๐ มี.ค. ๑๒๘) และราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๙ ลงวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๑๙๖, หน้า ๑๗๐ - ๑๗๑.

ขณะเดียวกันก็มีกลุ่มคนตระวันตกและคนในบังคับอังกฤษเข้ามาเมืองทบทาทสำคัญในเมืองเกิน โดยเฉพาะเข้ามารับสัมปทานและทำงานป่าไม้ เช่น มองยางโคง ชาวพม่า รับเช่าสัมปทานป่าไม้แม่มอก เมืองเกิน ตั้งแต่วันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๗^{๑๐๓} มองชวยโคงรับสัมปทานป่าไม้ตำบลแม่พริก เมืองเกิน มาก่อนหน้านี้แล้ว พ.ศ.๒๔๕๔ ได้ต่อสัญญาอีก ๖ ปี (พ.ศ.๒๔๕๔ – ๒๔๕๐)^{๑๐๔} และสัมปทานที่ป่าไม้ตำบลป่าแม่ขยาย เมืองเกิน (ปัจจุบันอยู่บริเวณตำบลป่าปึง อำเภอแม่พริก) ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๗^{๑๐๕} หรือมิκเตอร์หลุยส์ เลโอโนเวนส์ รับสัมปทานป่าไม้บริเวณห้วยแม่มอกและห้วยแม่พันคำ เมืองเกิน ถึงพ.ศ.๒๔๙๙^{๑๐๖} ด้านการค้ามีค้าลต่างประเทศ ๒ แห่ง คือ ที่เมืองนครเชียงใหม่กับเมืองนครลำปาง โดยค้าลต่างประเทศเมืองนครลำปางครอบคลุมถึงเมืองนครแพร่ เมืองนครน่าน และเมืองเกิน^{๑๐๗} ส่วนค้าประจำเมืองแบบสมัยใหม่ไม่ได้จัดตั้งในเมืองเกิน ด้วยอยู่ใกล้เมืองนครลำปางและมีพลเมืองน้อยจึงมีที่เมืองนครเชียงใหม่ เมืองเชียงราย เมืองแม่ย่องสอน เมืองนครลำพูน เมืองนครลำปาง เมืองนครแพร่ และเมืองนครน่าน^{๑๐๘}

เมื่อเมืองเกินยกเลิกระบบส่งส่วยใน พ.ศ.๒๔๕๒ ส่วนเจ้าผู้ครองนครประเทศไทยฯ ล้านนา^{๑๐๙} ก็ยกเลิกระบบส่งเครื่องราชบรรณาการภัยหลังต่อมาก็เลิกน้อย เช่น เมืองนครลำปางจัดส่งเครื่องราชบรรณาการต้นไม้เงินต้นไม้ทองครั้งสุดท้ายใน พ.ศ.๒๔๕๙ โดยครั้งนี้เจ้าหลวงบุญราษฎร์วงศ์มานิต (เจ้าหนานบุญราษฎร์ ณ ลำปาง) เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์สุดท้าย (พ.ศ.๒๔๕๐ – ๒๔๖๕) ได้ล่องขวนเรือจำนวน ๒๓ ลำตามแม่น้ำวังมาพักที่เมืองเกินในคืนวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๕๙ ก่อนล่องเรือต่อไปถึงกรุงเทพมหานคร^{๑๑๐}

ภายหลังปฏิรูปการปกครองเชื้อสายเจ้านายเมืองเกิน ได้กระจายไปเป็นผู้นำท้องถิ่นของเมืองเกินตั้งแต่ต่ำแห่งผู้ว่าราชการจังหวัดเกินบุรี (พระเมืองไชยราชา) นายอำเภอเกิน (พระสถิตบุรินทร์) ปลัดอำเภอเกิน (หลวงอนุสรสิทธิ์การ และ เจ้าน้อยพุทธวงศ์ เกินบุรินทร์) มหาดไทยเกิน (เจ้าน้อยคำตุ่น เกินบุรินทร์) ลงใจกลางดับผู้ใหญ่บ้าน เช่น

๑๐๓ ทจช. ร.๕ ม.๑๖.๒/๙๔ เรื่องขออนุญาตทำป่าไม้รวม ๙ ไร่ (๑ พ.ย. ๑๙๕ – ๒๕ พ.ย. ๑๙๕)

๑๐๔ ทจช. ร.๕ กร.๕ ม.๔๒/๒ อนุญาตให้ผู้มีเชื้อรับเช่าทำป่าไม้ตำบลต่างๆ (๕ ธ.ค. ๑๙๐ – ๓๐ ก.ย. ๑๙๕)

๑๐๕ ทจช. ร.๕ ม.๔๗/๗ การขออนุญาตประทับรัตติไฟฯ

๑๐๖ ทจช. ร.๕ กร.๕ ม.๔๒/๒ อนุญาตให้ผู้มีเชื้อรับเช่าทำป่าไม้ตำบลต่างๆ (๕ ธ.ค. ๑๙๐ – ๓๐ ก.ย. ๑๙๕)

๑๐๗ ราชกิจจานุเบกษา กรุงเทพมหานครในพระบรมมหาราชวัง เล่ม ๒๗ ลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๑๙๗, หน้า ๕๕๗ – ๕๕๙.

๑๐๘ ราชกิจจานุเบกษา กรุงเทพมหานครในพระบรมมหาราชวัง เล่ม ๒๗ ลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๑๙๗, หน้า ๕๕๗ – ๕๕๙.

๑๐๙ ทจช. ร.๕ ม.๔๘/๕๒ เจ้านายลาวในเมณฑพ้ายพเข้ามากรุงเทพฯ และลับออกไปบ้านเมือง (๑๒ ต.ค. ร.ส. ๑๙๒ – ๕ ธ.ค. ๑๙๒)

เจ้าน้อยโม สมพระมิตร ผู้ใหญ่บ้านป่าตาล (พ.ศ.๒๔๔๔ - ๒๕๕๒) และเจ้าน้อยก้อนแก้ว ยาสมุทร ผู้ใหญ่บ้านป่าตาล (พ.ศ.๒๔๕๒ - ๒๕๖๗)^{๑๙๙} ตำบลเดินบุรี จังหวัดลำปาง เป็นต้น ส่วนผู้นำชุมชนต่างๆ ในระดับกำนันและผู้ใหญ่บ้านก็ได้รับพระราชทานยศตำแหน่งแบบสยาม เช่น นายมี สิทธิวงศ์ บ้านผาปังหลวง เป็น ชุมนาบังประสิทธิ์ กำนันตำบลผาปัง (พ.ศ.๒๔๖๐ - ๒๕๘๐) แต่ทว่าตำแหน่งสำคัญของเมืองเดินโดยเฉพาะนายอ่ำเงอกเดิน ภายหลังจากพระสกลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไซย สุริยะมณี) เชือสายเจ้านายเมืองเดินเป็นนายอ่ำเงอกเดินคนแรกแล้ว (พ.ศ.๒๔๔๗ - ๒๕๘๐) นายอ่ำเงอกเดินคนต่อมาหรือปลัดกึ่งอ่ำเงอก แม่พริกก็เป็นข้าราชการชาวสยามหรือเชือสายเจ้านายจากเมืองอื่นๆ มีการโยกย้ายสับเปลี่ยนตามระบบราชการที่สืบมาจนถึงปัจจุบัน เช่น รองอ่ำมายต์เอก หลวงอนุมัติราชกิจ (อัน เขียนอาการณ์) ชาวสยามเป็นนายอ่ำเงอกเดินคนที่ ๒ (พ.ศ.๒๔๘๐ - พ.ศ.๒๕๘๘) ชุนจ้าเรืองศรี (เจ้าหมาก ณ ลำพูน) เชือสายเจ้านายเมืองเดินครั้งแรก (พ.ศ.๒๔๘๔ - ๒๕๘๐) รองอ่ำมาดยก หลวงประสาทประศาสน์ (ประสาห สายเกิด) นายอ่ำเงอกเดินคนที่ ๙ (พ.ศ.๒๔๘๗ - ๒๕๘๖) ชุนจิตต์ธรรมราษฎร์ (นวลด จิตต์ธรรมราษฎร์) นายอ่ำเงอกเดินคนที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๔๘๗ - ๒๕๘๘) และเจ้าแก้ว ณ ลำปาง เชือสายเจ้านายเมืองนครลำปาง เป็นปลัดกึ่งอ่ำเงอกแม่พริกคนแรก เป็นต้น

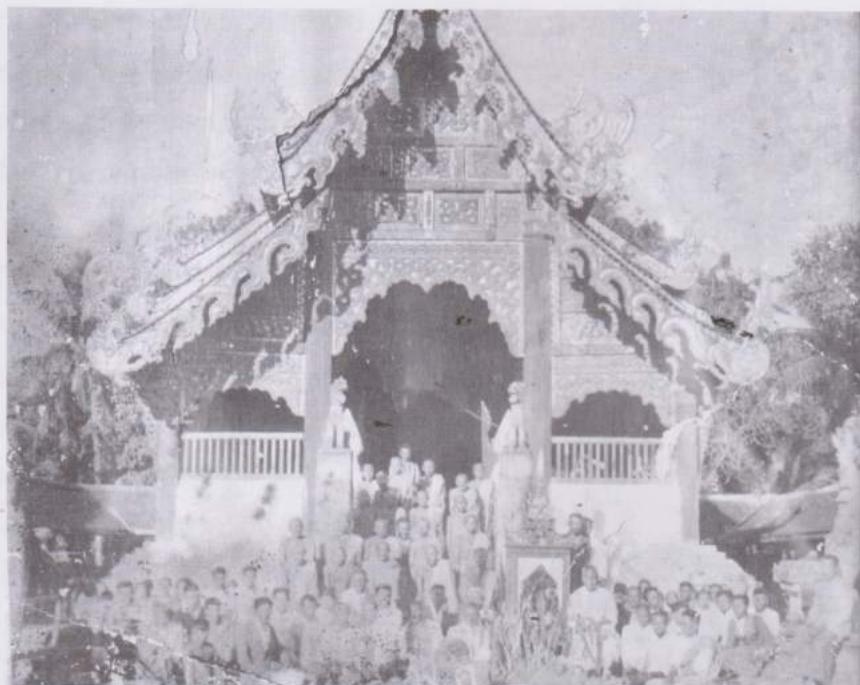

เจ้าหลวงชุญวราทยวงศ์มานิต
(เจ้าหนานบุญวงศ์ ณ ลำปาง)
เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์สุดท้าย
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ขณะเดียวกันเมื่อเจ้าเมืองเดินและเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ของเมืองเดินวางชนม์ พบร่วมเชือสายเจ้านายและชุนนางเมืองเดินที่ทรงเหลืออยู่ยังเป็นที่เครื่องพับถือของคนในชุมชน เป็นผู้นำในการอุปถัมภ์ศาสนสถานต่างๆ เช่น พ.ศ.๒๔๗๔ - ๒๕๙๔ พ่อเลี้ยงบุตร ศรีอ่อน บุตรชายของแสนศรี (แสนลี) ได้เป็นประธานสร้างอุโบสถวัดอุมลอง บริจาคมเงินจำนวน ๕๗,๕๘๔ บาท ๕๕ สตางค์

^{๑๙๙} แผ่นป้ายประวัติใหญ่บ้านป่าตาล ตำบลเดินบุรี อ่ำเงอกเดิน จังหวัดลำปาง

(ชาวบ้านหมู่บ้านต่างๆ ร่วมสมทบ ๒๕,๕๑๖ บาท) ^{บาท} หรือในปัจจุบันยังคงเรียกเชื้อสาย
เจ้านายเมืองเกินบางท่านว่า “เจ้า” เช่น เจ้าแม่จำเนียร ระพิพงษ์ (เกิด พ.ศ.๒๔๗๔) อิตา
ของเจ้าน้อยบุญศรี(เจ้าน้อยอุดม) แม่เจ้าจันทร์อัม เกินบุรินทร์ เหลนรองอำมาตยก
พระสถลบุรินทร์ (เจ้านานมหาไชย สุริยะมณี) และพบว่าเชื้อสายเจ้านายชุมชนเมืองเกิน
ในยุคหนึ่งเริ่มปรับตัวโดยการนิยมเข้ารับราชการในตำแหน่งต่างๆ โดยเฉพาะข้าราชการครู
จึงถือว่าเป็นการปรับตัวของกลุ่มอำนาจเก่าเข้าสู่ระบบอำนาจใหม่ของเจ้านายชุมชนเมืองเกิน
เนื่องจากยังคงพอรักษาสถานะไว้ได้ อีกทั้งยังคงได้รับการเคารพนับถือจากชาวบ้านชาวเมือง
ด้วยถือว่าอาชีพครูเป็นอาชีพที่มีเกียรติ

พระสถลบุรินทร์ (เจ้านานมหาไชย สุริยะมณี) (นั่งเก้าอี้ข้างตู้พระไตรปิฎก)
กับแม่เจ้าบัวเหลียว สุริยะมณี ผู้เป็นชายดู (นั่งกับพื้นข้างพระสถลบุรินทร์)
ร่วมถ่ายภาพกับพระสงฆ์สามเณรและชาวบ้านเหล่าหลวง
เมื่อคราวเป็นประทานฝ่ายพระราชบูรณะ
และฉลองการบูรณะวิหารวัดเหล่าหลวง พ.ศ.๒๔๗๙
(ที่มา : เจ้าจำเนียร ระพิพงษ์)

ภูเก็ต แสนสา(อ่าน), จำกัดสร้างอุโบสถวัดอุมล่อง ตำบลล้อมแรด อำเภอเต้น จังหวัดลำปาง พ.ศ.
๒๔๘๔, อั้กชาวดี.

ชาวเมืองเกินมาร่วมแห่ชักลากปราสาทশพเจ้าน้อยคำตุ้น เกินบุรินทร์

เจ้าที่เมืองเกิน พ.ศ.๒๕๐

บุตรเขยของรองอำมาตย์เอก พระสกอลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี)

(ที่มา : เจ้าที่เมืองเกิน พ.ศ.๒๕๑๐)

ด้านวิถีชีวิตของชาวเมืองเกินในรูปหน่วยการปกครองอำเภอเกิน จังหวัดลำปาง ตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ พ.ศ.๒๕๐๙ เป็นต้น เริ่มมีการปรับเปลี่ยนหลักหลายด้านที่มีผลลัพธ์น้อยมากจนถึงปัจจุบัน มีสาธารณูปโภคแบบสมัยใหม่เข้ามา เช่น ไฟฟ้า ถนนลาดยาง เจ้าบ่อบาดาล บ่อน้ำประปา และโรงพยาบาล เป็นต้น จากเดิมการติดต่อกันทางน้ำลำบาก เช่น ช่วง พ.ศ.๒๕๔๘ – ๒๕๕๗ มีรถโดยสาร “รถโคกหมู” เพียงคันเดียวจึงรับส่งระหว่างอำเภอเกินกับอำเภอเมืองลำปาง คือรถของพ่อสูคำ สลึงค์ ต้องไปพักที่อำเภอเมืองลำปาง ๑ คืนรุ่งเช้าถึงเดินทางกลับอำเภอเกิน ค่ารถโดยสารคนละ ๕ บาท^{๒๕๐} เริ่มมีการระดมแรงงานสายลำปาง – เกินช่วง พ.ศ.๒๕๑๗ – ๒๕๑๙ ด้านการรักษา

^{๒๕๐} สัมภาษณ์พ่อเสี่ยym การวิลเลแพทีย์ อายุ ๘๙ ปี เลขที่ ๒๙๐/๑ บ้านอุ่มลอง ตำบลล้อแมต อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๖

พญาบรรดีตใช้หม้อพื้นเมือง(หมอยารากไม้) เช่น บริเวณตำบลพาปังหลวงมีแม่เขียวและแม่ปันเป็นหมอยาสมุนไพร บริเวณตำบลล้อมแรดมีแม่หมา บ้านเวียง แม่สัน บ้านอุ่มลอง เป็น “แม่รับ” (หมอดำแยก) ทั้งหมด น้ำใช้อุปโภคบริโภคเดินน้ำดื่มจะใช้ “น้ำท่า” คือชุดน้ำบ่อทรายที่ริมแม่น้ำวัง ส่วนน้ำใช้จะใช้ “น้ำบ่อ”(บ่อน้ำ) รวมถึงพันธุ์ข้าวโบราณอีนๆ ที่เคยเพาะปลูกในเมืองเดิม เช่น ข้าวเข็ม ข้าวอีเห็น (มีกลิ่นหอม) ก็หมดไป เนื่องจากมีพันธุ์ข้าวจากหน่วยงานการเกษตรนำมาเผยแพร่ให้ปลูกแทนพันธุ์ข้าวโบราณเหล่านี้^{๑๔๙}

เด็ก ๆ ชาวอีกเผ่านำลังจับปลาในลำห้วย เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๑

(ที่มา : ล้านนาปรัชญา, พฤศจิกายน ๒๕๒๑)

^{๑๔๙} ส้มภาษณ์แม่อุยป่อง บุญมาก อายุ ๘๗ ปี เลขที่ ๒๙๑ บ้านอุ่มลอง ตำบลล้อมแรด อีกเผ่านำ จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๒๑

๕.๒ การปฏิรูปการปกครองสังชายเมืองเดิน

เดิมพระสังฆในเมืองเดินมีจำนวน
ปักครองเป็นการภายใน โดยมี “พระสังฆ
ราชา” หรือ “มหาครูบาหลวง” มีสมณศักดิ์
สูงสุดภายในเมือง ที่ได้รับการสถาปนาจาก
เจ้าเมืองเดิน ขุนนางและชาวเมือง มีโครงสร้าง
การปักครอง คือ ตู้เจ้า (พระสังฆ) และ
พระ (สามเณร) ภายในวัดอยู่ในความปักครอง
ของตู้ห้องหรือครูบานเจ้าวัด (เจ้าอาวาส) และ
ตู้บากลาง (รองเจ้าอาวาส) ครูบานเจ้าวัดซึ่งอยู่กับ
ครูบานเจ้าหมวดอุโบสถ และครูบานเจ้าหมวด
อุโบสถซึ่งกับมหาครูบานหลวงเมือง พระสังฆ
จะมีแนวทางปฏิบัติที่หลากหลายตามที่ได้รับ
มาจากครูบานอาจารย์ ซึ่งขณะนั้นเฉพาะเมือง
นครเชียงใหม่ก็มีแนวทางปฏิบัติกลุ่มใหญ่แบ่งออก
เป็นถึง ๑๙ นิกาย เช่น นิกายเชียงใหม่ นิกาย
เชียงแสน นิกายนาน นิกายลัวะ นิกายเมือง
(มอญ) นิกายม่าน (พม่า) นิกายเงี้ยว นิกายเชิน
(เชียงตุง) นิกายเลน นิกายคง และนิกายจั้วลาย^{๑๗๗} เป็นต้น แต่พระสังฆทั้งหมดก็ไม่ได้มี
ความขัดแย้งกันสามารถร่วมทำสังฆกรรมกันได้ ในยุคหนึ่งมีการนิมนต์พระสังฆจากเมือง
นครเชียงใหม่หรือเมืองอื่นๆ มาจำพรรษาอยู่เมืองเดิน เช่น ชาวบ้านแม่พริกบนได้นิมนต์
ครูบาริทันท์ จากเมืองนครเชียงใหม่มาสร้างวัดแม่พริกบน (ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก)
และเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก (เป็นผู้นำทำการบูรณะวัดพระบาทวังตวง)^{๑๗๘} และครูบานหลวงโพธิ์
เมืองครุน่านมาเป็นเจ้าอาวาสวัดท่าหลวง (ตำบลเดินบุรี อำเภอเดิน) ช่วง พ.ศ.๒๔๑๕
(ครูบาริทัมลัง^{๑๗๙} หรือ ครูบานหม่าแก้ววัดเหลาไชย (เหลาห้อย) เชื้อสายเจ้านายเมืองเดิน
ก็เป็นลูกศิษย์ครูบานหลวงโพธิ์) เป็นต้น แสดงถึงพระสังฆที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันอยู่
ตลอดเวลาของทั่วเมืองต่างๆ

ครูบาอินทนนท์ เจ้าอาวาสวัดแม่ตั้ง

(พ.ศ.๒๕๕๐ - ๒๕๖๖)

(ที่มา : วัดแม่ตั้ง อำเภอแม่พริก)

ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, รายชื่อวัดและนิเกย์สองมีโนราณในเชียงใหม่ ภาคปัจจุบัน ลำดับที่ ๗. เอกสารอัสดงสำเนา, พ.ศ.๒๕๖๔.

สัมภาษณ์พระครวิจานพัฒนากรณ์ (พระประทัยด อคุคเตช) เจ้าอาวาสวัดแม่พริกบัน, (อ้างแล้ว).

เมื่อสยามทำการปฏิรูปการปกครอง ได้ขยายอิทธิพลเข้ามาปฏิรูปการปกครอง ฝ่ายสองฝ่าย สยามมองว่าพระสงฆ์สามเณรในล้านนาไม่เคร่งครัดและมีแนวการปฏิบัติที่แตกต่างกัน จึงจะจัดให้มีรูปแบบเดียวกันกับส่วนกลาง เพื่อให้คณะกรรมการที่จัดการศึกษาที่กำลังปฏิรูป เพราะขณะนั้นวัดยังเป็นศูนย์กลางถ่ายทอดความรู้ในลังคอม และเป็นกลุ่มที่เข้าถึงราชภูมิได้มากที่สุด ดังนั้นใน พ.ศ.๒๔๔๕ จึงออกพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นแบบแผนเดียวกัน โดยยกเลิกเจ้าอาวาส ตั้งเดิมของล้านนา และดึงฝ่ายสองฝ่ายออกจากอำนาจการปกครองของเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้าเมือง ให้ขึ้นตรงต่อ มหาเถรสมาคมที่ส่วนกลาง มีลำดับการปกครองเหมือนการปกครองฝ่ายบ้านเมือง คือ (๑) มหาเถรสมาคม (๒) เจ้าคณะมณฑล (๓) เจ้าคณะเมือง (จังหวัด) (๔) เจ้าคณะแขวง (อำเภอ) (๕) เจ้าคณะหมู่บ้าน (ตำบล) และ (๖) เจ้าอาวาส

ระยะแรกทำการปฏิรูปการปกครองสงฆ์ในเมืองใหญ่ก่อน และขยายเข้ามาปฏิรูป ในแขวงเมืองเดิน สยามได้แต่งตั้งครูบาเจ้าหมวดอุโบสถหรือพระอุปัชฌาย์ของแขวง เมืองเดินรับตำแหน่งต่างๆ แทนเจ้าเมืองเดิน เช่น ครูบาต่อน อุปเสโน เจ้าอาวาสวัดล้อมแรด (พ.ศ.๒๔๗๘ - ๒๔๗๙) เป็นพระครูสังฆธรรมราชน เจ้าคณะแขวงเมืองเดินรูปแรก ครูบาใจ

พระครูรักขิตคุณ (ครูบาต้า) เจ้าอาวาสวัดอุมล่อง (ซ้าย)
พระครูสุนทรคีลิวิสุทธิ์ (ครูบาศรีนุน) เจ้าอาวาสวัดล้อมแรด (ขวา)
(ที่มา : วัดอุมล่องและวัดล้อมแรด อําเภอเดิน)

ทูกอสTro เจ้าอาวาสวัดล้อมแรด (พ.ศ.๒๔๗๙ - ๒๕๑๐) เป็นพระครูวิริยะลังกา เจ้าคณะ กีร์อภิเษกแม่พริก และครูบาต่า เป็นพระครูรักขิตคุณ เจ้าอาวาสวัดอุมล่อง (พ.ศ.๒๔๖๐ - ๒๕๑๙) เป็นต้น

เมื่อมีการปฏิรูปทำให้เจ้าตต่างๆ ของพระสงฆ์เมืองเดินที่เคยสืบทอดมาอย่างนาน บางอย่างถูกกลืนหายไป เช่น ยกเลิกตั้งฉายาสามเณร ใช้อัญเชิญตามอย่างส่วนกลาง จากเดิมมีห้ายอยอย่าง (พัด ลูกประคำ ไม้เท้า ว่อง (หมวก) ฯลฯ) ปัจจุบันเหลือเพียงใช้เป็น เครื่องบัว (จองอ้อย) หรือใส่ลูกประคำตอนบัวใหม่ การคัดลอกจากคัมภีร์ในланกีลดความ นิยมลงจนหมดไป ประกอบกับมีการปริวรรตพิมพ์คัมภีร์ธรรมเป็นภาษาไทย อักษรธรรม ส้านนาจึงได้หายไปจากการเรียนการสอนภายในวัดของอภิเษกเดิน การเรียนการสอนงาน ช่างและศาสตร์แขนงต่างๆ ภายในวัดก็หมดลงตามไปด้วย พระสงฆ์สามเณรจึงถูกจำกัดให้ ทำหน้าที่เพียงศึกษาพระธรรมวินัย และอบรมสั่งสอนศิลธรรมจริยธรรมให้แก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะช่วงทศวรรษ ๒๕๙๐ เป็นต้นมา มีการนิยมบรรพชาอุปสมบทภาคฤดูร้อนมากขึ้น ทำให้ เจ้าตติ “อยู่ก้ำ” ของพระเనบราชาใหม่เริ่มหายไปกลایเป็นnormการปฏิบัติตนแบบส่วนกลาง แทน แต่ทว่าแนวใจริบปฎิบัติหลายอย่างก็ไม่ได้ถูกกลืนเสียทั้งหมด บางอย่างยังสืบทอดกัน ถึงปัจจุบัน เช่น ศาสนาพิธี ตั้งธรรมหลัง ขึ้นพระธาตุ เทคน์ธรรมระบำ (ทำนอง) สาดเบิก สรวนนต์แบบล้านนา เป็นต้น

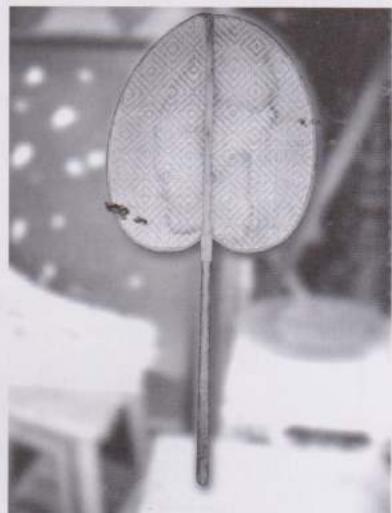
ครูบาพรหมเสนปัญญา (ครูบาน้อย) เจ้าอาวาสวัดอุมล่อง (พ.ศ.๒๔๗๐ - ๒๕๕๙)
พร้อมกับสามเณรวัดอุมล่อง
(ที่มา : วัดอุมล่อง อภิเษกเดิน)

กล่าวได้ว่าการปฏิรูปการปกครองสังคมในแขวงเมืองเกิน สามารถปฏิรูปสำเร็จเฉพาะในด้านโครงสร้างให้เป็นแบบเดียวกับส่วนกลาง แต่ในส่วนรายละเอียดไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้ทั้งหมด เนื่องจากเมืองเกินมีเจ้าตัวประเพณีพุทธศาสนาสืบเนื่องมาอย่างนาน ได้หยิบยกฝังลึกอยู่ในจิตใจและวิชีวิตของผู้คน จึงเป็นการยากที่จะเปลี่ยน “เจ้าตัว” ที่เคยปฏิบัติมาอย่างสม่ำเสมอให้เป็นรูปแบบเดียวกัน แต่ปัจจัยสำคัญอยู่ที่คนภายในห้องถีนเองที่จะปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปเท่านั้น ผลจากการปฏิรูปโครงสร้างองค์กรสังคมแบบเจ้าตัวของล้านนาได้หมดไป สยามได้ใช้บรรทัดฐานจากกรุงเทพฯ เข้ามาเป็นกรอบชี้วัดหากไม่เหมือนส่วนกลางผู้มีอำนาจบัญชาติก็ต้องอ่อนโยน ดังพระราชบัญญัติระบบจำ

“...ตั้งแต่วันที่ใช้พระราชบัญญัตินี้ในที่ดิน ให้ยกเลิกบรรดากฎหมายแบบแผนประเพณีที่ขัดขวางต่อพระราชบัญญัตินี้ มิให้ใช้ในที่นั้นสืบไป...” ๒๔๕

โดยเฉพาะยุคหลังนี้พระสังฆสามณรในเมือง
เกินมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับครูบาเจ้าคริวิชัย วัด
บ้านป่าง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ครูบาเจ้าคริวิชัย พร้อมลูกศิษย์คนสำคัญคือครูบาอภิไชย (ครูบาผ้าขาวปี) ได้ทำการบูรณะสถานสถานสำคัญๆ ในยามากอเกินและ กิ่งอำเภอแม่พริก เช่น พ.ศ.๒๔๕๕ - ๒๔๕๖ สร้างวิหาร วัดแม่พริกบนแท่นวิหารหลังเดิมที่ถูกไฟไหม้ และ พ.ศ. ๒๔๖๙ - ๒๔๗๑ สร้างวิหาร บันไดนาค และบูรณะสร้าง ครอบพระธาตุดอยป่าตาลให้สูงขึ้นเป็น ๓๐ เมตร กว้าง ๙ เมตร วัดดอยป่าตาล ตำบลเก็นบูรี^{๑๙๘๕} ซึ่งครูบาก้อน อุตตimo (พ.ศ.๒๔๔๑ - ๒๔๕๐) อดีตเจ้าอาวาสวัดแม่พริก บน ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก ชาวบ้านแม่พริกเป็น ลูกศิษย์รูปสำคัญของครูบาคริวิชัยที่ครูบาเจ้าคริวิชัย เป็นพระอุปัชฌาย์ให้และได้ติดตามไปบูรณะก่อสร้าง ในที่ต่างๆ ตั้งแต่เป็นสามณร เมื่อเกิดกรณ์ครูบาเจ้า คริวิชัยต้องอธิกรณ์ถูกนำตัวลงไปสอบสวนที่กรุงเทพฯ ในข้อหาเป็นพระอุปัชฌาย์เถื่อน และจะมีการจับสึกพระภิกษุที่ครูบาเจ้าคริวิชัยเป็นพระอุปัชฌาย์ ครูบาก้อนจึงหนีกลับมาจำพรรษา

ຕາລປັດໂບຮານຂອງພຣະສົງມີ ເມືອງເຄີນ

(ที่มา : พิพิธภัณฑ์วัดเวียง)

๒๕๗๔ ไข่มุก อุทัยวารี, “การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสังฆในเมืองเชียงใหม่ ในระยะครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๕” วิทยานิพนธ์คิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๗๔, หน้า ๑๒๓

ເຫດຜົນໄສພາບ, ພຣະເຕີ, ກະທິງ ທະຍ່າງ.

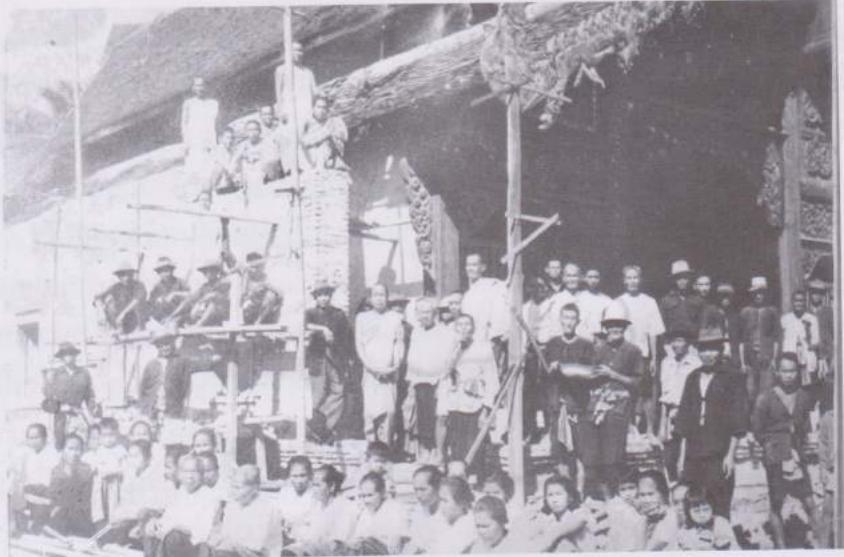
ที่วัดแม่พริกบัน ซึ่งเป็นวัดบ้านเกิดและภายหลังได้เป็นเจ้าอาวาสวัดแม่พริกบัน^{๒๗}

ระยะแรกจึงทำให้พระสงฆ์ในล้านนาแตกเป็น ๒ กลุ่มหลัก คือ กลุ่มพระสงฆ์ที่ได้รับแต่งตั้งสมณศักดิ์จากกรุงเทพฯ เช่น เจ้าคনจนจังหวัด เจ้าคณจะช่วง กลุ่มนี้จะพยายามปรับตัวและยอมรับอำนาจสยามเพื่อเป็นตัวแทนคูณให้เป็นไปตามระเบียบใหม่ กับกลุ่มพระสงฆ์ที่ไม่ได้รับสมณศักดิ์จะยังคงปฏิบัติตามอารีตที่สืบทอดมา พระสงฆ์กลุ่มนี้ก็จะมองว่ากระดังกระเดื่องและตั้งตนเป็นผู้นำต่อต้านสยาม โดยเฉพาะเรื่องเป็นพระอุปัชฌาย์เดือนบางรูปได้ถูกนำตัวไปสอบสวนถึงกรุงเทพฯ พระสงฆ์ยุคนี้ที่ต้องอธิกรณ์ เช่น ครูบาอนัญเชิญ แขวงเมืองเกิน นครลำปาง ครูบาคันธา (ศิษย์ครูบาภูจุนอวุญาลีมหาเถร) วัดเหมืองหม้อ นครแพร่ ครูบาเจ้าศรีวิไชย (พ.ศ.๒๔๙๑ – ๒๕๖๐) วัดบ้านป่าง นครลำพูน หรือครูบาอภิไชย (ศิษย์ครูบาเจ้าศรีวิไชย) ที่ตอนหลังถูกจับสิกขาถึง ๓ ครั้งแล้วซึ่งถือศิลปะดีเป็นที่นับถือของชาวเมืองจึงยกย่องว่า “ครูบาผ้าขาวปี” ซึ่งภัยหลังจาก “ครูบา” รุนนี้มรณภาพก็ไม่ปรากฏ มีพระสงฆ์ล้านนาต่อต้านอำนาจของสยามอีก ครูบากลุ่มนี้จึงถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์การต่อต้านปฏิรูปการปกครองสยามของชาวล้านนาในระยะสุดท้าย

ครูบาเจ้าศรีวิไชย (ซ้าย) ครูบาอภิไชย (ครูบาผ้าขาวปี) (ขวา)
(ที่มา : ครูบาอาจารย์สายเมืองล้านนา)

^{๒๗} สัมภาษณ์พระครูวิจานพัฒนากรน (พระประทัยด อศุตโต โภ) เจ้าอาวาสวัดแม่พริกบัน, (อ้างแล้ว)

พระครูวิริยะลังการ เจ้าอาวาสวัดล้อมแรด พ่อหนานก้าอุก สุยะชัย นายช่างใหญ่
และพ่อมุย วงศ์พันธ์ กำนันตำบลล้อมแรด

พร้อมกับชาวบ้านล้อมแรด บูรณะวิหารหลังวัดล้อมแรด พ.ศ.๒๕๐๐
(ที่มา : วัดล้อมแรด อัมเภอเติน)

ชาวเมืองเตินมาร่วมงานส่งสการ(ເພາສພ)
พระอธิการลอม ปลนจิตโต เจ้าอาวาสวัดเวียง เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๒
(ที่มา : พิพิธภัณฑ์วัดเวียง)

อุโบสถวัดเวียงหลังเก่า (ซ้าย) และวิหารหลวงวัดอุಮล่อง (ขวา) พ.ศ. ๒๕๑๑
(ที่มา : ล้านนาประเพณี, ถ่ายเมษายน ๒๕๑๐)

วิหารของวัดเหลาหลวง
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๓๐)

๕.๓ การสร้างความสำนึกเป็น “คนไทย” ให้กับชาวเมืองเดิน

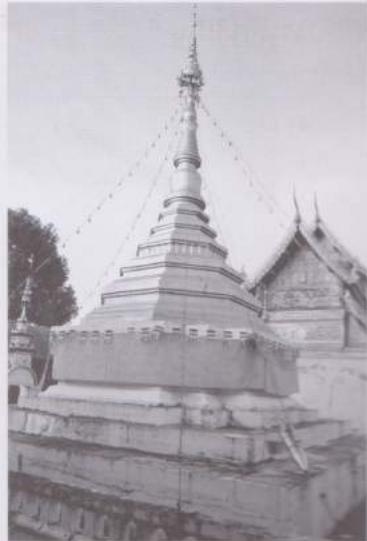
การสร้างสำนึกห่วงการปกครองท้องที่แบบใหม่เนื่องจากการเลื่อนไฟล oyutlod เวลาครั้งแรก พ.ศ.๒๔๔๒ ได้จัดตั้งเมืองเดินเป็นจังหวัดเดินบุรีและอำเภอเมืองเดิน พ.ศ.๒๔๔๕ จัดแบ่งบริเวณพื้นที่ตอนใต้เป็นกึ่งอำเภอแม่พริก (๒๒ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๐๑ จัดตั้งเป็นอำเภอแม่พริก) พ.ศ.๒๔๔๘ ยุบจังหวัดเดินบุรีและย้ายอำเภอเมืองเดินขึ้นกับจังหวัดลำปาง เมื่อเริ่มปฏิรูปการศึกษาในล้านนาหรือมณฑลพายัพ สยามได้เริ่มต้นนำระบบโรงเรียนแบบตะวันตกเข้ามาใช้ นอกจากเพื่อผลิตข้าราชการให้เพียงพอ กับระบบราชการที่ขยายตัวอย่างมาก จุดมุ่งหมายที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ เพื่อเป็นการ “...ชักนำให้กลมเกลียวสนิท กับไทย...”^{๗๖} ไม่แบ่งแยกกว่าเป็น “คนลาว”^{๗๗} เป็น “คนไทย” เพราะเดิมมีความแตกต่างกันมากสะท้อนจากเมื่อข้าหลวงสยามขึ้นมาในล้านนาต้องใช้ล้ำมแปลภาษา การศึกษาระบบโรงเรียนแน่นใหม่จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการเปลี่ยนความคิดของเยาวชนในแขวงเมืองเดิน ให้สำนึกว่าตนไม่ใช่เป็นพี่ยัง “คนเมืองเดิน” หรือเป็นไพรฟ้าข้าแผ่นดินของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ (กษัตริย์นครประเทศาชเชียงใหม่) หรือเจ้าเมืองเดินอีกต่อไปแล้ว แต่มีฐานะเป็นพลเมืองของ “รัฐไทย” ที่จะต้องมีความรักชาติและจงรักภักดีต่อกษัตริย์ไทย ดังสมเด็จเจ้าฟ้าวชิราภูมิ (ต้อมดีอธิราชากลที่ ๖) กราบบุรุษกาลที่ ๕ ว่า

“...ถ้าประสงค์จะให้พากล้า (คนล้านนา – ผู้เชียง) เชื่อง จะฝึกหัดในทางอื่น ไม่ตีเท่ากวดเด็กเข้าโรงเรียน จะได้ดั้สันดาณและความคิดเสียตั้งแต่ยังเยาวว...”^{๗๘}

^{๗๖} หจช.ร.๕ ม.๕๔/๑๕๑ ลายพระหัตถ์กรมดารงราชานุภาพกราบบุลกรรมหมื่นสมมตอมพันธุ์ ๒๗ พุศจิกายน พ.ศ.๑๙๑๔

^{๗๗} ““ลาว” เป็นคำที่สยามใช้เรียกกลุ่มคน ดินแดน และวัฒนธรรมที่มองจากทัศนะของสยามเองว่าด้อยกว่าตน ให้เรียกหมายถึงล้านนา สิบสองพันนา เชียงตุง และล้านช้าง (อีสาน)” ยังใน เดือนใจ ไขยศิลป, “ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปักษ์ของสยาม พ.ศ.๒๔๗๗ – ๒๕๗๖” วิทยานิพนธ์คิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะคิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.๒๕๗๖, หน้า ๓๑.

^{๗๘} หจช.ร.๕ ม.๕๔/๔๔ รายงานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้าวชิราภูมิ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระธาตุและซุ้มประตูของวัดอุมาลอง เมืองเดิน
ที่มีอิทธิพลคือปะพ่อ – ไหใหญ่
(ที่มา : ก้าวพระเพศ เทาะปูก, ๒๕๓๖)

ลวดลายไม้แกะสลักบานประตูและลวดลายปูนปั้นซุ้มประตูวิหารวัดอุมาลอง
ที่มีอิทธิพลแบบพ่อ – ไหใหญ่ (ซ้าย)
หอธรรม (หอพระไตรปิฎก) วัดเหล่าหลวงที่มีสถาปัตยกรรมแบบไทยใหญ่ (ขวา)
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๓๖)

สาเหตุที่ชาวเมืองเดินและชาวสยามมีความแบกลแยกกัน เพราะเมืองเดินมีพัฒนาการลึกลึกลงมา ยาวนาน มีขนบธรรมเนียม จริยประเพณีวัฒนธรรมเป็นรูปแบบเฉพาะของตน นอกจากนี้ชาวเมืองเดินก็เหมือนกับหัวเมืองอื่นๆ ในล้านนาที่มีความใกล้ชิดกับชาวพม่า ไทยใหญ่ (เชียง) มากกว่าชาวสยาม และมีความสัมพันธ์ทางการค้าชายและการสมรสเป็นเวลายาวนาน เพราะล้านนาเคยอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าถึง ๒๐๐ กว่าปี และมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งมากจนถึงยุคหลัง ดังเห็นได้จากผู้นำในการสร้างศาสนสถานในเมืองเดินส่วนใหญ่เป็นชาวพม่าและชาวไทยใหญ่ เช่น หม่อง恒 ชาวพม่าเป็นศรัทธาบูรณะพระธาตุดอยแดงร่วมกับรองอำมาตย์เอก พระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี)^{๑๘๐} แวนวิชา ชุมนางเมืองเดินชาวไทยใหญ่ ได้เป็นนายช่างใหญ่สร้างวิหารวัดเหล่าหลวง พ.ศ.๒๕๒๖^{๑๘๑} หม่องลະ ชาวพม่าเป็นนายช่างสร้างวิหารหลวงวัดอุมล่อง พ.ศ.๒๕๒๗^{๑๘๒} หรือเจ้านายชุมนางชาวเมืองเดินก็เดินทางติดต่อกันกับพม่าอยู่เสมอ เช่น แม่เจ้าจันทร์อัม เถินบุรินทร์ (พ.ศ.๒๕๔๑ – ๒๕๔๑) หลานรองอำมาตย์เอก พระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี) ก็เคยเดินทางไปเมืองมะละแท่ง ประเทศพม่า^{๑๘๓} โดยมีลูกหาบเดินทางทางเส้นทางแม่พริก - แม่สอดเข้าสู่พม่า ประกอบกับดีดต้มการทำสังคมกันเสมอระหว่างล้านนากับอยุธยา โดยเฉพาะอยุธยาแตกหัก ๒ ครั้ง ก็มีกองทัพของชาวเมืองเดินร่วมกับหัวเมืองอื่นในล้านนา หัวเมืองไทยเชือ ไหลือ ไหเขินเข้าร่วม

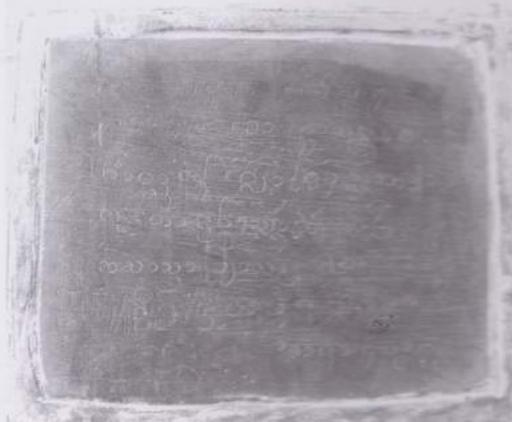

หม่อง恒 ศหบดีชาวพม่า^{๑๘๔}
ในเมืองเดิน
ผู้อุปถัมภ์วัดพระธาตุดอยแดง
เมืองเดิน
(ที่มา : วัดพระธาตุดอยแดง)

- ๑๘๐ วิสิรุรคุณ, พระครู, วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อ่าเภอเดิน จังหวัดลำปาง, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๔๒)
- ๑๘๑ นงครายุ พลัย, การศึกษาแบบแผนทางศิลปกรรมวิหารพื้นถิ่นตำบลล้อมแรด อ่าเภอเดิน จังหวัดลำปาง, การศึกษาเฉพาะเรื่องภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.
- ๑๘๒ สุทัศน์ สุวนโนน, พระอธิการ, ดำเนินพระบรมราชวัดอุมล่อง อ่าเภอเดิน จังหวัดลำปาง, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๔๒), หน้า ๑๖.
- ๑๘๓ สัมภาษณ์เจ้าแม่จำเนียร ระพิงช์ (เกลนพระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี)) อายุ ๘๗ ปี เลขที่ ๘๗ หมู่ ๕ บ้านเหลาหลวง ตำบลล้อมแรด อ่าเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

กับกองทัพพม่าเข้าโจมตี^{๑๙๕} ด้วยสาเหตุข้างต้นชาวสยามจึงถือว่าเมืองเดินเป็นบ้านเมืองต่างชาติต่างภาษา แบ่งแยกเชื้อชาติกันอย่างชัดเจนว่าเป็น “คนลาว (ลาภุงคำ)” กับ “คนไทย” ขณะที่ชาวเมืองในล้านนาเองก็ถือว่าชาวสยามคบหาไม่ได้ และไม่ใช้ญาติพี่น้องเพื่อนพ้องของตนเหมือนอย่างชาวพม่าและชาวรัฐฉาน ตั้งสะท้อนในดำเนิน ๔ เกลอว่า

“...ที่นั้น เช้า ๓ คน(คนล้านนา คนพม่า คนรัฐฉาน - ผู้เขียน) ก็ถูกันว่าชาติชาวด้วย(สยาม - ผู้เขียน)นี้มันเป็นเชื้อและสองสิ่ง...ถูกพระพุทธเจ้าทำนายไว้เสียแล้ว และ...มันเป็นคนช่างอู้ ช่างฟูมากหากไปให้ใจความปากกาหลายล้านเปลี่ยนหลายล้านเสียง สัพพะหลี หล่อแหลมแผ่นผิดแผก มันครับยกจากเราไปเกือบห้าหมื่นแหกสูเจ้าเยอ...” ^{๑๙๖}

คำจากรักษาธรรมล้านนา
ที่เสาต้านหน้าวิหารหลวงวัดเวียง
กล่าวถึงหนานสุขใจ คำราส
พร้อมครอบครัวได้เป็นศรัทธาบูรณะ
เสาตันนี้ใน พ.ศ.๒๔๘๘
คำใช้จ่าย ๔ บาท
แสดงถึงช่วงศวรรษ ๑๙๕๐ อักษร
ธรรมล้านนา ยังคงมีบทบาท
ในชีวิตประจำวันของชาวเมืองเดิน
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๕๖)

ในยุคแรกที่มีการปฏิรูปการศึกษาในแนวทางอักษร มีการกำหนดหลักสูตรการเรียน การสอนให้เป็นแบบแผนเดียวแก้ โดยอธิบายภาษาพูด ภาษาเขียน ความรู้ และทักษะติดของสยามเป็นหลัก^{๑๙๗} โดยส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนภาษาไทยมาบ้างตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๔๑ และเน้นมากขึ้นหลังเหตุการณ์ “กบฎเงี้ยว” ในระยะแรกรัฐบาลสยามยังผ่อนผันให้เรียนอักษรธรรมล้านนา เพราะรู้ดีว่าไม่สามารถที่จะห้ามได้ แต่ใช้วิธีกำหนดให้ผู้ที่จะเป็นข้าราชการ ทุกคนต้องรู้หนังสือไทยเท่านั้น ส่วนผู้สนใจเรียนอักษรธรรมล้านนา (ชาวเมืองเดินในปัจจุบัน เรียกว่า “ตัวเหนือ” หรือ “ตัวลาว”) ยังคงใช้ความเชี่ยวชาญเพียงใดแต่ไม่อาจเข้ารับราชการได้

^{๑๙๕} นายต่อ (แปล), สุจิตต์ วงศ์เทศ(บรรณาธิการ), พระราชวังชั้นพระยาการพม่า, (อ้างแล้ว), หน้า ๒๘๙ – ๒๙๐.
^{๑๙๖} ภูเดช แสนสา (ปริวรรต), ดำเนิน ๔ เกลอ ฉบับวัดแม่คือ อ.ดอยสะเก็ต จ.เชียงใหม่ จารโดย พ่อน้อยคำ อักษรธรรมล้านนา

^{๑๙๗} วิบูลย์ ทานธุชิต, การปฏิรูปการศึกษามณฑลพากษา (พ.ศ.๒๔๔๑ – ๒๔๘๙), วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบันทิต มหาวิทยาลัยคริสต์ คริสต์วิโรจน์ ประสานมิตร, ๒๕๖๘, หน้า ๘๘.

ชึ่งรัฐบาลสยามเห็นว่าในอนาคตภาษาล้านนาจะมีผู้เรียนห้อยลงและสูญสิ้นไปเอง^{๑๙๗} ซึ่งคล้ายกับพม่าที่เข้ายึดครองรัฐฉานที่มีน้อยบ้ายให้คนไทยใหญ่เรียนและใช้ภาษาพม่าเป็นภาษาราชการ^{๑๙๘} ในเมืองเดินนั้นทศวรรษ ๒๔๘๐ พบว่าอักษรธรรมล้านนา ยังคงเหลือบทบาทในชีวิตประจำวันของชาวเมืองเดิน และในทศวรรษ ๒๔๙๐ อักษรไทยเริ่มเข้ามา มีบทบาทแทนอักษรธรรมล้านนามากขึ้น จนกระทั่งสามารถเข้ามามีบทบาทในวิธีชีวิตของชาวเมืองเดิน จนถึงปัจจุบัน

ระยะแรกมีการสอนภาษาไทยและเรียนพระปริยัติธรรมที่วัดท่านาง (ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน) (วัดอุมลองเปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรม พ.ศ.๒๕๗๗) ต่อมาช่วงก่อน พ.ศ.๒๕๔๑ มีการจัดตั้งโรงเรียนเมืองเดินขึ้นเป็นโรงเรียนสมัยใหม่แห่งแรกของอำเภอเดิน^{๑๙๙} ภายหลังมีการจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ศึกษาโดยเอกชน สอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๓ (ภายหลังเปิดสอนถึง มศ.๕ เลิกกิจการประมาณ พ.ศ.๒๕๑๐)^{๒๐๐} หากจะเรียนขั้นสูงกว่าั้นน ก็เดินทางออกไปเรียนที่โรงเรียนบุญวายวิทยาลัย โรงเรียนลำปางกัลยาณี ที่อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง หรือโรงเรียนวัฒโนทัยพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ขณะที่กลุ่มเจ้านายเมืองเดินที่รับราชการกีฬสนับสนุนก่อตั้งโรงเรียนขึ้น เช่น รองอำเภอตื้อกอก พระสถิตบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี) นายอำเภอเดิน ได้ก่อตั้งโรงเรียนวัดเหล่าหลวงชัย เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๖๔ โดยใช้ศาลา

คำจำกัดอักษรไทยสร้างอุโบสถ

→ วัดอุมลอง

เจริญขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๔ แสดงถึงช่วงทศวรรษ ๒๕๙๐ อักษรไทยเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของชาวเมืองเดินแทนอักษรธรรม ล้านนามากขึ้น

(ที่มา : ภูดี แสนสา, ๒๕๕๖)

^{๑๙๗} สรัสวดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, (อังกฤษ), หน้า ๑๐๘ - ๑๑๙.
^{๑๙๘} อภิวันท์ พันธุ์สุข, การเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทของภาษาล้านนา, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑, หน้า ๑๑๘.
^{๑๙๙} จช. ร.๕ ศ/๑๒ (๒๑) โรงเรียนเมืองเดิน หมู่บ้านพายัพ (๒๐ ก.ศ. ๑๒๔ - ๒๙ ธ.ค. ๑๒๗)
^{๒๐๐} สัมภาษณ์นางยุภาพร ระพิงพงษ์ อายุ ๕๖ ปี เลขที่ ๘๗ หมู่ ๕ บ้านเหล่าหลวง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

วัดเหลาหลวงเป็นที่เรียน สอนระดับชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ ๑ - ๔ มีเจ้าคำฟัง (เจ้าวิสุทธิ์ เกินบุรินทร์ ผู้เป็นหลานชายเป็นครูใหญ่คุณแรก และพระสดับบุรินทร์เป็นประธานสร้าง โรงเรียนบ้านแม่วะเด่นชัย เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๘๗ อุปถัมภ์ก่อตั้งโรงเรียนบ้านหัวดับ เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๒๗ บริจาคมทีดินให้ตั้งโรงเรียนด้านธงวิทยา ตำบลแม่ปุ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๖๘ เป็นต้น ตั้งนั้นการศึกษาผ่านระบบโรงเรียนจึงเป็นส่วนสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่ผลผลิต “คนเมืองเกิน” “คนล้านนา” ให้กล้ายเป็น “คนไทย” สืบเนื่องมาจนถึงยุคสมัยปัจจุบัน

อาคารเรียนเก่าของโรงเรียน
ศักดิ์สุนันท์วิทยา อำเภอแม่พริก
จังหวัดลำปาง
(ที่มา : อนุสรณ์รำลึก ๕๐ ปีศักดิ์
สุนันท์วิทยา)

เปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดล้อมแรด พ.ศ. ๒๕๑๐
(ที่มา : วัดล้อมแรด อำเภอเดิน)

สรุป

ประวัติศาสตร์เมืองเดินได้แบ่งออกเป็น ๕ ช่วง คือ (๑) เมืองเดินก่อนยุคล้านนา (ก่อนพ.ศ.๑๘๓๙) (๒) เมืองเดินในยุคสมัยล้านนาเป็นอาณาจักรเอกสาราช (พ.ศ.๑๘๓๙ - ๒๐๑๑) (๓) เมืองเดินยุคล้านนาเป็นประเทศราชของพม่า (พ.ศ.๑๘๑๑ - ๒๐๗๗) (๔) เมืองเดินยุคสกุลวงศ์เจ้าซูมพูและกึ่งหัวเมืองประเทศราชของสยาม (พ.ศ.๑๗๓๓ - ๒๔๔๙) และ (๕) เมืองเดินยุคสยามทำการปฏิรูปการปกครองถึงปัจจุบัน (พ.ศ.๒๔๔๙ - ๒๕๕๗)

ในยุคแรกปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาจากชุมชนหมู่บ้านขึ้นเป็นเมืองเดินมี ๒ ประการ คือ (๑) มีทรัพยากรสำคัญโดยเฉพาะแก้ว (แก้วโป่งข้าม หรือ หินเขียวหนามาน) และแร่ธาตุอื่นๆ และ (๒) ตั้งอยู่บนชุมทางการค้าคมสำคัญทั้งทางบกและทางน้ำ ประกอบกับมีการขยายตัวของผู้คนจากบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงเข้ามาบริเวณแม่น้ำปิง - แม่พริก เข้ามาตั้งถิ่นฐานร่วมกับ “ชาวลัวะ” ที่เป็นกลุ่มคนดั้งเดิมบริเวณนี้ จนกระทั่งขยายตัวพัฒนาขึ้นเป็น “เมืองเดิน” ในเวลาต่อมา

เมืองเดินมีการสถาปนาขึ้นเป็นเมืองอย่างข้าประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ ด้วยปัจจัยที่มีเป็นแหล่งทรัพยากรแร่ธาตุและชุมป่า ประกอบกับเป็นชุมทางการค้าคมสำคัญทั้งทางบกและทางน้ำ และด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่ชุมทาง จึงมีหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านด้านทิศใต้ให้กับแคว้นหริภูญ ไชยและอาณาจักรล้านนา ปรากฏมีการสร้างเรียงพญา กัน และเรียงมอก เป็นเรียงหน้าด่านกันช่องทางไว้ทั้งด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก และมีเรียงศูนย์กลางการปกครองของเมืองเดินอยู่ทางตอนเหนือเป็นเรียงแฟด คือ เรียงเดิน (เรียงป้อม) และเรียงเปิง ก่อนที่จะเดินทางขึ้นสู่หัวเมืองขึ้นในและเมืองหลวงที่เป็นศูนย์กลางการปกครองของแคว้นแคว้นและอาณาจักรต่อไปในครองตน

ในยุคสมัยล้านนาเป็นเอกสาราชปัจจอรังด้วยกษัตริย์ราชวงศ์มังรายเป็นระยะเวลา ๒๖๒ ปี เมืองเดินมีบทบาทสำคัญอย่างหน้าที่ โดยเฉพาะช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ที่อาณาจักรล้านนาเจริญรุ่งเรือง มีการติดต่อค้าชาย และแผ่ขยายราชอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง เมืองเดินจึงมีบทบาทความสำคัญเป็นทั้งเป็นเมืองหน้าด่าน เมืองช่องสูมเตรียมกองกำลังไฟร์พล และเป็นเมืองชุมทางการค้าคม บทบาทหน้าที่เหล่านี้ยังสืบทอดกันมาจนถึงสมัยพม่าปัจจอรัง แต่แตกต่างที่รายละเอียดเนื่องจากช่วงแรกที่พม่าปัจจอรังหรือล้านนาเป็นประเทศราชของพม่า ได้เปิดโอกาสให้เจ้าเมืองเดินมีการสืบทอดกันปัจจอรังเมืองหลายชั้นคน สันนิษฐานว่าช่วงนี้พม่าต้องการจัดเก็บผลประโยชน์จากล้านนาและเมืองเดินเป็นหลัก ประกอบกับกำลังที่ส่งมาควบคุมหรือมาเป็น

เจ้าเมืองแทนมีจำนวนห้อย และลดความขัดแย้งกับกลุ่มผู้ปกครองเดิม ช่วงหลังพม่าเริ่มเปลี่ยนนโยบายควบคุมล้านนามากขึ้น จึงจัดส่งเจ้าเมืองที่เป็นชาวพม่าหรือมีตำแหน่งแบบพม่า มาเป็นเจ้าเมืองเดินและกลุ่มผู้ปกครองเมืองเดินร่วมกับกลุ่มผู้ปกครองชาวล้านนาหรือ ชาวเมืองเดิน จนกระทั่งในช่วงหลังพม่าได้ควบคุมล้านนามากขึ้น โดยผ่านการเข้าเป็น มนฑลหนึ่งของพม่า จึงเกิดการต่อต้านจากกลุ่มเจ้านายชุมชนทางล้านนา และได้ยอมเข้า สถาบันภักดีเป็นเมืองประเทศาชของสยามแทน

เมืองเดินยุคสุดวงศ์เจ้าชุมพูและก็หัวเมืองประเทศาชของสยาม เมืองเดินยุคนี้ ฝ่ายลักษณะเป็น “เขตการปกครองพิเศษ” เนื่องจากถ้าพิจารณาจากมุมมองทางสยามก็เป็น เพียง “หัวเมือง” ภายในพระราชอาณาเขตสยาม แต่ถ้าพิจารณาจากลักษณะรูปแบบของ การปกครอง ร่วมกับมุมมองของเมืองเดินและล้านนา เมืองเดินฝ่ายลักษณะเป็น “หัวเมือง กึ่งประเทศาช” ของสยาม ที่มีเจ้าเมืองเป็นชาวล้านนาสืบเชื้อสายกันปกครอง มีระบบ โครงสร้างและตำแหน่งทางการปกครองเหมือนหัวเมืองนครประเทศาชล้านนาทั้ง ๕ มีอำนาจการตัดสินใจเป็นการภายในสูง ทั้งการคัดเลือกเจ้าเมืองและเจ้านายขึ้นดำรงตำแหน่ง ต่างๆ มีอำนาจในการแต่งตั้งชุมชนภายในบ้านเมือง ผลประโยชน์ที่จัดเก็บเป็นของเจ้าเมือง และใช้ภายในบ้านเมือง รวมถึงมีอำนาจตัดสินคดีความต่างๆ ภายในบ้านเมืองได้ด้วยตนเอง และได้ปกครองลักษณะนี้เป็นจารีตสืบทอดมา จนกระทั่งสยามได้มีนโยบายผนวกประเทศาช ล้านนาให้เป็นมนฑลหนึ่งหรือส่วนหนึ่งของสยามใน พ.ศ.๒๔๘๗

เมื่อผนวกล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ปรับเปลี่ยนหน่วยการปกครองใหม่เป็น ระบบ “จังหวัด” “อำเภอ” “ตำบล” และ “หมู่บ้าน” ความเป็นเมืองเดินแบบจารีตได้ ล่มสลายลง เมื่อกลายเป็นหน่วย “จังหวัดเดินบุรี” และ “อำเภอเดิน” อำนาจการบริหารและ พัฒนาบ้านเมือง ทั้งการปกครองและเศรษฐกิจของเมืองเดินช่วงนี้ ถูกกำหนดกรอบที่คง เดินจากกรุงเทพฯ ตามระบบการปกครองแบบราชการ ศูนย์กลางความเป็นเมืองเดิน แบบใหม่ (อำเภอเดิน) จึงอยู่ที่สถานที่ราชการและตลาดการค้า ชาวเมืองได้กล้ายเป็นพสก นิการของกษัตริย์ไทย มีการปรับทัศนคติของชาวเมืองเดินใหม่ผ่านระบบการศึกษาของโรงเรียน ผู้กิจกรรมดำเนินชีวิตเข้ากับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมทั่งพาณิช ได้น้อยลงแต่กลับเพิ่งพาระบบ ตลาดมากขึ้น แยกการศึกษาภายในวัด(พุทธ)ออกมาเป็นระบบโรงเรียนที่ทำให้เกิดชนชั้นนำ กลุ่มใหม่ของเมืองเดิน และกลุ่มพ่อค้าคนเงินได้กล้ายเป็นผู้ควบคุมระบบเศรษฐกิจของเมือง เดิน แทนกลุ่มผู้ปกครองเมืองเดินและกลุ่มพ่อค้าใหญ่ (เจี้ยว) ดังนั้นความเป็นเมืองเดินใน ยุคหนึ่ง จึงเน้นลักษณะทางกายภาพว่าเป็นหน่วยการปกครองหน่วยหนึ่งของรัฐไทย มากกว่า ความเป็นหน่วยที่มีชีวิตจิตวิญญาณเหมือนในอดีต และมีเล่นขอบเขตหน่วยการปกครองที่ ชัดเจน แต่ไม่มีอำนาจจัดการปกครองตนเองสูงเหมือนยุคก่อนหน้านี้ที่ผ่านมา

บรรณานุกรม

เอกสารขั้นต้นที่ยังไม่ได้พิมพ์

ชัปนะ ปืนเงิน (อ่าน). ราริกห้ายคัมภีร์ในลานฉันฉันนิกาย ผู้ก ๒ วัดศรีทรายมูล
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ อักษรธรรมล้านนา.

ทิว วิชัยขัคะ และไพบูลย์ ดอกบัวแก้ว (บรรณาธิการ). ตำนานมังราย เชียงใหม่ เชียงตุง.
เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๗๖.

แผ่นจำรึกการสร้างและการบูรณะพระธาตุครีโอมคำแก้วกวาง วัดป่าตาล ตำบลเดินบุรี
อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย.

ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปริวรรต). ตำนานเมืองฝาง.
เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๑๙.

(ปริวรรต). ราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๑๙.

ภูเดช แสนสา (ปริวรรต). ตำนานคร่าวเชียงแสนของท่านครูบาศรีวิชัย วัดบ้านปาง.
ฉบับวัดดอนมูล ตำบลนาทะนุง อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รหัสไมเร่อโรฟิล์ม ๘๙.๑๖๔.๐๗.๐๕๗ - ๐๕๗. เอกสารอัด
สำเนา, ๒๕๕๗.

(ปริวรรต). ตำนานพระธาตุเจ้าลำปาง ฉบับวัดสะปุงหลวง ตำบลม่วงน้อย
อำเภอป้าช่าง จังหวัดลำพูน จาร พ.ศ.๒๕๕๙ อักษรธรรมล้านนา.

(ปริวรรต). ตำนานวัดเวียงตามคำบอกเล่าของสังฆจากบันทึกของ
พระครูสุทธิสีลสังวร (ครูบาชจร จรมธมโม). วัดเวียง ตำบลล้อມแรด
อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรธรรมล้านนา.

(อ่าน). คำจากรักกู่พระสถิตบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไซย สุริยะมณี) วัด
พระธาตุดอยแดง ตำบลล้อມแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย.

(อ่าน). คำจากรักกู่ฟ่อเจ้าคำดุน เถินบุรินทร์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบล
ล้อມแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย.

(อ่าน). คำจากรักกู่ฟ่อชื่น คันธวงศ์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อມแรด
อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย.

(อ่าน). คำจากรักกู่ฟ้ออุดม เถินบุรินทร์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบล
ล้อມแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย.

(อ่าน). คำจาเริกกูเพ่อเจ้าอ่อง สุรินธวงศ์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย.

(อ่าน). คำจาเริกกูแม่เจ้าจันทร์ตีบ สุรินธวงศ์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย.

(อ่าน). คำจาเริกกูแม่จันทร์รอบ คันธวงศ์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย.

(อ่าน). คำจาเริกกูแม่จันอ้ม เถินบุรินทร์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย.

(อ่าน). คำจาเริกกูแม่เจ้าคำหยัน เถินบุรินทร์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย.

(อ่าน). จาเริกท้ายคัมภีร์ใบลานมหามูลนิพพาน วัดหมื่นกาด ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง จารโดยสามเณรอินหงจักร พ.ศ.๒๔๘๗.

(อ่าน). จาเริกตู้พระธรรมของพระสกอลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี) วัดเหลาหลวง อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรธรรมล้านนา พ.ศ.๒๔๗๙.

(อ่าน). คำจาเริกบูรณณะเสาวิหารหลวงวัดเวียง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง พ.ศ.๒๔๘๖, อักษรธรรมล้านนา.

(อ่าน). จาเริกสร้างอุโบสถวัดอุมลอง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง พ.ศ.๒๔๘๕, อักษรไทย.

(อ่าน). คัมภีร์มหาเวสสันตระ ฉบับวิวงวนเมืองเดิน วัดหมื่นกาด ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง จารคัดลอกเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๗.

(ปริวรรต). ตำนานเมืองเดิน. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๖.

(ปริวรรต). ตำนาน ๔ เกโล ฉบับวัดแม่คือ อำเภอตดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่.

หมาย. ร.๑ สำเนาบัญชีจ่ายข้าวส่งกองทัพ จ.ศ.๑๑๔๗/ เลขที่ ๑

หมาย. ร.๑ ท้องตัวเรื่องพระราชทานบำเหน็จนิจความชอบแก่พระยาวิเสสสังคราม จ.ส.๑๑๔๙
เลขที่ ๓

หมาย. ร.๑ สำเนาแปลหนังสือเสนาบดีเมืองอังจะถึงอัครเสนาบดีไทย เรื่องพระเจ้าเชียงใหม่
ส่งศุภอักษรกับเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าอังจะ จ.ศ.๑๑๗๐ เลขที่ ๑

หมาย. ร.๒ สุภอักษรถึงเจ้าประเภทเรื่องหม่อมเหมินกับพวกเป็นกบฏ จ.ส.๑๑๗๑ เลขที่ ๑

หวาน. ร.๓ บัญชีรายชื่อเจ้าเมืองต่างๆ ที่เป็นหัวเมืองขึ้น จ.ศ.๑๑๙๐ เลขที่ ๕
หวาน. ร.๓ บัญชีจำนวนพระแสงปืนดันจ้ำหน่ายไปแลคงหยู่ จ.ศ.๑๑๙๗ เลขที่ ๑๘
หวาน. ร.๓ ภูมิการับสิ่งของช่วยหัวเมืองต่างๆ จ.ศ.๑๑๙๕ เลขที่ ๓๐
หวาน. ร.๔ จ.ส.๑๒๒๖ ร่างสารตราถึงพระราชวิสา เลขที่ ๒๑
หวาน. ร.๔ จ.ส.๑๒๒๘ สุกอักษรเมืองเชียงใหม่ เลขที่ ๓๐
หวาน. ร.๔ จ.ส.๑๒๒๙ สำเนาแปลใบบอกเมืองเดิน เลขที่ ๔๖
หวาน. ร.๔ จ.ส.๑๒๒๙ สำเนาแปลจดหมายเจ้าเมืองเดิน จ.ศ.๑๒๒๗ เลขที่ ๕๗
หวาน. ร.๔ จ.ศ.๑๒๒๖ จดหมายถึงเมืองตากเรื่องเขตแดนเมืองตากกับเมืองเดิน เลขที่ ๕๕
หวาน. ร.๔ บัญชีรายวันรับส่วยหัวเมือง เลขที่ ๑๑
หวาน. พงศาวดารเมืองเดิน เลขที่ ๗ มัดที่ ๓๐
หจช. ร.๕ ม.๑๓/๙ พระราชบัญญัติเลิกกาส คำกราบบังคมทูลพระองค์เจ้าระพีพัฒนาศักดิ์
เสนาบดียุทธิธรรม
หจช. ร.๕ ม.๒๘.๒/๑๑ กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบทูลรัชกาลที่ ๕
หจช. ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๑๓ บอกเมืองตาก
หจช. ร.๕ นก.๓๓/๙๐ ออกไปเมืองลอง
หจช. ร.๕ ม.๑๖.๒/๙๔ เรื่องขออนุญาตทำป่าไม้รวม ๙ ราย (๑๖ พ.ย. ๑๑๕๕ – ๒๕ พ.ย. ๑๑๕๕)
หจช. ร.๕ ม.๒.๔/๙๐ สัญญาบัตรเครื่องราชอิศริยาภรณ์ ประทาน และเหรียญทาง กระทรวง
มหาดไทย ปี ๑๒๓ (๑๑ เม.ย. – ๒๐ มี.ค.๑๒๓)
หจช. ร.๕ ม.๕๘/๓๓ พระยาศรีสหเทพออกไปจัดราชการมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือและมีพระ
ราชบัญญัติอาการที่ดินด้วย
หจช. ร.๕ ม.๔๓/๓๕ การขออนุญาตประทับรัตติไฟฯ
หจช. ร.๕ มท(ล)๒๕/๓๕ เมืองเดินตั้งท้าวคำงษาเป็นที่พระราชน้ำพันธวงศ์ ตั้งท้าวอินทรศ^๔
เป็นที่พระอุตรการ ตั้งท้าวมหาพรหมเป็นที่พระสิงครราชธานี
หจช. ร.๕ มท(ล)๒๕/๓๗ เมืองเดินตั้งท้าวอินทรศเป็นที่พระเมืองไชย ตั้งท้าวไชยวังช์ เป็นที่
ลงไชยส่งคราม
หจช. ร.๕ มท(ล)๒๒/๙๐ เมืองเดินตั้งพระไชยราชาเป็นที่พระสถิตบุรินทร์ เจ้าเมืองเดิน
หจช. ร.๕ มท(ล)๒๕/๓๗ เมืองเดินตั้งพระไชยราชาเป็นที่พระสถิตบุรินทร์ เจ้าเมืองเดิน
หจช. ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๔๐ ใบบอกเมืองต่างๆ สุวรรณภูมิ ลำปาง เมืองลอง ตาก อุบลราชธานี
นครพนม ภูวดลสอง ชุมชน (ธ.ค. – พ.ย. ๑๑๗)
หจช. ร.๕ ม.๕๘/๔๒ พระยาศรีสหเทพตรวจจัดราชการต่างๆ ในมณฑลพายัพ (๓๐ ม.ค.

๑๖๕ - ๒๐ มี.ค. ๑๗๙

หจช. ร.๕ กร.๕ ม.๔๒/๒ อนุญาตให้ผู้มีเชื้อรับเข้าทำป้ายไม้ต่ำบลต่างๆ (๙ ธ.ค. ๑๖๐ - ๓๐ ก.ย. ๑๖๕)

หจช. ร.๕ ม.๕๙/๔๗ เรื่องเรียกตำแหน่งข้าหลวงมนยาพยัพ (๕ ก.พ. ๑๖๕ - ๖ ก.พ. ๑๗๙)

หจช. ร.๕ มหา(ล)๑๒/๔๙ เมืองเดินตั้งพระบูรีรัตนเป็นพระไชยราชา พระเมืองไชยเป็นพระบูรีรัตน หลวงไชยสังครามเป็นราชบูตร มหาวงศ์ปันพระเมืองไชย

หจช. ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๔๙ ใบบอกรเมืองชุมยาว แม่ช่องสอน เมืองใหม่ เมืองจะะ เมืองน่าน ลำพูน สวรรคโลก เมืองเดินบูรี เมืองทำสะยา(ทำสองยาง) (๑๐ ธ.ค. ๑๖๙ - ๓๐ มี.ย. ๑๖๙)

หจช. ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๕๐ ใบบอกรเมืองเชียงใหม่ ลำพูน เที่ยงเงิน น่าน เชียงแสน ลำปาง (๒๒ ธ.ค. ๑๖๙ - ๑๕ ต.ค. ๑๗๙)

หจช. ร.๕ ม.๕๙/๔๗ ยกเลิกบริเวณแหล่งช้าง (๑๘ มี.ย. ร.ศ. ๑๒๒ - ๒๔ พ.ย. ๑๖๕)

หจช. ร.๕ ม.๕๙/๔๙ พระยาศรีสหเทพตราจักราชการต่างๆ ในมณฑลพายัพ (๓๐ ม.ค. ๑๖๕ - ๒๐ มี.ค. ๑๗๙)

หจช. ร.๕ ม.๕๙/๔๙ รายงานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้าฯ วิราฐ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หจช. ร.๕ ม.๕๙/๔๙ เจ้านาลายานในมณฑลพายัพเข้ามากรุงเทพฯ และลับออกไปบ้านเมือง (๒๒ ต.ค. ร.ศ. ๑๒๒ - ๙ ธ.ค. ๑๒๒)

หจช. ร.๕ ม.๕๙/๕๐ เรื่องชุดลำ亥ม่องและตั้งด่านกักจ่อผู้ร้ายทางลาวเฉียง (๒๖ ม.ค. ๑๖๑ - ๒๔ มี.ย. ๑๗๙)

หจช. ร.๕ ม.๕๙/๑๗๐ เรื่องทำเนียมถือห้ามณฑลพายัพ (๑๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๖๕ - ๑๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๗๙)

หจช. ร.๕ ม.๕๙/๑๗๕ เรื่องคิดจักราชการเมืองนครลำพูน (๖ ก.พ. ๑๖๕ - ๑๐ มี.ค. ๑๗๙)

หจช. ร.๕ มหา(ล)๑๒/๕๙ เมืองเดินตั้งนายหนานขัดเป็นหลวงพระมหาสมคราม

หจช. ร.๕ ม.๕๙/๖๕ การเบ็ดเล็ดมณฑลลาวเฉียง (ลำปาง ลำพูน เมืองหมอกใหม่ ๕๖ - ๑๒๙)

หจช. ร.๕ มหา(ล)๗/๗๕ เมืองเดินตั้งนายหนานอยขัตติยเป็นพระบูรีรัตน

หจช. ร.๕ ม.๕๙/๑๗๗ เรื่องพระราชนบูตรถึงแก่กรรมแล้วรวมเมืองเดินเข้ากับเชียงใหม่ (๒๗ ก.ค. ๑๗๙ - ๑๒ ต.ค. ๑๗๙)

หจช. ร.๕ มหา(ล)๕/๑๗๙ เมืองเดินตั้งแสนด่านเป็นที่พระสิงขรราชธานี หนานคำเป็นที่พระไชยราชา กรรมการเมืองเดิน

หจช. ร.๕ ม.๕๘/๑๕๑ ลายพระหัตถ์กรมดำรงราชานุภาพกราบทูลกรมหมื่นสมมตอมพันธุ
๒๗ พฤศจิกายน ร.ศ.๑๑๔

หจช. ร.๕ ม.๕๘/๑๖๗ เรื่องพระยาราชวงศ์เบียดบังเงินค่าแรงลัตว์พาหนะครัวส่งกองทัพ
พระยาสูรศักดิ์มนตรีและเรื่องจะให้พระยาราชวงศ์ไปเป็นข้าหลวงเมืองเกิน (๑๖
สิงหาคม ร.ศ.๑๑๔ - ๑๙ กันยายน ร.ศ.๑๑๕)

หจช. ร.๕ ม.๕๘/๑๘๒ รายงานต่างๆ จัดราชการเมืองนครลำปาง (๒๐ ธ.ค. ๑๑๖ - ๑๑
เม.ย. ๑๒๗)

หจช. ร.๕ マル - สต ๖/๑๘๔ ศุภอักษรเมืองนครลำปาง ๑ ตอบรายกล่าวโทษแส่นหลวง
เมืองล่อง ออย่าให้กฎหมายขึ้นเมืองแลงแส่นท้าวเมืองล่อง

หจช. ร.๕ ม.๕๘/๑๐๖ เรื่องจัดการคลังและแผนกอื่นๆ แผ่นทดลองลาวเจียง (๒๒ ก.พ.๑๑๒ - ๒
มี.ย. ๑๒๗)

หจช. ร.๕ ศ.๑๒/๔ รายงานการคณะกรรมการสัมมนาพลพายัพ ร.ศ.๑๒๕ - ๑๒๖

หจช. ร.๕ ศ.๑๒/๒๑ โรงเรียนเมืองเกิน แผ่นทดลอง (๒๐ ก.ค. ๑๒๕ - ๒๙ ธ.ค. ๑๒๗)

เอกสารขันต้นที่ตีพิมพ์

กระทรวงการต่างประเทศ. ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๑ - ๒. พิมพ์ครั้งที่
๒. กรุงเทพฯ : ต้นฉบับ, ๒๕๔๙.

_____ ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพฯ : ต้นฉบับ, ๒๕๔๙. กรมศิลปากร. ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. พระนคร
: เจริญธรรม, ๒๕๐๖.

_____ ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนากิจเขต เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,
๒๕๔๙.

_____ ประชุมพงศาวدار ภาค ๖๔ พงศาวدارกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุ
มาศ (เจม). กรุงเทพฯ : โสภณพิพิրฒอนาการ, ๒๕๗๙.

_____ ประชุมพงศาวدار ภาคที่ ๖๕ พระราชนพงศาวدارกรุงธนบุรี ฉบับพัน
จันทนุมาศ (เจม). กรุงเทพฯ : เดลิเมล์, ๒๕๔๐.

_____ ประชุมพงศาวدارภาคที่ ๗๘ (ปราบเงี้ยว ตอน ๒). กรุงเทพฯ : รุ่งเรือง
ธรรม, ๒๕๐๕.

คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือหอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑. กรุงเทพฯ

: สหประชาพันธ์ชีรี, ๒๕๓๐.

. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๗ เล่ม ๔. กรุงเทพฯ

: สหประชาพันธ์ชีรี, ๒๕๓๐.

คณะกรรมการข้าราชการประจำศาสตร์ไทย. จดหมายเหตุนครเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : ดอกเบี้ย,
๒๕๔๙.

ทวี สว่างปัญญาภูร (ปริวรรต). พงศาวดารเมืองเชียงตุง. ม.ป.ท : ม.ป.พ., ๒๕๓๓.

นฤมล ธีรวัฒน์. พระราชน旁ศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ฉบับเจ้าพระยา
ทิพกรวงศ์. กรุงเทพฯ : ออมรินทร์, ๒๕๓๗.

บำเพญ ระวิน (ปริวรรต). มูลสารนา สำนวนล้านนา. เชียงใหม่ : คณะกรรมการข้าราชการ
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๔.

พิชณ จันทร์วิหัน (แปล). ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพฯ : แปลนพรัตน์ดึง, ๒๕๗๘.

พระราชน旁ศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพองศ์ (ชาต). กรุงเทพฯ :
ครุสกาว, ๒๕๐๕.

พระเพญ เครือไทย. ประชุมเจ้าก้านนาเล่ม ๙ เจ้าก้านในจังหวัดลำปาง. เชียงใหม่ :
มีงเมือง, ๒๕๔๗.

ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. รายชื่อวัดและนิกายสองมี
โบราณในเชียงใหม่ ภาคปริวรรตลำดับที่ ๙. เอกสารอัดสำเนา, พ.ศ.๒๕๑๘.

ภูเดช แสนสา (ปริวรรต). คร่าว ภูมาย จาริต ตำนาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์
ล้านนา. เชียงใหม่ : แม็กซ์พรัตน์ดึง, ๒๕๕๖.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๗.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๙.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๖.

ราชกิจจานุเบกษา กรุงเทพมหานครในพระบรมมหาราชวัง เล่ม ๒๗.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ
เชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. เชียงใหม่ : มีงเมือง, ๒๕๓๔.

สถาบันวิจัยลังคમ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปริวรรต). ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่.
เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๖๔.

สุจิตต์ วงศ์เทศ (บรรณาธิการ), มหาราชวงศ์ พงษาวดารพม่า. กรุงเทพฯ : พิมเสน่พริ้นท์ดิ้งเช็นเตอร์, ๒๕๔๕.

สรัสวดี อ่องสกุล (ปริวรรต). พื้นเมืองเชียงแสน. กรุงเทพฯ : ออมรินทร์, ๒๕๔๖.

_____. (ปริวรรต). พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด. กรุงเทพฯ : ออมรินทร์, ๒๕๔๗.

เสถียร พันธวงศ์ และอัมพร ทีฆะระ (แปล). ห้องถินสยาม ยุคพระพุทธเจ้าหลวง. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : พิมคณศพริ้นท์ดิ้งเช็นเตอร์, ๒๕๔๗.

สิงหนา วรรณสัย (ปริวรรต). โครงเรื่องมังหาราบรเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : มิตรนาการพิมพ์, ๒๕๒๒.

สุรสิงห์สำราญ ฉิมพะเนว (ปริวรรต). คลองเจือแห่งพระเจ้ากือนา. กรุงเทพฯ : สุกัญญา, ๒๕๒๒.

แสง มนวิฐร. ร.ต.ท.(แปล). ชินกาลมาลีปกรณ์. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๑๐.

สำนักพิมพ์ก้าวหน้า. พระราชพงคาวدارกรุงศรีอยุธยา ฉบับบริเต็ษมิวเซียมกรุงลอนדון. พระนคร : อักษรลัมพันธ์, ๒๕๐๗.

สำนักพิมพ์คลังวิทยา. พระราชพงคาวدارกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมุดเดิจพระพนรัตน์. ธนบุรี : ป.พศนาคการพิมพ์, ๒๕๐๕.

หอสมุดวชิรญาณ. ประชุมพงษาดา ภาค ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, ๒๕๔๗.

หอพระสมุดวชิรญาณ. ประชุมพงษาดา ภาค ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, ๒๕๖๐.

หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : โสภณพิพรรณธนากร, ๒๕๘๑.

หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ในพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาค ๑๗. กรุงเทพฯ : อักษรนิติ, ๒๕๘๑.

หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๓. กรุงเทพฯ : สหประชาพันธ์, ๒๕๗๐.

หอพระสมุดวชิรญาณ. จดหมายเหตุเรื่องทัพเชียงตุง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, ๒๕๔๙.

หนังสือ

กาญจนา มหาเสน แล้วเพญสุภา สุขคง ใจอินทร์ (บรรณาธิการ). เรื่องสร้างของเจ้ายอดเรือน ณ ลำพูน. ลำพูน : กองนาพริ้นท์, ๒๕๔๕.

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เทศากิบาล. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕.

ธุลีทึ้ง สูชาติ. พ่อค้าชาวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย
(พ.ศ.2398 – 2503). เชียงใหม่ : แสงศิลป์, ๒๕๔๔.

ธีร์วัฒน์ แสนคำ. เมืองบางคลัง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนาที่ ๑๘ -
พ.ศ.๒๗๑๘. สุโขทัย : บ้านช้างโฆษณาการพิมพ์, ๒๕๔๔.

นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์. ภูมิศาสตร์กายภาพภาคเหนือของประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

เชียงใหม่ : ภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๗๔.

ประหยัด ปานดี. ไทยภาคเหนือ การวิเคราะห์ทางภูมิศาสตร์. คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๗๒.

ปราມินทร์ เครือทอง. สำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์. กรุงเทพฯ : พิมเสน่, ๒๕๔๔.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. พื้นฝอยหาตะเข็บ. กรุงเทพฯ : มติชนปากเกร็ด, ๒๕๔๗.

ภูดี แสนสา. คุ้มหลวง หอคำ เวียงแก้ว สัญญาดียะล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่
: แม็กพรินท์ดิ้ง, ๒๕๔๖.

_____ ประวัติศาสตร์เมืองลอง หัวเมืองบริหารในล้านนาประเทศไทย.

เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๔.

_____ , ร้อยเรียงร้อยเรื่องเมืองลอง. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๔.

เก้า คำฟู. วัดดอยป่าตาล (วัดม่อฟัววนอน) อ.เดิน จ.ลำปาง. ลำปาง : ม.ป.พ, ๒๕๔๑.

โรงเรียนศักดิ์สุนันทวิทยา. อนุสรณ์จำลีก ๕๐ ปีศักดิ์สุนันทวิทยา. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๔๔.

วิทิตพิพัฒนากรณ์. พระครู เจ้าเรื่องเมืองแพร์ในอดีต. ลำปาง : จิตวัฒนาการพิมพ์ลำปาง,
๒๕๔๔.

วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ และคณะ. ภาพเขียนสีพิธีกรรม ๓,๐๐๐ ปี ที่ราชศักดิ์สิทธิ์. กรุงเทพฯ
: พิมเสน่พริ้นท์ดิ้งเซ็นเตอร์, ๒๕๔๔.

วิมลพรรณ ปิตอวัชชัย. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวงววงศ์โกรกการ.
กรุงเทพฯ : กรุงเทพ, ๒๕๔๗.

วิสิฐวรรณ. พระครู วัดพระธาตุดอยಡง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง.

ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๔๖.

วัดอุมลอง. ชุมทรัพย์สังฆะเดิน. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๔๔.

วงศ์สักกิ ณ เชียงใหม่. เจ้าพระราชาญาเจ้าดารารัตน์. เชียงใหม่ : วิทยินเดี๋ยวเน่, ๒๕๔๒.

ศานติ ภักดีคำ. เขมร “ถกสยาม”. นนทบุรี : มติชนปากเกร็ด, ๒๕๔๒.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศไทย. กรุงเทพฯ : พิมเนค
พรินท์ติ้งเช็นเตอร์, ๒๕๔๕.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. เหล็ก “โลหปฎิวัติ” เมื่อ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี, ๒๕๔๘.
สรัสวดี อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : ออมรินทร์, ๒๕๕๑.

_____ . ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : ออมรินทร์, ๒๕๕๒.
สุจิตต์ วงศ์เทศ (บรรณาธิการ). พลิกประวัติศาสตร์แคว้นสูขาวทัย. กรุงเทพฯ : พิมเนค
พรินท์ติ้งเช็นเตอร์, ๒๕๔๐.

สุทัศน์ สุวนโนน. พระอิทธิการ. ตำนานพระบรมราชตุടดอุมล่อง อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง.
ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๔๖.

สุรพล คำริห์กุล. ช่วงเมืองและวัดหัวข่วงองค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดน
ล้านนา. กรุงเทพฯ : แอคทิฟพรินท์, ๒๕๔๙.

วิทยานิพนธ์/รายงานการวิจัย/การศึกษาเฉพาะเรื่อง

ไข่暮ก อุทยาลี. การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ ใน
ระยะครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๕. วิทยานิพนธ์คิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๗๗.

ณัฐพงษ์ ต่านจรัญ. รูปแบบเครื่องเรือนไม้เมืองเกิน ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัด
ลำปาง. การศึกษาเฉพาะเรื่อง ๑ ภาควิชาคิลปะไทย คณะวิจิตรคิลป์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, ๒๕๔๔.

เตือนใจ ไชยคิลป์. ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปักษ์กรองสยาม พ.ศ.๒๔๗๗ – ๒๔๗๖.

วิทยานิพนธ์ คิลปศาสตร์มหาบัณฑิต คณะคิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๗๖.

วิเชียร สุรินตีํ และคณะ. อนิสส์ล้านนา. เอกสารอัดสำเนา.

วิบูลย์ ทานธิเดช. การปฏิรูปการศึกษามณฑลพายัพ (พ.ศ.๒๔๙๒ – ๒๔๗๖). วิทยานิพนธ์
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีน ครินทร์วิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๔๘.
มงคล ถูกนึก. ระบบชุมชนล้านนาตั้งแต่ราชวงศ์มังรายถึงยุคปฏิรูปการปกครอง
แผ่นดินสมัยราชกาลที่ ๕ (พ.ศ.๑๘๓๙ – ๒๔๗๕). ภาคนิพนธ์รัฐศาสตร์มหา
บัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๗๗.

นงคราญ เพลีย. การศึกษาแบบแผนทางศิลปกรรมวิหารพื้นถิ่นตำบลล้อมแรด อำเภอ
เกิน จังหวัดลำปาง. การศึกษาเฉพาะเรื่องภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

สรัสวดี ประยูรเสถียร. การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.๒๔๗๖ – ๒๔๗๙).
วิทยานิพนธ์ การศึกษาหมาบ้านทิศ มหาวิทยาลัยคริสต์วิทยาลัย ประสานมิตร,
๒๕๔๓.

สุภาพรรณ ขอผล. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนล่าง ในช่วง
ปี พ.ศ.๒๔๔๘ – ๒๔๔๙, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบ้านทิศ คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

สังกาศเพชร ไพรินทร์. การศึกษาลวดลายประดับชุมโขงพระเจ้าวัดเวียง อ.เกิน
จ.ลำปาง. การศึกษาเฉพาะเรื่อง ๑ ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, ๒๕๕๐.

อภิวันท์ พันธ์สุข. การเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทของภาษาล้านนา. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตร์มหาบ้านทิศ สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

โอลิฟ รัตนภักดี และวิมลศิริ กลืนบุบผ้า. ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง. เอกสาร
อัดสำเนา, ๒๕๕๑.

สารสาร/เอกสาร/บทความ/แผ่นพับ

เฉลิมพล คันธวงศ์ และคณะ. ตำนานและประวัติศาสตร์ “เมืองเกิน”. เอกสารอัดสำเนา,
๒๕๕๐.

เทศบาลตำบลล้อมแรด. แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ.๒๕๔๗ – ๒๕๕๙) เทศบาลตำบลล้อม
แรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๖.

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์. หัวข้อสุ่ง หัวใจ “มหุภาพย์แห่งอุษาคเนย์” บอกเล่าประวัติศาสตร์
ชาติพันธุ์ “วีรบุรุษสองฝ่าย”. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๔๕.

บ้านท่าด่าน. แผนที่หมู่บ้านท่าด่าน ๒๕๕๕ บ้านท่าด่าน หมู่ที่ ๒ ตำบล
แม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๕.
ประพันธ์กิจจานุกูล. พระครู. ประวัติวัดแม่ตึ้ง. แผ่นเอกสาร.

ບົດຖຸຕາຜູ້ແຫຼວດຕີ

- _____ ประวัติหมู่บ้านแม่ตึ้ง, ແຜ່ນເອກສາຣ. ແຜ່ນປ້າຍປະວັດຄຽບາທມ່າແກ້ວ
ຮມມຸລົງກາ ແລະ ວັດເຫຼຳໄຊຍ(ເຫຼຳນ້ອຍ) ບ້ານເຫຼຳ ທມ່ງ ۵ ຕຳບລລ້ອມແຮດ ອຳເກອເຄີນ
ຈັງຫວັດລໍາປາງ.
- ແຜ່ນປ້າຍປະວັດທມູ່ບ້ານປ້າຕາລ ຕຳບລເຄີນບຸຮີ ອຳເກອເຄີນ ຈັງຫວັດລໍາປາງ.
ເກາ ຄຳພູ, ປະວັດພະບາຫາເກລືອ, ເອກສາຣອັດສໍາເນາ.
- _____ ວັດຕອຍປ້າຕາລ ຕ.ເຄີນບຸຮີ ອ.ເຄີນ ຈ.ລໍາປາງ. ເອກສາຣແຜ່ນພັບ.
ມະຫັດຈະຣຽນ ๑,๗๙ ປີ ສລື່ມືອງສັງພະເຕິນ. ເອກສາຣອັດສໍາເນາ.
ວາරສາຣຄືລປວັນຫຣມ ປີທີ ១៦ ຈັບປັກທີ ១១ ເດືອນກັນຍາຍນ, ២៥៥៥.
ວາරສາຣຄືລປວັນຫຣມ ປີທີ ២៣ ຈັບປັກທີ ២ ອັນວາຄມ, ២៥៥៥.
ວັດທ່ານາງ, ປະວັດຊ້າງ ២០ ເລີບ. ແຜ່ນເອກສາຣ, ២៥៥៥.
ວັດເວີຍ, ປະວັດເວີຍ ອຳເກອເຄີນ ຈັງຫວັດລໍາປາງ. ແຜ່ນເອກສາຣ.
ວັດລ້ອມແຮດ, ວັດລ້ອມແຮດ (ມ.) ຮີໂອວັດຫລວງລ້ອມແຮດ ຕຳບລລ້ອມແຮດ ອຳເກອເຄີນ
ຈັງຫວັດລໍາປາງ. ລໍາປາງ : ສທກິຈການພິມພົມ, ២៥៥៥. ເອກສາຣແຜ່ນພັບ.
ວັດສູງເມັນ, ໂຄງການແປລຄົມກົດໃບລານສູງກາມຮຽດໂລກ. ເອກສາຣອັດສໍາເນາ, ២៥៥៥.
ສູນຍົກລົງການອອກຮະບບແລະການສຶກຂາດາມອັດຍາຍ້ອມເກົ່າມໍາເກົ່າແມ່ພຣິກ. ຫ້ານີ້ຍົບກຸມປົງຢູ່
ຕຳບລພາປັງ. ເອກສາຣອັດສໍາເນາ, ២៥៥៥.
ສມ່າຍ ເດືອນເພື່ອ, ປະຊາຄມມະນຫລເຊີ່ຍງ : ກຣນີສຶກຂາຈັງຫວັດສູໂຂທ້າຍ. ເອກສາຣອັດ
ສໍາເນາ, ២៥៥៥.
ອຳເກອຖຸງເສລື່ຍມ ຈັງຫວັດສູໂຂທ້າຍ. ປະວັດອຳເກອຖຸງເສລື່ຍມ ຈັງຫວັດສູໂຂທ້າຍ. ເອກສາຣອັດ
ສໍາເນາ.
ອຳເກອເຄີນ, ປະວັດອຳເກອເຄີນ ຈັງຫວັດລໍາປາງ. ເອກສາຣອັດສໍາເນາ.
_____ ປະວັດຄວາມເປັນມາຂອງອຳເກອເຄີນ. ເອກສາຣອັດສໍາເນາ.
- ເອກສາຣພະຮາກຫານນາມສຸກຸລ “ສຸຮີຍະມນີ” ໄກພະສຸດບຸຮົນທີ່ ລຳດັບທີ່ ៣៣៥០ ៣០/៧/១៦

การสัมภาษณ์

เจ้าแม่จำเนียร ระพิพงษ์ อายุ ๘๒ ปี เลขที่ ๘๗ หมู่ ๕ บ้านเหล่าหลวง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นางทองครอง หน่อคำบุตร อายุ ๕๖ ปี เลขที่ ๑๙ บ้านสนคือ ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นายเกา คำฟู อายุ ๖๖ ปี เลขที่ ๓๓ บ้านท่าหลวง ตำบลเดินบุรี อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นางป่อง บุญมาก อายุ ๕๗ ปี เลขที่ ๒๙ บ้านอุ่มลอง อำเภอเดิน จังหวัดลำปางวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นางยุภาพรรณ ระพิพงษ์ อายุ ๕๖ ปี เลขที่ ๘๗ หมู่ ๕ บ้านเหล่าหลวง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

พระครูประพันโนกิจจาภุญญา วัดแม่ตั้ง ตำบลพระบาทวังหลวง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

พระครูวิราหนพัฒนาภรณ์ (ประทัยด อคุคเตช) เจ้าอาวาสวัดแม่พริกบน อายุ ๖๔ ปี บ้านแม่พริกบน ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นายไอลาย วงศ์เครือ อายุ ๖๕ ปี บ้านสองแคว ตำบลเดินบุรี อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นางศรีนวล จุ้ยมา อายุ ๗๐ ปี บ้านอุ่มลอง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นายเส่งยม กาวิละแพทัย อายุ ๗๑ ปี เลขที่ ๒๙๐/๑ บ้านอุ่มลอง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นางสาวสมิทา จุ้ยมา บ้านอุ่มลอง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นายอ่าง ปืนใจคำ อายุ ๗๔ ปี บ้านท่าหลวง ตำบลเดินบุรี อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

ภาคผนวก ก.

รายนามเจ้าเมืองเดิน

เจ้าเมืองเดินสมัยล้านนาเอกสารช (เท่าที่ปรากฏหลักฐาน)

๑. พญาดาวแก้วไข่ฟ้า (เจ้าดาวแก้วไข่ฟ้า) (ชายาชื่อ แม่นางนารา)
๒. พญาพรหมทัต (เจ้าพญาภัน) (ชายาชื่อ แม่นางหลวงอุสานห์)
๓. พญาตําหนัก (เจ้าตําหนัก)
๔. พญาคำลีอ (เจ้าคำลีอ)
๕. พญาสุนันตา (เจ้าสุนันตา)
๖. พยាតริชัย (เจ้าศรีชัย)
๗. พญาฝันเมือง (เจ้าฝันเมือง) (ประมาณ พ.ศ.๑๙๙๙)
๘. หมื่นเตริน (หมื่นเติน) (ช่วง พ.ศ.๒๐๕๔)

เจ้าเมืองเดินสมัยล้านนาเป็นพระเทศาชพม่า (เท่าที่ปรากฏหลักฐาน)

๙. สเรนันทสู (ถึง พ.ศ.๒๑๑๑)
๑๐. แสนบัวบาน (ประมาณ พ.ศ.๒๑๔๔)
๑๑. พญาเดิน (ตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๕๔)
๑๒. พญาชัยสังคม (ตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๗๔)
๑๓. หมื่นด่านสุตตา (หมื่นด่านสุทธา)
๑๔. หมื่นด่านสุทินแก้วรอดคำ (ช่วง พ.ศ.๒๒๒๓)
๑๕. เช็คคายแสนครีเมือง (เช็คคายแสนครี)
๑๖. เช็คคายเล้มแก้ว
๑๗. เช็คคายด่านจิตดา
๑๘. เช็คคายเทวิน
๑๙. เช็คคายสุริยะ (ช่วง พ.ศ.๒๓๑๙)
๒๐. พญาสิงห์แก้ว
๒๑. พญาเดินเผ่า (ถึง พ.ศ.๒๓๓๓)

เจ้าเมืองเดินสกุลวงศ์เจ้าชุมพู (พ.ศ.๒๗๓๓ - ๒๔๕๐)^๑ (เท่าที่ปรากฏหลักฐาน)

๑. พระยาจันทบุรี (เจ้าน้อยชุมพู) เจ้าเมืองเดินวงศ์แรก (พ.ศ.๒๗๓๓)
๒. พระเดินบุรี เจ้าเมืองเดินวงศ์ที่ ๒ (ช่วงประมาณพ.ศ.๒๗๗๑ - ประมาณหลังพ.ศ.๒๗๗๙)^๒
๓. พระเดินบุรินทร์ เจ้าเมืองเดินวงศ์ที่ ๓ (ประมาณหลัง พ.ศ.๒๗๗๙ - ก่อน พ.ศ.๒๔๐๖)
๔. พระเดินบุรินทร์ เจ้าเมืองเดินวงศ์ที่ ๔ (พ.ศ.๒๔๐๗ - ๒๔๕๐)

พระเดินบุรินทร์ไม่ปรากฏนามเดิม เป็นบุตรชายของพระยาจันทบุรี (เจ้าน้อยชุมพู) เจ้าเมืองเดินวงศ์แรกในสกุลวงศ์เจ้าชุมพู ก่อนหน้าเป็นพระสหายบุรินทร์ เจ้าเมืองเดิน ได้รับตัวแห่งพระไชยราชา เมืองเดิน และเป็นผู้ริ่งเจ้าเมืองเดินอยู่หลายปี จนกระทั่งปีพ.ศ.๒๔๐๗ ได้รับรองแต่งตั้งขึ้นเป็นพระเดินบุรินทร์ เจ้าเมืองเดิน^๓ พระเดินบุรินทร์ถึงแก่วัยชันมีประมาณ พ.ศ.๒๔๕๐ รวมครองเมืองเดินได้ประมาณ ๑๓ ปี

๕. พระสกลบุรินทร์ (เจ้าหนานจันทร์คำ) เจ้าเมืองเดินวงศ์ที่ ๕ (พ.ศ.๒๔๕๐ - ๒๔๕๔)

พระสกลบุรินทร์ มีนามเดิมว่า “เจ้าหนานจันทร์คำ” ตั้งโรงหลวง (คุ้มหลวง) อยู่ที่บ้านล้อมแรด (ตำบลเวียง อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง) พ.ศ.๒๔๗๑ ได้รับตำแหน่งเป็น “พระไชยราชา” เมืองเดิน และพ.ศ.๒๔๕๐ ได้เป็นพระสกลบุรินทร์ เจ้าเมืองเดิน^๔ มีชายาชื่อแม่นางดุมมา (นามสกุลเดิม “กาวิลະแพท”) อิดาของแม่เฒ่าศรี บ้านล้อมแรด^๕ มีบุตรชาย ๑ คน คือ เจ้าคำหมื่น เดินบุรินทร์ (โสต)^๖ พระสกลบุรินทร์ (เจ้าหนานจันทร์คำ) ได้ถึงแก่ วัยชันมี พ.ศ.๒๔๕๔^๗ รวมครองเมืองเดินได้ ๕ ปี

^๑ หมาย. ร.๓ บัญชีรายชื่อเจ้าเมืองต่างๆ ที่เป็นหัวเมืองขึ้น จ.ศ.๑๗๙๐ เลขที่ ๘

^๒ หมาย. ร.๔ จ.ส.๑๑๒๖ ร่างสารตราถึงพระราชวิสิฐ เลขที่ ๒๑

^๓ ใจช. ร.๕ มท(ล)๕/๑๗๘ เมืองเดินตั้งแสนต่านเป็นที่พระสังฆราชอาณี หนานคำเป็นที่พระไชยราช กรมการเมืองเดิน

^๔ ใจช. ร.๕ มท(ค)๑๙/๑๐ เมืองเดินตั้งไชยราชาเป็นที่พระสกลบุรินทร์ เจ้าเมืองเดิน

^๕ แม่เฒ่าศรี มีบุตรธิดา ๖ คน คือ (๑) แม่นางดุมมา (ชายาพระสกลบุรินทร์ (เจ้าหนานจันทร์คำ) เจ้าเมืองเดิน) (๒) แม่นางแก้ว (๓) แม่นางป้อง (๔) แม่นางทิพย์(ตืบ) (๕) พระครูสุนทรศิลวิสุทธิ์ (ครูบาศรีนุน) อิติตเจ้าคณะ ตำบลล้อมแรดและเจ้าอาวาสวัดล้อมแรด (พ.ศ.๒๔๐๙ - ๒๔๕๐) (๖) พ่อน้อยคำวย กาวิลະแพท

^๖ สัมภาษณ์พ่อเลี้ยม กาวิลະแพท (บุตรพ่อน้อยคำวย กาวิลະแพท) อายุ ๗๑ ปี เลขที่ ๒๙๐/๑ บ้านอุ่นทอง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

^๗ ใจช. ร.๕ มท(ล)๑๐/๕ เมืองเดินตอบพระราชทานเลี้งของไทยทานแล็บสิลนาแห่งเพลิงเผาศพพระสกลบุรินทร์ เจ้าเมือง

บันทึกน้ำสูญเสียด้วย

๖. พระสถลบุรินทร (เจ้าหนอยชัติยะ) เจ้าเมืองเดินองค์ที่ ๖ (พ.ศ.๒๔๑๖ – พ.ศ.๒๕๓๖)

พระสถลบุรินทร มีนามเดิมว่า “เจ้าน้อยชัติยะ” พ.ศ.๒๔๑๖ ได้รับตำแหน่ง “พระบูรีรัตน์” เมืองเดิน “พ.ศ.๒๔๑๐ เลื่อนขึ้นเป็น “พระไชยราชา” เมืองเดิน เมื่อพระสถลบุรินทร (เจ้าหนานจันทร์คำ) เจ้าเมืองเดินองค์ก่อนถึงแก่วายชนม์ พระไชยราชาได้รังตำแหน่งเจ้าเมืองเดินใน พ.ศ.๒๔๑๔ และได้รับรองแต่งตั้งเป็นพระสถลบุรินทร เจ้าเมืองเดิน พ.ศ.๒๔๑๖^{๑๐} พระสถลบุรินทร (เจ้าหนอยชัติยะ) ถึงแก่วายชนม์เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ.๒๕๗๖^{๑๑} รวมครองเมืองเดินได้ ๑๐ ปี ต่อจากนี้พระราชวงศ์ เมืองเดิน เป็นผู้รังตำแหน่งเจ้าเมืองเดิน^{๑๒}

๗. พระเมืองไชยราชา (เจ้าหนานอินทร์ เดินบุรินทร์) เจ้าเมืองเดินองค์ที่ ๗ (ประมาณ พ.ศ.๒๕๗๖ – ประมาณ พ.ศ.๒๕๕๐)

พระเมืองไชยราชา (เจ้าหนานอินทร์ เดินบุรินทร์) เป็นเจ้าเมืองเดินองค์สุดท้าย และเป็นผู้ว่าราชการบริเวณเมืองเดินบุรี(ผู้ว่าราชการการจังหวัดเดินบุรี)เพียงคนเดียว ก่อนทางราชการจะยกเลิกให้เหลือเป็นอำเภอเดิน มีนามเดิมเมื่อผ่านการอุปสมบทว่า “เจ้าหนาน อินทร์” หรือเรียกในญาติสนิทว่า “เจ้าหนานหลวง” พ.ศ.๒๔๑๖ ได้รับตำแหน่งพระเมืองไชย เมืองเดิน^{๑๓} ต่อมาเมื่อพระราชวงศ์ เมืองเดินผู้รังตำแหน่งเจ้าเมืองเดินวายชนม์ประมาณ หลัง พ.ศ.๒๕๗๙ จึงได้รับการรับรองแต่งตั้งจากกษัตริย์สยามเป็น “พระเมืองไชยราชา” เจ้าเมืองเดิน ตั้งทรงหลวง (โกรงหลวง หรือ คุ้มหลวง) ที่บ้านทำหลวง (ตำบลเดินบุรี อำเภอเดิน) มีเนื้อที่กว้าง ๑ งาน คือ แม่เจ้าบัวเหลือ ได้เป็นข้าราชการองำมาตย์เอก พระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี) นายแขวงเมืองเดิน(นายอำเภอเดิน)คนแรก เมื่อมีพระราชบัญญัติให้ตั้งนามสกุลมีผลบังคับใช้พ.ศ.๒๕๕๒ ท้ายทะและเครื่องญาติของพระเมืองไชยราชา (เจ้าหนานอินทร์) เจ้าเมืองเดิน ตั้งนามสกุลขึ้นใช้เอองตามเชื้อเมืองว่า “เดินบุรินทร์”

^{๑๐} หจช. ร.๕ มหา(ล)๗/๗๔ เมืองเดินตั้ง方言น้อยชัติยะเป็นพระบูรีรัตน์

^{๑๑} หจช. ร.๕ มหา(ล)๑๒/๔๔ เมืองเดินตั้งพระบูรีรัตน์เป็นพระไชยเป็นพระบูรีรัตน์ หลวงไชย ทรงรามเป็นราชบุตร มากวางเป็นพระเมืองไชย

^{๑๒} หจช. ร.๕ มหา(ล)๒๕/๗๗ เมืองเดินตั้งไชยราชาเป็นที่พระสถลบุรินทร์ เจ้าเมืองเดิน

^{๑๓} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐ หน้า ๑๓๓

^{๑๔} หจช. ร.๕ มหา(ล)๔๔/๑๑ เว้อพระราชนบุตรถึงแก่กรรมแล้วรวมเมืองเดินเข้ากับเชียงใหม่ (๒๘ ก.ค.๑๑๒ – ๑๒ ต.ค.๑๑๒)

^{๑๕} หจช. ร.๕ มหา(ล)๒๕/๗๔ เมืองเดินตั้งท้าวอินทร์เป็นที่พระเมืองไชย ตั้งท้าวไชยวังเป็นที่หลวงไชยสังคม

นายแขวงเมืองเดินคนแรก

รองอำมาตย์เอก พระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหাশัย สุริยะมณี) นายแขวง
(นายอำเภอ) เดินคนแรก (พ.ศ.๒๔๕๙ – ๒๕๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๗๐)

รองอำมาตย์เอก พระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหाशัย สุริยะมณี) เป็นนายแขวงเมืองเดิน
หรือนายอำเภอเดินคนแรก (พ.ศ.๒๔๕๙ – ๒๕๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๗๐) สูติการ เมื่อพ.ศ.๒๔๗๗
ตั้งโรงไชย (โรงไจย หรือ คุ้ม) อยู่บ้านเหล่า (ตำบล
ล้อมแรด อ้ำเงาเดิน) เป็นบุตรของเจ้าหนานชัติยะ
(เจ้าหนานชัติยะ) แม่เจ้าคำหล้า(ธิดาพระเมืองราชา (เจ้า
หนานมหาวงศ์) เมืองเดิน) เป็นหลานปู่พระสุริวงศ์
(เจ้าอื่นแก้ว) เมืองเดิน และเป็นหลานของพระคามลีอ
(เจ้าสุริยะ) เมืองเดิน มีเจ้าฟี่เจ้านองที่ปรากรู ๑ คน
คือ เจ้าแม่จันทร์สม เป็นน้องสาวของพระสถลบุรินทร์
(เจ้าแม่จันทร์สมสมรสและย้ายไปอยู่อ้ำเงาเดินแม่สอด
จังหวัดตาก มีธิดา ๒ คน คือ เจ้าแม่บัวรอง และ เจ้าแม่
บัวลา)

ตำแหน่งการเข้ารับราชการ พ.ศ.๒๔๕๒
เป็นนายแขวงเมืองเดิน พ.ศ.๒๔๕๘ เป็นหลวงพินิจ
ประชากร พ.ศ.๒๔๕๗ เป็นหลวงประธานถินเดิน พ.ศ.
๒๔๖๑ เป็นรองอำมาตย์เอก พระสถลบุรินทร์ ช่วงที่
พระสถลบุรินทร์สูงอายุได้ทำนายความเป็นไปขอเมืองเดินให้ลูกหลวงพังจำสีบฯ กันไว้ว่า

พระสถลบุรินทร์
(เจ้าหนานมหाशัย สุริยะมณี)
นายแขวง (อำเภอ)
เมืองเดินคนแรก
(ที่มา : เจ้าจำเนียร ระพิงษ์)

“ผ้อไปเน้อพ่อจักบอกที่กูเหีย ป้ายหน้านี้เน้อ กอง(ถนน)จักบ่มีคืนเตี้ยว บมี
ชีเบอะ บมีรอยตื้นคน มีแต่รอยซึ้งซึ้งเดือน เครือเชาจักขึ้นฝาเรือน คนจักมีทูทิพย์ต้าทิพย์
มีป้ายหน้ามีหันจะซี้แล” ”

“ เอกสารพระราชทานนามสกุล “สุริยะมณี” ให้พระสถลบุรินทร์ ลำดับที่ ๓๓๐ ๓๐/๗/๑๖
“ ตั้มภายณ์เจ้าแม่จำเนียร ระพิงษ์ (แทนพระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหाशัย สุริยะมณี)) อายุ ๘๒ ปี เลขที่
๘๗ หมู่ ๕ บ้านเหล่าหลวง ตำบลล้อมแรด อ้ำเงาเดิน จังหวัดล้าปาง วันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๗๐

พระสถลบุรินทร์ถึงแก่ไวยชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕ รวมสิริอายุได้ ๘๘ ปี^{๑๖} มีการนำอธิไปก่อ
กู่ไว้ที่วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อำเภอ
เดิน จังหวัดลำปาง เป็นวัดที่พระสถลบุรินทร์ได้
ทำการบูรณะและอุปถัมภ์ตลอดมา^{๑๗} ดังนั้นวัด
พระธาตุดอยแดงแห่งนี้จึงเป็นที่ตั้งกลุ่มกู่อธิเจ้า
นายของเมืองเดินจำนวนมากรายรอบองค์พระ
ธาตุและวิหาร โดยมีกู่ของพระสถลบุรินทร์เป็น
ประธาน พระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไซย)
เมื่อมาประราชาบัญญัติให้ตั้งนามสกุลมีผลบังคับ
ใช้พ.ศ.๒๕๕๐ ได้รับพระราชาทานนามสกุลจาก
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลำดับที่
๑๓๐ ว่า “สุริยะมณี” ให้ใช้ในกลุ่มทายาทและ
เครือญาติ

พระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไซย) มี
ชายา ๒ คน คือ แม่เจ้าบัวเหลียว และ แม่เจ้าคำ
นวล (แม่เจ้าคำวน) ผู้เชียนได้จัดทำลำดับการ
สืบสกุลของทายาทพระสถลบุรินทร์กับแม่เจ้าบัว
เหลียวในรุ่นต่างๆ ตามลำดับดังนี้

(๑) พระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไซย) สมรสกับแม่เจ้าบัวเหลียว มีธิดา ๗ คน

(๑.๑) แม่เจ้าคำอ้วน สุริยะมณี สมรสครั้งแรกกับเจ้าน้อยลง เตินบุรินทร์ มีบุตร
๒ คน

(๑.๑.๑) เจ้าหนานศรีไล เตินบุรินทร์ สมรสกับภรรยาคนแรกแม่กิมสยาม มีบุตร
ธิดา ๒ คน

(๑.๑.๑.๑) นางสำรวน

(๑.๑.๑.๒) นายเฉลิม เตินบุรินทร์

พระสถลบุรินทร์

(เจ้าหนานมหาไซย) (นั่งเก้าอี้)

กับแม่เจ้าบัวเหลียว (นั่งพื้น)

พ.ศ.๒๕๗๙

(ที่มา : เจ้าจำเนียร ระพิพงษ์)

^{๑๖} กูเดช แสนสา (อ่าน), คำจำกัดกู่พระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไซย สุริยะมณี) วัดพระธาตุดอย
แดง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย

^{๑๗} วิสิฐวรรณ, พระครู, วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ.,
๒๕๕๐), หน้า ๗.

(๑.๑.๑) เจ้าหนานศรีໄล เถินบุรินทร์ สมรสกับภรรยาคนที่ ๒ แม่จันทร์ดี มีบุตรอีดิา ๕ คน

(๑.๑.๑.๑) นางแพงศรี

(๑.๑.๑.๒) นายณอนม เถินบุรินทร์

(๑.๑.๑.๓) นางสมพร

(๑.๑.๑.๔) นางจารัส

(๑.๑.๑.๕) นางดม

(๑.๑.๒) เจ้าอุ่นเรือน เถินบุรินทร์ สมรสกับแม่บุญเรียว มีบุตรอีดิา ๕ คน

(๑.๑.๒.๑) นางกานบคำ

(๑.๑.๒.๒) นางกานบเพา

(๑.๑.๒.๓) นางอารี

(๑.๑.๒.๔) นายสินไชย เถินบุรินทร์

(๑.๑.๒.๕) นางเล็ก

(๑.๑) แม่เจ้าคำอ้วน สุริยะมณี สมรสครั้งที่ ๒ กับหนานเจ้า คิริจันทร์ มีบุตร ๑ คน

(๑.๑.๑.๑) นายลัน คิริจันทร์

(๑.๒) แม่เจ้าคำหัยน สุริยะมณี (พ.ศ.๒๔๗๗ – ๒๕๑๐)^{๗๗} สมรสเจ้าน้อยคำตุ่น เถินบุรินทร์ (พ.ศ.๒๔๙๙ – ๒๕๑๐^{๗๘})^{๗๙} บุตรชายของเจ้าหนานໂທกับเจ้าแม่คำหื่น เจ้าน้อยคำตุ่น มีบุตรอีดิา ๗ คน

(๑.๒.๑) แม่เจ้าจันทร์อัม (พ.ศ.๒๔๕๑ – ๒๕๑๐)^{๗๐} สมรสกับเจ้าน้อยบุญศรี(เจ้าห้อยอุดม, พ.ศ.๒๔๔๙ – ๒๕๑๐)^{๗๑} เถินบุรินทร์ (บุตรชายของเจ้าหนานกุย เจ้าแม่อินทร์ก่วน เถินบุรินทร์ เจ้าหนานกุยลีบเชือสายมาจากพระราชนบุตร เมืองเถิน) มีบุตรอีดิา ๒ คน

(๑.๒.๑.๑) นายบุญอัน (อัน) เถินบุรินทร์ (พ.ศ.๒๔๗๑ – ๒๕๑๗)

(๑.๒.๑.๒) นางจามเนียร ระพิพังษ์ (เจ้าแม่จามเนียร, เกิดพ.ศ.๒๔๗๔)

^{๗๗} ภูเดช แสนสา (อ่าน), คำจาเริกกู่แม่เจ้าคำหัยน เถินบุรินทร์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อ่าเภอเถิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย

^{๗๘} ภูเดช แสนสา (อ่าน), คำจาเริกกู่พ่อเจ้าคำตุ่น เถินบุรินทร์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อ่าเภอเถิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย

^{๗๙} ภูเดช แสนสา (อ่าน), คำจาเริกกู่แม่จันอัม เถินบุรินทร์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อ่าเภอเถิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย

^{๘๐} ภูเดช แสนสา (อ่าน), คำจาเริกกู่พ่ออุดม เถินบุรินทร์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อ่าเภอเถิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย

เจ้าน้อยคำดุน เถินบุรินทร์ (ซ้าย) แม่เจ้าคำหยัน เถินบุรินทร์ (ขวา)
(ที่มา : เจ้าจำเนียร ระพิพงษ์)

เจ้าหนานกุย เถินบุรินทร์ (ซ้าย) แม่เจ้าอินทร์ก้วน เถินบุรินทร์ (ขวา)
(ที่มา : เจ้าจำเนียร ระพิพงษ์)

(๑.๒.๒) เจ้าคำฟุ้ง (เจ้าวิสุทธิ์) เถินบุรินทร์ สมรสกับแม่เจ้ากาบคำ มีบุตรอิดา ๕ คน

(๑.๒.๒.๑) นายบุญสรวง เถินบุรินทร์

(๑.๒.๒.๒) นายประภาส เถินบุรินทร์

(๑.๒.๒.๓) นายเสถียร เถินบุรินทร์

(๑.๒.๒.๔) นางสาวลัดดา เถินบุรินทร์

(๑.๒.๓) เจ้าศรีนวล (เจ้าจัรัส) เถินบุรินทร์ สมรสกับแม่ตุ่นแก้ว มีบุตรอิดา ๔ คน

(๑.๒.๓.๑) นายเฉลิม เถินบุรินทร์

(๑.๒.๓.๒) นายมงคล เถินบุรินทร์

(๑.๒.๓.๓) นางระเบียบ

(๑.๒.๓.๔) นายอونเก เถินบุรินทร์

(๑.๒.๔) แม่เจ้าจันทร์อ่อน (พ.ศ.๒๕๑๐ - ๒๕๕๗)^{๑๙๘} สมรสกับเจ้าหนานชื่น คันธวงศ์

(พ.ศ.๒๕๑๐ - ๒๕๕๗)^{๑๙๙} มีบุตรอิดา ๖ คน

(๑.๒.๔.๑) นายประยูร คันธวงศ์

(๑.๒.๔.๒) นางนวลละออง รักษา

(๑.๒.๔.๓) นางลະເວີຍດ ສິງຫຼຸງຍະກຸລ

(๑.๒.๔.๔) นายเสวก คันธวงศ์

(๑.๒.๔.๕) นายอាັນวย คันธวงศ์

(๑.๒.๔.๖) นายສູວິຈ คันธวงศ์

(๑.๒.๕) เจ้าบุญหยด (เจ้านรงค์) เถินบุรินทร์ สมรสกับเจ้าแม่ยอดแก้ว

มีบุตรอิดา ๒ คน

(๑.๒.๕.๑) นางสาวลีธร เถินบุรินทร์

(๑.๒.๕.๒) นายสุชาติ เถินบุรินทร์

(๑.๒.๖) เจ้าแม่บุญกลิ่น สมรสกับพ่อนุธรรม สิงหนั้นท์ มีบุตรอิดา ๗ คน

(๑.๒.๖.๑) นายวีระศักดิ์ สิงหนั้นท์

(๑.๒.๖.๒) นางอาริรัตน์

(๑.๒.๖.๓) นางสุพัตรา ເນືອງກັນຮາ

(๑.๒.๖.๔) นาຍอนนา ສິງหนັ້ນທ່ານ

^{๑๙๘} ภูเดช แสنسสา (อ่าน), คำจาเริกฤท์แม่จันทร์อ่อน คันธวงศ์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย

^{๑๙๙} ภูเดช แสنسสา (อ่าน), คำจาเริกฤท์พ่อชื่น คันธวงศ์ วัดพระธาตุดอยแดง ตำบลล้อมแรด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง อักษรไทย

(๑.๒.๖.๕) นางดารณี

(๑.๒.๖.๖) นางปิยวรรณ

(๑.๒.๖.๗) นางวรรณพร

(๑.๒.๗) เจ้าบุญกลัน เกินบูรินทร์ สมรสกับแม่พิกุล มีบุตร ๒ คน

(๑.๒.๗.๑) นายประดิษฐ์ เกินบูรินทร์

(๑.๒.๗.๒) นายแอ็ต เกินบูรินทร์ (ชื่อเล่น)

(๑.๓) แม่เจ้าคำเปื้บ สุริยะมณี สมรสกับเจ้าหนานเมือง สุริยะมณี มีบุตร ๑ คน

(๑.๓.๑) เจ้าบุญเสริม สุริยะมณี สมรสกับแม่ศรีอุน มีธิดา ๑ คน

(๑.๓.๑.๑) นางสมถวิล สุรินดวงค์

(๑.๓.๑.๒) นางจันทร์หอม ไพบูลย์กิจ

(๑.๓.๑.๓) นางดวงเดือน มั่นคง

พระสถิตบูรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย) สมรสกับแม่เจ้าคำนวล ชาญคนที่ ๒ แต่ไม่มีบุตรธิดาด้วยกัน ภายหลังเมื่อพระสถิตบูรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย) ถึงแก่กรรม ได้ออกบวชเป็นแม่ผ้าขาว (แม่ชี) อัญเชิญที่วัดป่าสันติสุขาราม ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง^{๒๔}

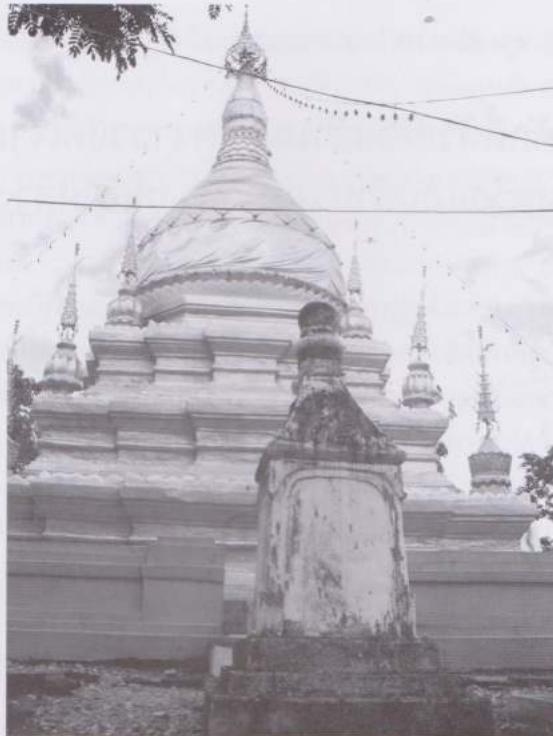

รองอภิมาตย์เอก พระสถิตบูรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี)

(ที่มา : เจ้าจำเนียร ระพิพงษ์)

^{๒๔} สัมภาษณ์เจ้าแม่จำเนียร ระพิพงษ์ (เหلنพระสถิตบูรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี)) อายุ ๘๒ ปี และลัมภาษณ์นางยุภาวรรณ ระพิพงษ์ อายุ ๕๖ ปี (อัคคีเจ้าแม่จำเนียร ระพิพงษ์) เลขที่ ๙๗ หมู่ ๕ บ้านเหลาหลวง ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

ปราวัตศากลร์เมืองเดิน

กู่ร่องอ่ำมาตย์เอก พระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี)
ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของพระราชดุดอยแดง
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๕๙)

กลุ่มกู่ร่องเจ้านายเมืองเดินตั้งเรียงรายด้านทิศตะวันออกพระราชดุดอยแดง
และด้านทิศใต้วิหาร
มีกู่ร่องอ่ำมาตย์เอก พระสถลบุรินทร์ (เจ้าหนานมหาไชย สุริยะมณี) เป็นประธาน
(ที่มา : ภูเดช แสนสา และภัทรพงค์ เพาะปลูก, ๒๕๕๙)

ภาคผนวก ข.

ลำดับศักดิ์หัวเมืองล้านนาอยุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ราชวงศ์เจ้าหลวงแสนชัยและราชวงศ์เจ้าหลวงตี่นมหาวงศ์

“ล้านนาประทetc” ในฐานะประเทศราชของสยามถือว่าเป็นแคว้นต่างชาติ ต่างภาษา มีราชวงศ์กษัตริย์ปกครอง มีตัวอักษร ภาษาพูด การแต่งกาย ศิลปะและสถาปัตยกรรม ตลอดถึงมีขนบธรรมเนียมประเพณีและศิลปวัฒนธรรมความเชื่อเป็นของตนเอง เหมือนกับนครหลวงพระบาง นครเวียงจันทน์ นครจำปาศักดิ์(ลาว) นครกัมพูชา(เขมร) หรือกลันตัน ตรังกานู เคดาห์(มาเลเซีย) ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวกับแผ่นดิน “สยามประทetc”^๖ เจ้าผู้ครองนครมีสระปากครองบ้านเมืองทุกประการ มีพันธะกับสยามเพียงส่งตันไม่ใช้ทางเป็นเครื่องราชบรรณาการทุก ๓ ปี ถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา จัดส่งสิ่งของตามเกณฑ์หรือส่งกองกำลังช่วยเหลือส่งความยามจำเป็น ดังนั้นเจ้าผู้ครองนครจึงเป็น “พระเจ้าแห่งแผ่นดิน” โดยมีเจ้าเมืองใหญ่ยังน้อยจานวนมากขึ้นอยู่ภายใต้การปกครองลดหลั่นเป็นลำดับขั้นลงไป ซึ่งเจ้าเมืองทั้งหลายต่างก็มีสระสูงจัดการปกครองภายในเมืองของตัวเอง มีพันธะลักษณะเจ้าผู้ครองนคร คือ ส่งส่วยประจำปี เกณฑ์กำลังคนหรือสัตว์สิ่งของ เช้าคราวที่ทอคำ และกินน้ำสักจะที่วัดหลวงประจำนคร(หรือหากได้รับอนุญาตก็อาจจัดขึ้นในวัดหลวงประจำของแต่ละเมือง)

ยุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (พ.ศ.๒๒๗๕ – ๒๔๑๐) นครเชียงใหม่ไม่ได้เป็นศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองการปกครองของล้านนาอย่างแท้จริง อำนาจจะกระจายอยู่ที่เจ้าผู้ครองนครต่างๆ เพียงแต่นครเชียงใหม่มีสิทธิธรรมสูงเป็นที่ยอมรับจากทั้งสยาม^๗ และเจ้าผู้ครองนครที่เป็นพระญาติวงศ์ (นครลำปาง นครลำพูน) หรือ nabถือกันเสมือนญาติมิตร (นครน่าน นครแพร่) เพราะพระเจ้ากาวิลະ พระเจ้านครเชียงใหม่มองค์แรกเป็นพระเชษฐาองค์โตของเจ้าชายเจ็ดองค์พี่น้องที่แยกกันปกครองนครลำปางและนครลำพูน เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ต่างๆ เป็นผู้นำเทครัวไพรพลจำนวนมากจากหัวเมืองไทรลือ ไ泰чин ไหใหญ่เข้ามาพื้นที่บ้านเมืองในล้านนาจนมั่นคง สามารถสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการเสกสมรส

^๖ กรมศิลปากร, เมืองประเทศไทยของสยามในสมัยรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ : บริษัทเอดิสันเพรสโพรดักส์ จำกัด, ๒๕๑๐), หน้า ๑ - ๑๗.

^๗ ทช.ร. ๕ ม.๕๙ / ๗๗ พระยาศรีสหเทพออกใบจัดราชการทางมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือและมีพระราชบัญญัติออกที่ดินด้วย

ได้กวางขวางมากกว่าเมืองอื่นทั้งกับเจ้านายของสิบสองพันนา เชียงตุง รัฐฉาน รัฐกะหรี่ยง และได้สถาปนาอำนาจสิทธิธรรมขึ้นแทนที่ราชวงศ์มังราย ประกอบกับหลังจาก “พื้นเม่น” ประกาศอิสรภาพจากการปกครองของพม่าราชวงศ์อลองพญา (พ.ศ.๒๑๙๕ – ๒๔๐๘) เมืองบริเวรของล้านนาจำนวนมากกล้ายเป็นเมืองร้าง เจ้าผู้ครองนครต่างๆ จึงได้จัดตั้งพื้นฟูขึ้นใหม่มาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เช่น ในพ.ศ.๒๓๖๖ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ส่งเจ้าหนานธรรมลังกา (ราชบุตรเจ้าหลวงคำฝัน) พื้นฟูตั้งเมืองเชียงราย และ พ.ศ.๒๓๙๗ ส่งเจ้าพุทธวงศ์ (ราชบุตรเจ้าหลวงคำสม) พื้นฟูตั้งเมืองพะ夷า และส่งพระยาไชยสองคราม (ราชบุตรพระเจ้าหอคำดงทิพย์) พื้นฟูตั้งเมืองขาว* หรือเจ้าผู้ครองนครลำพูนส่งหนานจันดาโจน บ้านเวียงยอง (ต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพญาหาญเจ้าเมืองพาน) เป็นหัวหน้าพื้นฟูตั้งเมืองพาน** เป็นต้น ดังนั้นการจัดลำดับศักดิ์หัวเมืองในล้านนาจึงมีความเป็นลักษณะเฉพาะของยุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน

พระเจ้ามหินทรเทพนิภาธร (เจ้าอุ่นคำ)

พระเจ้าหนานครหลวงพระบาง

(พ.ศ.๒๔๐๕ – ๒๔๓๑) *

(ที่มา : สายเครือไทย)

เจ้าฟ้ารัตนาโกนแก้วอินทร์แคลลง

(เจ้าก้อนแก้ว)

เจ้าผู้ครองนครเชียงตุง

(พ.ศ.๒๔๓๙ – ๒๔๗๔)

(ที่มา : พระราชทานเพลิงศพเจ้าทิพวรรณ

ณ เชียงตุง)

* หวาน.ร.๓ ตั้งเมืองพะ夷า เชียงราย งาน พ.ศ.๒๓๖๖

** สมบูรณ์ เชื่อเมืองพาน, อันสูรสันจันภานกิจศพคุณพ่อสุข เชื่อเมืองพาน อ.พาน จ.เชียงราย, (เชียงราย : ม.ป.พ., ๒๕๗๐), หน้า ๒๗.

ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เมื่อกลุ่มราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (พ.ศ.๒๗๑) เจ้านครแพร (พ.ศ.๒๗๑๔) และเจ้านคร่นาน (พ.ศ.๒๗๓) ยอมเข้าสวามิภักดีเป็นเมืองประเทศราชของสยาม เพื่อสร้างพันธมิตรต่อต้านการปักครองของขุนนางพม่าที่ได้กัดซีล้านนามากขึ้น ขณะที่สยามก็ต้องการให้ล้านนาเป็นปราการกันชนกับพม่า เพราะอยุธยาแตกทั้ง ๒ ครั้ง (พ.ศ.๒๗๑๒, พ.ศ.๒๗๑๐) พม่าได้ใช้ล้านนาเป็นฐานกำลังสำคัญ ดังนั้นในยุคนี้ล้านนา กับกรุงอนบุรี (ต่อมาคือกรุงเทพฯ) จึงอยู่ในลักษณะถ้อยที่ถ้อยอาศัยด้วยมีผลประโยชน์ร่วมกัน กษัตริย์สยาม มีอำนาจจารับรองแต่งตั้งเจ้าผู้ครองนครทั้ง ๕ หัวเมือง ภายหลังจากกลุ่มเจ้านายซึ่งผู้ใหญ่ในประเทศราชคัดเลือกและอุสสาราชาภิเบกเป็นการภายใน แล้วจึงเสนอพระนามให้สยามรับรอง อีกครั้งหนึ่ง การจัดลำดับศักดิ์นครประเทศราชจึงอิงกับอำนาจจากชั้นตระกูลสยาม ขณะเดียวกัน หัวเมืองใหญ่น้อยที่เป็นลูกเมืองหรือเมืองขึ้นของนครประเทศราช เจ้าเมืองก็อิงกับอำนาจของเจ้าผู้ครองนครที่ขึ้นอยู่กับสถานะหรือตามสัมพันธ์ ดังนั้นศักดิ์ของเมืองจึงขึ้นอยู่กับศักดิ์ของเจ้าเมืองเป็นสำคัญมีการเลื่อนให้loyer เสมอ หากเปลี่ยนเจ้าเมืองก็เป็นการเปลี่ยนศักดิ์ของเมืองไปด้วย เช่น เมืองงานเมืองแรกพื้นฟูใน พ.ศ.๒๗๙๖ พระยาไซยสกุล (ราชบุตรพระเจ้าหอดำรงทิพย์) เมืองนครลำปางเป็น พระยาฤทธิกิจญโญยศ เจ้าเมืองงาน^๕ เมืองงานมีฐานะเป็นหัวเมืองขึ้นชั้นที่หนึ่ง ภายหลังแสนไชยคนให้ห้องถินขึ้นเป็นเจ้าเมืองฐานะจังลดลงเป็นหัวเมืองขึ้นชั้นที่สาม^๖ หรือ พญาคงคาเชื่อนเพชร (มีเชื้อสายเจ้านายนคร่นาน) เป็นเจ้าเมืองเชียงของมีฐานะหัวเมืองขึ้นชั้นที่สอง^๗ ต่อมาสมัยพระยาจิตวงศ์วรวิศรังษี (เจ้าน้อยจิตวงศ์) มีฐานะเป็นหัวเมืองขึ้นชั้นที่หนึ่ง เป็นต้น

สามารถจัดลำดับศักดิ์ของเมืองในยุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนได้ ๔ ระดับ คือ ๑. เมืองนครประเทศราช ๒. เมืองหัวเมืองขึ้นชั้นที่หนึ่ง ๓. เมืองหัวเมืองขึ้นชั้นที่สอง และ ๔. เมืองหัวเมืองขึ้นชั้นที่สาม

๕

^๕ หวาน.ร.๓ ตั้งเมืองพะ夷า เชียงราย จว. พ.ศ.๒๗๙๖

^๖ คณฑาอ้ำเงกองาว, ประวัติอ้ำเงกองาว และชีวประวัติเจ้าพ่อประดูผา, (ปักเก็ต : โรงพิมพ์แสงอรุณ, ๒๕๑๗), หน้า ๒๒.

^๗ หวาน.ร.๔ จ.ส.๑๙๙๐ สำเนาแปลสุกอักษรเมือง่นาน เลขที่ ๓๙

๑. เมืองนครประเทศาจล้านนา

มี ๕ หัวเมือง คือ นครเชียงใหม่ นครลำปาง นครลำพูน นครน่าน และนครแพร่ โดยถือว่านครเชียงใหม่เป็นเมืองหลวง เจ้านครเชียงใหม่มีอำนาจราชศักดิ์สูงสุดทัดเทียมกันกับเจ้านครหลวงพระบางของล้านช้างหรือเจ้านครกัมพูชา มีพระเจ้านครเชียงใหม่ถึง ๔ พระองค์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ถือเป็น "...กษัตริย์ราชเจ้า..."^{๑๗} แทนราชวงศ์มังราย ดังปรากฏ กษัตริย์นครเชียงใหม่ในราชวงศ์เจ้าเจตตนมีราชพิธีเข้าเสวยเมืองเช่นเดิมพญามังราย ปฐมกษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังรายในพ.ศ.๑๘๗๙ หรือดำเนินกล่าวว่า "...สมเด็จพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ องค์พระพี่น้อง(พระเจ้ากาวิละ เจ้าอุรุมาลังกา เจ้าคำฝั้น) อันเป็นเจ้าแก่ล้านนา ๕๗ เมือง ในรัตนติถลอกกินวบุรีพระนครเชียงใหม่�หานครราชธานี..."^{๑๘} มีอำนาจราชศักดิ์ ในลักษณะ “จักรพรรดิ”^{๑๙} หรือ “มหาราชา”^{๒๐} เทניסיราชอาณาจักรอื่นๆ

ส่วนนครลำปาง นครลำพูน และนครน่าน มีราชศักดิ์ใกล้เคียงกัน เจ้าผู้ครองนครเป็น “เจ้าประเทศาจ”(ศักดิ์ใหญ่ ๑๐,๐๐๐ ไร่)^{๒๑} แต่ละเมืองมี “พระเจ้าประเทศาจ”(๑๕,๐๐๐ ไร่) หรือพระเจ้าผู้ครองนครเมืองละ ๑ พระองค์ และอันดับสุดท้ายในกลุ่มนี้เมืองนครประเทศาจ ทั้ง ๕ คือ นครแพร่ เจ้าผู้ครองนครเป็น “พระยาประเทศาจ”(๕,๐๐๐ ไร่)^{๒๒} และมีตำแหน่ง เจ้าขันทั้ง ๕ เป็นชั้น “พระยา”(๒,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ ไร่) คือ

- (๑) พระยาผู้ครองนคร (เจ้าหลวง, ศักดิ์ใหญ่ ๕,๐๐๐ ไร่)
- (๒) พระยาอุปราช (พระยาหอหน้า, ๓,๐๐๐ ไร่)
- (๓) พระยาราชวงศ์ (๒,๕๐๐ ไร่)
- (๔) พระยาบุรีรัตน์ (พระยาธัณฑ์หัวเมืองแก้ว หรือ พระยาหอหลัง, ๒,๐๐๐ ไร่)
- (๕) พระยาราชาบุตร (๑,๐๐๐ ไร่)

^{๑๗} มหาสิลา วีระวงศ์, เจ้าเพชรราชบุรุษเหล็กแห่งราชอาณาจักรลào, (กรุงเทพฯ : พิมเสน่ห์ พริ้นท์ติ้ง เอ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๕๕.

^{๑๘} ขันส์ เพนธ์และคณะ, ประชุมจากริกล้านนา เล่ม ๒ จารึกพระเจ้ากาวิละ, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มีเมือง, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๗.

^{๑๙} สรีสวัตติ อ่องฤกษ์, หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสา, (เชียงใหม่ : ราชม., ๒๕๗๖), หน้า ๑๑๒.

^{๒๐} ใจ.ร.๕ รล พ.ศ.๑๐ / ๕ ศุภลักษณ์จากเมืองเชียงตุง เชียงราย เรื่องแมงษา ๑๒๕๕

^{๒๑} สมหมาย เปรมจิตต์และคณะ, โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา, เชียงใหม่ : มีเมืองเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

^{๒๒} ศักดิ์ใหญ่เจ้านายขันนางประเทศาจเพิ่มมีการกำหนดให้จากสยามใน พ.ศ.๒๔๗๒ ผู้เขียนพึงแสดงไว้เพื่อให้เห็น “ลักษณะศักดิ์” ของเมือง เจ้านาย และขุนนางในล้านนาอยู่ราชวงศ์เจ้าเจตตน์ได้ขัดเจนเขียนท่านนั้น

^{๒๓} ใจ.ร.๕ ม.๕๙ / ๑๗๑ เรื่องภาษีอากรและเรื่องตั้งตำแหน่งเมืองแพร่ (๒๒ มิถุนายน ร.ศ.๑๑๕ - ๑ ตุลาคม ร.ศ.๑๑๕) “สยามสถาปนาให้เป็นเจ้าประเทศาจองค์เดียวคือ เจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์ (เจ้าหน้อยเทพวงศ์) เจ้าผู้ครองนครแพร่อร์ศักดิ์ท้าย”

เจ้าระดับรองลงมา มีตำแหน่ง “พระ” หรือ “ท้าว” เจ้าระดับรองลงมาของนครแพร่ คือ

(๑) พระสุริยะ	(๒) พระอุตรการโภศล
(๓) พระไชยสงคราม	(๔) พระเมืองราชา
(๕) พระเมืองไชย	(๖) พระเมืองแก่น
(๗) พระอินทรราชา	(๘) พระจันทรราชา
(๙) พระอินทวิไชย	(๑๐) พระวิไชยราชา (พระพิไชยราชา)
(๑๑) พระไชยราชา	(๑๒) พระวงศ์ว่าง
(๑๓) พระวงศ์วังช้าย	(๑๔) พระคำถือ
(๑๕) พระถาง	

เจ้าหลวงพิมพิสารราชา
เจ้าผู้ครองนครแพร่
(พ.ศ.๒๗๙๐ - ๒๘๒๗)
(ที่มา : เล่าเรื่องเมืองแพร่ในอดีต)

พระยาราชวงศ์ (เจ้าน้อยบุญศรี)
กับพระชายา (เจ้าหญิงเมืองชื่น)
(ที่มา : ประวัติศาสตร์เมืองแพร่)

เจ้านายในวงศ์ตระกูลของพระสถาน (เจ้าพระสถาน) เมืองนครแพร
(ที่มา : เชื้อสายเจ้าหลวงเมืองแพร ๕ สมัย)

สันนิษฐานว่าเจ้าระดับรองของนครแพรทั้งหมดมีศักดินา ๑,๐๐๐ ไร่ เท่ากับชุมชนางเสนาเค้าສนาમหลวงแม่ไม่มีในทำเนียบศักดินาสยาม เพราะตำแหน่งขั้น “พระ” ต่ำกว่าขั้น “พระยา” ในนครประเทศราชที่มีศักดินา ๑,๖๐๐ ไร่ แต่ขณะที่ภายในล้านนาหรือในนครแพรเอง ก็จะได้รับการยอมรับว่ามีฐานะนั้นตระศักดิ์สูงกว่ากลุ่มชุมชนางเค้าສนาມหลวงที่มาจากไฟร์และเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้แต่งตั้ง เพราะเจ้าระดับรองลงมาเหล่านี้ล้วนลึบเชื้อสายมาจากเจ้าผู้ครองนครแพร หรืออาจเป็นชุมชนางเป็นคหบดีที่ได้เลิกสมรสกับราชธิดานัดดาของเจ้าผู้ครองนครแพร^{๑๕} และเป็นตำแหน่งที่ได้รับรองแต่งตั้งจากทางสยาม

และในนครแพรจะมีตำแหน่งชุมชนางเสนาเค้าສนาມหลวงเพียง ๑๒ ชุม (๑,๐๐๐ ไร่) เท่ากับจำนวนตำแหน่งชุมชนางเสนาเค้าສนาມหลวงนครลำพูน และชุมชนางเสนาเค้าສนาມหัวเมืองขึ้นของเมืองนครประเทศราช^{๑๖} ต่างจากนครประเทศราชอีก ๓ เมือง ที่มีชุมชนางเสนาเค้าສนาມหลวง ๔๒ ชุม (๑,๐๐๐ ไร่) และเมืองนครประเทศราช ๕ เมือง มีตำแหน่งเจ้าขันธ์ทั้ง ๕ เป็น “เจ้า” (๒,๕๐๐ - ๑๕,๐๐๐ ไร่) คือ

^{๑๕} บัวผิว วงศ์พระสถาน และคณะ, เชื้อสายเจ้าหลวงเมืองแพร ๕ สมัย, (แพร : แพรไถอยอุดสาหการพิมพ์, ๑๔๗๗), หน้า ๖๗ และ ๑๑๐.

^{๑๖} หลช.ร.๕ ม. ๒๐ / ๒๘ ใบบอกเมืองพิชัย พิษณุโลก ทุ่งยัง น้ำปาด ฝาง สวรคโลก ลำปาง อุตรดิตถ์ (อ.ค.- พ.ย. ๑๐๒)

พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์
(เจ้าหนานสุริยวงศ์) พระเจ้านครเชียงใหม่
(พ.ศ.๒๓๙๙ – ๒๔๑๓)
(ที่มา : หจช. ถ่ายประมาณพ.ศ.๒๔๐๗)

เจ้าหลวงนรนันทไชยชาลิต
(เจ้าน้อยนันไชย)
เจ้าผู้ครองนครลำปาง
(พ.ศ.๒๔๓๕ – ๒๔๕๐)
(ที่มา : วัดป่าตันกุมเมือง)

เจ้าหลวงอินทายศโคชติ (เจ้าน้อยอินทายศ)
เจ้าผู้ครองนครลำพูน
(พ.ศ.๒๔๓๘ – ๒๔๕๔)
(ที่มา : หอดดหมายเหตุแห่งชาติ)

พระเจ้าสุริยพงษ์พริตรเดช (เจ้าสุริยะ)
พระเจ้านครน่าน
(พ.ศ.๒๔๓๖ – ๒๔๖๑)
(ที่มา : หอดดหมายเหตุแห่งชาติ)

เจ้าอุปราช (เจ้าบุญทวงศ์)
เมืองนครเชียงใหม่
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

เจ้าราชบุตร (เจ้าหนานมหารัน)
เมืองครลัพน
(ที่มา : เจ้าหลังลัพน)

เจ้าราชวงศ์ (เจ้าน้อยสิทธิสาร ณ น่าน)
กับพระชายา(เจ้าแม่บัวเชียว)
เมืองครน่าน

(๑) เจ้าผู้ครองนคร (เจ้าหลวง หรือ เจ้าหอคำ หรือ เจ้าหอหลวง, พระเจ้าผู้ครองนคร ๑๕,๐๐๐ ไร่ เจ้าผู้ครองนคร ๑๐,๐๐๐ ไร่)

(๒) เจ้าอุปราช(เจ้าพระรวมหาอุปราชานราธิบดีครรษ์สุวรรณหอหน้า หรือ เจ้าหอหน้า, ๕,๐๐๐ ไร่)

(๓) เจ้าราชวงศ์ (เจ้าราชวงศ์อิราชลือไชย, ๓,๐๐๐ ไร่)

(๔) เจ้าบุรีรัตน์ (เจ้ารัตนหัวเมืองแก้ว หรือ เจ้าหอหลัง, ๒,๕๐๐ ไร่)

(๕) เจ้าราชบุตร (๒,๕๐๐ ไร่)

และตำแหน่งเจ้าระดับรองลงมาเป็น “เจ้า” หรือ “พระยา” (๑,๒๐๐ – ๒,๐๐๐ ไร่)
แต่บางครั้งก็อาจมีตำแหน่ง “พระ” เจ้าระดับรองลงมาของนครเชียงใหม่ นครลำปาง นครลำพูน และนคร่น่าน คือ

(๑) เจ้าราชสัมพันธวงศ์ (๒) เจ้าราชภาคินัย

(๓) เจ้าราชภาติวงศ์ (๔) เจ้าสุริวงศ์ (ลำดับที่ ๑ – ๔ มีศักดินา ๒,๐๐๐ ไร่)

(๕) เจ้าอุดรการโภคล (๖) เจ้าไชยสองคราม (ลำดับที่ ๕ – ๖ มีศักดินา ๑,๖๐๐ ไร่)

(๗) พระยาวังขวา (๘) พระยาวังซ้าย (ลำดับที่ ๗ – ๘ มีศักดินา ๑,๒๐๐ ไร่)

ส่วนเจ้าตำแหน่ง “พระ” มีอยู่มากในนครทั้ง ๔ เช่น “พระเมืองแก้ว”
“พระเมืองแก่น” และ “พระเมืองไชย” เป็นต้น และเมืองนครทั้ง ๔ นี้ก็จะมีเจ้าตำแหน่งพิเศษ
เพิ่มเข้ามาอีก

เจ้าตำแหน่งพิเศษนครเชียงใหม่ คือ

(๑) เจ้าทักษิณนิเกตโน (๒) เจ้านิเวศน์อุตร

(๓) เจ้าประพันธ์พงษ์ (๔) เจ้าไชยวารเชษฐ์

(๕) เจ้าราชญาติ (๖) เจ้าวรญาติ

เจ้าตำแหน่งพิเศษนครลำปาง คือ

(๑) เจ้าวงศ์ (เจ้าไชยวัลตวรวงศ์วุฒิ) (๒) เจ้าไชยวารเชษฐ์

และเจ้าตำแหน่งพิเศษนคร่น่าน คือ เจ้าราชดนัย (เจ้าตำแหน่งพิเศษมีศักดินา ๑,๖๐๐ ไร่)

เจ้าราชสัมพันธวงศ์ (เจ้าพุทธวงศ์)
กับชายา (เจ้าหญิงส่องหล้า)
เมืองนครลำพูน

เจ้าราชภานิย (เจ้าน้อยเมืองชื่น)
เมืองนครเชียงใหม่

เจ้าอุตรการโกศล (เจ้าน้อยศุขเกษม)
กับเจ้าหญิงบัวชุม
เมืองนครเชียงใหม่

เจ้าไชยส่งคราม (เจ้าน้อยเท่น)
เมืองนครลำปาง

พระยาwangชวา (เจ้าน้อยจินาววงศ์)
เมืองนครลำปาง

เจ้าไชยวเรzechฐ (เจามงคลสวัสดิ์)
กับเจ้าหนูบัวชุม
เมืองนครเชียงใหม่

นอกจากกลุ่มเจ้านายทั้งหมดในข้างต้นแล้ว ภายในนครประเทศาชก็จะมีกลุ่มชนนางสำคัญบริหารส่วนกลางของแต่ละนครที่เรียกว่า “ชุนนางเสนาเค้าสนาમหลวง” มีทั้งหมดจำนวน ๗๒ ตำแหน่ง (หรือ ๑๒ ตำแหน่ง ในนครลำพูนและนครแพร) ชุนนางเสนาเค้าสนาમหลวงนี้ถึงแม้ว่าสยามกำหนดศักดินา ๑,๐๐๐ ไว้ ให้เท่ากันหมด แต่ภายในล้านนา้มีลำดับศักดิ์สูงต่ำหากหลายระดับตามที่เจ้าผู้ครองนครโปรดประทานแต่งตั้ง แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ พญาพื้นทั้ง ๔ (หรืออาจเรียกว่า “พ่อเมืองทั้ง ๔”、“สิงเมืองทั้ง ๔” หรือ “สิงงามเมืองทั้ง ๔”) กับชุนเมืองทั้ง ๒๘ (หรือชุนเมืองทั้ง ๙ ในนครแพร) พญาพื้นเป็นชุนนางชั้นผู้ใหญ่มีคือเป็น “เจ้าพญาหลวง” ภายใต้นครประเทศาชมี ๔ คน คือ “ปฐมอธรรมหาเสนาอิบดี” เป็นชุนนางชั้นสูงสุดมี ๑ ตำแหน่ง และมี “อธรรมหาเสนาบดี” รองลงมาอีก ๓ ตำแหน่ง เช่น เมืองนครเชียงใหม่

- (๑) เจ้าพญาหลวงແສນหลวงบดีศรีรัชฎามาตย์ เป็นปฐมอธรรมหาเสนาอิบดี
- (๒) เจ้าพญาหลวงสามล้านศรีราชาโยธาไชยอามาตย์ เป็นอธรรมหาเสนาบดีที่ ๒
- (๓) เจ้าพญาหลวงจ่าบ้านรัชฎาโยนัคราช เป็นอธรรมหาเสนาบดีที่ ๓
- (๔) เจ้าพญาหลวงเต็กชายราชเสนา เป็นอธรรมหาเสนาบดีที่ ๔

เมืองนคร่น

- (๑) เจ้าพญาหลวงจำแห่นราชาไชยอภัยนันทวรปัญญาวิสุทธิมังคล เป็นปฐมอธรรมหาเสนาธิบดี
- (๒) เจ้าพญาหลวงไชยา Matai เป็นอธรรมหาเสนาบดีที่ ๒
- (๓) เจ้าพญาหลวงมนตรี เป็นอธรรมหาเสนาบดีที่ ๓
- (๔) เจ้าพญาหลวงราชธรรมดุลย์ เป็นอธรรมหาเสนาบดีที่ ๔^{๖๖} หรือเมืองนครแพร่ม “เจ้าพญาหลวงคำเรืองฤทธิ์” เป็นปฐมอธรรมหาเสนาธิบดี เป็นต้น

เจ้าพญาหลวงสามล้านศิริราชโยธาไชย
อา Matai (หนานเมือง)
อธรรมหาเสนาธิบดีเมืองนครเชียงใหม่
(ที่มา : สังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม ๕)

พญาพันธุ (นายอุ่นรี่อน)
ชุนนางเค้าสำนัมหลวงเมืองนครเชียงใหม่
(ที่มา : สังคมเมืองเชียงใหม่เล่ม ๕)

ส่วนเสนาบดีที่เรียกว่าชุมเมืองอิก ๒๘ ตำแหน่ง (หรือ ๙ ตำแหน่งในนครลำพูน และนครแพร่ กมิยศักดิ์เรียงลำดับกันตามขั้นผู้ใหญ่ห้อยที่เจ้าผู้ครองนครโปรดประทาน แต่งตั้ง เรียงลำดับลงไปตั้งแต่ “เจ้าพญา” “พญาหลวง” “พญา” “อาชญา” “แสนหลวง” “แสน” “ท้าว” “ท้าญ” “หมื่นหลวง” และ “หมื่น” และภายใต้สำนัมหลวงก็จะมีชื่อนาง ผู้ช่วยเสนาบดีเค้าสำนัมหลวงทั้ง ๓๒ ตำแหน่ง (หรือ ๑๒ ตำแหน่งในนครแพร่) อิกจำนวนหนึ่งซึ่งอาจได้รับแต่งตั้งยศหรือยังไม่มียศก็ได้แล้วแต่ความดีความชอบ นอกจากชื่อนาง

^{๖๖} สำราญ จรุจิตรประชารมย์, บันทึกความทรงจำสำราญ จรุจิตรประชารมย์, (ผ่าน : ม.ป.พ., ๒๕๓๗), หน้า ๑๐.

เด้าสนามหาลงและผู้ช่วยที่บริหารในส่วนกลางก็ยังมีชื่อนางนอกเด้าสนาમีกจำนวนมากมาย ดือ

(๑) กลุ่มนนำในหัวเมืองขึ้นหรือลูกเมืองต่างๆ

(๒) พ่อแคว้น (กำนัน, ศักดินา ๔๐๐ ไร)

(๓) พ่อบ้าน หรือ แก่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน, ศักดินา ๓๐๐ ไร) (พ่อแคว้นและแก่บ้าน จะได้รับการแต่งตั้งโดยเจ้าผู้ครองนครให้เป็น “พญา” “อาชญา” “แสนหลวง” “แสน” “ท้าว” “หาย” “หมื่นหลวง” “หมื่น” หรืออาจไม่มีศักดิ์ได้ตามความดีความชอบ)

(๔) ชื่อนำที่ทำหน้าที่พิเศษนอกจากชื่อนำเด้าสนามหาลง เช่น “พญาปราบ สงคราม” หรือ “พญาปราบพลมาร” (หนานเต้จี๊ะ) ทำหน้าที่ตำแหน่งหัวศึก (แม่ทัพ), “พญานาวา” ทำหน้าที่ต่อเรือให้เจ้านาย, “พญาใจธาตุ” (ทองดี) หรือ “แสนใจธาตุ” ทำหน้าที่ดูแลอุปราชพระธาตุองค์สำคัญของบ้านเมือง, “แสนวัด” หรือ “หมื่นวัด” ทำหน้าที่ดูแลวัดวาอารามตามที่ต่างๆ, “แสนนนที” (ญาณะ) ทำหน้าที่ตีฆ้องในราชพิธีของเจ้าผู้ครองนคร, “ท้าวสุทธนาวา” (หนานสุทธะ) ทำหน้าที่พายเรือที่ประทับของเจ้าผู้ครองนคร, “ท้าวใจวงศ์” (เว้อ) ทำหน้าที่ดูแลวงปลา (หนองน้ำ) ของเจ้านาย^{๔๔} และ “หมื่นปราบ (ผາบ)” ทำหน้าที่เป็นพราหนับช้างป่าเข้ามาถวายเจ้าผู้ครองนคร^{๔๕} เป็นต้น

พญานาวา ชื่อนำจัดการเกี่ยวกับเรือที่
ประทับของเจ้านายนครเชียงใหม่
(ที่มา : ๕๕ ปีศาจศรีวิชัยช่วงสุดท้าย)

พญาเจ้าบ้าน
ความยื้อช้างของเจ้าผู้ครองนครแพร
(ที่มา : พระราชทานเพลิงศพพระครูวิศาลศีลวัฒน์)

^{๔๔} สัมภาษณ์พระครูสังวรณ์สีลวัฒน์ (หมาก อรุณสารโว) อายุ ๙๖ ปี สัมภาษณ์โดยจินตนา ยอดอึ่ง วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๖๗.

^{๔๕} นพคุณ ตันติกุล, ชีวิตและการต่อสู้ของพระอธิการเจ้าครูบาศรีวิชัย, (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๒.

เสนห羌琅ราชสมการ (เจ้าบวรวงศ์)
ขุนนางในหอคำเมืองนครน่าน
(ที่มา : ประวัติพระธาตุแห่งแห้ง)

เสนบุญเรือง (บุญปืน)
ขุนนางเมืองนครเชียงใหม่ระดับแก่บ้าน
(ภายหลังเป็นพ่อแครัวน)
(ที่มา : ดอยสะเก็ต)

ชื่ງภายใต้ “ล้านนาประเทศ” ขุนนางและชาวเมืองน้อยใหญ่ทุกเมืองถือว่า “เจ้าผู้ครองนคร” หรือ “เจ้าหลวง” คือ “กษัตริย์” เป็น “...พระญาหลวงสมเด็จเจ้ามหาชีวิต
ตนเป็นเจ้า...”^{๑๐} และไพรบ้านพลเมืองทั้งหมดเป็นข้า “...แบบได้พื้นสิรีสุวรรณณปาทะจักก์คำ
แห่งพระเป็นเจ้าอยู่หัว..”^{๑๑} ดังปรากฏในราชสำนักติดต่อ กับเมืองนครเชียงตุงออกพระนาม
ของพระเจ้าอินทิราภิยาณห์ พระเจ้านครเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๔๑๖ – ๒๔๕๐) ว่า “พระองค์สมเด็จ
อรครุรุมหาราชพิตรรา ภูมินทร์มหาอิศราธิปติ พระเจ้าอินทิราภิยาณห์ พหลเทพภักดี
ศรีโยนangคราชวงษาอิปไตย มโගตรอรพิไสยอร์สิทธิราชา พระเศษราชาบริหาร ภูบาลพิตร
สถิติยศิริยางคราชวงศ์ องค์วรสัตวิไสย ในมหาอุตมาระวงศ์นครรัตน์ดึงสานพบุรีรัมย์
พระมหาจักรศิริสวัสดิ์สถาณ พระนครเชียงใหม่มหาราชธานี”^{๑๒} หรือออกพระนามเจ้า
อนันต์ราษฎร์อิเดช เจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ.๒๔๗๕ – ๒๕๑๔) ว่า “พระองค์สมเด็จเสนาณ
บรรบบพิตรภูมินทร์นรินทร์ ชีวิตสามัคມมหาอิศราธิปติ องค์อนันต์ราษฎร์อิเดช”^{๑๓} ส่วนสมาชิก

^{๑๐} ภูเดช เสนสา(ปริวรรต), พับสาคำ wenku เปิกชี้ใหม่ ฉบับพ่อหนาน กองคำ ปั่นศักดิ์ อายุ ๗๗ ปี ม.๑ บ.สถาน
ต.ภูซาง อ.ภูซาง จ.พะเยา

^{๑๑} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า
๑๗๙.

^{๑๒} หลช.ร.๔ ม.๕๘ / ๑๐๔ หนังสือราชการปี ๑๐๙ กรมท่าเรือราชการเชียงใหม่

^{๑๓} หลช.ร.๔ ม.๕๘ / ๑๐๒ หนังสือกระทรวงมหาดไทย ราชการฝ่ายเมืองนครเชียงใหม่ และเมืองน่าน แพร่ ลำพูน
สำบั้ง

ของราชตระกูลที่สืบสายโลหิตมาจากเจ้าผู้ครองนครทั้งที่มีตำแหน่งและไม่มีตำแหน่งจากทางสยาม ก็ถือว่าเป็น “เจ้า” ทุกตนทุกองค์

๒. หัวเมืองขึ้นชั้นที่หนึ่ง

เจ้าเมืองเป็นบุตรหลานหรือพระญาติวงศ์ท่างการเสกสมรสของเจ้าผู้ครองนคร และสยามรับรองแต่ตั้งให้เป็น “พระยา”^{๑๙๓} เจ้าเมืองชั้น (ศักดินา ๒,๐๐๐ ไร่) ส่วนชาวเมืองเรียกว่า “เจ้าหลวง” ที่ตนเป็น “...ข้าพระบาทเจ้า...”^{๑๙๔} ดังปรากฏในสาสน์ติดต่อระหว่างเมืองภายในล้านนาออกนามของเจ้าเมืองฝ่ายว่า “เจ้าหลวงมหาหมพธิธิวงษาไชยราชาอิบดี”^{๑๙๕} ออกนามเจ้าเมืองเชียงรายว่า “เจ้าหลวงสุริยพันธุ์มติรัตนอาณาเขตราชธานี”^{๑๙๖} หรือออกนามเจ้าเมืองเชียงของว่า “เจ้าหลวงอนุรสรังษีสิริภูริษาสุรินทร์ลือไชยอภัยภูริ อุดรเสมาคงคานี้อนแพชร”^{๑๙๗} และหัวเมืองชั้นนี้มีเจ้าขันทั้ง ๕ (ไม่มีในเมืองตากและเมืองปาย) ในชั้น “พระยา” หัวเมืองชั้น (๘๐๐ - ๒,๐๐๐ ไร่) คือ

พระยา rattanakanexet (เจ้าน้อยเมืองไชย)
เจ้าเมืองเชียงราย (พ.ศ.๒๔๗๓ - ๒๕๔๔)
(ที่มา : วารสารล้อล้านนา)

พระยาจิตวงศ์วรยศรังษี (เจ้าน้อยจิตวงศ์)
เจ้าเมืองเชียงของ (ถึงพ.ศ.๒๔๖๗)
(ที่มา : วารสารเชียงราษฎร์)

^{๑๙๓} เป็นตำแหน่งชั้นนางแบบสยาม ซึ่งมีตำแหน่งสูงไปต่ำดังนี้ (๑) สมเด็จเจ้าพระยา (๒) เจ้าพระยา (๓) พระยา (๔) พระจอมีน (๕) หลวง (๖) ขุน (๗) หมื่น (๘) พัน และ (๙) นาย

^{๑๙๔} หลช.ร.๕ ม.๕๘ / ๑๑ ใบบอกร่องต่างๆ ฝ่าย เชียงแสน แกน เชียงราย เชียงใหม่(ม.ค.๑๐๗ - ๙ ส.ค.๑๐๙)

^{๑๙๕} หลช.ร.๕ ม.๕๘ / ๑๑ รายงานการตรวจราชการภาคเหนือ.

^{๑๙๖} หลช.ร.๕ ม.๕๘ / ๑๑ ใบบอกร่องต่างๆ ฝ่าย เชียงแสน แกน เชียงราย เชียงใหม่(ม.ค.๑๐๗ - ๙ ส.ค.๑๐๙)

^{๑๙๗} “เจ้ารีกวัดครึดอนชัย พ.ศ.๒๔๒๖” ใน ครีเลา เกษพرحم และอภิรดี เดชะคิริวรรณ, ประชุมเจ้ารีกส้านนา เล่ม ๑๓ เจ้ารีกในจังหวัดเชียงราย, (เชียงใหม่ : สารภีการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๐.

- (๑) พระยาเจ้าเมือง (เจ้าหลวง, ๒,๐๐๐ ไร่)
- (๒) พระยาอุปราช (พระยาหอหน้า, ๑,๖๐๐ ไร่)
- (๓) พระยาราชวงศ์ (๔๐๐ ไร่)
- (๔) พระยาบุรีรัตน์ (พระยารัตนหัวเมืองแก้ว หรือ พระยาหอหลัง, ๘๐๐ ไร่)
- (๕) พระยาราชบุตร (๔๐๐ ไร่)

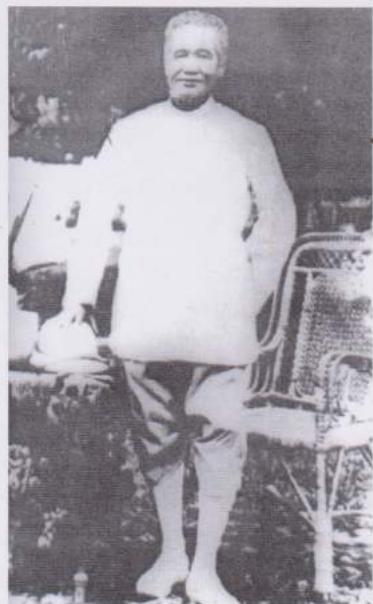
เจ้าที่ดำรงตำแหน่งเจ้าขันทั้ง ๕ ของหัวเมืองขึ้นชั้นนี้เดิมเมื่อแรกฟื้นฟูจัดตั้งเมืองขึ้นใหม่ ก็มาจากบุตรหลานเจ้านายหรือบุตรหลานขุนนางชั้นผู้ใหญ่เค้าสนา�หลวงเมืองนครประเทศราช ต่อมาถึงลีบทางสายโลหิตภายนในหัวเมืองนั้นๆ แต่ไม่จำเป็นต้องมีครอบครอง ๕ ตำแหน่ง ทุกตำแหน่งต้องได้รับความเห็นชอบจากเจ้าผู้ครองนคร และเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ในเมืองนครประเทศราชเสนอขอให้สยามรับรองแต่ตั้ง และต้องอยู่ใต้พระราชอาณาเขต ของเจ้าผู้ครองนครและเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ส่วนเจ้าขันรองลงมาจากเจ้าขันทั้ง ๕ ของหัวเมืองชั้นนี้อาจมีตำแหน่ง “พระยา” หรือ “พระ” แต่พบร้อยมากเท่าที่ปรากฏ เช่น ตำแหน่ง “พระยาสุริยวงศ์” “พระยาไชยสิงค์ราม” และ “พระเมืองไชย” เป็นต้น มีขุนนางเสนาเค้าสนา� ๑๒ ชุน (พ่อเมืองทั้ง ๕ ชุนเมืองทั้ง ๕) ที่มาจากเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้าเมืองแต่ตั้งให้มียศคấpดีต่างๆ ตามลำดับ คือ “เจ้าญา” “พญาหลวง” “พญา” “อาชญา” “แสนหลวง” “แสน” “ท้าว” “หาญ” “หมื่นหลวง” และ “หมื่น” พร้อมกับมีขุนนางผู้ช่วยเสนาบดีทั้ง ๑๒ ชุน อีกจำนวนหนึ่ง ส่วนทางสยามกำหนดศักดินาขุนนางล้านนาไว้เพียงคร่าวๆ ว่า “พญา” ๖๐๐ ไร่, “ท้าว” ๕๐๐ ไร่, “แสน” ๒๐๐ ไร่^{๑๙} นอกจากขุนนางภายใต้เค้าสนาમก็ยังมีขุนนางนอกเค้าสนาມอีกจำนวนมาก คือ

- (๑) กลุ่มขุนนางหัวเมืองเมืองขึ้นที่ขึ้นต่อหัวเมืองขึ้นชั้นที่หนึ่ง เช่น เมืองแหงชั้นต่อเมืองฝาง
- (๒) พ่อแคว้น
- (๓) แก่บ้าน (พ่อแคว้นและแก่บ้าน อาจได้รับการแต่งตั้งโดยเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้าเมืองเป็น “พญา” “อาชญา” “แสนหลวง” “แสน” “ท้าว” “หาญ” “หมื่นหลวง” “หมื่น” หรืออาจไม่มียศก็ได้ตามความดีความชอบ)
- (๔) ขุนนางทำหน้าที่พิเศษนอกจากขุนนางเค้าสนาມ

^{๑๙} ทจช.ร.๕ ม.๕๘ / ๕๐ ในบอกเมืองต่างๆ สุวรรณภูมิ ล้ำปาง ล่อง ตก อุบลราชธานี นครพนม ภาคตะวันออก (ร.ศ.๑๐๗)

หัวเมืองในชั้นนี้มีจำนวน ๕ หัวเมือง คือ (๑)เมืองพะ夷า (๒)เมืองฝาง (๓)เมืองเชียงราย (๔)เมืองเชียงแส่น (๕)เมืองเชียงของ (๖)เมืองงาน (๗)เมืองตาก และ(๘)เมืองปาย เจ้าเมืองที่ปกครองหัวเมืองชั้นนี้ที่หนึ่ง มีราชทินนามจากสยามคล้องจองกัน คือ

- (๑) พระยาประเทศอุดรทิศ (หรือพระยาอุดรประเทศทิศ) เจ้าเมืองพะ夷า ชั้นเมืองนครลำปาง
- (๒) พระยามหาทิพธิวงศ์ เจ้าเมืองฝาง ชั้นเมืองนครเชียงใหม่
- (๓) พระยาวัตนาณາเขต (หรือพระยาวัตนาณາเขต) เจ้าเมืองเชียงราย ชั้นเมืองนครเชียงใหม่
- (๔) พระยาราชเดชธรรมรงค์ เจ้าเมืองเชียงแส่น ชั้นเมืองนครเชียงใหม่
- (๕) พระยาจิตตวงศ์วรยศรังษี เจ้าเมืองเชียงของ ชั้นเมืองนครน่าน
- (๖) พระยาอนุชิตชลธิ์ เจ้าเมืองตาก ชั้นเมืองนครเชียงใหม่
- (๗) พระยาฤทธิภิญญ์โภุยศ เจ้าเมืองงาน ชั้นเมืองนครลำปาง
- (๘) พระยาเกษาตรศิริวัตนาณາจักร เจ้าเมืองปาย ชั้นเมืองนครเชียงใหม่

พระยาประเทศอุดรทิศ (เจ้าน้อยมหาไชย)
เจ้าเมืองพะ夷า (พ.ศ.๒๔๔๙ – ๒๔๕๖)
(ที่มา : เล่าเรื่องเมืองแพร่ในอดีต)

๑๐ สูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๒๓ และ ๑๒๔. “พระเจ้าการวิลเลกรที่พื้นที่ดังเมืองตากใน พ.ศ.๒๓๒๕ พระยาตาก เจ้าเมืองตากคนแรกได้ยกบุตรสาวชื่อ นางคันงา เป็นนาทบริจาร และยกน้อยช่วงนน (พระยาอนุชิตชลธิ์ เจ้าเมืองตากคนต่อมา) น้อยสุภาพบุตรชายสองคนเป็นข้ารับใช้พระเจ้าการวิลเลกร ภายหลังเมืองตากย้ายไปชื่นตระกับสยาม”

๓. หัวเมืองขึ้นชั้นที่สอง

เจ้าเมืองเป็นบุตรหลาน ราชบุตร夷 ข้ารับใช้โภคัตของเจ้าผู้ครองนคร เป็นเครือญาติเจ้าฟ้าในรัฐชาห์หรือเจ้านายไทยอื่นของสิบสองพันนา เจ้าผู้ครองนครแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองขึ้น “พญา” หรือ “อาชญา” โดยที่สยามไม่ได้รับรองแต่ตั้ง หรือหากสยามรับรอง แต่ตั้งก็เป็นตำแหน่ง “พระ” ซึ่งสยามมองว่าเป็น “พ่อเมือง” (ศักดินา ๖๐๐ ไร) แต่ฝ่ายเจ้าผู้ครองนครถือเป็น “เจ้าเมือง”^{๗๙} และชาวเมืองถือว่าเป็น “เจ้า” ดังนิยมเรียกเจ้าเมืองขึ้นนี้ว่า “เจ้าพญา” หรือบางเมืองก็นิยมเรียกว่า “เจ้าหลวง” ที่หมายถึงเจ้าผู้มีอำนาจ ราชศักดิ์ใหญ่หรือสูงสุดภายในบ้านเมืองเหมือนกับเรียกเจ้าผู้ครองนครและเจ้าเมืองขึ้นชั้นที่หนึ่ง เช่น เจ้าหลวงเมืองเทิง เจ้าหลวงเวียงสา เจ้าหลวงเมืองภูคาน และเจ้าหลวงเมืองเดิน เป็นต้น ส่วนเมืองที่มีชื่อไทยใหญ่อาศัยจำนวนมากอย่างกรณีเมืองแม่ย่องสอน เมืองขุนยวม เมืองปาย ชาวเมืองก็เรียกเจ้าเมืองว่า “เจ้าฟ้า” เมืองระดับนี้มีตำแหน่งเจ้าขั้นทั้ง ๕ ในบางเมืองและไม่จำเป็นต้องมีครบทุกตำแหน่ง เช่น

เมืองเทิงมีเพียง ๓ ตำแหน่ง คือ

- (๑) พญาเจ้าเมือง (เจ้าหลวง, ศักดินา ๖๐๐ ไร)
- (๒) พญาอุปราช (พญาหอบห้า)
- (๓) พญาราชวงศ์

ส่วนเมืองเดินมีเจ้าขั้นทั้ง ๕ ชั้น “พระ” หรือ “ท้าว” คือ

- (๑) พระเมือง (เจ้าเมือง หรือ เจ้าหลวง, ๖๐๐ ไร)
- (๒) พระไชยราชา (พระหอบห้า)
- (๓) พระราชวงศ์
- (๔) พระบูรีรัตน์ (พระเมืองแก้ว หรือ พระหอหลัง)
- (๕) พระราชบุตร

ในเมืองเดินนอกจากตำแหน่งเจ้าขั้นทั้ง ๕ ยังมีเจ้าระดับรองลงมา มีตำแหน่ง “พระ” หรือ “หลวง” คือ

(๑) พระราชลักษมพันธวงศ์	(๒) พระสุริยวงศ์ (พระสุริยะ)
(๓) พระอุต្រการโกศล (พระอุต្រการ)	(๔) หลวงไชยสังคราม

^{๗๙} ศพจช.๔ ม.๕๙ / ๑๕๘ เรื่องจัดการเมืองน่าน (๒ มิถุนายน ๑๑๙ - ๔ สิงหาคม ร.ศ.๑๒๑). “พ่อเมืองในส้านนาม ๒ ความหมายคือ (๑)เจ้าเมืองขนาดเล็ก และ (๒)กลุ่มชุมชนระดับสูงในเค้าສนาม ๕ ตำแหน่งหรือเรียกอีกอย่างว่า “พญาฟืนทั้ง ๕”

(๔) พระเมืองไชยราชา (พระเมืองไชย)

(๗) พระเมืองแก่น

(๙) พระสิงขรราชาธนานี

(๖) พระเมืองราชา

(๘) พระอินทรราชา

(๑๐) หลวงพรหมสังคرام

พระเมืองไชยราชา (เจ้าหนานอินทรศ)

เจ้าเมืองเก็น

(ที่มา : พระราชาท่านเพลิงศพพระครุวิศาลศิลวัฒน์)

พญาเทพบำรุงรัตนนาเขต (เจ้าพ่วงค์)

เจ้าเมืองชุมขาม

(ที่มา : เพชรล้านนา)

พญาพิศาลอ่องสอนบุรี (ชุนหลุ)

เจ้าเมืองแม่ฮ่องสอน (พ.ศ.๒๔๔๔ - ๒๔๔๑)

(ที่มา : ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัด
แม่ฮ่องสอน)

พญาชันทเสมาบดี

เจ้าเมืองป่าเป้า (ถึงพ.ศ.๒๕๖๓)

(ที่มา : แบบเนื้อแม่ลาก)

แต่ทุกเมืองในหัวเมืองขึ้นชั้นนี้มีขุนนางเสนาค้าสنانม ๑๒ ชุน (พ่อเมืองทั้ง ๔ ชุนเมืองทั้ง ๘) ที่มาจากเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้าเมืองแต่งตั้งให้มียศศักดิ์ต่างๆ ตามลำดับ คือ “พญา” “อาชญา” “แสนหลวง” “แสน” “ท้าว” “หาญ” “หมื่นหลวง” และ “หมื่น” พร้อมกับมีขุนนางผู้ช่วยเสนาบดีทั้ง ๑๒ ชุนอีกจำนวนหนึ่ง นอกจากขุนนางภายในเค้าสنانม ก็ยังมีขุนนางนอกเค้าสนานมีอีกจำนวนมาก คือ

- (๑) กลุ่มขุนนางหัวเมืองเมืองขึ้นที่ขึ้นต่อหัวเมืองขึ้นชั้นที่สอง เช่น เมืองสะเอียบ ขึ้นต่อเมืองสา
- (๒) พ่อแคว้น
- (๓) แก่บ้าน (พ่อแคว้นและแก่บ้าน อาจได้รับการแต่งตั้งยศจากเจ้าผู้ครองนคร หรือเจ้าเมืองเป็น “พญา” “อาชญา” “แสนหลวง” “แสน” “ท้าว” “หาญ” “หมื่นหลวง” “หมื่น” หรืออาจไม่มียศก็ได้ตามความดีความชอบ)
- (๔) ขุนนางทำหน้าที่พิเศษนอกจากขุนนางเค้าสนานม

หัวเมืองขึ้นนี้มีจำนวน ๑๐ หัวเมือง คือ (๑)เมืองสอง (๒)เมืองเดิน^{๗๖} (๓)เมืองเงิน (๔)เมืองเทิง (๕)เมืองเชียงคำ (๖)เมืองสา (๗)เมืองภูษา (๘)เมืองป่าเป้า (๙)เมืองแม่ย่องสอง และ (๑๐)เมืองชุมยาม ตัวอย่างนามแห่งของเจ้าเมืองที่ปรากฏหัวเมืองขึ้นชั้นที่สอง คือ

- (๑) พระทุติยรัฐบูรินทร์ (พระเมืองสอง, เจ้าน้อยมหาเทพ) เจ้าเมืองสอง ขึ้นเมืองนครแพร
- (๒) พระสตอลบูรินทร์ (พระเมืองเดิน) เจ้าเมืองเดิน ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่
- (๓) พญาภูษา (เจ้านายไถลือ) เจ้าเมืองเงิน ขึ้นเมืองนครน่าน (ปัจจุบันอยู่ในลาว)
- (๔) พญาไซสารวงศ์ (เจ้าน้อยไซสาร) เจ้าเมืองเทิง ขึ้นเมืองนครน่าน
- (๕) พญาอินทวงศ์ (เจ้าน้อยอินทร์พรหม) เจ้าเมืองสา ขึ้นเมืองนครน่าน
- (๖) พญาพรหมวงศ์ (เจ้าหนานพรหมวงศ์) เจ้าเมืองภูษา ขึ้นเมืองนครน่าน (ปัจจุบันอยู่ในลาว)
- (๗) พญาไซยววงศ์ (เจ้าไซยววงศ์) เจ้าเมืองป่าเป้า ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่

^{๗๖} ศูนย์รวมนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ คำนวนพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๒๗ และ ๑๒๘. “พระเจ้ากากิละทรงพื้นฟูดังเมืองเดิน พ.ศ.๒๗๒๘ พญาเดิน เจ้าเมืองเดินคนเก่าแก่ที่ร้า จึงขอให้ สยามแต่งตั้งท้าวขุมพู มหาดเล็กของพระองค์ช้าเมืองเดินเป็นพระยาจันทบุรี เจ้าเมืองเดิน ซึ่งต่อมาเจ้าเมืองเดิน กินตำแหน่งพระสตอลบูรินทร์ และภายหลังเมืองเดินย้ายไปชั้นตรงกับสยาม”

- (๘) พญาสิงหนาตราชา(ชานกະເລ ເມືອງທຳອິດໄຫ້ມ) ເຈົ້າເມືອງແມ່ຍ່ອງສອນ ຂຶ້ນເມືອງ
ນະຄອນຫຼວງໄຫ້ມ
- (๙) ພญาເທັບບໍາຮຸງຮັດນາເຂດຣ (ຮາບຸຕຸຮັດເຈົ້າພ້າແສນຫວີ) ເຈົ້າເມືອງຊຸ່ນຍາມ ຂຶ້ນເມືອງ
ນະຄອນຫຼວງໄຫ້ມ
- (១០) ອາຊນູມາຫາວົງគີ (ເຈົ້າຫາວົງគີ) ເຈົ້າເມືອງເຊີ້ນຄຳ ຂຶ້ນເມືອນຄຽນນ່ຳ

៤. ຮັວມເມືອງຂຶ້ນຂຶ້ນທີ່ສາມ

ເປັນຮັວມເມືອງຮະດັບຕໍ່ສຸດສຍາມໄໝໄດ້ເຂົາມາເກີຍວ່າຂອງ ແລະ ເຈົ້າເມືອງໃນຮັວມເມືອງຂຶ້ນນີ້ ກີ່ໄມ້ໄດ້ເກີຍວ່າພັນເປັນພຣະຄູາຕົວຄົກເຈົ້າຜູ້ຄອງນະຄອນ ເຈົ້ານາຍໃນຮາວງគີເຈົ້າເຈີດຕະຄືວ່າເປັນ “ໄພຮັ້ນນ້ອຍ” ທີ່ເຈົ້າຜູ້ຄອງນະຄອນແຕ່ງຕັ້ງໄໝມີສົມຄັກດີນາມຄັກດີຄອງເມືອງເປັນ “ພ່ອເມືອງ”^{๓๓} ແຕ່ກາຍໃນຮັວມເມືອງຂຶ້ນຂຶ້ນທີ່ສາມນີ້ ບາງເມືອງທີ່ເປັນຮັວມເມືອນຫາດໃຫຍ່ ຢ່ອມີການສືບສຸລວງគີ ປັກຄອງກາຍໃນບັນເມືອງຕະຫຼາດເມາລາຍຂັ້ນຂ່າວຍຸດຸນ ກີ່ຄືວ່າຕະຫຼາດເປັນ “ເຈົ້າເມືອງ” ແລະ ຜ່ານເມືອງກີ່ຄືວ່າເປັນ “ເຈົ້າ” ຈຶ່ງນີ້ມເຮັດວຽກເຈົ້າເມືອງວ່າ “ເຈົ້າພູມາ” ຢ່ອມີ “ພ່ອເຈົ້າ” ຢ່ອກຮົນ ຮັວມເມືອງທີ່ເຈົ້າເມືອງແລະ ຜ່ານເມືອງເປັນຈາກພູມາຂ້າງປານ (ເຈົ້າຂ້າງປານ) ຜູ້ເປັນປຽມສົກລວງគີເຈົ້າເມືອງລອງ ນາຕັ້ງແຕ່ກາງພູທອຄຕວະຮັບທີ່ ២២ ຈຶ່ງປາກງົມມີການເຮັດວຽກຂານນາມຂອງພູມາເວວາທະກາບີຕ ເຈົ້າເມືອງລອງ (ຄື່ງພ.ສ. ២៩៧៨) ວ່າ “ເຈົ້າພູມາແຜ່” ເຮັດວຽກຂັ້ນທີ່ສົມາໂລກທະກິຈ (ເຈົ້າຫາວົງກິດ ຍະ) ເຈົ້າເມືອງລອງ (ພ.ສ. ២៩៣៥ – ២៩៤៥) ວ່າ “ພ່ອແຜ່ເຈົ້າ” ເຮັດວຽກຂອງພູມາຂັ້ນທີ່ສົມາ ໂລກທະກິຈວ່າ “ແມ່ເຈົ້າບຸນູມາ”^{๓๔}

ຮ່ອກຮົນນີ້ເມືອງພານກີປາກງົມເຮັດວຽກຜູ້ສືບເຂົ້າສ່າຍຈາກພູມາຫາຍຸ (ຫານຈັນຕາໂຈນ) ເຈົ້າເມືອງພານວ່າ “ເຈົ້າ” ເຊັ່ນ ເຈົ້ານ້ອຍຖຸນະ ເຈົ້ານ້ອຍຄຳຕົ້ນ ເຈົ້ານ້ອຍສຸກ ເຈົ້ານ້ອຍ ບຸນູມາ (ເປັນບຸຕຸພູມາໃຊ້ຂະສົງຄຣາມ ເຈົ້າເມືອງພານຄຸນສຸດທ້າຍ (ພ.ສ. ២៩៣៥ – ២៩៤៥) ແລະ ເປັນລື່ອພູມາຫາຍຸ) ເຮັດວຽກຫັ້ງ ៤ ຄນ ຂອງພູມາໃຊ້ຂະສົງຄຣາມວ່າ “ແມ່ເຈົ້າຄຳແປງ” “ແມ່ເຈົ້າຄຳເອີ້ຍ” “ແມ່ເຈົ້າແສງ” ແລະ “ແມ່ເຈົ້າຄຳແດງ”^{๓៥} ເປັນຕົ້ນ ການເຮັດວຽກວ່າ “ເຈົ້າ” ໃນຮັວມເມືອງ

^{๓๓} “ຈາກເມືອງເຊີ້ນໄຫ້ມ” ອ້າງໃນ ສອງເຈົ້າ ເກມພຣມ, ປະເພນີ້ນວິທີຄນເມືອງ, ພິມພົກຮ້າທີ່ ២, (ເຊີ້ນໄຫ້ມ : ໂຮງພິມພົກຮ້າ, ២៩៤៥), ທັນ ៩៩.

^{๓๔} ສູນຍົວດັນທະບຽນຈົ່ງຫວັດເຊີ້ນໄຫ້ມ, ຕໍ່ນານເພື່ນເມືອງເຊີ້ນໄຫ້ມ ລະບັບເຊີ້ນໄຫ້ມ ៧០០ ປີ, (້າງແລ້ວ), ທັນ ១២៣ ແລະ ១ ສັນກາຍົນພ່ອທະນາອີນຈັນທີ່ ໄຊຂັ້ນແກ້ວ (ຫລານພູມາຂັ້ນທີ່ສົມາໂລກທະກິຈ ເຈົ້າເມືອງລອງ) ອາຍຸ ៤០ ປີ ເລກທີ່ ៤៩ ທຸນ ៤ ບ້ານໄຫ້ມ, ຕໍ່ບ້ານບັນເປັນ ອໍາເກວລອງ ຈັງຫວັດແພ່ວ ວັນທີ ១៦ ພຸດຍການພ.ສ. ២៩៤៥.

^{๓៥} ສມບູນໆເຂົ້າເມືອງພານ, ອຸນສຽນໆງານພາບນົກສົກຄຸນພ່ອສຸຂ ເຂົ້າເມືອງພານ ອ.ພານ ຈ.ເຊີ້ນຮາຍ : ມ.ປ.ພ., ២៩៤៥), ທັນ ២៥.

ชั้นนี้จึงเป็นการเรียกด้วยความเคารพยกย่องยำเกรงของชาวบ้านชาวเมืองภายนอกในหัวเมืองนั้นๆ ที่มีตอกลุ่มผู้ปกครองบ้านเมืองของตน เพราะเจ้าเมืองบางเมืองในหัวเมืองชั้นนี้เช่นกรณีเจ้าเมืองลองมีอำนาจอาชญาเป็น “เจ้าชีวิต” สามารถสั่งประหารชีวิตผู้คนภายในบ้านเมืองของตนได้^{๑๖} จึงเป็นการยกย่องว่าเป็น “เจ้า” ภายนอกบ้านเมือง แม้ไม่ได้รับการยอมรับจากสยาม เจ้านายในนครประเทศไทยล้านนา หรือหัวเมืองขึ้นอื่นๆ ดังนั้นหากมีการเรียกว่า “เจ้า” ในหัวเมืองชั้นนี้ที่สามนี้จึงไม่จำเป็นว่าต้องสืบเชื้อสายมาจากเจ้าผู้ครองนครทั้ง ๕ ชั้น สามารถพบเห็นได้ในรูปแบบการปกครองของยุคจารีต

หัวเมืองชั้นในชั้นนี้มีจำนวนมากมายร่วมร้อยเมือง ไม่มีตำแหน่งเจ้าชั้นทั้ง ๕ แต่มีชุมชนทางศาสนาค่ำส้านาม ๑๒ ชุม (พ่อเมืองทั้ง ๔ ชุมเมืองทั้ง ๘) ที่มาจากการเจ้าผู้ครองนครแต่งตั้งให้มีศักดิ์ต่างๆ ตามลำดับหัวเมืองใหญ่เมืองน้อย คือ “พญา” “อาชญา” “แสนหลวง” “แสน” “ท้าว” “หาญ” “หมื่นหลวง” และ “หมื่น” พร้อมกับมีชุมชนผู้ช่วยเสนาบดีทั้ง ๑๒ ชุมอีกจำนวนหนึ่ง ตัวอย่างนามยศพญาพื้นทั้ง ๔ หรือพ่อเมืองทั้ง ๘ ของหัวเมืองในชั้นนี้ เช่น

พญาพื้นทั้ง ๔ ของเมืองลอง

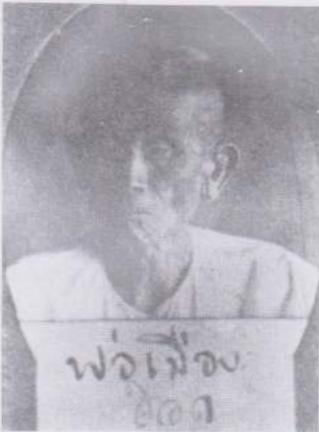
- (๑) พญาสิทธิวังใน (พญาจันทร์ใน) เป็นปฐมเสนาบดี
- (๒) พญาราชสมบัติ เป็นเสนาบดีที่ ๒
- (๓) พญาประเทศโสหัตติ เป็นเสนาบดีที่ ๓
- (๔) พญาเมืองชั้น (พ่อเมืองชั้น) เป็นเสนาบดีที่ ๔

แต่บางเมืองที่เป็นหัวเมืองขนาดเล็กๆ ไม่จำเป็นต้องมีพญาพื้นหรือพ่อเมืองครบทั้ง ๔ คน อาจมีเพียง ๒ คน ที่เรียกว่า “พ่อเมืองขวา” และ “พ่อเมืองซ้าย” ดังเช่นที่เมืองลี้ (ชั้นนครลำพูน)^{๑๗} หรือในบางเมืองหากเจ้าผู้ครองนครไม่ทรงพระท่านแต่งตั้งผู้ใดซึ่งเป็นเจ้าเมือง ก็อาจใช้ระบบของพ่อเมืองทั้ง ๔ ร่วมช่วยกันปกครอง เช่น เมืองขาว ภัยหลังจากพญาจันทร์เงิน เจ้าเมืองขาวถึงแก่กรรม ก็มีพ่อเมืองทั้ง ๔ ปกครองเมืองขาวต่อมาอีกถึง ๒ รุ่น^{๑๘} เป็นต้น

^{๑๖} “สำเนาใบบอกราษฎร์ แสนเขื่อนแก้ว และท้าวอุดมดิ ถึงเจ้านครลำปางและเจ้านายบุตรหลาน” ใน กช. ร.๕ ม.๓๗ / ๑ เรื่องเมืองลองวิวาทกับเมืองนครลำปาง (ก.ย.๑๐๙ – ๒๙ มี.ย.๑๑๐).

^{๑๗} เทศบาลตำบลลังติน อ.ลี้ จ.ลำพูน, ตำนานเมืองลี้, (ลำพูน : ณัฐพลการพิมพ์, ๒๕๕๙).

^{๑๘} คุณชาอ่ำเก่องขาว, ประวัติอ่ำเก่องขาว และชีวประวัติเจ้าพ่อประดูพา, (ปากเกร็ด : โรงพิมพ์แสงอรุณ, ๒๕๑๗), หน้า ๒๒.

พ่อเมืองชิน
เจ้าเมืองหัวเมืองขึ้นชั้นที่สาม
(ที่มา : พระราชทานเพลิงศพ
พระครูวิศาลาศีลวัฒน์)

พญาไชยชนะสังคرام (เจ้าหนานอินทัจกร)
เจ้าเมืองพานคนสุดท้าย
(พ.ศ.๒๔๗๘ – ๒๕๖๔)
(ที่มา : ณาบานกิจศพคุณพ่อสุข เชื้อเมืองพาน)

ส่วนขุนเมืองทั้ง ๙ เช่น “แสนไชยยะปราบเมือง” หรือ “แสนไชยชนะ” หรือ “แสนไชยมงคล” ตำแหน่งหัวศึกเมืองล่อง (แม่ทัพ), “แสนบ่อ” ดูแลรักษาบ่อเหล็กล่องและบ่อแร่ธาตุต่างๆ เกณฑ์ช้างม้าและควบคุมชนบานส่งส่วยไปนครลำปาง และเกณฑ์ช้างหมูบ้านต่างๆ ทำอาชญากรรมสังคرام, “หมื่นกลูงโงง” (หมื่นโงง) ดูแลรักษา เกณฑ์คนซ้อมแซม และจัดการเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับโงงไชยผีเมืองและคุ้มที่พักชั่วคราวของเจ้าผู้ครองนครลำปางที่บ้านนาต้ม และ “หมื่นกลางศาล” ทำหน้าที่ดูแลเรื่องราวด้วยต่างๆ ที่เด้าสนาเมืองล่องตลอดถึงเกณฑ์คนซ้อมแซมคุ้มเจ้าเมืองล่อง^{๗๔} เป็นต้น

นอกจากขุนนางภายใต้เด้าสนา ก็ยังมีขุนนางนอกเด้าสนาอีกจำนวนมากที่เจ้าผู้ครองนครหรือเจ้าเมืองแต่งตั้ง คือ

- (๑) กลุ่มขุนนางหัวเมืองที่ขึ้นต่อหัวเมืองขึ้นชั้นที่สาม เช่น เมืองต้าขึ้นต่อเมืองล่อง
- (๒) พ่อแคว้น

(๓) แก่บ้าน (พ่อแคว้นและแก่บ้าน อาจได้รับการแต่งตั้งโดยเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้าเมืองเป็น “แสนหลวง” “แสน” “ห้าว” “หาญ” “หมื่นหลวง” “หมื่น” หรืออาจไม่มียศก็ได้ตามความดีความชอบ)

^{๗๔} ภูเดช แสนสา, เมืองล่อง : ความผันแปรของเมืองขนาดเล็กในล้านนา จากรัฐราชีตถึงปัจจุบัน, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, พ.ศ.๒๕๕๐, หน้า ๕๙ – ๕๙.

(๓) ขุนนางทำหน้าที่พิเศษนอกจากขุนนางเค้าสำน้ำ

หัวเมืองชั้นที่สามนี้ภายหลังสยามกำหนด “เจ้าเมือง” ระดับนี้มีคักดินา ๖๐๐ ไร่ แต่เจ้าผู้ครองนครก็แต่งตั้งให้กินตำแหน่งสูงถัดหลังไปอีกหลายระดับตั้งแต่ “พญา” “อาชญา” “แสนหลวง” “แสน” และ “หัว” ตัวอย่างนามยศของ “เจ้าเมือง” ที่ปักกรองหัวเมืองชั้นระดับชั้นที่สาม คือ

พญาปิงเมือง เจ้าเมืองแจ้ช้อนคนสุดท้าย
กับภริยา (แม่นางปื้นแก้ว รักบุญ)
(ที่มา : แม่คริวัย สุทธิพรมนิเวศน์)

พญาเพชรเมืองมูล (เมืองแก้ว)
เจ้าเมืองย่างคนสุดท้าย
บุตรเขยพญาเทพวัง เจ้าเมืองย่างคนก่อน

(๑) “เจ้าเมือง” ยศระดับ “พญา” (เจ้าพญา หรือ พญาหลวง) เช่น

พญาขันทลีมาโลหะกิจ (เจ้าหนานคันธิยะ) เจ้าเมืองลอง ชื่นเมืองนครลำปาง
พญาไชยชนะส่งคราม (เจ้าหนานอินทร์จักร) เจ้าเมืองพาน ชื่นเมืองลำพูน
พญาไชยชนะมงคล เจ้าเมืองเชียงดาว ชื่นเมืองนครเชียงใหม่
พญาเชื่อนเมือง (เชื่อนขันท์) เจ้าเมืองพร้าว ชื่นเมืองนครเชียงใหม่
พญาเชื่อนแก้ว เจ้าเมืองแจ่ม ชื่นเมืองนครเชียงใหม่
พญาเชื่อนเพชร เจ้าเมืองราย ชื่นเมืองนครเชียงใหม่
พญาเชื่อนคำ เจ้าเมืองนะ ชื่นเมืองนครเชียงใหม่
พญาครีสมบัติ เจ้าเมืองปาน ชื่นเมืองนครลำปาง
พญาลีธิวังเลิศ เจ้าเมืองแจ่ห่ม ชื่นเมืองนครลำปาง
พญาธรรมเลิศอุสสาห์ เจ้าเมืองเมะ ชื่นเมืองนครลำปาง
พญาปิง เจ้าเมืองตีบ ชื่นเมืองนครลำปาง
พญาเมืองชื่น เจ้าเมืองวัง ชื่นเมืองนครลำปาง
พญาลือไชย เจ้าเมืองวังเหนือ ชื่นเมืองนครลำปาง
พญาไชยวงศ์ เจ้าเมืองวังใต้ ชื่นเมืองนครลำปาง

พญาสิทธิ เจ้าเมืองจาง ขึ้นเมืองนครลำปาง
พญาอินทปัญญา เจ้าเมืองเสริม ขึ้นเมืองนครลำปาง
พญาพรหม เจ้าเมืองแจ็ช้อน ขึ้นเมืองนครลำปาง
พญาขันทราชกิจจา เจ้าเมืองไชยพรหม ขึ้นเมืองนคร่นาน
พญาจักร เจ้าเมืองจักร ขึ้นเมืองนคร่นาน
พญาตันรังษี เจ้าเมืองบ่อเกลือ ขึ้นเมืองนคร่นาน
พญาอินทร์กษาศิลา�ณี เจ้าเมืองหิน ขึ้นเมืองนคร่นาน
พญามงคล เจ้าเมืองเชียงแรง ขึ้นเมืองนคร่นาน
พญาราช เจ้าเมืองสันทะ ขึ้นเมืองนคร่นาน
พญาเชื่องแก้ว เจ้าเมืองลี่ ขึ้นเมืองนครลำพูน
พญาไฟศาลา (น้อยศรี) เจ้าเมืองปุ่น ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่
พญาไชยยะ เจ้าเมืองสะเอียบ ขึ้นเมืองสา ขึ้นเมืองนคร่นาน
พญาขันทเสมา เจ้าเมืองปึง ขึ้นเมืองนคร่นาน
พญาปราบพลมาการ เจ้าเมืองเชียงเคียน ขึ้นเมืองนคร่นาน

(๒) “เจ้าเมือง” ยศระดับ “อาชญา” เช่น

อาชญาและ เจ้าเมืองและ ขึ้นเมืองนคร่นาน

(๓) “เจ้าเมือง” ยศระดับ “แสนหลวง” เช่น *

แสนหลวงนรินทร์ เจ้าเมืองยวม ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่
แสนหลวงไชยมงคล เจ้าเมืองขอบ ขึ้นเมืองนคร่นาน
แสนหลวงธรรมวุฒิ เจ้าเมืองปุ่น ขึ้นเมืองนคร่นาน
แสนหลวงธรรมศิริ เจ้าเมืองท่าปลา ขึ้นเมืองนคร่นาน
แสนหลวงไชยชนะ เจ้าเมืองอินทร์ ขึ้นเมืองนคร่นาน
แสนหลวงขันติยศ เจ้าเมืองไชยพรหม ขึ้นเมืองนคร่นาน

(๔) “เจ้าเมือง” ยศระดับ “แสน” เช่น

แสนเมืองมา เจ้าเมืองต้า ขึ้นเมืองลองฯ ขึ้นเมืองนครลำปาง
แสนวงศ์ เจ้าเมืองเตา ขึ้นเมืองนครลำปาง
แสนเมืองชื่น เจ้าเมืองเสริมซ้าย ขึ้นเมืองนครลำปาง
แสนราชนทรัพย์ทักษิ (เจ้าเมอกุก) เจ้าเมืองแหง ขึ้นเมืองฝางฯ ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่
แสนจิณ เจ้าเมืองย่าง ขึ้นเมืองนคร่นาน

(๕) “เจ้าเมือง” ยศระดับ “ท้าว” เช่น

ท้าวอินทรชา เจ้าเมืองแจ๊ะ ขึ้นเมืองนครเชียงใหม่
ท้าวอินทภิบาล เจ้าเมืองยา ขึ้นเมืองนครลำปาง
ท้าวนารे�ศ เจ้าเมืองมาย ขึ้นเมืองนครลำปาง

ภาคผนวก ค.

วิพากษ์ ปริวรรต และสอบทาน ตำนานเมืองเดิน

ตำนานเมืองเดินเป็นตำนานที่เน้นอธิบายที่มาของพระธาตุ พระพุทธบาท และชื่อสถานที่ต่างๆ ภายในเมืองเดินและเขตใกล้เคียง มากกว่าที่เป็นข้อมูลหลักฐานให้เห็น พัฒนาการในทางประวัติศาสตร์ของเมืองเดินโดยตรง

ตำนานเริ่มกล่าวว่าถึงพระพุทธเจ้าทรงเสวยชาติเป็นพญาวัว แล้วก็เล่าเรื่องต่างๆ ของพญาวัวจนมาถึงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อตรัสรู้แล้วก็เสด็จชื่นมาตามสถานที่ต่างๆ และกล่าวเป็นที่มาของชื่อบ้านเมือง คือตำนานเริ่มกล่าวตั้งแต่ ลาวerm ลับแล ท่าอดิ ท่าเสา ทุ่งยัง^{*} ส่วนพระอานนท์ก็ไปเทศนาธรรมให้กับชาวอยិ扬 และชาวอยិយាក់ตามชื่อนาม ที่นำสังเกตึกคือตำนานเมืองเดินเป็นตำนานที่กล่าวโยงถึงเมืองที่อยู่ใต้ลังไปในความลับพันธ์ อันเดิฟางศาสนา แต่ไม่ปรากฏในตำนานอื่นๆ อีก ៥ เรื่องของลำปางที่อยู่ตอนเหนือเมืองเดิน ชื่นไป หังนีลันนិម្ទនានว่าเขตของเมืองเดินติดต่อกับเมืองทางใต้ดังนั้นจึงปรากฏความลับพันธ์ ในตำนาน ซึ่งก็เหมือนตำนานใกล้เคียงคือตำนานพระธาตุแหลมลี่[†] ที่กล่าวถึงเมืองละโว เมืองศรีสัชนาลัย และเมืองทุ่งยังเช่นเดียวกัน

และต่อจากนั้นตำนานก็กล่าวถึงการเทศนาโปรดยักษ์ที่ฝ่าชุมทอง ชุมเงิน และชุมแก้วที่เมืองเดิน ทรงประทานเกศาธาตุและตรัสรพุทธทำนายถึงที่มาของชื่อเมืองเดิน บ้านอุมล่อง ในตอนนี้ตำนานกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์มีบทบาทอย่างมากต่อการ "ปกครอง" เพราะซึ่ให้เห็นว่าอนาคตจากผู้ปกครองจะมีความ昌ลดาดและความสามารถแล้วก็ ต้องมีคุณธรรมด้วย โดยตำนานแสดงผ่านพระสงฆ์ว่าเป็นผู้ตักเตือน จึงเป็นที่มาของชื่อ สังกะเดิน (สังฆเตือน) หลังจากนั้นก็กล่าวถึงที่มาของพระธาตุม่อนวันนอน โดยยกอีดีชาติ ของพระพุทธเจ้าตอนเสวยชาติเป็นพระญาวัวมาแสดง ต่อมาตำนานก็กล่าวถึงพระทับรอย พระพุทธบาทอยู่หน่อย แล้วก็กล่าวที่มาของชื่อแม่พลิก[‡] ทรงประทับพระพุทธบาทให้ลัวะ แล้วก็จบตำนานด้วยการกล่าวสั้งสอนให้บำรุงรักษาพระธาตุ พระพุทธบาท อันอยู่ในเมือง สังกะเดิน (เดิน)

* ลับแล ท่าอดิ ท่าเสา และทุ่งยัง อยู่ในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ปัจจุบัน

† วัดพระธาตุแหลมลี่ ตำบลปากกา อำเภอจังหวัดแพร่ปัจจุบัน

‡ คงเนื่องมาจากพุทธศาสนาเริ่มมีอิทธิพลมากขึ้น จนผู้ปกครองต้องมีหลักศพิธารชธรรมในการปกครอง บ้านเมือง

‡ อ่าเภอแม่พลิก จังหวัดลำปางปัจจุบัน

ตำนานเมืองเดินนี้มีลักษณะที่จะให้ความสำคัญกับชาวโโยธิยา เห็นได้จากตอนพระพุทธเจ้าทรงประทานเกศาธาตุให้ยักษ์ พระพุทธเจ้าก็ตรัสให้ชาวโโยธิยาหาที่ใส่เกศาธาตุ หรือตอนจะประทับพุทธบาทชาวโโยธิยาก็เป็นผู้ขอ จึงเห็นว่าตำนานคงให้ยักษ์เป็นตัวแทนของคนพื้นถิ่นที่ยังไม่ได้รับพุทธศาสนาเข้ามา แต่ชาวโโยธิยาเป็นผู้ที่ได้รับพุทธศาสนา ก่อนแล้วจึงทราบข้อปฏิบัติทางพุทธศาสนาเป็นอย่างดี และเป็นผู้ที่นำพาความเจริญคือพุทธศาสนา มาให้ ดังที่ปรากฏในตำนานเมืองเดิน

รูปปั้นวัวอนที่วัดพระธาตุดอยป่าต้า (ซ้าย) รูปปั้นแม่วัวกับลูกวัวที่วัดเวียง (ขวา)
สร้างขึ้นตามที่ปรากฏในตำนานเมืองเดิน

(ที่มา : ภูเดช แสนสา และภัทรพงศ์ เพาะปลูก, ๒๕๕๖)

ตำนานเมืองเดิน^๔

(พระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นพระญา瓦ถือกำเนิดที่เมืองเดิน)

< ๑ > โนโมตสสตุ : ตสสกค瓦^๕ อันว่าพระพุทธเจ้าชาติปางเมื่อได้เกิดมาเป็นโภคแห่งสุกราชา เป็นพระญาจวอสสุกราช ปพพเตนอล ยังอาไสร^๖ เชิงในม่อนดอยอัน ๑ มโนรมเม เป็นที่อันถูกเนื้อเพิงใจม่วนพระยิ่งนัก ปางนั้นพระก็จิ้งสะเต็จมาจากทั่งย่างมา รอดข้างแม่น้ำวัง พระก็มาขึ้นอยู่^๗ ม่อน(ดอย)อัน ๑ มีทิสสะหนวนออกข้างแม่น้ำอันนั้น พระก็มาปุจชาเจียรจากับด้วยมหาอันนหเทเรเจ้าว่า ดูราอันนหะพายข้างแม่น้ำทั้งวันตกด้านเหนือยังดงป่าอัน ๑^๘ รบเพียงดีมานัก ปางเมื่อภูพระตากตะ ปางเมื่อเกิดมาเป็นพระญาจว แม่ไฟประสุตที่นั้นแล ภูพระตากตะในที่นี้แล^๙ เพื่อจักปันนาตั้งไว้ยังเกสราธาตุโภโนนา คุณแม่ (แห่งภู) ตากตะ เกิดมา^{๑๐} เป็นพระญาจว ได้มาสังสมพารในที่นี้ทั้งหลายฝูงนี้แล^{๑๑} ดูราอันนหะ ในกาลเมื่อก่อนยังมีแม่น้ำแดงตัว ๑ กิโลเมตรกว้างแก่ได้ลึบเดือนแล้ว แม่น้ำตัว

< ๒ > นั้นก็มาร่าเพิงคีดเงินที่ขันจักประสุตลูกแห่งตน ก็มาร่าเพิงในใจอยู่อยู่คงท้อຍ ว่าดงป่าไม้อันมีในทิสสะหนวนแห่งนั้นร่มเย็นนักสุขเสมอใจ เป็นที่อันประเลิฐยิ่งนักแล โคนิ ส่วนว่าแม่น้ำตัวนั้นก็จะเดินไปตามราบป่า ขามน้ำไปสู่ทิสสะหนวนน่อ คันไพรอุดง

“ ฉบับหลัก “ตำนานเมืองเดิน” วัดแม่วงศ่วง ตำบลแม่วงศ่วง อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม ๘๙.๐๗๕.๐๑๑ - ๐๖๒ ผู้บริหารใช้ชื่อว่า “มล.๑” ส่วนฉบับสองทางนี้ก็ตามน้ำ ๒ ฉบับ คือ

(๑) “ตำนานเมืองเดิน” ฉบับวัดแม่วงศ่วง ตำบลแม่วงศ่วง อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม ๘๙.๐๗๕.๐๑๑ - ๐๖๒ ผู้บริหารใช้ชื่อว่า “มล.๒”

(๒) “ตำนานเมืองเดิน” ฉบับวัดแม่วงศ่วง ตำบลพระบาทวังดวง อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ผู้บริหารใช้ชื่อ ย่อว่า “มต.”

๕ (มต.) ตสสกคโต

๖ (มต.) ยังอันอาไสร

๗ (มต.) มาอดดข้างแม่น้ำวัง กีມายังอยู่

๘ (มล.๑), (มต.) ม่อนดอยอัน ๑

๙ (มต.) ดูราอันนหะ ขามน้ำทั้งวันตกด้านเหนือนี้ ยังมีดงป่าอัน ๑

๑๐ (มล.๒) ภูพระตากตะมาในที่นี้แล (มต.) แม่พามาประสุตที่นั้นแล ภูพระตากตะมาในที่นี้เพื่อ

๑๑ (มล.๒) ตั้งไว้ยังเกสราธาตุไว้โดยนาคุณแม่แห่งภูตากตะ เกิดมา (มต.) ตั้งไว้ยังเกสราธาตุไว้โดยนาคุณแม่ แห่งภูตากตะ อันเกิดมา

๑๒ (มต.) ได้มาสังสมพารในที่ทั้งหลายฝูงนี้แล

ที่นั้นแล้ว ก็ประสูตลูกเลี้ยในที่นั้นแล คันว่าประสูตลูกแห่งกพอาโคน้อยล่องไปทิสสะหนได้ เพื่อจักแสวงหาภิน^{๑๙} คันโปรดดอนดินที่ ๑ ส่วนว่าจัน้อยตัวนั้นกเป็นอันอิตอ่อนใจยิ่งนัก บอาจจักไปตามแม่ได้ กมานอนเลี้ยในที่นั้น ส่วนว่าแม่จังตัวนั้นกมารอยู่ในสถานะที่นั้นถ้าลูกแห่งตนกล้าเงงได้ ๗ วันแล้ว กพลูกแห่งตนจะเดินไปเล่า คันว่าโปรดไปถึงເຖືນທີ່ຕອຍ^{๒๐} อัน ๑ กพอาลูกแห่งตนแสวงหาภินหยาตามข้างตີ່ຕອຍที่นั้น คันว่าหลัคា มาแล้ว ส่วนว่าแม่จังตัวนั้นกพอาลูกแห่งตนขึ้นไปสู่จอมดอยอันนั้นแล้ว กพลูกแห่งตนนอนในที่นั้นหันแล^{๒๑} คันว่าแจ้งมาแล้ว แม่จังกมาระนิงใจ

< ๓ > ว่าງจักไปกินหยาทิสสะหนวันตก^{๒๒}
ແຄມເລ້າວ່າอັນ ส่วนว่าจัน้อยตัวนั้นกมาร้องอิตอ้อน
ເຊິ່ງແມ່ແຫ່ງتن ວ່າสถานະທີ່ສັນຈູານ^{๒๓} ທີ່ນີ້ກີ່ປັນອັນຄວຮະມາເຂາໃຈມາກັກແລ້ ຂອແມ່ເປັນເຈົ້າອ່າ(ໄດ້)ວ່າຈັກ
ໄປເຖືນວ່າອັນ^{๒๔} ຕາມກາສາແກ່ງຈັນແລ້ ส่วนว่าແມ່ຈັກ
ຕัวນັ້ນກີ່ບ້າຈັກຂັດຄຳລູກແຫ່ງتنໄດ້ ກເຂາລູກແຫ່ງتن
ນອນໃນທີ່ນີ້ໄດ້ ๗ ວັນແລ້ວ ກົມພາລູກແຫ່ງتنໄປຫາກິນ
ທີ່ສະຫະວັນຕົກໂດຍ ລໍາດັບວັນແຕ່ຕິ່ນທັງຫລາຍດາມ
ສລອກຫວຍຮາວເຫຼາ ດັນໄປໂດຍແມ່ນ້ຳນ້ອຍອັນ ๑ ກົມພາລູກຕົກໂດຍ
ນັ້ນກີ່ມາຮໍາເພີງຄີ່ດົງຫາທີ່ຍູ້ທີ່ນອນແຫ່ງتنແຕ່ຫັງ
ອູ້ຍິ່ຈ້າ ກີ່ອີດອັນທີ່ແມ່ແຫ່ງتنພິກຕິ່ນມາຫາ^{๒๕} ທີ່ຍູ້
ແຫ່ງتنແຄມເລ້າ ສ່ວນວ່າແມ່ຈັກຕัวນັ້ນກົມບ້າຈັກຂັດຄຳລູກແຫ່ງتنບົດໄດ້^{๒๖} ກົມພາລູກແຫ່ງتنພິກພອກ
ຕິ່ນມາທີ່ນັ້ນແລ້ວ ກົມພາລູກແຫ່ງتنລອງໄປດາມຮາວແນ້ຳນ້ອຍອັນນັ້ນ ລໍາດັບຕຽບ

พระธาตຸດອຍປ້າຕາລ
(พระธาຕຸມອຸນຈັນອອນ)
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๕๖)

๑๙ (ມລ.๒) ເຄາໂຄນ້ອຍລອງໄປທີສະຫະໄດ້ ເພື່ອແສງຫາກິນ

๒๐ (ມລ.๒) ດັນວ່າໄປໂດຍໄປເຖືນເຖືນທີ່ຕົກໂດຍ

๒๑ (ມລ.๒) ນອນໃນທີ່ນັ້ນແລ້

๒๒ (ມລ.๒),(ມຕ.) ຖັນກິ່ນທີ່ສັນຈູານ

๒๓ (ມລ.๒) ຮັງອີດອັນເຊິ່ງແມ່ແມ່ແມ່ຕົນ ວ່າสถานະທີ່ສັນຈູານ (ມຕ.) ວ່າสถานະສັນຈູານ

๒๔ (ມລ.๒),(ມຕ.) ອ່າຍ່າໄດ້ວ່າຈັກໄປເຖືນວ່າອັນ

๒๕ (ມລ.๒),(ມຕ.) ກີ່ຄະນິງໃຈວ່າຈັກໄປຫາກິນ

๒๖ (ມລ.๒) ແມ່ແຫ່ງຕົນພິກຫົນມາຫາ

๒๗ (ມຕ.) ຂັດຄຳລູກແຫ່ງຕົນໄດ້

<๔> เถิงแม่น้ำสบกันกับพากลูกตนข้ามด่าน(น้ำ)ที่นั้นแล้ว^{๑๖} ก็จะเพาะหน้าเข็นสู่ทิศตะหันเหนือแม่น้ำอันนั้นก็มาลงทันดอยอัน ๑ ก็เป็นที่เพิงใจมากนัก แม่งัวกีมาคระนิ่งใจว่าวันนี้ก็เป็นอันหลั่าค่ามาแล้ว ภูจักไปหาลูกแห่งตน ภูไปนอน^{๑๗} เสียจอมดอยที่ข้างแม่น้ำอันนี้เทอะว่าอัน ก็พอาเจ้าลูกแห่งตนเช่นสู่เดิงดอยอันนั้นแล้ว^{๑๘} กินอนในที่นั้นแล รตติยา ในกลางคืนอันนั้นยังมีนาค ๒ ตัวผัวเมีย ก็เป็นผู้รักสาวาทีแม่น้ำป่าถ้ำคูหาในดอยที่นั้น^{๑๙} มันก็สำแดงยังสีหนาทตามอิทธิทธิของมัน มันก็มาหากำทำห้อหัวน้ำไว้ยังดอยลูกนั้น มีเสียงอันอีดครางมีก้องไปทั่วท้องดอยทั้งมวล ส่วนว่าแม่งัวกีสะดุงตกใจกลัว^{๒๐} ดื่นหัวงามากนัก คันว่าแจ้งมาแล้วก็พอาเจ้าลูกแห่งตนเลียบขึ้นมาตามราวน้ำอันนั้นหันแล คันว่าหลั่าค่ามาแล้ว ก็ร่าเพิงคีดเดิงหาที่ที่อยู่ที่นอนแห่งตน ก็ลงแล้วผ่อไปมา ก็หันบัพพตาอยดอยที่ ๑ นั้น เป็นที่ระเมาเอาใจ

<๕> มากนัก ก็พอาเจ้าลูกแห่งตนเช่นไปนอนที่นั้นหันแล คันรุ่งแจ้งมาแล้วก็พากลูกตนไปแสวงหาภินทางอยอิรยาทางได้^{๒๑} คันค่ามาแล้วกีมานอนที่เก่า ส่วนหัวน้อยตัวนั้นอันแม่พากลูกนิก็จำเรินใหญ่ มากว่าใหญ่มา^{๒๒} ด้วยปีเดือนวันยามทั้งหลาย มีตัวอันเลาจาม มีเชาเหลือ้มมะماءบ คันว่าพรากแม่แล้วกีมาร่าเพิงคีดเดิงหาที่แม่พาไปนอนเมื่อก่อน ยังเป็นจัวน้อยอ่อนพายหลัง (เจ้า)กีເຂາ^{๒๓} ยังชี้สະปริวารแห่งตนข้ามท่าหัวมาตามป่า ก็มารอดมาเดิงยังที่อยู่ที่นอนแห่งตนแล้ว ก็มิใจซึ่นยินดีก็มีวันนั้นแล ตั้งแต่นั้นไปพายหน้า ส่วนพระญาจวัตัวนั้นคันไปหาภินทางไดก็พิกมานอนที่เก่าตرابต่อเท้าเสียงอายุแห่งตน คันว่าเมียนอายุชาตอันเป็นวันนั้นแล้ว ก็ไดเออตโนไปเกิดในขันฟ้าพายบน เป็นเทวบุตต์ตนสักดีสวารสตร์^{๒๔} เจ้าเกิดมาเที่ยวสังสารสั่งสมพารหlayschat บุญเจ้าอาจพอดี สังปารมี ๓๐ ดวง เดتمแก่แล้ว ไดมาเกิดในห้องแม่แก้วขือสرمหมายา เจ้าหนี

(มล.๒) ข้ามด่านน้ำที่นั้นแล้ว (มต.) พากลูกแห่งตนข้ามด่านน้ำที่นั้นแล้ว

(มล.๒) ก็เพิงใจมากนัก แม่งัวกีมาคระนิ่งใจว่าวันนี้ก็เป็นหลั่าค่ามาแล้ว ภูจักไปหาลูกแห่งตน ภูไปนอน (มต.) ภูจักไปหาลูกแห่งตนไปนอน

(มต.) ก็พอาเจ้าลูกแห่งตนเช่นสู่จอมดอย

(มล.๒) ยังมีนาค ๒ ตัวผัวเมีย เป็นผู้รักสาวาทีแม่น้ำป่าถ้ำคูหาในดอยที่นั้น (มต.) ยังมีนาค ๒ ตัวเมีย เป็นผู้รักสาวาทีแม่น้ำป่าถ้ำคูหาในดอยที่นั้น

(มล.๒) ส่วนว่าแม่งัวสะดุงตกใจกลัว

(มต.) แสวงหาภินทางอยอิรยาทางได

(มล.๒) มากว่าเจ้าใหญ่มา

(มต.) ยังเป็นหัวน้อยอ่อนพายหลัง เจ้ากีເຂາ

(มล.๒) เป็นเทวบุตต์สักดีสวารสตร์

(พระพุทธเจ้าสติจั่นหัวเมืองต่าง ๆ มาสู่เมืองเดิน)

< ๖ > ออกไปบวชได้ ๖ วันສ่า จึงจักได้ตรัสระญาลพัญญาเป็นครูแก้วแก้โลก เป็นพระประธานสัตตาในกาลับดัด(นี้)แล ภูพระตากตะจะระเดินไปโปรดสัตตทั้งหลายตั้งแต่ เมืองลาวร์ม ภูพระตากตะก็ยังบ้ำได้ไว้สถาน(ที่) เมื่อภูฯ พระตากตะมารอดหันหัวที่ได้ ล้าวโลมเอาสัตต์ เมืองอันนั้นจักได้ชื่อว่าเมืองลาวล่มพายหนามีหันชะแล ถัดแต่นั้นมาภู ตากตะก็สรรเด็จมาสู่เมืองอัน ๑ กีเทสนาอัมมห์ท้อเข้าฟัง พร่องกีมาลับแลผ่ออยู่แล้วกี แล่นหนี^{๗๓} เมืองอันนั้นจักได้ชื่อว่าลับแลมีหันชะแล ถัดแต่นั้นภูพระตากตะก็สรรเด็จไป เช่า(อยู่) ห้อเจ้ากิกขุปุกุชนหายอิตพักเสีย(ที่)แม่น้ำอันนั้น^{๗๔} พายหนาเข้าจักเรียกกันว่าท่าอิต ท่าเสา^{๗๕} มีหันชะแล ถัดแต่นั้นมาภูพระตากตะก็สรรเด็จมาอย่างที่ ๑ เมื่อห้ออาณัท^{๗๖} ไป เทสนาอัมมโปรดขาวอโยธิยา เมื่อภูพระตากตะยังถ้ามหานาท แลวมาอยู่ลงแลเห

< ๗ > ผอทิสสะทั้ง ๔ วันนั้น พายหนาเข้าจักเรียกกันว่าทั่งยังแลมีหันชะแล ที่นี่ มหาอันทะไปเทสนาอัมมแล้ว^{๗๗} مانั้นจันเข้าเหนือฝาก้อนนั้น พายหนาเข้าจักเรียกว่า พาแท่นมีหันชะแล ภูพระตากตะยังถ้ามหานาทมานะทันแล้ว จึงจักสรรเด็จมาในถานะ ที่นั้น ชาวอโยธิยาทั้งหลายกีตามทวยมา(มาก)^{๗๘} ภูตากตะก็ได้เทสนาอัมมไขชาตปาง เมื่อได้เปนจังหวืดสูท่านทั้งหลายฟังกีบัวร์มวนแล้วมา เราทั้งหลายจักสรรเด็จไปที่เกิดแห่งภู พระตากตะปางเมื่อเปนพระญาจว เมื่อไว้เกสรธาตุก่อนแล ในการละยามนั้นในถานะที่ นั้น^{๗๙} ยังไปเปนบ้านเปนเมืองเทือ ยังเปนป่าดงเปนที่อยู่แห่งแรด ช้าง เสือ หมี สิงห์ (กะทิง) หัวເຄືອນ ละມ້າງ กວາງ ພັນ ທັກຫາຍ ອາກ(ເສພ)ອາໄສຣ^{๘๐} ในປາໄມ້ຂຶ້ນສະບວກหนองที่ ທັກຫາຍຝູ້ນັ້ນແລ ໃນກາລະຍາມນັ້ນຍັງມີ^{๘๑} พระญาຍັງໃຫຍ່ ๓ ຕັວ ອັນຍູ່ຝັ້ງສາຂຸມແກ້ວ ແຫວນເງິນຕຳ ໃນປະເທສປ່າໄມ້

๗๓ (มต.) ยังบ้ำได้ไว้สถานเทือ เมื่อภู

๗๔ (มล.๒),(มต.) กีเทสนาอัมมห์ท้อเข้าฟัง พร่องกีบัฟัง พร่องกีมาลับแลผ่ออยู่แล้วหนีไป

๗๕ (มล.๒) ห้อเจ้ากิกขุปุกุชนหายอิตพักเสียที่แม่น้ำอันนั้น(มต.) สรรเด็จไปเช่าอยู่ ห้อเจ้ากิกขุปุกุชนหายอิต พักเสียที่แม่น้ำอันนั้น

๗๖ (มล.๒),(มต.) จักเรียกกันว่าท่าอิต ท่าเชา

๗๗ (มต.) มาอย่างที่ ๑ เพื่อห้ออาณัท

๗๘ (มล.๒) ที่นี่มาหานาทเทสนาอัมมแล

๗๙ (มล.๒),(มต.) ทวยมากนัก

๘๐ (มล.๒) ໃນກາລະຍາມໃນถานะที่นั้น

๘๑ (มต.) สิงห์ ຂະທົງ ມັງເຄືອນ ກວາງ ພັນ ທັກຫາຍ ອາກເສພອາໄສຣ

๘๒ (มล.๒) ໃນກາລະຍັງມີ

<๔> พระหนาที่นั้น พระญาวยักษ์ตัว ๑ รักษาหมูคำอยู่ที่สสะหนวันออก ตน ๑ อญ รักษาหมูแก้วอยู่พายที่สสะหนเห็นอ ตน ๑ รักษาหมูเงินพายที่สสะหนวันตก เมื่อเข้าเป็นคน เมื่อก่อนเขามามัวเมาด้วยชุมเงินคำแก้วหวานฝูงนี้ จิตเขาติดตอยู่หนึ่ง คันเข่าตายก้มควิปاقتิ แห่งเข้าจึงนำมาหื้อได้มาเกิดเป็นประตยักษ์อยู่รักษาที่หังหลายฝูงนี้แล ใน(เมื่อ)พระญาวยักษ์ ใหญ่^๑ ตัวนี้ เขารอดล่าหากินเทิงกัน เขาเตียรย่อมาพากพาณกินเนื้อตามราบป่าด่านสัตต์ หังหลาย เทียวลงกินน้ำ^๒ น้ำสู เมื่อถ่าย เขากะเป็นสายกัน ในวันอันพระพุทธเจ้ามานั้น เขากะไปประสูมชุมนุกันยังที่อยู่พระญาวยักษ์พายที่สสะหนวันออกพันแล สัตตากัสพัญญ พระพุทธเจ้ากีรศเด็จช้ามแม่น้ำสูที่แม่วัวเลี้ยงลูกหันก่อน พระพุทธเจ้ากีรศเข้าโนรือสัมมาบัต ส่องมัคคุณผ่อที่จักสถาปนา(ไว้)เกศาธาตุ^๓ พระพุทธเจ้ากีรศด้วยประญาทิพพจกุแห่งตน ก็มาลงหันยังพระญาวยักษ์ ๓ ตน เชา

<๕> เข้าชุมนุกันอยู่พายที่สสะหนวันออก พระพุทธเจ้ากีรศจากับด้วยมหาอันทะ ว่าพายหน้าဏะที่นี้จักปรากฏเป็นบ้านเป็นเมืองใบมีหันจะและ บัดนี้เท่ายังมียักษ์ ๓ ตน^๔ เข้าอยู่รักษาประเทสป่าไม้ที่นี้แล ภูตaculaตะจักรไปสั่งสอนยักษ์^๕ ห้อเข้าตั้งอยู่(ใน) สรณคมหัง ๓ ก่อนแล^๖ สูท่านหังหลายจุ่งเอากันรออยู่ถักภูตaculaตะยะมเดียว ๑ ก่อนเทอะ ว่าอัน พระพุทธเจ้ากีรศเด็จไปที่สสะหนวันออกชัยเห็นอ ก็ไปจวนใส่พระญาวยักษ์ ๓ ตัวอัน ประสูมชุมนุกันยังจอมดอยที่นั้นหันแล พระพุทธเจ้ากีรศไปปรากฏส่องหน้าแห่งพระญาวยักษ์ หัง ๓ หันแล เมื่อนั้นยักษ์บڑูว่าเป็นพระเจ้า มันกีใส่ใจว่าจักกะทำร้ายแก่พระเจ้า ตัว ๑ มันกี เนรมิตดาวน์แดง(เป็น)ดั้งพระอาทิตย์ ตัว ๑ กีเนรมิต^๗ อ้าปากกว้างเข้ามาหา พายในปาก เป็นนักชัตตฤกษ์เดือนดาวดั้งห้องปตุลະอากาศ ตัว ๑ เนรมิตตนเป็นดั้งพระญานาคเลิกพังพาน และเข้ามาหา ยามนั้นพระสัตตากีรศทำห้อแผ่นดินหัวนี้ให้

^{๑๖๘} (มล.๒),(มต.) พระญาวยักษ์ตน ๑

^{๑๖๙} (มต.) ในเมืองพระญาวยักษ์ใหญ่

^{๑๗๐} (มต.) เข้าเตียรย่อมาพากกินเนื้อตามราบป่าด่านสัตต์เทียวลงกินน้ำ

^{๑๗๑} (มต.) ผ่อที่จักสถาปนาไว้เกศา

^{๑๗๒} (มต.) บัดนี้เท่ายังมียักษ์ ๓ ตัว

^{๑๗๓} ใช้ “ยักษ์” ตามฉบับ มล.๒ และ มต. ส่วนฉบับ มล.๑ ใช้เป็นฉบับหลักใช้ “สัตต์”

^{๑๗๔} (มล.๒) สั่งสอนยักษ์ห้อเข้าตั้งอยู่สรณคมหัง ๓ ก่อนแล (มต.) สั่งสอนยักษ์ห้อเข้าตั้งอยู่ในสรณคมหัง ๓ ก่อนแล

^{๑๗๕} (มล.๒) อยู่ถักภูตaculaตะยะมเดียว ๑

^{๑๗๖} (มต.) มันกีเนรมิตดาวน์แดงเป็นดั้งพระอาทิตย์เข้ามาหา ตัว ๑ เนรมิต

< ๑๐ > สะท้านลั่นลงทันที เมื่อตนจักผ่าหัวผิยักษ์เต้าเขาก็รู้ว่าเป็นพระเจ้า เขาก็เข้ามากราบไหว้สมมา^{๔๘} ยามนั้นพระสัตถาปันสรณคมหือแก่ยักษ์ ๓ ตนรับเอาแล้ว พระก็สรเด็จมายามเดี่ยว Nikolai ทัง ๓ ตัว^{๔๙} กิตามทวยมาบอยู่ เข้ามาสู่ที่พระเจ้าสรเด็จมหาสาวักกะ ๕๐๐ พระองค์ กีตั้งอยู่หันหน้อย ๑ เจียรชา^{๕๐} กับด้วยพระมหาอานันทะว่า ดูราอานันทะบัดนี้ ภูตaculaจะไปสู่ป่าไม้ที่แม่ไปประสูตปางเมื่อเป็นวันนั้นก่อน บีด ๑ เรากังหularyเยี่ยะพิกพอก ศีนมาที่นี่จะแล้วอัน พระก็พาเราสาวักกะทั้งหลายไปสู่ที่สระหนองน้ำแม่น้ำอันนั้น กีไปรอดไปถึงดงป่าที่นั้น พระพุทธเจ้าก็ไปยังอยู่ที่แม่น้ำไปประสูตลูกหันแล โซยกโข ส่วนว่า พระญา yok ๓ ตนเขาก็มาแปลงยังอาสนาด้วยดอกไม้ทั้งหลาย และก็ให้มันตนพระพุทธเจ้าขึ้น นั่งสถิตสำราญอยู่ในที่นั้นกับด้วย(เจ้า)กิกซุกหังหลายหันแล^{๕๑} เมื่อนั้นมหาอานันทะเกรเจ้าก็ขอ เกสานาตุเชิงพระพุทธเจ้าหันแล พระ

(พระพุทธเจ้าประทานเส้นเกสา)

< ๑๑ > พุทธเจ้าก็เอามือสอยเกสาแห่งตน กีได้เกสาธาตุออกมา ๓ เส้นแล้ว^{๕๒} พระพุทธเจ้าก็เจียรจากับด้วยชาวอโยธยาฝูงตามทวยมาว่า ชาวอโยธยาเหย สูงเข้าหาเยื่อง ที่จักไส้เกสาแห่งภูตaculaจะอันเทอะว่าอัน ชาวอโยธยา กีตื่นหัวฟังรับเชษาหาได้กับไม้ราก^{๕๓} ได้ ๓ อันมาแล้ว ส่วนพระญา yok เขาก็แต่งกระอูบแก้ว กระอูบเงิน กระอูบคำ มาไว้ถ้ารบรรจง เอกหันแล พระพุทธเจ้าก็เอากesesanata ยืนหือพระมหาอานันทะ มหาอานันทะกีรับเราด้วย หัวแห่งตนแล้ว ส่วนว่าเกสาธาตุแก้วดวงคราน กีกະทำ(ยัง)ปฎิหารย์^{๕๔} ฝรัสมีขาวเขียวเหลือง แดงหม่นสี สถิตอยู่หนึ่นเมื่อมหาอานันทะในการละยามนั้น ชาวอโยธยาหังหลายเขาก็ต่างกีคน ต่างหัน^{๕๕} ยังรัสมีอันพุ่งออก พร่องว่าแดงงามนักนอ พร่องว่าเหลืองนักนอ^{๕๖} พร่องว่าสีว นักนอ พร่องว่าหม่นนักนอ ต่างคน

^{๔๘} (มล.๒) เขาก็เข้ามากราบสมมา

^{๔๙} (มต.) ยักษ์ ๓ ตัวรับเอาแล้ว พระก็สรเด็จมายามเดี่ยว Nikolai ทัง ๓ ตัว (มล.๒) พระก็สรเด็จมายามเดี่ยวหัน ยักษ์หัง ๓ ตัว

^{๕๐} (มต.) พระเจ้าก็สรเด็จมหาสาวักกะ ๕๐๐ พระองค์ กียังอัญหันหน้อย ๑ กีเจียรชา (มล.๒) สาวักกะ ๕๐๐ พระองค์ กีอัญหันหน้อย ๑ เจียรชา

^{๕๑} (มล.๒),(มต.) กับด้วยเจ้ากิกซุกหังหลายหันแล

^{๕๒} (มล.๒) กีได้เกสาธาตุออก ๓ เส้นแล้ว

^{๕๓} (มล.๒) แห่งภูตaculaจะอันเทอะว่าอัน ชาวอโยธยา กีตื่นหัวฟังรับเชษาหาได้กับไม้ราก (มต.) ชาวอโยธยา กีตื่นหัวฟังรับเชษาหาได้กับหังไม้ราก

^{๕๔} (มล.๒),(มต.) กีกະทำยังปฎิหารย์

^{๕๕} (มล.๒) ชาวอโยธยาหังหลายเขาก็ต่างคนต่างหัน (มต.) ชาวอโยธยาหังหลายเขาก็ต่างคนก็ต่างหัน

^{๕๖} (มต.) พร่องว่าเหลืองงามนักนอ

<๑๒> กิต่างว่าເຄີຍກັນ(ເລື່ອງ)ເນື່ອງນັ້ນ^{๑๐} ບໍລັສັກເທົ່ອທັນແລ້ມີອັນພະບຸກອເຈົາ
ຈຶ່ງວ່າຫຼືສູ່ໄດ້ເຄາະຖາຕຸກຕາຄະໄສໂກສເສີຍເທວ່າອັນ ຂາວໂຢີຍາຈຶ່ງເຂົາໄມ້ຮັກຢືນຫຼື
ມາຫາອັນທະກົບເຄາກັບໄຟຮັກໄສ່ໄວ້ຊື່ດວງ ສ່ວນພະບຸກຍັກໝັນກີເກໂກສແກ້ວເຈິນຄຳຍື່ນຫຼືມາ
ຫາອັນທະຫຼື່ຕຸນ ມາຫາອັນທະກີເຄາະຖາຕຸໄສໃນໂກສທັນໄວ້ເສີຍຕ້າຍດີແລ້^{๑๑} ພະບຸກອເຈົາກີ
ຕໍ່ານວຍໄວ້ວ່າພາຍຫັນປາກີທີ່ນີ້ຈັກເປັນບັນເມືອງ ຕົນທັງໝາຍເຍີຍກະສົງກົງຈັກມັກເຕິຍກັນປັບ
ແລ້ວສັກເທົ່ອ ເຊັ່ນໄດ້ບໍມີນັກປະຈຸບັນໄຕຣີເພີມາຕັດຄຳເສີຍ^{๑๒} ເຂົາກົບຝັ້ງແລ້ ເຂົາທ່ານັກເກົ່າສັງຈະ
ນັກປະຈຸບັນອໍາຈາຍຢືນຫຼືຕັດເຕີນຫຼູ້ອັນ ດັ່ງກົມາຕັກເຄາະຖາຕຸໄສໂກສນີ້ແລ້ ອານັນທະເໜຍ ຖຸກຕາຄະນີພັກນ
ໄປແລ້ວສົກຮາຈີໄດ້ ៥๐๐ ປີ^{๑๓} (ພ.ສ.๑๗๘) ຄານະທີ່ນີ້ຈັກປະຈຸບັນເປັນບັນເມືອງໄປປະແລ້ ໃນ
ກາລະຍາມນັ້ນຍັງ(ຈັກ)ມີພະບຸກາຕຸນ ๑ ຂໍອ່າວ່າໂສກຮາຊັ້ນມີກຣາຊ ເກີດມາຍກຍອ^{๑๔} ສາສະກຸດຕາຄະຕະ

(ที่มาของนามเมืองสังฆะเต็น)

< ๑ > จักแกកธาตุภัตตาคตมะปะจุ(ไว้)ตาม^{๑๔} ที่ภูตภัตตาคตมาปันหนาธาตุไว้ในป่าประเทศไทยนี้มีหันชะแล ภาระยามนั่นบ้านเมืองที่นี่จักประภูมิชื่อวิมปตตระรภภูรักษ์มีแล^{๑๕} ผงเป็นลูกสิลิกซ์ภูตภัตตาคตที่จักເเอกสาราธาตุภัตตาคตมะແຈกในที่นี่ เขาถิจักເเอกสาร่องไปตามสายหัวอันนี้แล้วนำมายังปะจุไว้ตามที่ภูตภัตตาคตท่านดังไว้นั้นแล พายหน้าแต่นั้นยังจักมีลูกสิลิกซ์ภัตตาคตจะจักພาເเอกสาริวาระแห่งตนฝังเป็นลูกสิลิกซ์มาแต่ที่สະຫນหนอนหัวอันนี้ มาเลิกยกย่อ(ยัง)ສາສนา^{๑๖} ภูตภัตตาคตที่อค้านคุงรุ่งเรืองไปพายหน้าทราบต่อเท้า ๕๐๐ วัสดาชະแล ส่วนหัวพระญาทั้งหลายฝังอยู่ในเมืองที่นี่ เขาถิจักເเอกสารักประษญญູมีประญาและพระบาท^{๑๗} พระธาตุอันดังที่หงษ์หลายฝูงนี้เป็นที่เพิ่งแหงเชาไปพายหน้า เข้าเท่าจักເเอกสารังสะตักเตินชื่อ อัน พายหน้า เมืองอันนี้จักประภูมิได้ชื่อว่าสังสะเตินเมีหันชะแล ว่าอันแล้ว พระพุทธเจ้าถิจากกับด้วยประญา ยกข ๓

๒๙ (มล.๒),(มต.) เดียงกันเลียงเก้องั้น
 ๓๐ (มต.) ด้วยดีเด็ด *

๒๑ (มล.๒),(มต.) ผู้จัดไตรเพทมาตัดเสีย

๒๒ (มล.๒) ไปแล้วสกราช ๕๐๐ ปี

๒๓ (มล.๒) ในกาลยามนั้นยังจักรพรรดิพระญาติน ๑ ซึ่งอว่าอสกราชอัมมิกะ ก็ิติกยอก (มต.) ในกาลยามนั้นยังจักร

๒๔ (มล.๒) ปัจจุวัฒนา (มต.) ปะจุวัฒนา

๒๕ ใช้ “อังปัตถะรัฐ” ตามบัญชี มล.๒ และ มต. ส่วนฉบับ มล.๑ ซึ่งใช้เป็นฉบับหลักเป็น “อังฟัตถะรัฐ”

๒๖ (มล.๒),(มต.) มาเลิกยกอยองั้นสาสนា

๒๗ (มต.) ส่วนท้าพระญาณอยู่ในเมืองที่นี้ เขาก็จักເອນักปราษฎผู้มีประทุณและເອາພະບາຫ

(ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่ดอยป่าตาลและอุ่มล่อง)

<๑๔> ตนนั้นว่าสูห่านจุ่ง^{๑๙} จัก
พากันแต่งແປลงอุ่มังคธาตุกุตถากตะทัด
ที่นี่ กุตถากตะได้เป็นข้ออันแม่พามา
ประสูติที่นี่เทอวะว้าอัน พระญา yokชีใหญ่ทั้ง
๓ ก็แต่งແປลงยังอุ่มังคะอันใหญ่ ๑ แล้ว^{๒๐}
ก็ເກາໂກສคำอันໄລءາຕຸພະພອເຈົ້າລັງປັຈຸ
ໄວ້ກ່ອເຈົດຍໍາມາຍໄວ້ສູງ ๖ ສອກ ແປລຍນົດ
ຟັນຜັດໄວ້ ๕ ດ້ານໜັນແລ ພະພູທອເຈົກສັ່ງ
พระญา yokชีທັງ ๓ ຕනວ່າຫຼືຂອງສູງເຂາກັນຮັກ
ສາສານາແລ ອຸດຄາຕອັນດັບໃຈໃນທີ່ນີ້ ທີ່
ທັງໝາຍຝູງນີ້^{๒๑} ຕຣາບຕ່ອເທ້າ ๕ ພັນພະວັສສາເທອວ່າອັນ ພະພູທອເຈົກເກົຍສະປິວາຮແ່ງ
ຕົນກັບທັງພະພູຍົກຍົກ ອູ້ອຸ່ມເຂາຮາຕຸພະພອເຈົ້ານັ້ນຂອ່າຍໜ້າມາທີ່ສະຫະໃດນ້າອັນນັ້ນ
ມາເຖິງທີ່ພະພູທອເຈົ້າທີ່ປະວາຍຝູງຢ້າ ພະພູທອເຈົ້ານັ້ນຂອກທີ່ພະພູຍົກຍົກ^{๒๒} ຂຸດອຸ່ມັກແລ້ວ
ກົກເກສາຮາຕຸເລັນອັນໄສ່ກະອຸບເງິນນັ້ນປະຈຸໄວ້ທີ່ນັ້ນ ແລ້ວແປລຍນົດຜັດໄວ້ ๕ ດ້ານ ກ່ອເຈົດຍໍາມາ
ສູງ ๖ ສອກໝາຍໄວ້ທັນແລ ພະພູທອເຈົກຕຳໝາວຍໄວ້ວ່າຄານະທີ່ນີ້ປາງ

หอดີອາຮັກເຈົວດີພະຮາຕຸດອຍປ່າຕາລ

(ທີມາ : ຖະເຈົນສາ, ๒๕๕๐)

<๑๕> ເນື້ອກຸດຄາຕະເກີດມາເປັນພະພູຍັງແມ(ກ)ພາມາຮອທີ່ນີ້ ອຸດຄາຕະມາສູຫ່ານ
ທັງໝາຍ^{๒๓} ກົມາຮອຍ່ຽ້ນີ້ຄ້າກຸດຄາຕະແລ ພາຍໜ້າຄານະທີ່ນີ້ຈັກປາກງູ້ຂໍວ່າອຸ່ຮອ^{๒๔} ຕາມ
ແມ່ຈົວມາຮອລູກນັ້ນແລ ພາຍໜ້າເຂາຊ້າ(ຈັກ)ເອາ^{๒๕} ນາມແທ່ງລູກສຶກຍົກຸດຄາຕະ ເຂາຮາຕຸລ່ອງມາ
ຈາກທີ່ສະຫະເໜີນົມາກັບປັນນະໄວ້ທີ່ນີ້ ເຂົກ້ຈັກແພື່ອເລີຍວ່າອຸ່ມລ່ອງ ຕາມນາມລູກສຶກຍົກຸດຄາຕະ
ເຂາຮາຕຸລ່ອງມານັ້ນແລ ແລ້ວພະພູທອເຈົກສະເໜີໄປສູທີສະຫະວັນທັກ ອະພາບເຊິ່ງຄານະ
ມ່ອນດອຍອັນຕົນໄດ້ເກີດມາສ້າງສົມພາຣປາງເນື່ອໄດ້ເປັນພະພູຍັງ ແມ່ພາມານອນອູ່ທີ່ນັ້ນທັນແລ
ໃນກາລະຍາມນັ້ນຍັງມີພະພູຍັງວ້າຕ້ວ ๑ ມີປະວາງໄດ້ຮອ້ອ້າຫຼວງ ກົກເກັນເຂົມາໄຫວ້ພະພູທອເຈົ້າເພື່ອ

๑๙ (ມຕ.) ວ່າສູຫ່ານທັງໝາຍຝູງ

๒๐ (ມຕ.) ອຸ່ມັກແລ ແລ້ວ

๒๑ (ມລ.๒) ຕດາຄະອນໄວ້ໃນທີ່ນີ້ທັງໝາຍຝູງນີ້ (ມຕ.) ຮັກສາສານາແລ ອັນອຸດຄາຕະມາສູຫ່ານທັງໝາຍຝູງນີ້

๒๒ (ມຕ.) ພະພູທອເຈົກບອກພະພູຍົກຍົກ

๒๓ (ມລ.๒) ແມ່ກີ່ພາມາຮອທີ່ນີ້ ອຸດຄາຕະມາສູຫ່ານທັງໝາຍຝູງ (ມຕ.) ແມ່ກີ່ພາມາຮອທີ່ນີ້ ອຸດຄາຕະມາສູຫ່ານທັງໝາຍ

๒๔ (ມລ.๒) ພາຍໜ້າຄານະທີ່ນີ້ປາກງູ້ຂໍວ່າອຸ່ຮອ

๒๕ (ມຕ.) ພາຍໜ້າເຂາຊ້າຈັກເອາ

จักรับเอาเกสาราดุแห่งพระพุทธเจ้า ก็รู้ใจแห่งพระญาจวัดวันนั้นแล้ว ก็เอาโกสราดุพระพุทธเจ้า ห้อยเข้าจวัดวันนั้นมา ส่วนพระญาจวัดวันนั้นก็ไปก่อนหน้าแห่งพระพุทธเจ้าแลประวารสัตต์ทั้งหลาย กิมารอดมาเดิงโดยที่นั้นแล้ว

พระธาตุวัดอุ่มล่อง ศิลปะแบบพม่า – ไทยยุ่

(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๔๖)

<๑๖> กิมاكุเข่านอนลงเห็นขอມดอยที่นั้นแล้ว^{๗๖} ถานะที่นั้นยังมีหินก้อน ๑ มีหน้า อันรานเพียง^{๗๗} เรียงงามมากนัก ส่วนว่าพระญาจวัดวันนั้นก็น้อมหัวลงเอากอสราดุพระเจ้า ตั้งไว้เหนือหินก้อนนั้น พระพุทธเจ้าก็ยัง-era^{๗๘} ยัสสะบริวารแห่งตนมาสถิตสำราญในดอยที่นั้น กิเป็นอันสุขสำราญนานใจยิ่งนักแก่ปริสักทั้งหลาย ส่วนขุนอินท่าเจ้าฟ้าก็สรະเด็จลงมาเนรมิต เจติยะแก้วบัวรากดสูง ๖ สอก แล้วก็เนรมิต^{๗๙} อุ้มังคะกวนไว้ แปลงยนต์ผัดไว้^{๘๐} ๔ ด้านแล้วก ถ่มเลีย พระพุทธเจ้าก็หื้อพระญาวยักษ์ก่อเจติยะแล้วด้วยดินและอิดหมายไว้สูง ๖ สอกก็มีแล้ว^{๘๑} พระพุทธเจ้าก็ดำเนินรายไว้わ่ปางเมื่อพระตถาคตจะสังสมพารกได้มาอนที่นี้ พระญาจวัดวัน นำ เอาาราดุมาหึมีกิมاكุเข่าที่นี่ ถานะที่นี่จักปรากฏชื่อว่าม่อนจัวนอนมีหินชะแล พระพุทธเจ้า กิสรະเด็จไปสู่ทิสสะหนนไใต้ กิไปยืนอยู่ฝ่าก้อน ๑ ส่วนพระญาคตัวอยู่รักษาถานะที่นั้นมัน กิหันพระพุทธเจ้ายืนอยู่

- ^{๗๖} (มล.๒),(มต.) ขอມดอยที่นั้น
- ^{๗๗} ใช้ “ราบเพียง” ตามฉบับ มล.๒ และ มต. ส่วนฉบับหลัก มล.๑ ใช้ “เรียบเพียง”
- ^{๗๘} (มต.) พระพุทธเจ้าก็อา
- ^{๗๙} (มล.๒) แก้วบัวรากดสูง ๗ สอก แล้วเนรมิต
- ^{๘๐} (มล.๒) กวนไว้ เป็นยนต์ผัดไว้
- ^{๘๑} (มล.๒) ดินอิฐหมายไว้สูง ๓ สอกก็มีแล

(พระพุทธเจ้าประทับรอยพระพุทธบาทที่พระบานหังตะวง)

< ๑๗ > ผาก้อนนั้น มันก็ปูรี(จัก)ว่าเป็นพระเจ้า^{๔๙} มันก็ตื่นห่วงเลิกพังพานขึ้นหมายว่าจักจะทำร้ายแก่พระเจ้าแล พระเจ้าจึงกล่าวว่ากูนี้บใช่คนโดยยาสามานแล กูนี้เป็นพระพุทธเจ้าตน ๑ ด้วยว่าอันส่วน(ว่า)พระภูนาคมันก็มากล่าว(ว่า)พระพุทธเจ้า^{๕๐} สังมาหันอยชา พระพุทธเจ้าทั้งหลายฝูง(เป็น)แล้ว^{๕๑} มาแต่ก่อนใหญ่ด้วย อันนี้ท่านมาล่ายกแล้วว่าอันยามนั้นพระพุทธเจ้าก็เนรมิตย่าหัวพระภูนาคตัวนั้นหือจมลงไปหันแล พระภูนาคมันก็กลัวมากนัก มันก็แสวงหาดอกไม้มาสมมาโถสกับด้วยพระพุทธเจ้า^{๕๒} กับกระยะเดี๋ยวซึ่งสู่จอมดอยอันนั้นแล้ว ก็เจียรจาก^{๕๓} กับด้วยมหาอันนนแหะและขาวอโยธยาว่า เมื่อกูตถาคตจะได้เกิดมาเป็นพระภูนาค แม่พามานอนที่นี่ ถานะที่นี่กูจักไว้ป่าที่ ๑ เพื่อจักตอบคุณแม่วัวแล้วว่า อันนแหะและขาวอโยธยากรขอรอยปาหกับด้วยพระพุทธเจ้าแล พระพุทธเจ้าก็เอียบผาก้อนนั้นจะเพาะหนาพิกศินเมื่อเห็นอ อนุญาตให้มหาอันนแหะเอียบผาก้อนใต้พายหลังจะเพาะ

รอยพระบาทของพระอานันท
อยุไกลักษณพระบานหังตะวง
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๕๖)

< ๑๘ > หน้าขึ้นเมื่อเห็นอเสมอ กันแล้ว^{๕๔} พระพุทธเจ้าก็ดำเนินรายไว้ว่าถานะที่นี่จักปรากฏขึ้นว่าป่าทดดอยหน้อยวังห่วง ตามนามแห่งพระภูนาคแลแม่วัวตื่นห่วงนั้นมีหันชะแล พระพุทธเจ้าก็สั่งพระภูนาคหัง ๒ ผัวเมียนนั้นว่าหือสูหัง ๒ อันเป็นนาคราช^{๕๕} ได้รักษาป่าหกพระบาทพระธาตุกูตถาคตจะปันนะตั้งไว้ในที่ทั้งหลาย ๕ แห่ง^{๕๖} นี้ครบต่อเท่า ๕๐๐๐ พระวัสสาเทอะว่าอันแล พระพุทธเจ้าก็เจียรจากกับด้วยมหาอันนแหะว่า ดูราอันนแหะ

^{๔๙} (มล.๒),(มต.) มันก็ปูรีจักว่าเป็นพระเจ้า

^{๕๐} (มล.๒) ส่วนพระภูนาค มันก็มากล่าวว่าพระพุทธเจ้า (มต.) ส่วนว่าพระภูนาค มันก็มากล่าวพระพุทธเจ้า

^{๕๑} (มต.) พระพุทธเจ้าทั้งหลายฝูงเป็นแล้ว

^{๕๒} (มล.๒) จอมดอยอันนั้นแล้ว เจียรชา

^{๕๓} ใช้ “เมื่อเห็นอเสมอ กันแล้ว” ตามฉบับ มล.๒ และ มต. ฉบับหลัก มล.๑ ใช้ “เมื่อเห็นอ กันแล”

^{๕๔} ใช้ “นาคราช” ตามฉบับ มล.๒ และ มต. ฉบับหลัก มล.๑ ใช้ “นาคราช”

^{๕๕} (มต.) ทั้งหลาย ๕ แห่ง

ฝ่ายօโยธยาด่านใต้ กฎตากตะบปได้ไปเทื่อแล กฎตากตะจักพิกขัมด่านน้ำที่นี่ไปสู่ทิสสะหน เห็นอกก่อนแล พระพุทธเจ้าก็ดำเนินวายไว้ว่า เมื่อกฎตากตะเกิดมาเป็นพระญาจว แม่พ่า(กฎ) มหากิน^{๗๙} ก็พิกขัมด่านน้ำที่นี่ พ้ายหน้าถานะที่นี่เข้าก็จักเรียกว่า^{๘๐} แม่พิกท่าด่านวังทัวงศ์ ที่นั่นจะแล พระพุทธเจ้าก็จากบด้วยชาวօโยธยาว่าແດນแต่นี่(ไป)พ้ายหน้า^{๘๑} กฎตากตะจักไป สู่ทิสสะหนเห็นอ สูท่านหงหလัยจุ่งເອກັນພົກພອກไปสู่บ้าน

พระบ้าหัวงดวง วัดพระบ้าหัวงดวง อําเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง (ซ้าย)
รูปปืนพญานาค ๒ ผ้าเมี่ยที่ข้างมองปะรอยพระบ้าตามด้านบนเมืองเดินกล่าวถึง (ขวา)
(ที่มา : ศูนย์ฯ แสตนส์, ๒๕๕๒)

(พระพุทธเจ้าประทับรอยพระพุทธบาทที่ขันหัวยแม่พริก)

<๑๙> สูเมืองแห่งสูท่านหงหလัยก่อน(เท lokale)ว่าอัน^{๗๒} ชาวօโยธยาหงหလัยกີພາກັນ ພົກຕິນມາຫາທີ່ຍູ້ແໜເຂົກມືວັນນັ້ນແລ ພຣະພຸຖອຈັກສະເດືອໄປສູ່ທີສະຫຼຸບແລ້ວໄປໄກລ ປະຮມານທີ່ນີ້ໂຍໝະນະ ໄປຈວບໃສ່ບ້ານລວງ ๗ ລັງເຮືອນຈັກຕັ້ງບ້ານໃໝ່ຍູ້ໃນຊຸ່ນຫັວຍ ບ້ານ ໄກມ ๗ ລັງເຮືອນເຂົກມາຂອງວ່າເຈົ້າຢູ່ເຊົ້າ(ທີ່ນີ້)ກ່ອນເທໂລ^{๗๓} ວັນພຽງເຂົ້າຈັກທີ່ທານເຂົ້າປິນທີ ບາຕາຮາວ່າອັນ ພຣະພຸຖອຈັກອູ້ແກະປາແດງທີ່ຂັ້ນຫຸ່ວຍແມ່ພົກມາສຸດເສີຍທັນ ບໍໄກລຊຸ່ນຫັວຍບ້ານ ໄກມເທົ່າໄດ້ ๗ ລັງເຮືອນ (ເຂົກ)ພາກັນມາຫາເຂົ້າປິນທີບາຕາ(ແກ່ພຣະເຈົ້າ)ແລ້ວ^{๗๔} ລວກີພາກັນ

-
- ๗๒ (ມລ.๒), (ມຕ.) ແມ່ພາກູມາຫາກິນ
 - ๗๓ (ມລ.๒) ເຂົ້າຈັກເຮືອງວ່າ
 - ๗๔ (ມລ.๒) ແຕ່ນີ້ໄປທັນາ (ມຕ.) ແຕ່ນີ້ໄປພາຍຫັນ
 - ๗๕ (ມຕ.) ກ່ອນທະວ່າອັນ
 - ๗๖ (ມລ.๒) ຈັກຕັ້ງບ້ານໃໝ່ຍູ້ຊຸ່ນຫັວຍ ບ້ານໄກມ ๗ ລັງເຮືອນເຂົກມາຂອງເຈົ້າຢູ່ເຊົ້າທີ່ກ່ອນເທໂລ (ມຕ.)
 - ๗๗ ລັງເຮືອນກີດັ່ງບ້ານໃໝ່ຍູ້ຊຸ່ນຫັວຍ ບ້ານ ๗ ລັງນັ້ນເຂົກມາຂອງວ່າເຈົ້າຢູ່ເຊົ້າທີ່ນີ້ກ່ອນເທໂລ
 - ๗๘ (ມຕ.) ບໍໄກລບ້ານໃກມ ๗ ລັງເທົ່າໄດ້ ເຂົກພາກັນມາຫາຖານເຂົ້າປິນທີບາຕາແກ່ພຣະເຈົ້າແລ້ວ

ขอเกสานาตุไว้ให้วันนี้เทօะ พระพุทธเจ้าก็กล่าวว่าถ้าก็บมีบ้านก็บ่หลาย ค่อมพอมาตั้งใหม่ อุญชุนห่วยแม่น้ำนี่ก็จักไว้เกสาก็กลัวรักษาบ่กุ้ม เป็นสาธารณะไปพายหน้าแล กฎภาคตะเท่า จักถปันนะอนุญาตปาทะไว้วันนี้หือเป็นที่ให้วันบครพยำสักการะปูชาไปพายหน้าเทօะ พระพุทธเจ้าก็ขึ้นແກະน้อยป่าแดงไปหัน

< ๒๐ > ใส่พาหน้อยก้อน ๑ พระ(เจ้า)ก็เอียบปาทะ(ผา)หน้อยก้อน ๑ นัน^{๔๔} จะเพาะ หน้าพิกผ่อด้านใต้ตามรองโคงเขตตามที่เอาเกสานไปโถมนาคุณแม่งั้งเสียงแล้ว พิกพอกซอน จะเพาะหน้าขึ้นเมื่อเห็นอ พระพุทธเจ้าก็ทำวายไว้(ว่า)ปาทะหน้อยห่วยแม่พิกเห็นอสุดเสีย หนึ่ง ແກະ(อัน)นี้ชื่อว่า^{๔๕} แกะหน้อยป่าแดงผากองสุมแดนเมือง เพราะລວະ(ใจ)บุญบ้านใหม่^{๔๖} หือได้ให้วันบครพยำสักการะปูชาพาหน้อยหนี้เทօะ พระพุทธเจ้าก็ເຂາຍສະປະປິວາຮ່າງຕນ ສະເດືອຈົ້ນເມືອເຫັນອວງໂຄງເຊີຕ່າງໆໃຫຍ້ກີມືດ້ວຍປະກາດຕັ້ງກ່າວມານີ້ແລ ທີ່ນີ້ຈັກຈາເຖິງ ພຣະຢາງຈັງຕ້ວຍຢູ່ຮັກສານາຕຸພຣະພຸທອເຈັນຂ່າດສາຍສັກວັນທັນແລ ຄັນພາຍສະປິວາໄປ(ຫາ)ກິນຫຍ້າ ທາງໃດ^{๔๗} ຄັນຫລັດຕໍ່ມາແລ້ວກີພາເຂາຍສະປິວາມາອນເຝົາອາດຸເປັນນີ້ຮັນຕະໄປປ່າດ ດຽບ ຕ່ອເທົາເລື່ອງອາຍຸແຮ່ງຕນ ຄັນຕາຍກີໄດ້ໄປເກີດເປັນໂຕ

(ຫັກຂວານໃຫ້ອຸປະກອກຮັກສາແລະສັກການນູ້ຂາພຣະບາທພຣະນາຕຸໃນເມືອງເຄີນ)

< ๒๑ > ເຫວດາຍ່ຽນຮັກສານາຕຸເຈົ້າສີຍທີສະວັນອອກແຈ່ງເຫັນອ ມີວິມານປຣາສາທສູງໄດ້ ๑๒ ໂຍ່ນະ ມີປິວາຮ່ອຍ ๑ ອູ່ຮັກສາພຣະນາຕຸເຈົ້າ ດຽບຕ່ອເທົາ ๕ ພັນພຣະວັສສາກີມືແລ ປຸຄລະ ຜູ້ໄດ້ໂຄຣ໌ທີ່ເປັນທິດຕານຸທິຕະປະໂຍ່ນະແໜ່ງຕນແທ່ດັ່ງອັນ ຈຸ່ງເກັກນໃຫວ້ນບຄຣພຍ້າງພຣະບາທ ພຣະນາຕຸອັນພຣະພຸທອເຈັດຕັ້ງໄວ້ໃນເມືອງສັງມະເຕີນນີ້ດ້ວຍຕົນດ້ວຍປາກດ້ວຍໃຈແກ້ກີເທິງວ່າຈັກ(ໄດ້) ເຖິງສຸຂ^{๔๘} ພາຍຫນັບປ່ສ່ງໄສຍະແລ ເຫດພຣະພຸທອເຈັດຕັ້ງໄວ້ທີ່ເປັນທີ່ໃຫວ້ແລປູ້ປູ້ປະກົມ ກັບຜູ້ຄົນແລ້ວເຫວດາຄະຫັກແລນັກບວ່ຍີ່ຂໍາຍທັງຫລາຍ ອັນເກີດມາຮ່ວມສາສະພຣະພຸທອເຈົ້າ ເພື່ອ ບໍ່ໄດ້ພໍ່ເພັງທານະ ສີລະ ກາວນາໄປໄລ້າ ຕາມສຕິກຳລັງແໜ່ງຕນບໍ່ຄວດຕີປະໜາກລາສາແທ່ແລ ຕາມຈາຣີຕປາເວັນແທ່ມ່າເກຣເຈັດນ້ອງວ່າມັກຄລຈາຮູ້ຈັກລ່າວໄວ້ວ່າ ຄັນໂຄຣ໌ທີ່ອຸ່ນຈຳເຮັງແກ່ ບ້ານເມືອງທີ່ນີ້ ຈຸ່ງເກັກນປົງບັດຮັກສາຍັງພຣະນາຕຸເຈົ້າທັງ ๓ ດວງ^{๔๙} ທັກພຣະບາທເຈົ້າ

๔๔ (ມຕ.) ພຣະເຈົ້າກີເຍື່ອບປາທພາຫນ້ອຍກັນນັ້ນ

๔๕ (ມຕ.) ກີທຳນວຍໄວ້ວ່າປາທພາຫນ້ອຍຫ້ອຍແມ່ພິກເຫັນເສຸດເສີຍທີ່ ແກະອັນນີ້ຂໍວ່າ

๔๖ (ມຕ.) ເພຣະລວະໃຈບຸນູ້ບ້ານໃໝ່

๔๗ (ມຕ.) ໄປກິນຫຍ້າທາງໃດ

๔๘ (ມລ.ຂ),(ມຕ.) ຈັກໄດ້ເຜີສຸຂ

๔๙ (ມຕ.) ຮັກສາພຣະບາທພຣະນາຕຸເຈົ້າທັງ ๓ ດວງ

แนวอิฐฐานกำแพงโบราณของวัดพระธาตุดอยป่าตال
(ที่มา : ภัทรพงศ์ เพาะปลูก, ๒๕๕๖)

< ๒๒ > วังท่วงและระบบภาษaje้าแกะหนอยป่าแดง ตามป่าเวณีอย่าได้ขาดเทอะ ก็เที่ยงจักสมรทึธิดั่งใจแทบส่งไสยแซ่แล กริยาอันกล่าวแก่ไขยังโปรดณะดำเนินวายนามเมือง สังฆะติน^{๑๐๙} กิสมเรจาระเด็จแล้วเท่านี้ก่อนแล

(ວາສານພຈນຂອງຜັດລອກຕໍ່ນານເມືອງເຄີນ)

นิพพานปจดิโภหนุเมหินี่ อุ่ว อุ่ว แด่เทօะ ข้าปູ້ຫນາກວິ ວິສສະນາໄວືຄໍາສາສນາ ອັນພຣະວັສສາ ข້າເກີດມາຈາຕິ ໄດ້ທີ່ມີປະຫຍາເນີນຢູ່ລາດ ຂອທີ່ສມຄຳມັກຄຳປຣາໂນແໜ່ງຂ້າແກ້ ອີ່ຢັ້ງຄາດອ່ຍ່າຄລາແທດີ໌ເຖິງເຖິງ ຄຳໄວ້ພຣະດາຕຸວ່າ ໂຄນາຕສສປປຸພເຕ ມໂນຮມເມ ພຸຖອເກສາ ອ່າວ່ານຸ່າມີ ສພຸພະກາ ອ່າວ່ານຸ່າມີ ດາຕຸໂຍ ອ່າວ່ານຸ່າມີ ຖຽໂຕ ອ່າວ່ານຸ່າມີ ສພຸພໂສ : ຄຳໄວ້ຮັດ ວັດດອຍປາດລ

< ๒๓ > ບທນີ້ໄຫວ້ອາດູອມລອງ ບ້ານເວີຍງ ໂຄນຕສສ ອຸຈະເຫຍ ມໂນຮມເມ ພຸຖອເກສາອາດູ ໂຍ ອໍານຸກາມີສພພກ : ບທນີ້ໄຫວ້ພຣະບາທວັງທວງວ່າ ພຸຖອປາກ ປາທຣມທີ ອໍານຸກາມີ ສພພກ ພຸຖອປາກ ປາກຈຸກໆ ປົງອາດູ ອໍານຸກາມີ ສພພກ : ໄຫວ້ພຣະບາທໃນຫ້ຍເສື່ອງເທິ່ນ໌ ຂະເວົາອັນ ໄດ້ກີ່ໄດ້ເໜືອນກັນເສື່ອງຊູອັນແລ້ວ

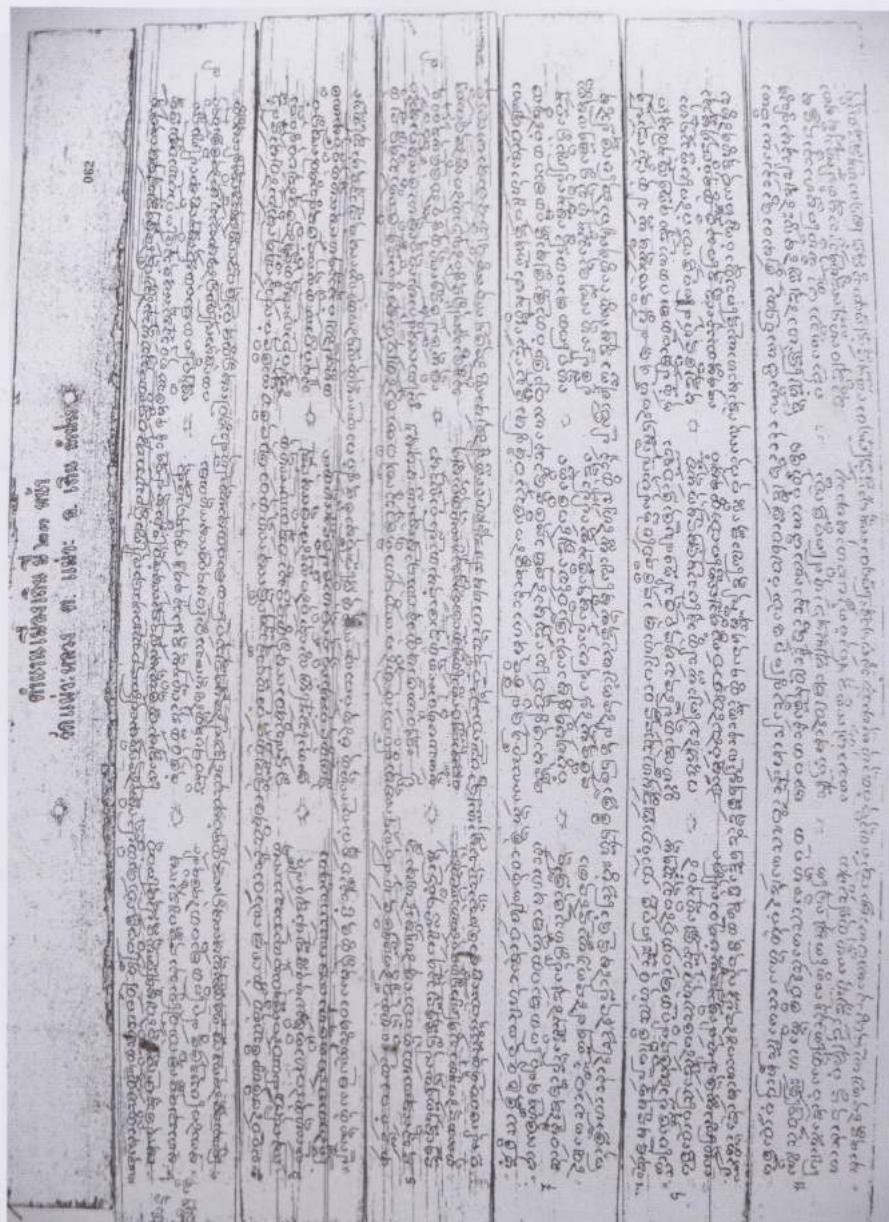

ບັນໄດທາງຂຶ້ນສູ່ມະນທປທີປະຕິມຽນພຣະບາທວັງຕວງ
(ທີ່ມາ : ກັກທຽບພົງ, ໂມງວົງ)

(ມລ.๒) ນີ້ພັນປຈໂຢໂທນຸ່ມເນື່ອ ອຸວ່າ ອຸວ່າ ແດ່ເກອະ ຂ້າປູ້ທານທວນໄດ້ສ້າງໄດ້ເຂື້ອນໄວເຄົ້າສາສນາ ๕๐๐๐ ພຣະວັສສາ ຂ້າທີມກາວຊາດີ ໃຫ້ອໍາທີ່ມີປະຫຍາວັນແລ້ວຍ້າດລາດ ຂອໍ້ສ່ມດັ່ງຄຳມັກຄຳປຣາດນາແກ່(ຫ້າ)ແຫ້ອຍ່າຄລາດອຍ່າ ຄລາແກ້ດີ້ຫລືເກອະ ຄໍາໄຫວ້ພຣະບາທວ່າ ໂຄນຕສສ ປຸພພເຕມໂນຮມເມ ພຸຖອເກສາ ອໍານຸກາມີສພພກ ອໍານຸກາມີອາດູໂຍ ອໍານຸກາມີຕຸຮໂຕ ອໍານຸກາມີສພພໂສ ຄໍາໄຫວ້ອາດູວັດຕອຍປ່າຕາລແລ້ວເຫຼົ້າອູມລອງ ບ້ານເວີຍງວ່າ ໂຄນຕສສອງຄວຫຍເມ ມໂນຮມເມ ພຸຖອເກສາອາດູໂຍ ອໍານຸກາມີສພພກ ໄຫວ້ພຣະບາທວັງທວງວ່າ ພຸຖອປາກ ປາກຈຸກໆ ປົງອາດູ ອໍານຸກາມີສພພກ ໄຫວ້ພຣະບາທໃນຫ້ຍເສື່ອງເທິ່ນ໌ ຂະເວົາອັນໄດ້ເໜືອນກັນເສື່ອງທຸກອັນແລ້ວ

(ມຕ.) ນີ້ພັນ ປຣມ ສູ່ ຈົມເກອະ ຂ້າກີກູບຍົມໂຮບປັນຜູ້ເຂື້ອນ ລູກທານນີ້ເປັນເຈົ້າລານ ຄັນການຂອ້ອໍາໄດ້ບຸງ ເທິ່ນກັນ ໂຄນຕສສປຸພພເຕ ມໂນຮມເມ ພຸຖອເກສາ ອໍານຸກາມີສພພກ ອໍານຸກາມີອາດູໂຍ ອໍານຸກາມີຕຸຮໂຕ ອໍານຸກາມີສພພໂສ ບທນີ້ຄໍາໄຫວ້ອາດູວັດຕອຍປ່າຕາລແລ້ວ ໂຄນຕສສອງຄວຫຍເມ ມໂນຮມເມ ພຸຖອເກສາອາດູໂຍ ອໍານຸກາມີສພພກ ບທນີ້ໄຫວ້ອາດູອູມລອງແລ້ວ ພຸຖອປາກ ປາທຣມທີ ອໍານຸກາມີສພພກ ບທນີ້ໄຫວ້ພຣະບາທວັງທວງແລ້ວ ພຸຖອປາກ ປາກຈຸກໆ ປົງອາດູ ອໍານຸກາມີສພພກ ບທນີ້ໄຫວ້ພຣະບາທໃນຫ້ຍແມ່ພິກແລ້ວ ອັນນີ້ດໍານານແນຍກນີ້ຂ້າກີກູບໄກ່ເປັນຜູ້ເຂື້ອນ ລູກທານນີ້ເປັນເຈົ້າລານ ຂອ້ກົວໃຈສຸຂ ຕ ປະກາຣຈົ່ງຜູ້ຂ້າແດ່ເກອະ

ตัวอย่างต้นฉบับตำนานเมืองเกิน ฉบับวัดแม่ဘะหลวง (มล.๑)

ตัวอย่างต้นฉบับตำแหน่งเมืองเกิน ฉบับวัดแม่รำหลวง (มล.๒)

1	2	3	4	5	6
1	2	3	4	5	6
1	2	3	4	5	6
1	2	3	4	5	6
1	2	3	4	5	6

ตัวอย่างต้นฉบับดำเนินเมืองเกิน ฉบับวัดแม่ตั้ง (มต.)

ดำเนินวัดเวียงโดยลังเขป

แปลจากบันทึกอักษรธรรมล้านนาของพระครูสุทธิสีลสังวร
โดยพระพิพัฒนกิจวิราน (เจ้าคุณช้อย)
รองเจ้าอาวาสวัดขาวธรรมสาอิตรวิหาร กรุงเทพมหานคร

วัดเวียง ตำบลล้อมแรด อำเภอเกิน จังหวัดลำปาง สร้างขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๑๒๕๗ โดยเจ้าต้าวแก้วไข่ฟ้า ซึ่งเป็นพระยาเจ้าเมืองเกินในสมัยนั้น (ยุคหนัน) หรือสมัยนั้นๆ ราชภรัตน์ส่วนมากนับถือศาสนาพราหมณ์และนับถือภูตผีเจ้าแม่ธรณ์ ขณะที่ได้เริ่มสร้างได้มี พระนางเจ้า Jamie เทวี (นาง Jamie เทวี) ซึ่งเป็นสหายของพระยาเจ้าเมืองเกินได้ช่วยกันสร้าง พระยาเจ้าเมืองเกินมีพระมหาเหลือรักขันธ์ชื่อว่าพระนางนารา และมีนางป้อมและนางเปิง เป็น บริวาร ตามประวัติ (ดำเนิน) กล่าวว่าพระนางเจ้า Jamie เทวีได้ปลูกต้นขอนหุนเอาไว้ต้นหนึ่ง เพื่อ เป็นหลักเมืองอยู่ทางทิศเหนือของวิหารเรียก กันว่าขอนหุน Jamie เทวี ส่วนนางเปิงนั้นมีบ้านอยู่ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของวัดเวียง และนางป้อมมีบ้านอยู่ซึ่งว่า บ้านหนองผ้าอ้อม ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัดเวียง ปัจจุบันนี้ยังมีหลักฐาน ปรากฏอยู่ทั้งสองแห่ง ทั้งหมดได้ช่วยกันสร้างวัดเวียงและปลูกต้นไม้ไว้มากมาย มีต้นโพธิ์ ต้นจำปา เป็นต้น

พระยาต้าวแก้วไข่ฟ้าได้สร้างวิหารไว้แต่ไม่ใหญ่โตเท่าเหตุเมื่อปัจจุบันนี้ ส่วน พระธาตุนั้นตามประวัติ (ดำเนิน) กล่าวไว้ว่าสาวกของพระพุทธเจ้าได้เดินทางมาจาก ประเทศไทยเดิม เพื่อที่จะนำพระบรมสารีริกธาตุ (พระอัฐิของพระพุทธเจ้า) มาประดิษฐาน ไว้ในวัดต่างๆ ในภาคเหนือ พระสาวกของพระพุทธเจ้าองค์ดังกล่าวได้มาพักอยู่ที่จวน (คุ้ม) ของพระยาเจ้าเมืองเกิน พระยาเจ้าเมืองเกินพอททรงทราบว่าพระสาวกของพระพุทธเจ้า นำพระบรมสารีริกธาตุ (พระอัฐิของพระพุทธเจ้า) มา จึงได้ขอให้พระสาวกของพระพุทธเจ้า นำมาประดิษฐานไว้ที่วัดเวียง แต่ว่าพระสาวกของพระพุทธเจ้าบอกว่าจะนำเอาระบรม สารีริกธาตุไปประดิษฐานที่วัดพระบาทดอยต้อก (ปัจจุบันนี้คือวัดคิลาวารี อยู่ในตำบล เกินบุรี) พอพระสาวกพุดจบ พระบรมสารีริกธาตุ (พระอัฐิของพระพุทธเจ้า) ที่บรรจุอยู่ใน พระโถ (พระโถแก้ว) ก็ถอยออกมากจากพระโถลงสู่พื้นดิน ที่พระบรมสารีริกธาตุ (พระอัฐิ ของพระพุทธเจ้า) ลอยตกมาบนนั้นแผ่นดินได้ยุบตัวลง พระสาวกของพระพุทธเจ้าก็ได้บอกให้ พระยาเจ้าเมืองเกินสร้างเจดีย์ครอบพระบรมสารีริกธาตุ (พระอัฐิของพระพุทธเจ้า) ไว้ใน บริเวณนั้น

ในสมัยนั้นหรือยุคนั้นไม่ปรากฏว่ามีพระสังฆรูปใดมาจำพรรษาอยู่ในวัดเดียงนี้ ส่วนพระนางเจ้าจามเทวีหลังจากช่วยกันสร้างพระเจดีย์ (พระธาตุ) เสร็จแล้วได้เสด็จกลับเมืองลำพูน ต่อมาไม่นานมีกองทัพของพม่าได้ยกทัพมาตีເเอกสาราหนอไว้ได้ทั้งหมด พระยาดาภ แก้วไช้ฟ้าและพระนางนรา นางป้อมและนางเป็นกีหายสาบสูญไป ตามประวัติ (ตำนาน) กล่าวไว้ว่าพม่ากินนับถือพระพุทธศาสนาเหมือนกัน ได้ให้ราชภราชช่วยกันสร้างวิหารให้ใหญ่ กว่าเดิมจนสำเร็จสมบูรณ์อย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ในสมัยต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยา (อยุธยา) เป็นราชธานี ในสมัย (ยุค) สมเด็จพระนเรศวรราชนคราช ได้เสด็จจากทัพมาตีทัพพม่าถอยกลับไป แล้วสามารถยึดเอ้าหัวเมืองต่างๆ ในภาคเหนือคืนมาได้ทั้งหมด ผู้คน (ผู้คน) ล้มตายเป็นจำนวนมาก เมื่อกองทัพพม่าแตกกลยุทธ์ไปแล้ว สมเด็จพระนเรศวรราชนคราช ก็เสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา (อยุธยา) วัดเดียงก็เป็นวัดร้างไปประมาณ ๔๐๐ ปี

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปูจจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ สมัย (ยุค) กรุงรัตนโกสินทร์ ประชาชนเพลเมืองกีเริ่มมาอยู่อาศัยมากขึ้นและทำมาหากินในบริเวณนี้ ทางทิศตะวันตกที่บ้านของนางเป็นมีอยู่วัดหนึ่งซึ่งเรียกว่า “วัดหนองแสง” มีหลวงปู่คำแสนเป็นเจ้าอาวาส หลวงปู่คำแสนก็ได้มาบูรณะซ่อมแซมเสร็จแล้วได้ย้ายมาประจำวาระอยู่วัดเดียงแห่งนี้

หลังจากนั้นไม่นานก็เกิดปาฏิหาริย์ภายในวิหารวัดเดียง คือมีเส้าไม้ต้นหนึ่งหนึ่ง ออกรากไปเล่นน้ำที่หนองท่วมและหนองหลว ตอนเช้าผู้คนจะเห็นพวงจากแหนดติดอยู่ที่เสาวิหาร ต้นนี้ ต่อมากองกลางปู่คำแสนจึงได้ทำพิธีสะกโตesaต้นนี้เอาไว้ โดยเอาโซ่เหล็กผูกมัดเอาไว้ที่ต้นเสา หลังจากนั้นต่อมาเสาต้นนี้เกิดเป็นไฟร้อนฝังผึ้งเข้ามาทำรังอยู่ในไฟร้อนและมีหมีมาลัวง กินรังผึ้ง ทำให้เสาวิหารต้นนี้เสียหาย หลวงปู่คำแสนเห็นว่าจะเกิดความเสียหาย หลวงปู่คำแสนจึงได้อาบปูนมาโบกทับรอบเสาต้นนี้ไว้ ดังที่เห็นอยู่ทุกวันนี้แล

อดีตกาลผ่านมานานแล้ว (อะติกันโต) ก่อนที่แม่น้ำวังยังไม่เปลี่ยนทิศทางของสายน้ำไปทิศตะวันออกนั้น กระแสน้ำได้ไหลผ่านหนองมะนา หนองทุ่งโป่ง หนองท่วม หนองหลว และอีกหลายๆ หนองไปทางทิศใต้ แต่ปัจจุบันนี้กระแสน้ำได้กลับมาไหลผ่านทางทิศตะวันออกแล้ว

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงเรื่องเสาวิหาร ต้นที่ว่าหนึ่งไปเล่นน้ำหนองท่วมและหนองหลว กาลครั้งหนึ่งมีคู่หันมุ่งสาวคู่หนึ่ง เจ้าสาวนั้นคิดว่าคงเป็นพระญาติของพระยาเจ้าเมือง ได้ไปมีความรักกับหนุ่มสาวบ้านทั่วไป (สามัญชนคนธรรมด้า) ได้พากันหนีออกเมือง โดยมีเรือเล็กๆ พายลอยไปตามแม่น้ำวังเรืออย่า จนกระทั้งพายเรือผ่านถึงหนองท่วมทะลุถึง

หนองหลวง เข้าถึงเขตด้านของพระยาภันผู้รักษาเมืองทิศใต้ ไปส่วนที่บริเวณด้านเขตพระยาเจ้าเมือง จังจอดพักเรือลำน้อยๆ ข้างฝั่งแม่น้ำวังทิศตะวันตกคือบริเวณหนองหลวง ในปัจจุบัน พอสว่างดีแล้วก็พา กันรับประทานอาหารเข้า เสร็จแล้วก็พา กันนอนพักผ่อนบนเรือ มองดูตามข้างฝั่งแม่น้ำวังเห็นต้นไม้ต้นหนึ่งเป็นต้นไม้ที่ใหญ่และสวยงามมาก คิดอยู่ในใจว่าไม่ต้นนี้สวยงามมากอาไว้ทำสาวิหารคงจะดี อญตรองนั้นไม่มีประโยชน์ พอตกตอนบ่ายใกล้ค่ำก็พา กันขึ้นบก ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนั้นประกอบอาชีพตามประสาคู่สามีภรรยา

ต่อมาไม่นานนักพระยาเจ้าเมืองเดิน ก็มีบัญชาให้พระยาภันช่วยกันหาต้นไม้ที่สวยงามต้นหนึ่งเพื่อที่จะนำไปทำสาวิหารที่จวน (คุ้ม) ในเมือง พระยาภันก็ประกาศให้ชาวบ้านทราบ ว่าพระยาเจ้าเมืองเดินท่านต้องการให้หาสาวิหารมาให้ท่านต้นหนึ่ง ภายในพรุ่งนี้เขารับประทานอาหารเข้าแล้วให้ทุกคนออกเที่ยวหา ชายผู้เห็นต้นไม้ก็คิดในใจว่าต้นไม้สวยงามที่ตนเห็นสมควรเอาไปทำเป็นสาวิหาร จึงชวนหมู่ชาวบ้านไปดูแล้วทุกคนก็เห็นว่าสวยงามจริงๆ จึงช่วยกันตัดต้นไม้ต้นนั้นพร้อมกันนำมารวายเจ้าเมืองเดิน ซึ่งเสาต้นนี้ แม่นางไม้สิงสถิตอยู่ เพราะฉะนั้นจึงแอบหนีไปเล่นน้ำที่หนองหลวงดังนี้

ข้าพเจ้าพระครูสุทธิสีลสังฆ (จรณอมโมกิชุ)

ครูบาอาจารย์ (จ้อน) จรณอมโม ตาด้วง

บันทึกตามคำบอกเล่าของพ่อหนานล้อม วงศ์คำลือ อายุ ๘๙ ปี

ท่านบรรยายเรียนมาอายุ ๑๔ ปี ท่านเคยได้อ่านมาบ้าง

บันทึกเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๐ ประวัติของเดิมสูญหายไปแล้ว

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงต้นขันนุน ซึ่งครั้งหนึ่งพระนางเจ้าจามเทวีเสด็จมาที่วัดเวียง เมืองเดิน พ梧ชาวบ้านได้พา กันเอาขันนุนมาถวาย เมื่อพระนางเจ้าจามเทวีเสวยเสร็จแล้ว ยังขันนุนติดพระหัตถ์ เมื่อไปทำความสะอาดพระหัตถ์ยังขันนุนก็ไม่ออก พระนางจึงขอสานแป้ง เอาไว้ไว้ ขอให้ขันนุนในเมืองนี้ออกผลเพียงต้นเดียว ก็พอแล้ว เพราะฉะนั้นต้นขันนุนในเขตเมือง หรือคูเมืองจะไม่ออกผลเลย ส่วนต้นขันนุนที่อยู่ในวัดเวียงซึ่งเป็นต้นที่พระนางจามเทวีเป็นผู้ปลูก เมื่อต้นสมบูรณ์ดีก็จะนับผลได้ ๒๕๗ ลูก ผลของขันนุนจะกองอยู่บนดินประมาณ ๕๐ - ๕๐ ลูก ซึ่งก็สามารถทำนายพ้าฝนได้ว่า ปีใดผลขันนุนติดช้างบนและข้างล่างมาก ปีนั้นทำนายได้ว่า พ้าฝนต้นปีและปลายปีจะดี กลางปีไม่ดีอย่างนี้เป็นต้น

ព័នជប៊បតាំងវត្ថុទីក្រុងបីខោរបស់ព្រះគ្រួសុទ្ធិសិលសំរាប
(គ្រួយបាយទ្រ ទននុមុណិ)

ព័នជប៊បតាំងវត្ថុទីក្រុងបីខោរបស់ព្រះគ្រួសុទ្ធិសិលសំរាប
ជាមួយ

ធនាគារនាមខ្លួន ទៅ - ធីមិនី

ତୁମ୍ହାରୀରେଣ୍ଟିକ୍ଷମ୍ବ୍ରାନ୍ତି

ఇంక్రోనచ్చుకషామ్మిక్కాడైగిలాయతశ్వాయ
 లొంగె దీ బ్రాహ్మణుష్టాప్తామ్భుర్తా తోర్మా న్యాయాస్త్రు
 ఉపాయామ్భుర్తా కొబ్బామ్భుర్తా వ్యాఖ్యానించు
 త్వాశ్వాప్తామ్భుర్తా గిలాశ్వాప్తామ్భుర్తా ప్రత్యుష్టాప్తా
 కొండింప్తామ్భుర్తా కొండింప్తామ్భుర్తా కొండింప్తా
 క్రీస్తుస్ఫుర్తాప్తామ్భుర్తా ప్రత్యుష్టాప్తా కొండింప్తా
 అండింప్తాప్తామ్భుర్తా కొండింప్తాప్తామ్భుర్తా కొండింప్తాప్తా

శ్వేచ్ఛాప్తామ్భుర్తా కొండింప్తాప్తామ్భుర్తా
 త్వాశ్వాప్తామ్భుర్తా కొండింప్తాప్తామ్భుర్తా కొండింప్తా
 కొండింప్తాప్తామ్భుర్తా కొండింప్తాప్తామ్భుర్తా కొండింప్తా
 కొండింప్తాప్తామ్భుర్తా కొండింప్తాప్తామ్భుర్తా కొండింప్తా
 కొండింప్తాప్తామ్భుర్తా కొండింప్తాప్తామ్భుర్తా కొండింప్తా
 కొండింప్తాప్తామ్భుర్తా కొండింప్తాప్తామ్భుర్తా కొండింప్తా

๒ พระยา พรมภรรุษทักษิณชลช (ชื่อเดิม ภูมิสวิกุล)

ครุฑายศ ครุฑามโนม (อากาล)

ผู้นำการก่อการกำเรงของพ่อหลวงและลูกคือ

๑๗๕/ ๘๙ ปี บอร์ดเคนเนลลาร์ ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ดูแลงานด้านสุนัข

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐

เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๓๐

କୁଣ୍ଡଳ ପାଦର ମହାନୀତିକୁ ପାଇଁ ଏହାର ପାଦର ମହାନୀତିକୁ
ପାଇଁ ଏହାର ପାଦର ମହାନୀତିକୁ ପାଇଁ ଏହାର ପାଦର ମହାନୀତିକୁ
ପାଇଁ ଏହାର ପାଦର ମହାନୀତିକୁ ପାଇଁ ଏହାର ପାଦର ମହାନୀତିକୁ

คำว่าเป้าหมายของแต่ละคนที่แก้ไขคำนิยาม แล้วมีดังนี้

1. អគារប្បីអភិវឌ្ឍន៍
 2. គ្របាហ៍ក្រោង
 3. អគារពេទិនការ
 4. អគារប្បីប្រើប្រាស់
 5. អគារប្បីប្រើប្រាស់
 6. អគារពេទា
 7. អគារពេទ្យតាម
 8. អគារពេទ្យក្នុង
 9. អគារប្បីបាន
 10. អគារពេទ្យអនុវត្ត (សោរ)
 11. ពរោមិករាជគម្ពុជា
 12. ពរោមិករាជក្រឹម
 13. ពរោមិករាជក្រឹម
 14. ពរោមិករាជក្រឹម (នូវ)
 15. ពរោមិករាជក្រឹមដែលចែងទៅ ទីតាំងនៃ
ថ្ងៃទី 25 កុម្ភាហ៍ ឆ្នាំ 2514

ตำนานวัดเวียงตามคำบอกเล่าพอสังเขป^๑

ตำนานวัดเวียงโดยสังเขป

วัดเวียงสังข์เมื่อปีพระพุทธศักราช ๑๒๕๗ โดยเจ้าดาวแก้วไข้ฟ้า ซึ่งเป็นพระญาเจ้าเมืองในยุคก่อนฯ ในยุคก่อนฯ รัสมกอร์ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพราหมณ์ แล้วนับถือผู้ตีเจ้าแม่อรอนี ตอนที่ได้เริ่มสร้าง ได้มีพระนางจำปาเทวี (นางจามเทวี) เชิงเป็นพระสหายของพระญาเจ้าเมือง ได้ช่วยกันสร้าง พระญาเจ้าเมืองมีเมเหลือเชื่อว่าพระนางนารา แล่มีนางพ้อม นางเพง เป็นบริวาร ตามตำนานเล่าว่า พระนางจำปาเทวีได้ปลูกต้นมะหนุนเอาไว้เป็นหลักเมือง อยู่ทางทิศเหนือของวิหาร เรียกว่าน้ำชาหุนจำปาเทวี ส่วนนางเพงนั้น บ้านอยู่ที่แวงหนองสาง อยู่ทางทิศตะวันตกของวัดเวียง นางพ้อม บ้านอยู่หน่องผ้าอ้อม อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ทั้งหมดได้ช่วยกันสร้างวัดเวียงและปลูกต้นไม้ไว้มากมาย มีต้นโพธิ์ต้นจำปา พระญาดาวแก้วไข้ฟ้าได้สังวิหารไว้แต่ป่าใหญ่โดยทำให้เหมือนป่าจุบัน ส่วนพระธาตุนั้นตามตำนานเล่าว่า

สาวกของพระพุทธเจ้าได้เดินทางมาจากอินเดีย เพื่อนำเอาระอภิริยะของพระพุทธเจ้า จะมาประดิษฐานไว้ในวัดต่างๆ ในภาคเหนือ สาวกของพระพุทธเจ้าได้มาพำนักอยู่ที่คุ้มเจ้าเมือง พระญาเจ้าเมืองซาบว่าสาวกของพระพุทธเจ้า นำพระอภิริยะพระพุทธเจ้ามาจึงขอให้สาวกจุ่งเอาประดิษฐานไว้ที่วัดเวียง แต่สาวกบอกว่าจะนำเอามาไว้ที่พระบาทดอยทอก^๒ พอสาวกอุ้งพระอภิริยะที่บันจุอยู่ในชะอูบแก้วกีล้อยอกจากชะอูบแก้วลงสู่พื้นดิน ที่พระอภิริยะตกลงนั้น แผ่นดินได้บุบลง สาวกของพระพุทธเจ้าก็ได้บอกหือเจ้าเมืองสังเจติ์ครอบอาไว้ พระญาเจ้าเมืองจึงย้ายชวนออก แล้วทำการสังเวยเดียวครอบพระธาตุอภิริยะไว้ในที่นั้นทันที ในยุคนั้นบปรากฎว่ามีพระสงฆ์รูปใหม่มาจำวัดอยู่ที่นี้ ส่วนพระนางจำปาเทวีหลังจากช่วยสร้างพระธาตุแล้วได้เดินทางไปเมืองลำพูน ต่อมานานมีภัยทัพมาตีอาภาคเหนือ

ไว้ทั้งหมด พระญาดาวแก้วไข้ฟ้าและพระนางนารา นางพ้อม นางเพง กีสาบสูน ไปตามตำนานเล่าว่า ภามกันนับถือศาสนาพราหมณ์เหมือนกัน ได้เกณฑ์คนสร้างวิหารหือใหญ่กว่าเดิม จนเสี้ยวบูรณะดังที่หันอยู่ในขณะนี้ ในเวลาต่อมาญุคกุงสือโยอย่าเป็นราชธานี

^๑ ผู้เขียนได้ปริวรรตจากต้นฉบับ “ตำนานวัดเวียงตามคำบอกเล่าพอสังเขป” บันทึกของพระครุสุทธิสิลสังหาร (ครุฑาร จวนอุ่น)

^๒ วัดพระบาทดอยต้อก หรือ วัดศิลลาวารี ตำบลเดินบุรี อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง

ในไสมสมเด็จพระนเรสวรมหาราช ได้ยกทัพมาตีภะม่าถอยกลับไป และยึดเอาหัวเมืองต่างๆ ในภาคเหนือคืนจนหมด ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก เมื่อภะม่าแทกถอยไปแล้วสมเด็จพระนเรสวรมหาราช ก็ยกทัพกลับคุ้งสรือโยธยาวด เวียงน์กีรังไปนาณประหมณว่าได้ ๔๐๐ ปี ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ยุคคุ่รัตนโคสินทร์ ประชาชนก็เริ่มเข้ามาอาใสยและทำมาหากินในลະ葳ก นี้ทางทิสตะวันตกที่บ้านเก่าของนางเพง มีวัดอยู่วัดหนึ่งชื่อวัดหนองสามมีหลวงปูแสนคำ เป็นเจ้าอาวาส หลวงปูแสนคำก็ได้เข้ามาบูรณะซ่อมแซมแล้วได้ย้ายมาประจำที่วัดเวียงแห่งนี้

หลังจากนั้นได้บ้านก็เกิดปาฏิหาริย์ในวิหารวัดเวียง คือมีเสามีต้นหนึ่งออกใบเล่นน้ำที่หนองถ้วมและหนองหลวง ตอนเข้าผู้คนจะหันพากจากแทนติดอยู่ที่เสาวิหารต้นนี้ ต่อมาหลวงปูแสนคำจึงทำพิธีสะกดเสาต้นนี้เอาไว้ โดยเอาเชือเหล็กมัดไว้ที่โคนเสา จากนั้น เสาต้นนี้เกิดเป็นรูกลวงเพิ่งมาทำรังอยู่ในกลาง หมีมาขบกินเพิ่งทำหือเสาเสียหาย หันทำบดีหลวงปูแสนคำก็เอ้าปูนมาหล่อรอบเสาไว้ที่หันอยู่ทุกวันนี้แล้ว อดิกนุโต ก่อนที่แม่น้ำวังยัง บ้ายไปทางทิสตะวันออกเทื่อนั้น คือผ่านหนองบ่านา หนองหง่่ง หนองถ้วม หนองหลวง และหลาย ๆ หนองล่องไป ที่นี่จะกล่าวถึงเรื่องเสาวิหารต้นที่ว่าไปเล่นน้ำหนองแล้ว ครั้งหนึ่ง มีป่าวสาวคู่หนึ่ง ส่วนสาวคงจะเป็นญาติฯ ของเจ้าเมืองไปรักป่าวทั้งสอง คืนหนึ่งได้พากัน หนีเมื่อหน้อยลำหนึ่ง ขลุยล่องแม่น้ำวังไป ผ่านหนองถ้วมผุดไปแพหันยังหลวง เชตเมือง

ด่านพระญา กัน ผู้รักษาเมืองด่านทิสใต้ ก็ไปแจ้งส่วนว่างเสียที่หัน จึงจอดเรือข้างฝั่ง แม่น้ำด้านทิสตะวันตก คือหนองหลวงปัจจุบัน พอแจ้งดีขวยางมแล้วกินอาหารกันเลี้ยง ก็นอน ออยู่บนเรือผู้ตามข้างฝั่งแม่วัง ก็ไปหันใส่ไม้ต้นหนึ่งใหญ่จมลงในแม่น้ำ ไม้ต้นนี้ งามนัก เพิงแปรลงเสาวิหารนอ คืดไปจนหันละอยู่บ่ดาย ตกบ่ายใกล้ต่ำกีพากันขึ้นบกไปอาใสย อยู่ในลະ葳กนั้น ทำมาหากินกันตามภาษาคู่หัวตัวเมือง ออยู่บ้านเท่าได้เจ้าเมืองก็ตกเสาวิหาร หือพระญา กันต้นหนึ่ง จะเอาไปแปรลงวิหารที่คุ้มในเมือง พระญา กันก็ป่าวประกาศว่าเจ้าเมือง เกินเพื่อกเสาวิหารมาหือต้นหนึ่ง วันพรุก กินเข้าจายแล้วไปช่วยกันเชาะเนอะ ชายผู้นั้นได้ยิน เพราะตนหันมาแล้ว ชวนหมู่พากันไปดูว่า อะไร ก็พากันตัดไม้ต้นนั้นไปส่งหือเจ้าเมือง เกิน เสาต้นนี้มีแม่นางไม้ออยู่ เพราะจะนั่งจิงหนีไปเล่นน้ำที่หนองหลวง

ข้าพเจ้า พระครูสุทธิสีลสังวร (จรณธรรมโมกิกุช) ครูบาชจร จรณธรรมโม (ตาด้วง) บันทึกตามคำบอกเล่าของพ่อหนานล้อม วงศ์คำลือ อายุ 82 ปี บวชเรียนมาอายุ 14 ปี ท่าน ก็เคยได้อ่านบ้าง บันทึกเมื่อปี พ.ศ.2530 ประวัติของเดิมสุนหายไปแล้ว (ตัวอธิบายเชื่ันด้วย อักษรไทย - ผู้ปริวรรต)

ต่อไปจะกล่าวถึงต้นมะหนุน ครั้งหนึ่งจามเทวผ่านมาแล้วแอล้ว ชาวบ้านก็เอาบ่าหนุน สุกมาสู่ แม่น้ำกีกินแล้ว ยังบ่าหนุนติดมือไปล้างน้ำกับออกจึงแข่งสาบไว้ว่าขอเมืองที่มีหน่วย มีลูกตันเดียวในเมืองนี้ก็พอเนอะ เพราะจะน้ำขะหนุนในเขตเมืองที่คูเมืองรอบอยู่จะบ่มีลูก ก็มีแต่ตัน ส่วนที่วัดเวียงเมื่อต้นสมบูรณ์ดินบลูกได้ ๒๔๗ ลูก หน่วยกองอยู่บนดินทั้ง ๕๐ – ๕๐ ลูก ทำนายพ้าฝนได้ ปีได้ลูกมะหนุนเป็นทั้งลุ่มนัก หงบันนัก ปืนน้ำพ้าฝนหัวปี ปลายปีดี กลางปีบดี อย่างนี้เป็นต้น

ลำดับเจ้าอาวาสดังแต่หลวงปู่แสนคำบูรณะแล้วมีดังนี้

1. หลวงปู่แสนคำ	10. หลวงพ่อนันต์ (ปอก)
2. ครูบาโณ	11. พระอธิการคำฝัน
3. หลวงพ่อปินดา	12. พระอธิการลม
4. หลวงปู่มั่น	13. พระถัมภ์
5. หลวงปู่เบี้ย	14. พระอธิการบุญมา (ทึ่ง)
6. หลวงพ่อเต	15. พระครูสุทธิสีลสังวร รูปปัจจุบัน
7. หลวงพ่อป้าย	ตั้งแต่ 25 ตุลาคม 2514
8. หลวงพ่อกร่วน	
9. หลวงปู่ดี้น (ตัวเอียงเชียนด้วยอักษรไทย – ผู้ปริวรรต)	

ผู้เขียน

ภูเดช แสนสา

หลักสูตรวัฒนธรรมศึกษา สาขาสหวิทยาการสังคม ภาควิชาสังคมศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

การศึกษา

ศศ.ม. ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศป.บ. ศิลปะไทย (เกียรตินิยม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศศ.บ. ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ปก. ภาษาและวรรณกรรมล้านนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลงานทางวิชาการ

หนังสือประวัติศาสตร์เมืองลอง หัวเมืองบริวารในล้านนาประเทศไทย พ.ศ.๒๕๕๔

หนังสือประวัติวัดพระธาตุไเสรร้อย วัดหลวงกลางเวียง เมืองลอง พ.ศ.๒๕๕๔

หนังสือชาวห้าปีขวางเข้า หมู่เฮาชาวพื้นบ้านล้านนา (บรรณาธิการ) พ.ศ.๒๕๕๔

หนังสือร้อยเรียงร้อยเรื่องเมืองลอง พ.ศ.๒๕๕๕

หนังสือเมืองลอง (บรรณาธิการ) พ.ศ.๒๕๕๕

หนังสือคุ้มหลวง หอคำ เวียงแก้ว สัญญาชีติยะล้านนา (ตีพิมพ์ ๒ ครั้ง) พ.ศ.๒๕๕๖

หนังสือโลกหน้าล้านนา พัฒนาการการสร้างปราสาทศพต่างสัตว์หิมพานต์และการก่อคู่

พ.ศ.๒๕๕๖

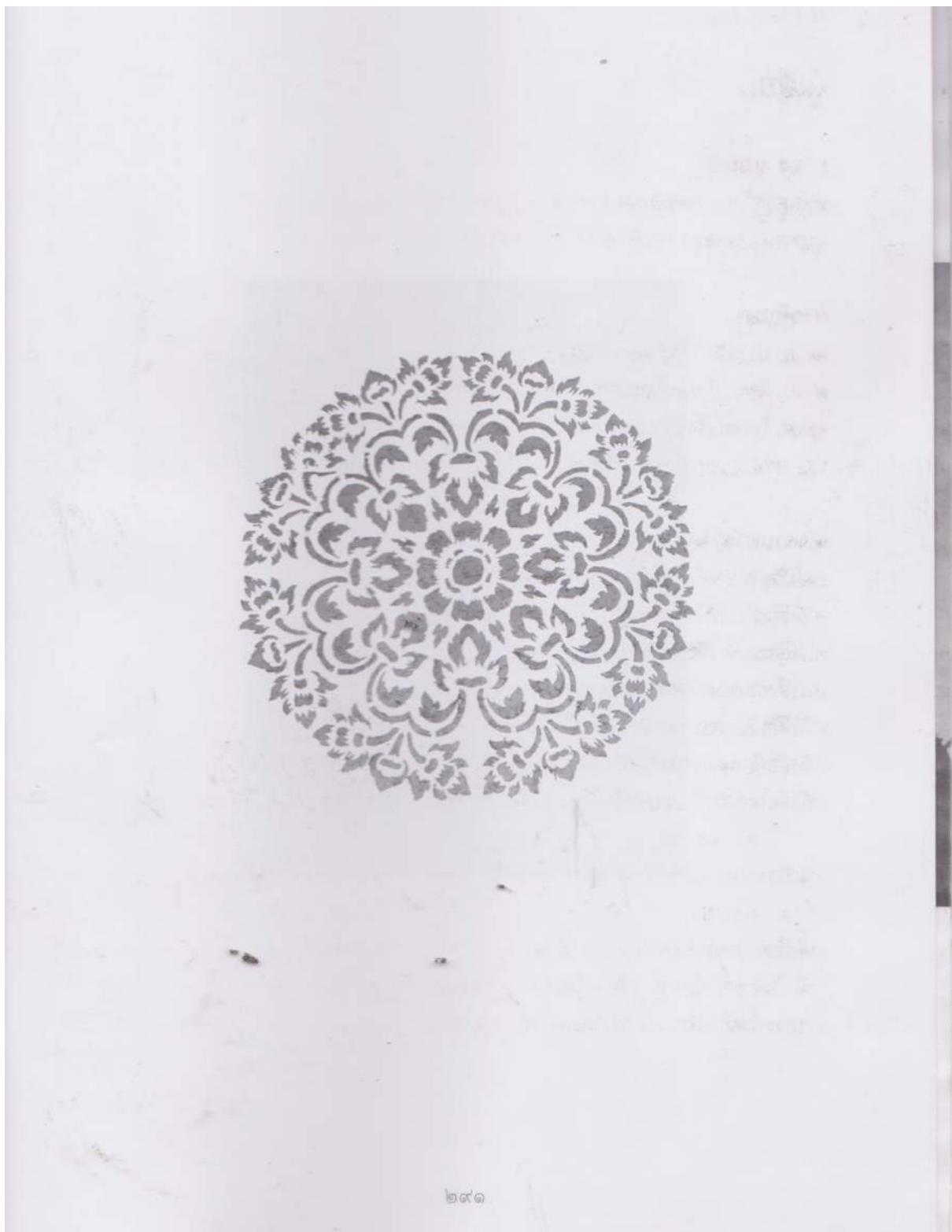
หนังสือคร่าว กฎหมาย จริยศ ดำเนิน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนา (ปริวรรต) พ.ศ.

๒๕๕๖

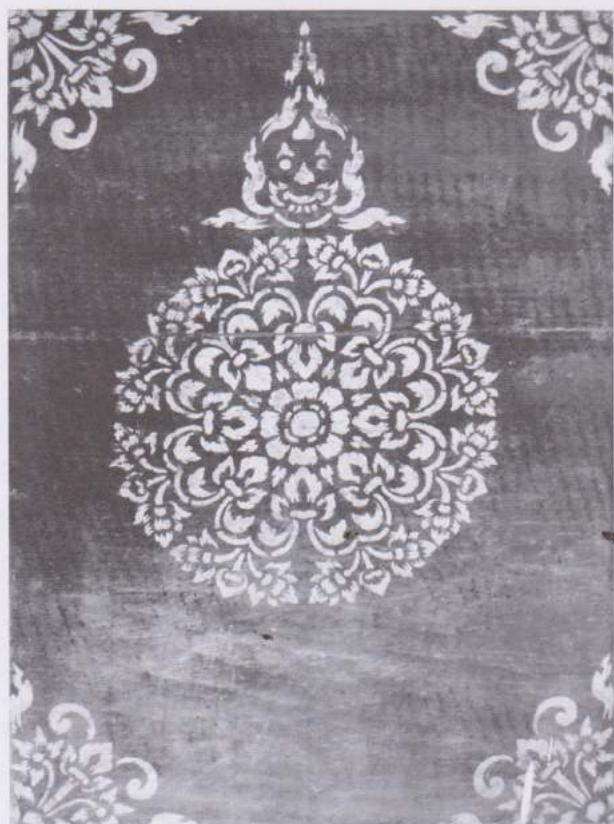
หนังสือหมวดหมายประวัติศาสตร์ล้านนา (บรรณาธิการร่วมไฟรอน ใช้เมืองชื่น) พ.ศ.๒๕๕๖

หนังสือเจ้าหลวงลำพูน (เขียนร่วมพิเชษฐ์ ตันตินามชัย) พ.ศ.๒๕๕๗

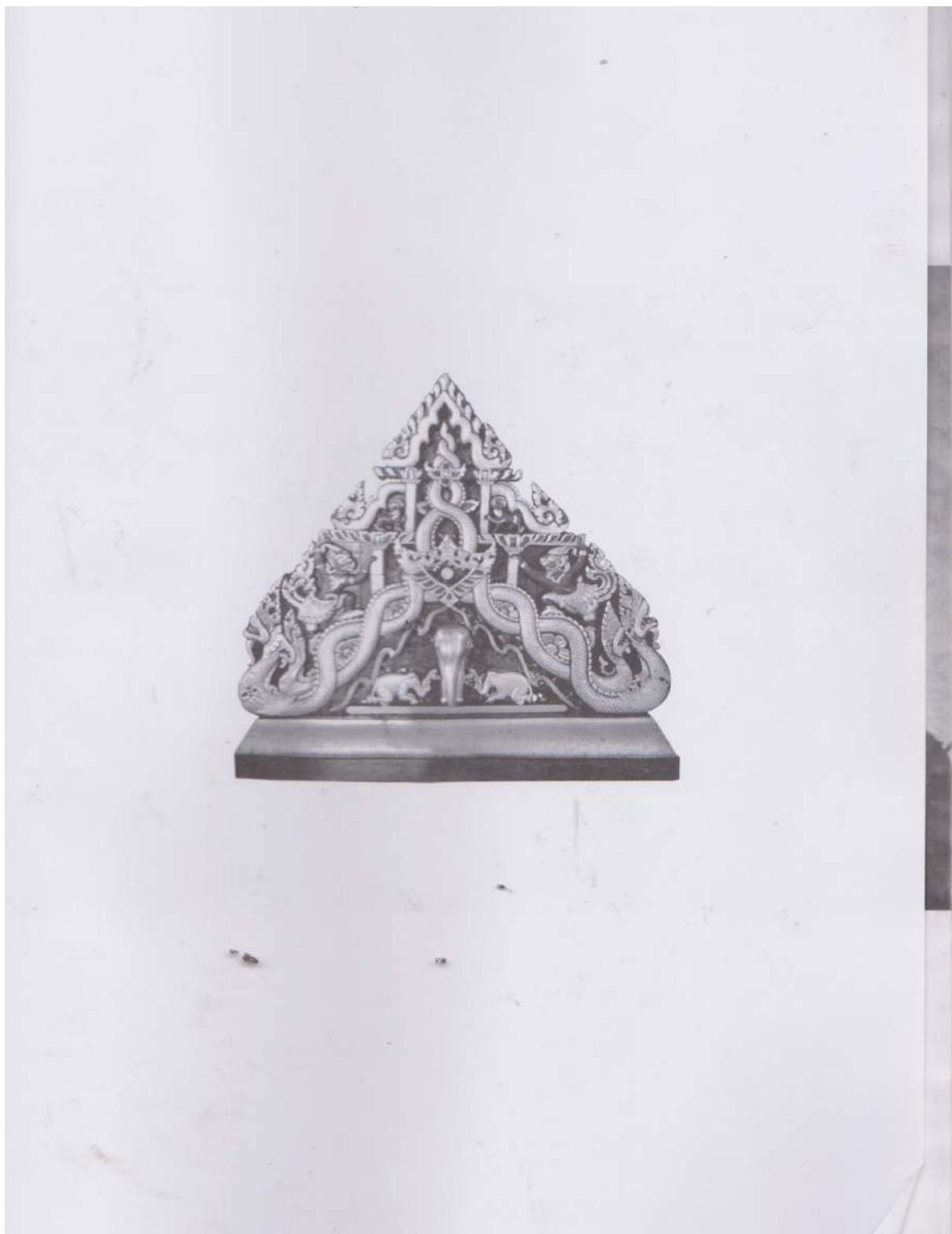
สารสารพืนบ้านล้านนา (บรรณาธิการ) ฉบับปีที่ ๑ - ๓ พ.ศ.๒๕๕๕ - พ.ศ.๒๕๕๗

四〇九

๒๙๔

"ผอไปเน้อพ่อจักบ่อหือเหีย
ปายหนานี้เน้อ กองจักบ่มีคนเตียว บ่มีขีเปօะ
บ่มีรอยตินคน มีแต่รอยขีคุ้ขีเดือน
เครือเข้าจักขึ้นฝ่าเรือน คนจักมีหูทิพย์ตาทิพย์
มีปายหนามีหันเจ้แล"

(คำทำนายอนาคตเมืองเกินของพระสถลบุรินทร์
(เจ้าหนานมหาไชย สุริยะณี))

ISBN : 978-616-374-986-4

